

Popper Péter

Ők – én vagyok

33 legfontosabb könyvem

A borítót Tóth Zsolt Marcell felvételeinek felhasználásával Szabó Árpád készítette.
A borító 4. oldalán található vers
Somlyó György fordítása.

© Popper Péter 2003

ISBN 963 9308 81 1

Saxum Kiadó

Felelős kiadó: Jenei Tamás

Felelős szerkesztő: Z. Laczkó Katalin
és Zsolnai Margit

Tipográfia és műszaki szerkesztés: FeZo Bt.

Nyomdai előkészítés: Stúdió 23. Bt.

Felelős vezető: Jäckl Norbertné

Készítette a Szekszárdi Nyomda Kft.

Felelős vezető: Vadász József

*Nem tudok továbbmenni.
Tovább kell menned.
Továbbmegyek.
(Samuel Beckett)*

Az idők során sokan kértek tőlem tanácsot, hogy mit olvassanak, de én legtöbbször elhárítottam, hogy szellemi útmutató legyek.

Azután egy válságos életszakaszomban, az örege-
dés bosszantó és megalázó jelei, valamint betegsé-
geim hatására úgy éreztem, hogy nincs több tenni-
valóm a Földön. Ettől először rosszkedvű lettem.
A publicisztika művelését abbahagytam, új kliense-
ket nemigen vállaltam pszichoterápiára, s elhatáro-
ztam, hogy nem írok többet. Ámde a buddhista főis-
kolán találkoztam egy tibeti lámával, aki – úgy lát-
szik – tudott varázsolni, és „*rosszkedvem telét
tündöklő nyárrá változtatta át*”. Valami könnyű bol-
dogság fogott el, hogy ezután már minden köteles-
ségtől szabadultan bámulhatom a fákat, a hegyeket,
a halkán csobogó patakat, a szerelemben egymás-
hoz tapadó csigákat, s az évszakok rakoncátlanná vált
változásait. Sétálhatok a „*ringó-rengő rengetegben*”, s
ha kedvem szottyan, percekig vizsgálhatom egy le-
hullt levél erezetét, a költő kérdését latolgatva: „*s
halott-e már a perdülő szírom, ha hullni kezd, vagy ak-
kor hal meg, mikor földet ér?*”

Ekkor állt elő Z. Laczkó Katalin e könyv ötletével, amit a Saxum Kiadótól Pataki Istvánné lelkesen támogatott. Az ő javaslata volt hogy minden könyvajánlást egészítsek ki egy szubjektív mini-esszével. Azokról a könyvekről írok, amelyeket egy életen át – akár egy barátot, vagy egy szerelem emlékét – viszek magamban és magammal, arról, hogy mit adott nekem az ajánlott könyv, miért olvasom újra meg újra, s miért érzem úgy, hogy hatása jelentősen formált engem? A javaslat nekem is megtetszett, mert hiszen minden égi és földi dolgok közül én érdeklém a legjobban magamat. Így hát újra lett dolgom a világban.

Megállapodtunk abban, hogy csak azokról a könyvekről írok, amelyekhez személyes közöm van. Nem törődtem az esztétikával, a kritikával, az irodalomtörténettel, hagytam, hogy mint egy szabad aszociációs sorozatban a könyvek hívják egymást. „Mondd meg, mit olvasol, megmondom, ki vagy!” Van ilyen szólás-mondás? Ha van: Tessék!

Beszélgetés diákokkal

HOGYAN LEHET MŰVELT AZ EMBER?

- Úgy, hogy olvas.
- És azután?
- Elgondolkozik azon, amit olvasott.
- És azután?
- Megint olvas.
- És?
- Megint gondolkodik.
- És?
- És... nincs tovább! Csak jönnek végtelen sorban a „megint”-ek. Ha szerencséje van, ez így tart mindhalálig.

Ajánlom ezt a könyvemet **APÁMNAK**, aki nyolc éven át úgy tett, mintha nem tudná, hogy a táskám regényekkel van teletömve – és nem a gimnáziumba megyek, hanem a Gellérthegy oldalába, olvasni –, s megadóan írta alá rettenetes bizonyítványaimat.

Így hát titokban a szövetségesem lett: mintha sejtette volna, hogy ez az átolvasott nyolc év teremti meg művelődésem altalaját, ami mindig termékeny maradt. Bármennyit is olvastam hozzá az évek során, ma is jórészt ebből élek. Persze meg kellett fi-

zetnem az árát: az érettségim matematikából és fizikából megbuktam. Megérte.

– **Hány könyvet olvashat el az ember életében?**

– Tételezzük fel, hogy egy jól olvasó ember 40 éven át hetenként egy könyvet olvas el. Ez évente 52 könyv. 10 év alatt 520. 40 év elteltével 2080. Szakma és szépirodalom összesen. Ennyit. Ha felületes, a sűrűn telenyomott oldalakat, ahol kevés az új bekezdés, átlapozza; a „csak tudni akarom mi lesz a vége” stb. álolvasó élete során kezébe vehet 3-4000 könyvet. S a világon évente több mint egymillió különböző könyv jelenik meg.

– **Hogyan lehetséges, hogy mégis van művelt ember?**

– Úgy, hogy megválogatja, amit olvas. Nem tömi tele a fejét ostobaságokkal, mert tudja, hogy a megjelent könyvek nagy részét nem érdemes elolvasni.

– **Miről szólnak a jó könyvek?**

– Rólunk. Megmutatják, hogy kik és mik vagyunk, s hogy mivé kellene válnunk: Vagyis hogyan kellene élnünk a világban.

– **Miért olvasnak az emberek egyre kevesebbet, s miért van nagy keletje a „lektúrnek”, a giccsnek, a kalandregénynek és a pornográfiának?**

– Mert nincs általánosan elfogadott meggyőződésünk arról, hogy milyen az az életforma, amikor nem csak anyagi bőségben, hanem lelki gazdagságban élhetünk.

Már régen nem hiszünk abban, hogy a társadalomban magasabb rendű erkölcsi normák érvényesülnek, és hogy az eseményekben okok és okozatok logikusan követik egymást, hanem a finansziális voluntarizmus rémuralmát látjuk.

Aki ezzel szembeszáll, azt szálnalmas fantasztának érezzük, mert semmit sem tehet a rajta átjáró

gépkocsi ellen, és dilisnek, mert nem találja a helyét egy átláthatatlan és vele szemben közönyös világban.

– **És a hitvány irodalom, a szemét filmek segítenek ezen?**

– Persze, mert az illúziók világába ragadják el közönségüket. S a szellemi szemétdomb mindig optimizmust hirdető művirágokkal van teletűzdelve. S a művészet hitelességét mindig az indokolatlan optimizmus falja fel.

– **És a tudomány mit tud tenni ebben az ügyben?**

– Az okos tudomány belátja az egyén társadalmi jelentéktelenségét, gyengeségét, és arra biztatja, hogy saját érdekében alkalmazkodjon. Ma már az egész pszichológia és pedagógia eszménye az adaptáció, az ember, aki minden helyzetbe konfliktusok nélkül beilleszkedik. Vagyis klasszikus mércével mérve jellemtelen konformista.

Aki nem adaptálódik, az beteg.

– **Mi az ellenállás kockázata?**

– Elmagányosodás, lenézés, megvetés az „ügyes” alkalmazkodók részéről, társadalmi értékünk elvesztése, végül esetleg kétség önmagunkban. Mózes Tízparancsolatát gyönyörű márvány emlékműben helyeztük el, és iskolai olvasókönyvekben, megistentiszteleteken tisztelgünk előtte. De a valóságos életben Mammon Isten egyetlen parancsát követjük: Érvényesülj! Arthur Miller szerint ez nem emberi hang, és nincs rá emberi válasz.

– **Egy jó szavad sincs a modern és népszerű alkotásokról?**

– De igen. A horror filmekről. Megfigyeltem egy sajátos dramaturgiai tendenciát. Kezdetben a Szörny földön kívüli volt, idegen kozmoszokból tört be hozzánk. Azután divatba jöttek a feléledő halottak. Régi temetőkből, sok száz évvel ezelőtti idők bosszújától

hajtva közeledett felénk a Szörny. Azután még közelebb jött, családtag lett, és leplezte magát. A film végére kiderült, hogy ő a szeretett nagynéni, a kedves doktor bácsi, vagy éppen a nemrég meghalt apa. S azután a horror ránk mutatott. A Szörny te magad vagy, csak még nem tudsz róla. Mit sem sejtve nyomozol szörnyű bűntettek elkövetője után, s egyszer csak a saját szemedbe nézel.

Én ezt komolyan veszem. A történelem által érlelt meggyőződésem, hogy ha nem vigyáz az ember, könnyen szörnyeteggé válik.

– **Az a 33 könyv, amit ajánlasz, valóban jó könyv?**

– Ma már félrecsúszott a mérték. Minden a mű fogadtatásán múlik. Azt tartják jó könyvnek, aminek sikere van, vagyis sokat el lehet adni belőle.

Amiket én ajánlok, azok jórészt valaha sikerkönyvek voltak. Egy részük ma is az. Mások kimentek a divatból, elfeledkeztek róluk. S vannak közöttük olyanok is, amelyekért csak néhányan rajongunk, de maradandó hatásuk volt a lelkünkre.

Mert hiszen erről van szó. A könyveknek nagy szerepük volt abban, hogy olyan lettem, az lettem, aki vagyok. Erről számolok most be azoknak, akik elfogadnak engem, mert meg akarom osztani velük szellemi örömeimet, és azoknak is, akik elutasítanak, intő tanulságul: legyenek óvatosak olvasmányaikban.

És most kezdjük hozzá!

Márai Sándor

BÉKE ITHAKÁBAN

*Jobbkarján a kötél meglazult. Nyújtózott. Az ének
Közletről zengett. Figyelt. Most megismerte:
Ők énekeltek, a szirének.
Rekedtes ének volt, kéjes, olajos. A társak aludtak.
Viaszk tapadt fülkükben. Álmodtak is. Arról, hogy
hazajutnak,*

*S majd bosszút áll az ifja, vagy a véne.
Felnyögött tehetetlen. No, hol vagy most Pallas Athéne?
A tutaj csattogva úszott, az ősz tenger feltárta rémes torkát.
Az ének távolodott. Víjjogtak a vitorlák.
Egyszerre félni kezdett. Megroggyant keze, lába –
Felnyögött. Félt, hogy hazakerül Ithakába.*

Ulysses (Odüsszeusz), a Fényhozó kalandjairól szól ez a könyv három részben. Az elsőben 20 évig hűségesen várakozó felesége, Pénélopé mondja el, hogy milyen ember volt a férje. A második részben Télemakhos – Pénélopétól való fia – végigjárja apja utazásainak egy részét, megismerkedik a kalandok hőseivel, és figyel, hogy milyen nyomot hagyott a lelkükben az Ulyssessel való találkozás. A harmadik részben Télegonos, Kirké istennővel nemzett gyer-

meke ered apja nyomába, és megöli. S mind a hárman ezzel végzik az elbeszélésüket:

Most mindent elmondtam... Vagy legalább is mindent, amit én tudok. Azt hiszem ilyen volt, vagy ilyesféle. De a valóságban nem tudhatom, milyen volt? – Mert én csak a felesége / a fia / a gyilkosa voltam.

Borges azt mondta, hogy tulajdonképpen csak két férfi történetéből táplálkozik az irodalom, a csodálatos kalandok görög hőséből, és abból, aki meghalt a keresztben az emberiségért.

Márai tudja, hogy Ulysses történetét nem lehet befejezni. Mert utazásai az örök emberi kalandról szólnak, arról a szellemi nyugtalanságról és kíváncsiságról, ami ezer évek óta hajszolja az embert a megismerés boldogságába, a kudarc kétségbeesésébe és a halálba.

Pénélopé szinte mindent elmond, amit egy okos nő és egy zseniális férfi kapcsolatáról, házasságáról tudni érdemes. Odüsszeuszhoz nehéz volt közeledni, mert ő maga állandó távolodásban élt.

S Pénélopé jól tudta, mit jelentett, amikor elment:

Ha egy férfi egyszer elhagyja az otthont, és minden következményével útra kel, később soha nem tud teljesen hazatérni. Férjem csodálatosan tudott elmenni hazulról. És mindig nagyszerűen tudott hazaérkezni. Csak egyet nem tudott: maradni...

S amikor mégis hazatér, hogy az istenek akarata szerint otthon teljesedjék be a végzete, Pénélopé észreveszi, hogy: *a férjem öregszik: az emlékek fontosabbak számára, mint a valóság.*

Pénélopé nagyon bölcs asszony. S a leszámolás éjszakáján meg is fogalmazza, hogy: *az emberek soha nem olyan veszedelmesek, mint amikor bosszút állnak a bűnökért, amelyeket ők maguk követtek el.*

Télemakhos a legnehezebb utat járja. Mert elviselhetetlenül nehéz a dolga Ulysses fiának, méltó-

nak lenni apjához a bölcsességben, a csalafintaságban, amivel kijátssza varázslataikat, asszonyok, nimfák ágyában és az örök szabadságvágyban, ami mindig továbbhajtja a legmámorosabb ölelésből is.

Télemakhos rájön apja titkára, arra, hogy újra meg újra képes megújhódni testében és lelkében. *Ezért tudott könnyű szívvel elhagyni mindent, amihez az emberek máskülönben eszelősen ragaszkodnak. Értett a nagy titokhoz is, hogyan kell belső sértődöttség nélkül elhagyni az ifjúságot.*

Télemakhos, amikor elméjéről felszállnak a köd-felhők, és tisztábban lát, rájön: *lehet, hogy a közöny az emberek iránt a gyakorló irgalom egyetlen igazi változata. Aki szeret, követel. Aki közönyös, elvisel.*

Amikor végiggondoltam, amit az emberiség történetéről és az emberi kapcsolatokról tudtam, beláttam, hogy Télemakhosnak igaza van. Az idők során sok-sokmillió embert öltek meg gyűlöletből. Ennél többet csak a szeretet nevében gyilkoltak. De a közöny nevében nem öltek meg soha senkit. Soha senkit nem fosztottak meg az életétől Szókratész nevében, Buddha, Lao-Ce, Konfucius nevében...

Fiatalkorom gondja volt, hogy milyen lélekállapot felé törekedjek? Mert hiszen nemcsak a test elpusztításáról van szó. Egyszer csak észrevettem, hogy szerelmeim, barátságaim elmúlása nyomán utamat érzelmi hullák kezdik szegélyezni. Az érzelmekre nem vonatkozik a „Ne ölj!” parancsa? Sokszor elhatároztam, hogy többé nem pusztítok, de ennek ellenére... Már-már azt hittem, hogy az én ágyamba befeküdni a lelki öngyilkosság egyik formája.

Nézegettem önmagamot. Talán ez volt öntudatra ébredésem kezdete, huszonhat éves koromban. A közöny örök hidegségére, ridegségére ítéljem magam? Egyáltalán, ez elhatározás kérdése? Azután Wilde is közbeszólt, a *Readingi fegyház balladájával*:

*Mert mind megöljük, akit szeretünk,
Tagadni ne is akard,
Van úgy, hogy zord nézés is öl,
S van méreg bókba takart.
S a gyávák gyengéd gyilka csók,
De a bátrak fegyvere kard.*

Lassan rájöttem, hogy nem vagyok túlságosan szeretetre képes. Talán ebben apámnak is volt némi szerepe. Amikor uralkodni vágyó anyám kamasz koromban beleszólt a dolgaimba – őrrjngtem. Apám megértően így nyugtatott:

– Igazad van. De lásd be, hogy szeretetből tette.

A szeretet tehát annyit jelent, hogy aki szeret, annak joga van megsérteni a szeretett ember szabadságát és függetlenségét? Megutáltam a szeretet szót. Inkább hagytam, hogy fellobbanó szenvedélyeim irányítsanak. S amit azóta tapasztaltam a szeretet fogalmával való vallási, politikai és közéleti szélhámoskodás terén, az csak növelte előítéleteimet. Azt, amit Krisztus hirdetett, más szóval kellene nevezni.

Szerencsére, korcs szeretetre való képességemet az is jellemzi, hogy gyűlölni sem tudok igazán. Inkább csak haragszom, dühös vagyok, meglehetősen rövid ideig. A sérelmeimet, a sértőket hamar elfelejtem. És a felejtés talán a megbocsátás egyik formája. Avilai Szent Teréz mondja: *Boldog az, akinek bűne megbocsáttatott, vétke elfedeztetett.*

A harmadik rész Télegonosé. Az anyja Kirké, az embereket sertéssé változtató halálistennő, és csak fiatal férfi korában tudja meg – egy bokorból kihallgatva Hermes és Kirke beszélgetését –, hogy Ulysses fia.

– *Féltem az emberektől* – mondja Télegonos.

– *Féltem attól, ami állati bennük. S most, amikor már többet tudok erről a különös fajzatról, leginkább attól félek, ami emberi bennük.*

Ebben a kihallgatott beszélgetésben hangzik el a regény talán legfontosabb, legmélyebb és legmisztikusabb néhány mondata, Hermes szavai:

Az idők változnak. Új szerződés készül az ember és az istenek között. E szerződés szellemében az istenek a születés és a halál törvényei felett továbbra is uralkodnak fölséges akarattal. De a születés és a halál két sarkcsillaga között, az ember, ez a fellázadt teremtmény, a jövőben szabadon rendelkezik sorsával.

Kirké döbbenet hallgatja.

Sivár és unalmas idő következik: a Törvény ideje. Mindenre törvény lesz: társadalmi és természeti törvény... A nagy kaland, a világ teremtésének kalandja véget ért. Emlékezzél csak milyen nagy játék volt. Vaddul, gyönyörűen és félelmesen játszottunk, istenek és emberek... Sajnos most következik a Rend.

Elveszi Kirkétől varázskorbácsát, és hozzáteszi:

Az ember önmaga akaratából lesz a jövőben sertés, vagy marad kétlábú lény... olyan mértékben, ahogy értelme egyességet köt ösztöneivel.

Lord Russel, a híres filozófus azzal magyarázza az antik görögség múlhatatlan ragyogását, hogy ők hozták létre az egyetlen társadalmat, amiben az ember egyszerre lehetett intelligens és boldog. Vagyis minden más társadalom csak azt a választást kínálta az embernek, hogy lehet intelligens és depressziós, vagy boldog és hülye.

Máraitra talán ráhullott egy sugár a görög antikvitás ragyogásából...

Thomas Mann

A VARÁZSHEGY

*De gondold meg: ma egy bolondulás e hegy,
S ha most utatokon kóbor lidérc vezet,
Céljához nem egyhamar találtak!*

Harminc éve olvasom *A varázshegyet*, újra meg újra. És mindig felfedezek benne valami meglepőt, valami fontosat, amit addig nem vettem észre. Számomra ez a regény a vágy, a szerelem, s a világ csodálatos mélységeinek, az életnek és a halálnak a könyve. Nehéz írás, csak akkor szólal meg, ha valaki teljes intelligenciájával, érzésvilágával, majdnem azt mondtam: egész szervezetével figyel rá, átengedi magát a varázslatnak. Türelmetlen fiatalembert többször abba hagytam. Harminc évig tartott, amíg annyira éretté váltam, hogy többé nem váltam meg tőle. Több lélekismeretet tanultam belőle, mint az egyetemi tankönyvekből. A legizgalmasabb könyvemmé vált, amikor felismertem, hogy *A varázshegy* kalandregény, a lélek kalandjának a könyve. Az ember lelke pedig bonyolult, ellentmondásokkal teli, kapzsi, kéjvágyó, önfeláldozó és misztikus egyszerre, hívő és hitetlen, életelveket gyártó és elveket felrúgó, néha alakítja a sorsát, néha sodródik valamilyen szenvedély áramlásában.

Igen, a sodródás. Túl a harmincon megpróbáltam „tudatosan sodródó” lenni, egy magyar zsidó Hans Castorp. Nem igen tűztem nagy célokat magam elé, kerültem a döntéseket és a választásokat. Ha hívtak, odamentem, ha ellöktek, továbbálltam. Úgy éltem meg az életet, mint egy áramlatokkal teli tengert. Ráfeküdtem valamelyik áramlatra, és hagytam, hogy vigyen, vállalva a kockázatot, és bíztam abban, hogy majd partra tesz valahol... Vagyis a sorsom alakítását rábíztam a halhatatlan istenekre. Ezt persze senki sem hiszi el, sokan becsvágyó karrieristának tartanak, áltudományos tévésztárnak, politikai indítékokból kinevezett egyetemi tanárnak. Mások pedig valami spirituális mesternek látnak. Valóban szélsőséges reakciókat váltottam ki az emberekből, rajongást és utálatot. Az utálattal, gyűlölettel találkozva a vállamat vonogattam. A karakter bizonyítékának tartottam, hogy vannak ellenségeim, és azt gondoltam, hogy lelkük legmélyén irigyelnek, amiért vagy könnyedén tudtam valamit csinálni, vagy nem is csináltam. A karrier odajött hozzám, és ez jólesett a hiúságomnak. De sose harcoltam érte. Az is jól esett, amikor a Bar-Ilan Egyetemen visiting professzor lettem, ezt már nem lehetett politikai karriernek nevezni.

Heidegger és Sartre nyomán vallom, hogy hiába dönt, választ az ember, úgyse tudja kiszámítani választásainak következményeit. Azt is elhiszem, hogy a választások vállalása lelkiileg egybetartja az embert, megóvja a széteséstől. Én ezt a belső biztonság megőrzését kezdetben nem csak testi, de bölcséleti jógával próbáltam elérni, később saját magam által kreált koncentrációs és meditatív gyakorlatokkal, amelyeknek alig volt köze a hivatalos imaginációhoz vagy meditációhoz. Azután már csak az időszakos csend és egyedüllét kellett. Ezért váltam éjszakai bagollyá.

A rajongók? Sohase tartottam senkit a tanítványomnak, de örültem, ha vannak, akik jól érzik magukat a társaságomban. Guru vagy mester soha nem voltam. Legjobban akkor éreztem magam, amikor tanítóim elhagyták ezt a földi világot, és én a szakma magányos farkasa lehettem. Majd kiderül, hogy ebből mennyit köszönhetek Hans Castorpnak, a magányosan megvilágosodottnak, Claudia Chauchat végtelen belső szabadságának és Mynheer Peeperkorn szellemi magányának.

Hans Castorp, a leghétköznapibb német fiatalember, frissen végzett hajómérnök, meglátogatja Joachim nevű, katonatisztnak készülő unokatestvérét egy svájci tüdőszanatóriumban, ahol kiderül, hogy ő is tüdőbeteg. Egy hétre érkezett – és hét évig marad ott. Lassan átfonja őt is a tüdőbeteggek felelőtlen, lázas és szenvedélyes világa.

Megtanulja, hogy odafent más az idő törvénye, mint a polgári világban. A legkisebb időegység a hónap. A szanatórium zseniálisan tudja „múlatni” az időt, amikor a napot tennivalók sokaságára osztja. Napi ötszöri bőséges étkezés, közöttük órákig tartó fekvőkúrák a teraszokon nyakig bebugyolálva takarókba, rövid séták, orvosi vizsgálatok, kezelések, este társasági élet, titkos randevúk, s csak éjszakára marad mindenki magára, hogy szembenézzen életével, elhagyott családjával, és várja gyógyulását vagy a halált.

Hans Castorp olvasni és gondolkozni kezd. Biológiai és fizikai könyveket olvas az életről és a kozmoszról, eltöpreng arról, hogy mi is az idő, amit térrel mérünk, amíg a mutató körbeszalad az óra számlapján, mi a test, ami hűségesen szolgálja az ember lelkét, de néha fellázad, sorssá válik és átveszi az élet irányítását.

A közeledő világégés szellemeinek küldöttei szenvedélyesen küzdenek a fiatalember lelkéért. Settem-

brini – a lelkes, olasz szabadkőműves humanista – a polgári demokrácia híve, míg Naphta – a kőkemény jezsuita – megérzi az elkövetkezendő totális rendszerek diadalát, és a terrorban látja megújhodni a világot. De az ő diktatúrája visszanyúl a keresztény középkor misztikájához, vallásos rémuralom – mint ha megérezte volna a fasizmust, és a meghamisított marxizmus dogmává változását, a vezérek személyének, az ideológiának mitizálását. Ők figyelik és próbálják befolyásolni Castorpnak szellemi és lelki átalakulását.

Castorp gúnyosan a „nevelőinek” nevezi őket, de Naphtában megérez valami sátánit, a szavak bűvöletében élő Settembriniben pedig a politikai naivitás tragikomikumát. Csakhogy Settembrini szereti Castorpot, szereti a felelősségteljes pedagógiai missziót, amivel közös betegségük megajándékozta. Castorpban szinte szimbolikus figurát lát, a jövő emberét, az Európa sorsát eldöntő Németország szellemének képviselőjét. Aggódik jelleméért, erkölcséért, a világhoz és az emberekhez való viszonyáért és *az élet féltett gyermekének* nevezi.

Castorp halálosan beleszeret egy orosz nőbe, Madame Chauchatba, Claudiába, akinek hatására megrezdül benne diákkorának egy homoerotikus ízű szerelme. Claudia távol él férjétől, a Kaukázus mögött tengődő orosz tisztviselőtől. Mivé formálja a betegség a szülésre, gyermeknevelésre képtelen álomszép, tüdőbeteg nőt? Mit tud nyújtani Castorp számára? Vajon igazi nő-e még?

Úgy tűnik, hogy a betegség felszabadítja az embert a polgári konvenciók világának törvényei és normái alól. S vajon mivé formálja az orvost, akit ugyancsak megtámadott a kór? Az egészség, vagy a betegség birodalmához tartozik-e dr. Behrens, a főorvos, akit felesége sírja köt a hegyek világához, és

Krokowski doktor, a mindig feketébe öltözött lélek-elemző és misztikus lélekgyógyász. S mi, mai pszichológusok nem vagyunk-e néha betegebbek, mint a pácienseink, csak megtanultunk jobban manipulálni az úgynevezett elhárító mechanizmusokkal és pótcselekvésekkel? S ami a legfontosabb: a lelki kényszerek rabszolgaságát, vagy a belső szabadságot kapjuk-e nyavalyáinktól?

Castorp szerelme felbátorodik a betegsége által nyújtott szabadságtól. Érdemes elgondolkozni azon, amit Krokowski az erkölcsről mond Castorppal való egyik beszélgetése során:

Úgy? Érdekelnek az erkölcsi kérdések?

Nos, úgy látjuk, az erkölcsöt nem az erényben kell keresni, azaz értelemben, fegyelemben, tisztaságban, becsületben, hanem inkább az ellenkezőjében, vagyis: a bűnben, abban, hogy az ember átengedi magát a veszélynek, annak, ami ártalmas, ami fölemészti az embert. Úgy gondoljuk, erkölcsösebb, ha az ember elveszejti, sőt elpusztítja magát, mint hogyha óvja és tartogatja magát. A nagy moralisták nem voltak erkölccsöszök, hanem kalandorok a gonoszban, romlottak, bűnösök, akik arra oktattak, hogy keresztényi módon meghajoljunk a nyomorúság előtt. Mindez bizonyára nagyon nem tesz neked, ugye?

És vajon nekünk, az adaptáció, a beilleszkedés, a kompromisszumok hivatalos papjainak – tetszik-e?

Egyetlenegyszer, egy szilveszteri „Walpurgis éjen”, Claudia elutazásának előestéjén együtt töltenek egy éjszakát. Ennek az éjszakának az emléke végigvonul Castorp további életén.

Castorp emlékebe kapja Claudiától a nő mellkasáról készült röntgenfelvételt, amit hosszú éveken át talizmánként őriz, Madame Chauchat visszatérésére várva. Ezért írja József Attila a *Thomas Mann üdvözlése* című versében:

*Mint Hans Castorp Madame Chauchat testén,
Hadd lássunk át magunkon itt ez estén.*

Valóban át szeretnénk látni magunkon? Erre a pokolra vágyunk?

Unokatestvére, Joachim fellázad a hosszú kezelés ellen, visszatér hivatásához, és rövidesen hadnagy lesz belőle. Ám egy napon újra be kell vonulnia a szanatóriumba, a Koch bacilusok újra beleszólnak az életébe. A viszony most fordított: Castorp az öslakó, Joachim a vendég. De ez a vendégség halálos. S Castorp rájön, hogy az embernek mennyire nincs köze a saját halálához, az a külvilág dolga.

Meghalásunk igazság szerint inkább a túlélők dolga, semmint a magunké, mert akár tudjuk idézni, akár nem, lélektani szempontból teljességgel érvényes a tréfás bölcs szava, hogy amíg mi vagyunk, nincs halál, és ha halál van, mi már nem vagyunk, hogy tehát közöttünk és a halál között egyáltalában nincs reális kapcsolat, semmi közünk hozzá, legfeljebb a világnak meg a természetnek van hozzá köze – amiért is minden élőlény roppant nyugodtan, egykedvűen, felelőtlenül és gyanútlan önzéssel tekint elébe.

A Varázshegy neveltjét elárasztja a zene és a misztika. Részt vesz egy spiritiszta szeánszon, ahol megidézik a halott Joachimot. Ennek a szeánsznak a leírása egyike Thomas Mann ritka okkult élmény-leírásának.

Madame Chauchat új szeretőjével, egy idős holland milliomossal, a robusztus Mynheer Peeperkornal tér vissza. Peeperkorn, a mondattöredékekben beszélő „nagy hebegő” érteti meg Castorppal, hogy mit jelent a valóságban a „személyiség” szó, aki mellett eltörpülnek az eddig nagyra tartott „műveltek és intelligensek”. A két férfi összebarátkozik. A vallomások delutánján gyűlölködés helyett szövetséget kötnek a nőért, akit mindketten szeretnek.

Peperkorn az egyszerű és szent élvezetek papja, s mélyen megveti azokat, akiknek az élethez kábítószerekre van szükségük. Meggyőződése, hogy a szexualitásban a férfi saját isteni vágyától mámorosodik meg, de a nőt neki kell extázisba sodornia. S ha erre képtelen, az kozmikus katasztrófa, Isten veresége az anyaggal szemben. Első szexuális kudarca után megöli magát. Halottas ágyánál Castorp megjegyzi:

Isten nemzőszervének hitte magát. Ez is egyike volt királyi bolondériáinak.

Peperkorn öngyilkossága után Claudia is elmegy, s Hans Castorpot egyre sűrűbb magány veszi körül. Egy életét fenyegető hóviharban látomása támad a létezés titkos értelméről, amit már másnapra elfelejt, de a nyoma örökre ott marad a lelkében. Az elvarázsolt élet teljessé válik. Csodálatos édeni tájat lát, gyönyörű és barátságos fiatal férfiakkal és nőkkel, táncoló lovakkal, tele gyöngédséggel, szépséggel, szelídséggel és szerelemmel. De mögötte egy komor sziklatemplom emelkedik, aminek a legbelső termeibe hatol egyre nagyobb félelemmel, és ott három boszorkány-félét lát, amint véres lakomául széttépnek egy kisgyereket, s őt is fenyegetik. Hans Castorp néhány pillanatra megvilágosodik látomása értelméről:

A halál kicsapongása az élet, nélküle nem volna élet, és a középben van a Homo Dei állapota, középben kicsapongás és értelem között – ahogyan helyzete is középpüött van, misztikus közösség és szeleburdi individualizmus között.

... Az ember ura az ellentéteknek, az ellentétek csak őáltala vannak, következésképpen az ember előkelőbb náluk. Előkelőbb a halálnál, túlságosan előkelő a halálhoz: ez elméjének szabadsága. Előkelőbb az életnél, túlságosan előkelő az élethez: ez szívének jámborsága.

... Nagy hatalmasság a halál... Az értelem ostobán áll előtte, mert az értelem nem más, mint erény, a halál azonban szabadság, kicsapongás, formátlanság és kék. Kék, mondja az álom és nem szerelem. Halál és szerelem ez rossz rigmus, elcsépett, hamis. A szerelem ellenáll a halálnak, csak a szerelem erősebb nála, nem az értelem. A forma is csak szerelemből, szeretetből és jóságból fakad: az értelmes barátságos közösség, a szép emberi együttélés formája és erkölce – a véres lakoma csendes tudatában.

... Eszembe vésem. Szívemben hűséget fogadok a halálnak, de nem felejttem el, hogy a halálhoz, az elmúlt-hoz való hűség csak kajánság, sötét kék, és emberellenes gyűlölködés, ha gondolkodásunkat meghatározza. Az ember a jóság és a szeretet nevében ne engedje beleszólni a halált a gondolataiba. És ezzel felébredek. Mert megálmodtam, amit kellett, célhoz értem.

És felébred. És a vacsoránál már csak homályosan dereng némi emlék-foszlány, másnapra már semmire sem emlékszik. Igen, ez az igazi tragédia, ez az igazi mély szakadék köztünk és az emberen túli világ között, hogy elfelejtjük látomásainkat.

A világra lassan és észrevétlenül rátelepszik egy gonosz majom-démon, a buta tunyaság, az önmagával semmit sem kezdő léhaság, a nagy ingerültség démona. Buta szórakozások válnak szenvedéllyé. Csokoládégyűjtés és zabálás, társalgásképpen ennek a mondatnak az ismételtetése angolul: *Láttad már az ördögöt pizsamában?* Castorp reggeltől estig pasziánszozik. Az idegek pattanásig feszülnek. Egy zsidó és egy antiszemita beteg a földön hemperegve verekszik, s Castorp döbbenet látja, hogy valakinek a haja valóban égnek áll dühében. A betegek inzultálják egymást, lovagias jegyzőkönyvek készülnek. A két egykori jó barát, Settembrini és Naphta párbajában a jezsuita főbe lövi magát. Kozmikus méretű katasztrófa közeledik.

Ekkor dördül el a világ sorsát megváltoztató lövés Szarajevóban, és megtöri a varázslatot. Hans Castorp felébred.

Azok a pillanatok voltak ezek, amikor a hétalvó a fűben lassan felegyenesedik, nem tudja, mi történik vele, felül, és a szemét dörzsöli.

... Hans Castorp maga alá húzta a lábát, fölállt, körülnézett. És látta: a varázslat megtört, ő megváltódott, felszabadult – nem a maga erejéből, amint röstelkedve megvallotta magának, hanem elemi külső hatalmak által, amelyeknek voltaképp édes mindegy az ő mellékes felszabadulása.

... lám, az élet még egyszer, utoljára visszafogadja tékozló, féltett gyermekét.

... Hans Castorp tehát térdre borult, orcáját, kezét az ég felé emelte, mely sötét kénszínű volt, de már mégsem a bűnös hegy barlangboltozata.

Utoljára a harctéren találkozunk vele, aminek a forogtatásban végleg eltűnik.

Eric Knight

SAM SMALL CSODÁLATOS ÉLETE

Izgalmas, humoros és tanulságos mesekönyv kizárólag igazi felnőtteknek, akik eljátszanak a gondolattal, hogy mi lenne, ha minden vágyuk, ötletük valósággá válna. Sam Small egy kistermetű, idősödő, köztisztviselőben álló yorkshire-i polgár, feleségével, Mullyval meggazdagodtak egy új típusú szövőszék találmányából. Azóta Sam Small életében csodálatos dolgok történnek, sőt néha fantáziái is valóságra válnak. A csodálatos eseményeket tessék elolvasni!

Lesznek közöttük misztikus történetek, például amikor a városka legerősebb embere, Fekete Cowper megmérkőzik a régi kelta őrtorony sok száz éve ott élő őrével. Keserves küzdelem után veszít, és akkor hazahívja magához:

– Te legyőztél engem ravaszságban és legyőztél gyorsaságban, legyőztél erőben és legyőztél birkózásban. Ilyenkor csak egy dolog marad becsületes ember számára. Isten engem, gyere velem haza, hadd legyen egy gyermekem, akinek te vagy az apja!

Ugye, milyen nagy lélek lakozik ebben a kis emberben? Messze túlnő minden hiúságon, férfi büszkeségen.

Amikor nagyon magányos – mert felesége, mint

jó anya, a lányuknál van Amerikában, ahol unokája születését várja –, Sam egy félelmetes zivatarban egy kutyát szerez egy furcsa cigánytól, aki varázsszavakat mond. Fleury, a zivatarban elkobzott kutya, Sam vágyát beteljesítve egy reggelen beszélni kezd, és szeretné megérteni az emberek világát. Sam felolvass neki az újságból, és próbálja magyarázni a politikát.

– *Mi az, hogy parlament?*

– *Hát szóval ott két párt van, a kormány meg az ellenzék. A kormánypárt csinálja a törvényeket.*

– *És mit csinál az ellenzék?*

– *Hát ellenzi.*

– *Ez nagyon bután hangzik.*

– *Ne gondold, ennek így kell lenni. Ez a demokrácia.*

– *Légy szíves ne keverj bele más dolgokat. Mi történik aztán? A kormánypárt benyújtja a törvényjavaslatokat. Ez minden dolga?*

– *Nem, nem megy ilyen könnyen. A kormánypártot gyakran annyira elfoglalja az ellenzék ellen való harc, annyira kell igyekeznie, hogy keresztülhúzza az ellenzék terveit, amelyekkel az ellenzék a kormány terveit akarja keresztülhúzni, hogy nincs is ideje törvényeket hozni.*

– *És ez mire jó?*

– *Hát ez a politika.*

– *Butaság. Ne beszéljünk többet erről.*

Megnyeri a környék legokosabb terelőkutyáinak versenyét, sőt kislánnyá változik. De csak addig tart a varázslat, amíg a féltékeny Mully haza nem érkezik. Attól kezdve megint csak kutya.

Mully legközelebb magával viszi a férjét Amerikába a lányukhoz. Samet egy vallásos szertartáson megrázzák az előadó szavai:

Minden a hittől függ, mondta, és ő a maga részéről annyira biztos ebben, hogy tudja: ha ez a mintegy ötezer Fivér és Nővér, aki ma este itt van, most egyenesen kimenne e Szent Helyről, és leautózna San Bernardinó-

ba, hát fogadni mer akármibe, hogy ha kellő hitük volna, odébb tudnák tolni a Mount Baldy nevű hegyet tíz lábbal a tenger irányába.

Sam ennek az élménynek a hatására hinni kezd abban, hogy tud repülni. És mert rendíthetetlenül hisz, rájön, hogy tud is. A repülő ember országos szenzációvá válik, egyes politikusok már egy repülő hadseregről álmodoznak. Sam a botrány elől az Empire State Building tetejére menekül, ott megmakacsolja magát, és nem hajlandó lerepülni. Mully felmászik érte, és ekkor kerül sor az öreg házaspár legszebb szerelmi jelenetére.

– *Millicent Small – szólt. – Szeretsz engem, szívem?*

– *Na, fiam, ne légy érzelmes.*

– *De. Fontos. Szeretsz engem?*

Erre Mully sírva fakadt, Sam nagy megdöbbenésére. Végül is ránézett.

– *Sam Small – szólt Mully –, ezt húsz éve nem kérdezted tőlem.*

– *Hát persze, nem vagyok a szavak embere – mondta Sam. – Talán gyakran eszembe is jutott, hogy megkérdezzelek, de tudod milyenek az emberek. Nahát, szóval most megkérdezzek.*

Mully szífogott, és Samre nézett.

– *Small Sámuel, én kitarítottam melletted húsz éven át, bizony. Azt mondtam, melletted maradok jóban-bajban, és bizony a baj több volt, mint hittem volna. És mégis, és mégis, kitarítottam melletted a sztrájkban is, amikor nem volt egy pennynk sem, és elzalogosítottuk a jegygyűrűmet, hogy legyen mit ennünk, és ápoltalak, amikor a gyárban baleset ért, és ágyba fektettelek, amikor rosszul érezted magad. Kihordtam a gyerekedet, és kihordtam a ruhádat, és megfőztem az ebédedet, és megosztottam az ágyadat. És akkor te azt kérded, hogy szeretlek-e. Hát ha nem szeretlek, akkor az utóbbi húsz évben hazugság volt minden az első szótól az utolsóig.*

– Csak ezt akartam hallani – szólt Sam.

Felkelt, és vállát kifeszítette.

– Most tedd a kezed a kezembe – szólt –, és ne félj.

Higgy bennem, és kész.

Mully felkelt, és lenézett az esti utcákra, amelyek messze lent méhkasként nyüzsögtek, emberekkel tele.

– Hallod, fiacskám, szörnyű, micsoda lekvár lesz odalent, ha elhibázod.

De mégis kezébe tette a kezét.

– Még egy pillanatra, Sam – szólt Mullly. – Lehet, hogy ez beválik, lehet, hogy nem. Ha nem, akkor van még egy kérdésem, ami régóta gyötör.

– Ki vele, anyukám!

– Hát, mondd... Sam... Igazán nem volt semmi közötted és a között az özvegy között Harrogate-ben, amikor ott nyaraltunk?

– Mully – mondta Sam –, olyan igaz, mint ahogy itt állunk a Teremtőnk előtt, hogy nem volt soha mással dolgom, mint veled.

Mully egy másodpercig ránézett, azután szorosabbra kötötte a szalagot a kalapja alatt.

– Csak ezt akartam hallani, fiam – mondta.

Megint Sam kezébe tette a kezét.

– Számolj nekem háromig, fiam – mondta.

– Egy... – mondta Sam.

Mully nagy lélegzetet vett.

– Kettő... – mondta Sam.

Mully becsukta a szemét.

– Csak higgy bennem – mondta Sam.

– All right. Hiszek benned, Sam.

– Hát akkor rajta. Három!

Mully csukott szemmel előrelépett. Érezte, amint a levegő elzúg mellette. Édesen, diadalmasan folyt körülötte a lég.

Kinyitotta a szemét. Azután elmosolyodott, mert ott volt mellette Sam, ujjának a hegye az ő ujját érintette, és

nagy körben szálltak, mint két albatrosz. És így szálltak mind feljebb és feljebb nagy spirálban. New York ekkor látta őket utoljára.

...Mozdulataik összehangolódtak, telepatikus pontossággal, mint a madarakéi... úgy szálltak mind feljebb és feljebb... amíg el nem tűntek az emberek szeme elől.

Sam a világháborúban polgárőr lesz, és egy mindig hozzá csatlakozó, utálatos, nagy fekete kutya segítségével német kémekeket fog el. A dicsőséget learatva éjszaka jutalmat visz a kutyának, ámde a következőket mondja neki, miközben nagy májdarabokat dob a kutya leffegő szájába:

– Isten látja lelkemet, én szeretem a kutyákat – szólt. Isten látja lelkemet, te megmentetted az életemet. Isten látja lelkemet, te hőst csináltál belőlem. De Isten látja lelkemet... én mégsem szeretlek.

És elment a sötétben.

Tényleg, miért is szeret valakit az ember? Miért szeretsz?

Erre a kérdésre csak a legnagyobb hülyeségeket lehet válaszolni. Mert a szeretet nem racionális talajból sarjad, nem a szépség és az okosság, a „jó szöveg” – ahogy a kamaszok gondolják – a forrása. Az ember „csak” szeret, ha úgy alakul, minden csalódás ellenére is.

Egyszer a hallgatók csoportjában nagy vita tört ki. Az egyik lány elmesélte, hogy a fiúja csúnyán becsapta.

– Persze, azonnal kirúgtad? – kérdezték a többiek.

– Dehogy rúgtam ki.

– Hát hogyan élhetsz együtt valakivel, aki hazudik neked?

– Mert szeretem.

– Tanár úr mit szól ehhez? – fordultak hozzá megdöbbenve.

– Azt, hogy ő az egyetlen felnőtt köztetek.

Ennyi elég ízelítőül. Knight a mosolygó életbölcse ség kis könyvét írta meg, de ahhoz, hogy valaki élvezze, három dolog kell:

Vegye észre az élet jelentéktelen eseményeinek a jelentőségét.

Szeresse a kutyákat.

Tudjon szívből nevetni.

Ha hirdetném, hozzátenném: Szigorú felnőttet utánzó gyermekded lelkek és humorérzék nélküliek – elsősorban politikusok! – kíméljenek!

Tizenhat éves korom óta mindig érdekelt a politika. De soha nem vettem komolyan, és soha nem éltem belőle. Úgy tekintettem, mint valami sakkjátszmát. Volt néhány év, amikor az úgynevezett „nagypolitika” közvetlen közelébe kerültem, a miniszterelnök személyes tanácsadója voltam. S amit láttam, arról győzött meg, hogy a politika a testileg felnőttek, lelkileg kisdedek óvodája. A kisgyerek reakciója nagyrítkán okos, de legtöbbször mulatságos, irreális. És ha a hatalom ovisok kezébe kerül, akkor veszélyes, kegyetlen és istentelen, mondhatnám úgy is, hogy krisztustalan. A politikai óvoda soha nem tanul a tapasztalatokból, minden helyzetben ismétli önmagát, azt a néhány sémát, amire beidomították. De a legnagyobb baj az, hogy nem tudja megkülönböztetni az emberi élet szempontjából lényegest a lényegtelenetől! Sajnos ez a folyamat már az iskolában megkezdődik, ahol tragédia, ha valaki otthon felejtí a házi feladatát, fecseg az órán, és szabálytalanul eszi meg a tízórait. Ilyen eltúlzott jelentőséget tulajdonítanak a törvényhozásnak és az államigazgatásnak. A parlamenti játékokat azok a tehetségtelenek játsszák, aki nem bírtak vagyont szerezni vagy nem lehettek tudósok, művészek, gondolkodók...

A Sam Small könyv a valódi életről szól, az igazán fontos eseményekről – kutyákról, feleségekről, gye-

rekekről, varázslatokról –, mert az emberek napról napra élni akarnak, személyes csodáik és kudarcaik hullámszásában evickélnek, ezért tudnak emberek maradni. Ezek a kalandok mind a hétköznapi élettől végtelen messzeségben kavargó politika döbbenetes nivótlanságáról és hülyeségéről tanúskodnak. S mi legyen a politikusokkal?

Az, amit a könyv mottója mond:

*Yorkshirei népnek
otthon a helye;
Erős a karja, de
gyöngye a feje.*

Szerb Antal

A KIRÁLYNÉ NYAKLÁNCA

Kedves olvasótársam! Benedek Marcell *Az olvasás művészete* című könyvében azt állítja, hogy nem elég, ha az író jól ír, ahhoz, hogy a mű életre keljen, jó olvasóra is szükség van. Ma már sok amerikai iskolában tanítják, hogyan kell jól írni, de azt, hogy hogyan kell jól olvasni – ilyen stúdium még nincs. Én sem tudom, ezért írok minden számomra fontos könyvhöz kis esszét, hátha le lehet szűrni belőlük valamit az olvasás élvezetéről és lelki hatásáról.

Ha nem csak megismerni, de átérezni is akarod a Nagy Francia Forradalmat közvetlenül megelőző idők atmoszféráját, akkor a legokosabb ehhez a nagyon szellemes és szórakoztató Szerb Antal könyvhöz fordulni. A korszak legnagyobb botrányából kibomlik, hogy a forradalom már jóval előbb elkezdődött, minthogy az arisztokraták, a politikai ellenfelek, sőt a királyok fejei hullani kezdtek volna a fűrészporos kosárba. S ami ennél sokkal fontosabb, Stefan Zweig észrevette, hogy a francia forradalomban találkozni lehetett valamennyi embertípussal, amely a világtörténelem során létrejött. És alig van ennél érdekesebb és izgalmasabb látvány. Persze az az okos diszkréció, ha hallgatsz arról, akiben

magadra ismertél. Nem biztos, hogy dicsőségedre válik.

A forradalom kitörését megelőző években két francia ékszerész valami egyedülállóan nagyot akart alkotni. Elkészítették a világ legdrágább gyémánt nyakláncát. Ebben a rekordra törekvésben már az újkor szelleme hajtotta őket. Az „ancien régime” iparosai megrendelésre dolgoztak. Ők – a közeledő új korszak szellemét elsőként megérezve – létrehoztak egy kincset, arra számítva, hogy az áru megte-remti, magához vonzza a saját közönségét. De ennek a kincznek csak egy vásárlója lehetett: a királyi család. Marie Antoinette – egyesek szerint igazságtalanul – a pazarlásáról volt híres, ezért kapta a néptől a „Madame Deficit” nevet.

Jeanne de la Motte, egy szélhámos arisztokrata nő megérezte a nagy lehetőséget. Rávette támogatóját, Rohan bíborost, hogy vegye meg a nyakláncot a királyné részére, aki majd részletekben kifizeti az árát, de nem óhajtja, hogy a neve szerepeljen ebben a sokakban visszatetszést keltő üzletben. Rohan beugrik neki, mert ezzel a közvetítéssel akarja rendezni a királynéval való feszült viszonyát. Megveszi a nyakláncot, átadja Jeanne-nak, aki férjével együtt szétszedi és elkótyavetyéli a rengeteg gyémántot. Az ékszerészek hiába várnak a pénzükre, végül a királynéhoz fordulnak, aki semmit sem tud a nyaklánc körül zajló manőverekről. A botrány kirobban. A polgári bíróság boldogan tárgyalja az arisztokráciát és a királyi családot blamáló ügyet. Ez már a forradalom előszele. Még Goethe is színdarabot ír erről a témáról.

A könyv a történet rövid elbeszélésén túl, a szereplők portréit mutatja be, mindig valamilyen jellemző és érdekes esemény kapcsán, közöttük Cagliostroét is, a korszak másik zseniális szélhámo-

sáét, aki a szabadkőművesek és a rózsakeresztesek egyik alapító mestere.

A könyv társadalmi és politikai aktualitása örök. Olvasása közben – kitűnően szórakozva Szerb Antal fanyar humorán – egyszer csak rájöttem, hogy amit észrevesz, az minden rendszerváltásra igaz.

A korszak embere érzi a nagy társadalmi változások közeledését, de álmában sem jut eszébe, hogy a forradalom nem az arisztokrácia jobb belátásra téréseiből száll rájuk, mint felülről érkező áldás, hanem a mélységből tör fel, a „gatyátlanok” és a nyaktiló uralmaként. Ez legalább olyan döbbenet volt a számukra, mint nekünk a fasizmus és a sztálinizmus az áhitott liberális polgári rend és jólét helyett.

Mi is „katasztrófa vakságban” szenvedtünk, mint a francia arisztokrácia, holott mi voltunk a városi nép: az orvosok, jogászok, tanárok, a kereskedők, és a magántisztviselők nemzedéke. Ám a nincstelenek, a zsellérek, a kisparasztok, a kubikusok társadalmi felemelkedésének lehetőségeit latolgattuk. Igencsak rossz volt a lelkiismeretünk. De az eszünkbe sem jutott, hogy az SS fog masírozni a körúton, és füstté vált rokonaink és barátaink keringenek a sztratoszférában. Még kevésbé gondoltunk arra, hogy egy napon kazah, üzbec, ukrán és orosz géppisztolyosok fegyverei merednek ránk.

Az okok ugyanazok voltak, mint amit Szerb Antal az arisztokratákról ír: a magyar polgárság elvesztette a küldetésébe vetett hitét.

A francia arisztokráciának is volt népies rétege, amelyik visszavágyott a bukolikus létformába, műfarmokat hozott létre, ahol vasárnaponként paraszt lehetett, és ölelő karjait tétova bizonytalansággal tárta ki a nép felé.

A középkori főnemes sokkal jobban megértette a népet, mint a XVIII. századi, mert ott élt a nép közt, bir-

tokán, és a gyakorlatban sokkal többet is tett a népért. De sosem beszélt erről, nem is gondolkozott rajta. Úgy tudta, isteni rendelés, hogy legyenek urak és legyenek szegények, és isteni parancsot teljesít akkor is, amikor segít a népen: ezzel nem a népnek tartozik, hanem Istennek és a tulajdon lelkének.

Minket rossz lelkiismeretünk végül is a nagy szovjet társadalmi kísérlethez, a kommunizmushoz hajtott. Imponált nekünk, hogy az oroszok ugyanazt kísérelték meg, amit Tocqueville a franciákról mond:

1789-ben a legnagyobb erőfeszítést fejtették ki, amelyet nép valaha véghezvitt, hogy történelmüket két részre hasítsák, és mély szakadékkal válasszák el azt, ami volt, attól, ami lesz.

A francia forradalom is az erkölcsi nihilt hozta magával, a szélhámosok és a konjunktúralovagok paradicsomát, míg egy ember – Napóleon – rendet nem teremtett a császár által vezetett köztársaságban. Kis magyar császárokban nálunk sem volt hiány, de a napóleoni zsenialitás nélkül, a legnagyobb császártól való félelmükben összeresztett gatyában.

Persze arról sem szabad megfeledkezünk, hogy a rokokó a nők százada volt. Nagy Katalin, Mária Terézia, Mme Pompadour és Mme Recamier, Marie Antoinette és még sokan mások befolyásolták a világpolitikát. A francia akadémiai tagság a nők ítéllete alapján a párizsi szalonokban döntött el. A szabadkőművesség majdnem megbukott, amíg gyorsan nem szervezett női páholyokat. Ami pedig a szexuális szabadságot illeti, Chamfort feljegyzett egy jellemző történetet. Feministák figyeljenek!

Egy úr tudta, hogy feleségének több mindenkivel viszonya van, de azért időnként ő is élt férji jogaival. Egy nap a hölgy hevesen tiltakozott:

– Most nem lehet, most X urat szeretem.

- *Hát aztán? Hát amikor Y és Z urat szerette?*
- *Az csak szeszély volt, de ez igazi szenvedély.*
- *Az más – mondta a férj, és visszavonult.*

Marmontel így írt:

A szerelemnek szabadság a lelke. Szabadság nélkül a választott kedves annyi volna, mint a férj. Vagyis semmi.

A filléres misztika mai áradásában ennek okairól egymás után születnek a szociálpszichológiai elméletek. A rokokó is tele volt titkos társaságokkal, misztikus körökkel. Szerb Antal elmond erről valami lényegeset:

A magasabb civilizáció a családra épült, és megszüntette a külön fiú-, illetve férfitársadalom intézményét. De nem irhatta ki azt a hajlamot, amely valamikor létrehozta: a férfi örök hajlamát, hogy lerázza magáról a nőt és a családot, visszameneküljön fiú-önmagához és független férfitársaihoz, és velük valami nagy, merész, szép és céltalan kalandra szövetkezzék.

Ez a hajlam teremtette meg a lovagrendeket, a szabadkőműves szertartásokat, manapság a titkos politikai és ezoterikus szövetségeket, némely szektákat és zárt társaságokat.

S miközben minderről szó esik, meg kellene értenünk:

hogyan ez a kor olyan szép volt, mint a legfinomabban áttört csipke, mint egy múlhatatlan bájú és törekenységű siever-i porcellán, olyan volt, mint a szőlő aszú nedve, telt és sűrűn édes, olyan volt, mint a magyar ősz levegője, amikor az ember pirosuló levelek közt a halál kimondhatatlan édességét szagolja.

Csak a vers tudja ezt elmondani, csak a vers. Ver-laine verse, a Fêtes galantes kötetből:

Holdfény

*Különös táj a lelked, nagy csapat
Álarcos vendég jár táncolva benne.
Lantot vernek, de köntösük alatt
A bolond szív mintha szomorú lenne.*

*Dalolnak, s zeng az édes enyhe moll:
Életművészet! Amor győztes üdve!
De nem hiszik, amit a szív dalol,
S a holdfény beleragyog énekükbe.*

*A szép s bús holdfény, csöndes zuhatag,
Melyben álom száll a madárra halkán,
S vadul felsírnak a szökőkutak,
A nagy karcsú szökőkutak a parkban.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Füst Milán

A FELESÉGEM TÖRTÉNETE

Téged fennen szólítunk, hogy ilyennek teremtetted az embert, s az embert szintúgy szólítjuk, hogy önmagáért mégis ő felelős... (Egy középkori könyörgés első mondata)

A féltékenység regénye. Van, akit még betegbbe tesz, van, akit meggyógyít ebből a félelmetes lelki nyavalyából. Szerencsémre fiatalon került a kezembe Füst Milánnak ez a regénye, és – uramfia láss csodát! – az elkényeztetett és öntelt egyke kisfiúnak nagyjából rendbe tette az önmagában való kétségeit, ami mindig megmérgezte kapcsolatát a nőekkel. S ha néha visszaestem, akkor elővettem, beleolvastam, s újra hatásos gyógyszernek bizonyult.

Mert akármilyen hatalmasnak, magabiztosnak látszik is az ember, a féltékenység, a szerelmi bizalmatlanság mindig egy mélyen rejtőző kisebbségi érzésből fakad: a másik jobb, mint én. S a szegény férfiak ma különösen rossz helyzetben vannak, amikor már nem kötelező a lányoknak szüzen férjhez menniük. Óh jaj! Van módjuk az összehasonlításra. Az asszonyokról nem is beszélve.

Egy férfi önértékelése jórészt szexuális biztonsá-

gán alapul. Nincs az a nő, aki a legvérmesebb férfiút is ne tudná impotenssé tenni, ha rászánja magát. S akkor – a befelé nyűszítésen kívül – maradnak a kompenzációk: a hatalmas autó, a mindenkit megelőző őrült sebesség, az imponáló karrier és pozíció, a pénz, a nagyon sok pénz és a társasági szájhösködés.

Störr kapitány, a medvetermetű holland tengeresz beleszeret egy könnyűvérű kis francia nőbe, és feleségül veszi. S lassan hatalmába keríti a féltékenységet, ez az önpusztító szenvedély, és egyre megalázóbb helyzetekbe sodorja. Ám Störr nem nyámnyila ember. Amikor már ott tart, hogy távozáskor lisztet szór az ajtajuk elé, hogy a csábító nyomait leleplezze, össze-szedi magát, és harcolni kezd a lelkéért, az emberi méltóságáért. De ez a belső küzdelem önmagával igencsak próbára teszi. Mert a szerelem, a részvét, a kétségek, az időnkénti boldog epizódok és a szexuális extázis sokszor lecsillapítják viharzó lelkét, és gyengédséggel, a boldogsággal kiszínezett jövő csábképeivel árasztják el. És még valami. Störr nagyon intelligens, érzékeny, és sokat tud az emberi természetről. S az ilyen ember nehezebben szánja el magát arra, hogy bántson, hogy megszakítsa a kapcsolatait, egyáltalán, hogy szenvedést okozzon másoknak.

A nagy leszámolásokat én sohasem szerettem, sem a végleges nyilatkozatokat.

– Ha akarod, még őszintébb leszek – mondta nekem egy hevesvérű társam a tanfolyamon. S én már akkor is ezt feleltem neki:

– Szükségtelen. Olyan nagyon őszinték mi ne legyünk egymáshoz.

És ma is ezt vallom. Mert mi a vége? Minthogy egyik se tud a másik igazával mit csinálni, ki-ki a magáét hangoztatja tovább, s így haladnak párhuzamosan a semmi felé.

S ez még a kisebbik baj. Mert közben hamar el is

hangzik a szó... S vannak szavak, amelyek végzetesek, tudjuk, s amellet még csak nem is igazak. Vagy nem egészen. Mert mihelyt kiszalad a száján, hogy nem szeret, vagy ilyesmi, hogy nem tud velem élni – minden eldőlt, mert visszavonhatja-e másnap? Vagyis formákon múlik az élet.

– Gyülölöm – lehet ebben is igazság. Viszont mihelyt elfogadom a boldog éjszakákat tanúságul, akkor már nemcsak ennyiből állunk. S akkor óvatosnak lenni mégiscsak érdemes.

Különben is, kik azok, akik tökéletesen egymáshoz valók, ki mutat nékem ily boldogokat? Az embernek sokat kell tudni elviselni, mindig és mindenütt a világon, ez az igazság.

Bizony, okos ez az ember. Szeretem Störr kapitányt. S ha mégsem megy semmire ezzel az okosságával, ha a sors végül is válaszütra, döntésre kényszeríti, és magányos életet szán neki – az angyala valószínűleg rábólint, hogy rendben van a dolog.

Störr végül követi és leleplezi a szeretőjével menekülő asszonyt, véglegesen szétválnak egymástól, és Störr megpróbálja újjáépíteni az életét. Kereskedelmi ügyleteivel meggazdagszik, a zene, a vegyészet, a misztika perifériáján kóborol, még az egyetemre is beiratkozik, de csalódottan bontakozik ki idegen nők karjából. Idegen? Mert akkor már tudja, hogy az egyetlen igazi szerelme mégis Lizzy, a hűtlen francia nő, akit hosszú évek múlva az autóbusról hirtelen észrevesz a nyüzsgő emberek között, változatlanul fiatalon és sugárzó szépségében. Pedig Lizzy akkor már régen halott. Hogy is van ez?

Hiába vesződöl. Mert képzelj el egy egész életet eképpen: pástétomot akartál, és csokoládét kaptál – igaz, nem rossz a csokoládé se, csak vedd a többit is ugyanígy: a vidám Julcsa helyett a tűnődő Katalint, szívderítő nyugalom helyett nyugtalanító tüzeket: szenzációkat

vagy zenebonát, síp helyett dobót, francia rózsa helyett olasz bazsalikomot... s akkor még csodálkozol, hogy nem találsz a helyed? Ha egyszer mindez együttvéve sem az, amit akartál? Hisz, nem mondom én, nemcsak a Juliska szép a világon, és nemcsak a pásztorsíp – de ha neked az kell! S való igaz, sok baj van ezekkel is a végén, mint ahogy mindennel, amit úgy nevezünk, hogy földi szerelem, s amit áhít az ember és óhajt – mindez színültig és csupa igazság. Csak el ne feledd a világért, hogy mégiscsak ez az, amit a szíved akart, s a vágyad neked minden poklokot át mutatott, vagyis, hogy ez neked az irányzék, a szentségit a fejednek. Mert ha te másfelé fordulsz, egy más irányba haladsz, akkor mi a panaszkod? Jobbra van az, amit akartál, te meg balra mégy, akkor hogy várhatod a boldogulásodat, ember?

Csakhogy erről meg én azt gondoltam, hogy az ember mindig megváltásra vár. Hogy egy pillanatig sem tud valamilyen megváltás-kép délibábja nélkül élni. És vár, csak vár, és elfogadja azt, ami tulajdonképpen nem kell neki, mert hiszen minden korszakát átmenetinek érzi: Majd holnap, majd hétfőn kezdődik az igazi élet... Nem tudja, hogy minden napja igazi élet... Ami lassan elmúlik, s egy napon ráébred, hogy most már minden úgy marad, ahogy van, nincs lehetősége újrakezdésre. Már az a fő gondja, hogy tud-e pisilni és emésztetni, vízhajtót és pepszint szed, mert mindenhez valami segédeszköz kell, a látáshoz szemüveg, a halláshoz hallókészülék, a járáshoz bot és talpbetét, az emlékezéshez Cavinton, ámde elfelejtette, hogy melyik fiókba tette a gyógyszer... A szexhez Viagra és jól működő szív... Eljut oda,

... hogy hiába bíztat az óra,
ha ihletet nem ad a perc...
– ahogy Babits is írja.

Igen, az ember egy napon rájön, hogy már régen nem a felesége történetét meséli, hanem a sajátját. És csak egyetlen lehetőség van: az ember szeresse a saját történetét, minden vacakságával és csalódásával együtt, mert hiszen önmaga szülte ezt a történetet, és az ember a gyerekének is megbocsátja, ha kisé félresikerült, ha nem olyan, mint amilyennek megálmodta.

A feleségem története újra meg újra megjelent (1942-ben, 1946-ban, 1957-ben, 1964-ben és 2000-ben is). 1968-ban kiadta a francia Gallimard kiadó, s ezt követően húsz nyelvre fordították le. Nobel-díjra is jelölték.

Jaroslav Hašek

ŠVEJK Egy derék katona kalandjai a világháborúban

Egy japán ismerősöm azt mondta:

- Nem hiszek nektek.
- Miért nem?
- Mert nem hiszek egy olyan kultúrának, amelyik az élet legfontosabb kérdéseire csak konvencionális hazugságokkal tud válaszolni.
- Miről van szó?
- Az agresszivitásról, a szexről és a halálról.

Mélyen tisztelt Olvasóm, aki rászánta magát, hogy kezébe vegye ezt a könyvet, megérdemelsz egy valamást. Egyetértek a japánnal. Ám vigasztalásul a szívemben őrzök három könyvet, amit a felületes ítélet valószínűleg destruktívnak minősít, a valóságban azonban ezek megsemmisítő módon néznek végig úgynevezett polgári kultúránk pöffeszkedő előírásain és szokásrendjén, észrevéve, hogy ezek mögött semmi sincs, csak az üres formákkal és frázisokkal leplezett életgyávaság. Ez a három könyv: Joseph Heller: *A 22-es csapdája*, Szathmári Sándor: *Kazohínia* és természetesen a *Svejk*.

Fiatal koromban sokat töprengtem azon, hogy

miként lehetne elkerülnöm a kommersz polgári életformát, a főnököket, a jelenléti íveket, a számléírást és a meghunyászkodást a hivatal hatalma előtt. Rájöttem, hogy erre csak két lehetőség van: Az egyik, hogy jókedvűen le kell sülyedni egy szociális mélypontra, ahogy ezt Švejk teszi. Švejknek tökéletesen mindegy, hogy csicskás-e, katonaszökevény, kémnek nézett orosz tiszt, egy elmeógyógyintézet lakója, század-ordonánc vagy börtöntöltelék.

Amikor a csendőrök kezére kerül, *miután alaposan megmotozták Švejkot, s a pipáján és egy doboz gyufán kívül semmit sem találtak, az őrmester megkérdezte tőle:*

– Mondja meg nekem, miért nincs magánál semmi, de semmi a világon?

– Mert nincs szükségem semmire.

– Hej, istenem – sóhajtotta az őrmester –, de nagyon meg kell szenvedni magával!

Pedig Švejk válasza talán a könyv legfontosabb Buddhának és Jézusnak nyilván egyaránt tetsző – mondata.

A könyvben felvonulnak a düledező monarchia sajátos alakjai: Palivec, a trágár kocsmáros, aki 10 év börtönt kap azért, mert azt mondta, hogy a legyek leszarták a császár öfelsége képét, Katz, a zsidóból katolikussá, majd tábori lelkésszé avanzsált meggyőződéses alkoholista, Lukás főhadnagy, a tisztességes és emberséges parancsnok, akiknek a nők okozzák a vesztét, Dub hadnagy, a megkerült nacionalista, Švejk nagy ellenfele, meg a szenilis szartábornok...

Ausztria győzelme latrinákból mászott elő. A tábornok úr rendkívül egyszerűnek látott mindent. A háborús dicsőséghez vezető útnak ez volt a receptje: este hatkor a katonák krumplis gulyást kapnak, fél kilenckor a legénység kikakálja magát a latrinán, és kilenckor aludni tér. Ilyen hadsereg elől rémülten menekül az ellenség.

És persze még sokan mások: Baloun, a legfalánkabb „bélpoklos”, Jurajda, az okkultista szakács, és főként Biegler kadét, aki máris hadvezérnek álmodja magát, Welfer hadidoktor, akinek gazdag rokonai ösztöndíjat adtak arra az időre, amíg elvégzi az egyetemet. Miután ez az összeg kb. négyszerese volt egy kezdő orvos fizetésének, Welfer gondosan vigyázott, hogy ne államvizsgázzon le. Ám a háborúban orvoshiány volt, és lehetővé vált, hogy kérdőíven tesse le az államvizsgát. És hiába válaszolta a több száz kérdés mindegyikére, hogy: *lecken Sie mich am Arsch*, vagyis: *nyaljátok ki a seggemet*, rövidesen értesítették, hogy sikeres államvizsgát tett, és általános orvostudorrá avatták.

Hašek figurái annyira élnek, hogy rövid idő alatt személyes ismerőseinkké válnak. És íme, észreveszszük, hogy a napi élet bosszúságain és baromságain egyre gyakrabban nevetjük el magunkat, és Švejk nevében is élvezni kezdjük az abszurdot, a rendeletek nagy részének hülyeségét, a politikusok végtelen távolságát az élet valóságától, a papok és az államférfiak bornírt küldetéstudatát. Aligha álljuk meg, hogy néha mi is – ritka sikereink, vagy gyakori kudarcaink hatására – optimista dalra fakadjunk:

*Bumsztirári rutyutyu,
a jóisten jó fiú.
Akit belök a koszba,
Onnét mindjárt kihozza.
Ha belök a gödörbe,
Mindjárt kihúz belőle.
Bumsztirári rutyutyu,
A jóisten jó fiú!*

John Steinbeck

LEMENT A HOLD

Egy náci Németországra emlékeztető nagyhatalom lerohan egy sok évszázados polgári demokráciában élő kisvárost. A városka bányái, a szén megszerzése érdekli őket. Az emberek, akiket már száz éve nem hódított meg senki, kezdetben szinte csodálkoznak, tanácstalanok, és visszahúzódnak házaikba és önmagukba. De lassan megértik, hogy ha nem engedelmeskednek, a katonai diktatúra nem csak az életüket fenyegeti, hanem az üdvösségüket is, amikor megszakítja és tönkreteszi virágzó polgári kultúrájukat és demokratikus közéletüket. Szorongásukban védekezni kezdenek. Először csak a passzív ellenállás érezhető, de eljön az idő, amikor már a hódítók járnak rettegve – és mindig csoportosan – az utcákon. Az éjszakák nyugalma egyre gyakrabban töri meg a robbantások dőreje. Steinbeck meszerien mutatja be a növekvő félelem és a magányosság hatalmát, azt, hogy az állandóan feljűk áradó gyűlölet hogyan őrli fel az idegeiket. Egyre szorongatóbban érzik, hogy egy várost meg lehet szállni, de egyszer eljön az idő, amikor ki kell vonulniuk, és az számukra halálmenet lesz.

A legyek elfoglalták a légyapírt!

A nép lelki átalakulása hasonlít egy régi amerikai filmhez, amikor egy vézna, szemüveges irodalmár fiú önkéntesnek jelentkezik az Európába induló expedíciós hadseregbe. A fiú annyira civil, hogy csak csetlik-botlik a kemény katonák között, naponta válik nevetségessé és szánalmassá. De ahogy nyomulnak előre Németországban, úgy lesz egyre magabiztosabb, találékonyabb harcos, bátor, okos és ravasz, a többiek egyre nagyobb tisztelettel nézik. Egy este együtt vacsoráznak, és az egyik óriástermetű fekete őrmester megkérdezi:

– Mondd, mi történt veled? Amikor közénk jöttél, csak egy kis seggfej voltál. Most pedig már te vagy közöttünk a legjobb katona.

A fiú behunyja a szemét, és képek vonulnak el előtte: szögesdróttal bekerített lágerek, barakkok, gázkamrák, krematóriumok, csonttá aszott halottak, szemüveg- és művétag-halmok, kazlakba összegyűjtött emberi haj... azután csak ennyit mond:

– Megharagudtam rájuk.

A hadsereg és a nép csendes és alattomos küzdelmében bonyolódnak különböző emberi sorsok, közöttük a két főszereplő: az egyik Orden polgármester, a másik Larsen ezredes, a megszállók parancsnoka. Egyikük sem fiatal már. Lassan kiderül, hogy Larsen – aki már az első világháborúban is harcolt – lélekben éppen olyan európai polgár, azonos eszmékkal, emlékekkel és ideálokkal, mint Orden. Barátok is lehetnének. De a helyzet halálos ellenségeké teszi őket. Az átkozott körülmények, amelyek közé kerültek, letipornak minden érzelmet, erősebbek a hasonló jellemek vonzódásánál, és Larsen, ha kell, a halálba küldi Ordent. Részlet kettejük egyik beszélgetéséből:

– Ön és az ön kormányzata nem értenek meg semmit. Az egész világon maguk az egyetlen kormányzat

és nép, mely századok óta rekordot ért el a vereségben, és mindenkor azért, mert nem értette meg a népeket.

...Miért megy bele ebbe az értelmetlen szöfecsérlésbe a törvényről, ezredes úr? Köztünk és önök között nincs törvény. Ez háború. Nem tudja, hogy mindnyájunkat meg kell ölniük, vagy pedig annakidején mi fogjuk mindnyájukat megölni? Megsemmisítették a törvényt, amikor bejöttek, és új törvény lépett annak a helyére. Ön nem tudja ezt?

Larsen azt kérdezte:

– Leülhetnek?

– Miért kérdezi? Ez is hazugság. Ön felállíthat engem, ha úgy kívánja.

Larsen azt mondta:

– Nem így van. Az igazság, akár hiszi, akár nem, a következő: én személyesen tiszteltem önt is meg a hivatalát is, és – homlokát egy percre a kezébe fektette – látja, uram, amit én gondolok, bizonyos életkorral és bizonyos emlékekkel rendelkező ember, az nem fontos. Egyetérthetnék önnel, de az semmin sem változtatna. Annak a katonai és politikai előírásnak, amely szerint én dolgozom, van bizonyos megváltoztathatatlan irányzata és gyakorlata.

Orden azt mondta:

– És ez az irányzat és gyakorlat tévesnek bizonyult külön-külön minden esetben a világ kezdete óta.

Larsen keserűen nevetett:

– Én, mint magánember, bizonyos emlékekkel egyetérthetnék önnel, sőt hozzátehetném, hogy ennek a katonai szellemnek s előírásnak egyik irányzata a tanulásra való képtelenség, képtelenség arra, hogy továbblásson a gyilkolásnál, amely kötelessége De én nem olyan ember vagyok, aki átadhatja magát az emlékeinek...

Corellt, az árulót, aki segített a hódítók kezére játszani a várost, Larsen el akarja küldeni, mert félti a lakosság bosszújától. Corell viszont polgármester szeretne lenni, és némileg pimaszkodik Larsennel.

– Ön fél, ezredes úr? Lehetséges, hogy ennek a megszálló hadseregnek a vezetője fél?

Larsen nehézkesen leült, és azt mondta:

– Lehet, hogy így van. – És undorodva azt mondta: – Unom már azokat az embereket, akik nem voltak háborúban, de mindent tudnak róla. Tenyerére támasztotta állát. – Emlékszem egy kis öregasszonyra Brüsszelben... szelíd arca volt, fehér haja, mindössze másfél méter magas volt, finom öreg kezekkel. Az ember úgy látta, hogy az errei egészen feketék a bőréhez képest. És a fekete kendője és a kékesfehér haja! Reszkető, édes hangon énekelgette a népdalainkat. Mindig tudott nekünk még egy cigarettát, vagy még egy szűzlányt keríteni. – Kezét leejtette az álláról, és kihúzta magát, mintha eddig aludt volna. – Nem tudtuk, hogy a fiát kivégezték. Amikor végül is agyonlőttük, már tizenkét embert megölt egy hosszú, fekete kalaptűvel. Ezt a tűt még otthon őrzöm. Zománcgomb van a tetején, piros és kék színű madárral.

Corell azt kérdezte:

– De agyonlőtték?

– Persze hogy agyonlőttük.

– És a gyilkosságok megszűntek? – kérdezte Corell.

– Nem, a gyilkosságok nem szűntek meg. És amikor végül visszavonultunk, a nép elfogta a hátul szállingózókat, néhányat megégettek, néhányak kiszúrták a szemét, sőt néhányat keresztre feszítettek.

Corell hangosan azt mondta:

– Nem jó ilyen dolgokat mondani, ezredes úr.

– Nem jó ilyen dolgokra emlékezni – mondta Larsen.

Miféle erők csapnak itt össze? A béke és a háború? A demokrácia és a diktatúra? A függetlenség és az alávetettség? Vagy az ellenségesség sokkal mélyebbről tör fel, ősi mélységekből, a primitív hordák és a civilizációk erkölce között.

Szabad emberek nem értenek a háborúk megindításához, de ha már egyszer megindult, a vereségben is

tudnak harcolni. Hordaemberek, akik egy vezért követnek, nem értenek ehhez, ezért mindig a hordaemberek azok, akik megnyerik a csatákat, és a szabad emberek azok, akik megnyerik a háborúkat.

Ez a könyv mementó. „Memento mori”. Emlékezz a halálra? Nem! Emlékezz az erőszak halálára. Steinbeck műve tanúság Thomas Mann: A törvény című elbeszélésére. Mert az erőszakosakat az Úr megsemmisíti: ...a föld mélyébe taposom a szentségtörőt, száztizenkét öl mélynyire, és ember és állat kerülje ki nagy töben azt a helyet, ahová őt betapostam, és az ég madarai magasan térjenek ki röptükben, hogy ne szálljanak el fölötte. És aki az ő nevét kiejti, az köpjön a világ négy tája felé, és mossa ki a száját, és mondja: „Isten óvjon!” Hogy a föld ismét föld legyen, a inségesség helye, de mégsem a gonoszság mezeje.

DR. UTRIUS PÁL

honvédbaka hátrahagyott írásai

A HAZÁÉRT ÉS MINDNYÁJUNK BOLDOGSÁGÁÉRT A BARBÁR ELLENSÉGGEL KÜZDVE HŐSI HALÁLT HALT KÖZVITÉZ VÉGRENDELETI AKARATÁBÓL SAJTÓ ALÁRENDEZTE:

ILLÉS BÉLA

Dr. Utrius Pált, a jog- és államtudományok tudorát, az első világháború idején behívták katonának. Az addig népszerű és aktív politikai diákvezért barátai és hívei azonnal magára hagyták, és mint a koncon, osztozkodtak pozícióin.

– *Nem bánom – mondotta –, sem az elveszett dolgokat, sem az elvesztett embereket, csak azt szégyellem, hogy rossz emberismerőnek bizonyultam. Ezért nem is védekezem. A tehenet egy ideig fejik, azután levágják. Hogy mikor és kik – ezt célszerűségi szempontok határozzák meg, és nem a tehen.*

Amikor beosztották egy frontra induló menetszázdába, vakbélgyulladást szimulált. Megoperálták, és – ami akkor még nem volt ritkaság – belehalt a műtétbe. Halála előtt mondta:

– *Meghalok. De még így is jobb, ez is érthetőbb halál:*

meztámadtak, védekeztem, jogos önvédelem közben haltam meg.

Az érzékeny és filozofikus hajlamú jogász katonáskodása alatt számos érdekes megfigyelést tesz. Például észreveszi, hogy a születési és pénzarisztokrácia mellé kifejlődött egy új uralkodó osztály: a katonai szolgálatra alkalmatlanok arisztokráciája. Arra is rájön, hogy a katonaságnál a semmittevés órái a legrettenetesebbek.

Az első semmittevésre szánt hat órát a laktanya egy sötét, hideg folyosóján fel s alá járkálva töltöttem. Tudom, nagyon sokat gondolkoztam a jóságról, és úgy találtam, hogy a jóság a lélek egy betegsége. A kiválasztódás könyörtelen törvényei szerint a gyengék és a betegek elmaradnak, majd kipusztulnak... A jóság és az önzetlen szeretet halálával eltűnik minden igazságtalanság és szerencsétlenség... A jókat és emberszeretőket lelki betegségük megakadályozza abban, hogy mindig és mindenkivel szemben könyörtelenül érvényesítsék érdekeiket. És ezért alul maradnak, legyőzettek, mert hiába erősek, hiába tehetségesek, ha nem tudják a küzdelemben minden erejüket felhasználni. Az élet igazságtalansága, hogy a versenyben nem a tehetségesebb győz, hanem az, aki könyörtelenebb.

Dr. Utrius Pál 23 éves korára – a háború és a katonáskodás hatására – nemcsak filozófus lett, hanem nagyszerű pszichológus és a jövőbe látó társadalomtudós, szociológus is. Kitalál egy új vallást is, a Szépség Hitét. De gondolatai mélységének és igazságának bizonyítására, töprengései logikai menetét kihagyva, csak a végkövetkeztetéseinek egy részét közlöm, ahol lehet, csak aforizmaszerűen. Íme!

A feljebbvalók durvaságának lélektani értelméről:

A legrövidebb idő alatt annyira hozzászokik az ember ahhoz, hogy feljebbvalójától csak kemény parancsot vagy durva szidást várhat, hogy ha azután egyszer a

hang barátiává változik... megdöbben, és ha meggyőződik róla, hogy nem tévedett: feljebbvalója tényleg nem bántja, hanem barátságosan szól hozzá, rajongó lelkesedés fogja el, és úgy van szóról szóra, ahogy az öreg katonák mesélik: „a hadnagy úr egy jó szaváért a tűzbe mentünk volna”.

Utrius szerint a háború új erkölcsi felfogást hoz létre:

Semmi sem erkölcstelen, ami szükséges, vagy hasznos. Ha valamire szükségem van, csak egy szempont irányíthat: meg tudom-e azt szerezni, igen, vagy nem?”

A művészetekről:

... nemcsak az erkölcsi világnézetünk épül át, hanem az esztétikai is. A művészetek elfinomították a lelket, és ezzel csökkentették az ember érvényesülési képességét. A finom lelkű és a durva ember harcában mindig az utóbbi a győztes. A jövő embere nem fog időt és energiát pocsékolni oly dolgokra, amelyek csak gyöngítik őt az élet versenyében. Itt gyilkolni fog az a szellem, amely mindenben a gyakorlati értéket keresi.

A politikáról:

A politikai önzetlenség követelése egyike a legreakciósabb eszközöknek: ez hozta létre az intézményesített korrupciót, és ez általánosította és szilárdította meg a politikai dilettantizmust.

A politikusokról:

A politikusnak a szemben álló pártban csak ellenfelei vannak, ellenségei pedig csak a saját pártjában.

Nemzeti sajátosságunkról:

Magyar sors: átalakulni fejlődés nélkül, az életet nem befejezni, hanem abbahagyni.

A mimikriről:

Ahol mindenki megőrült, ott legokosabb az őrültet szimulálni.

A politikusok szelektálódásáról:

Sem altruista, sem egoista nézőpontból nem lehet megvédeni a politizálást. Ezért meg vagyok győződve arról, hogy ez a mesterség nem lesz képes konkurálni a reálisabb és jövedelmezőbb mesterségekkel. Kénytelen lesz a tehetségeket azoknak átengedve harmad- vagy negyedrangú emberekkel megelégedni.

Érzelem és gondolkodás:

Lelkünk két – egymással rossz viszonyban élő – testvérből áll: egy gondolkozó és egy érző szellemből. A két alak értékének összege állandó, egyik csak a másik hátrányára növekedhet.

... Ennek az egészségtelen állapotnak csak akkor lesz vége, ha a differenciáló kiválasztódás létrehozza az embert, akinek a lelke csak egy alakból áll: vagy tisztán gondolkodóból – ez az ember mindig győzni fog – vagy egy tisztán érzőből: ezt az embert sohasem lehet majd legyőzni, mert legyőzetését nem fogja tudomásul venni.

Dr. Utrius Pál sírkövére Babits négy verssora van bevésve:

Próbáltam élni léha gúnyban.

Próbáltam élni szeretetben.

És próbáltam élni magamban.

Egy sem volt élet.

Dr. Utrius Pál észrevétlenül a barátom lett. Könyvét gyakran előveszem, elmeditálok mondatain, néha úgy idézem a gondolatait, mintha az enyéme lennének. Barátok között elmegy az ilyesmi. Nem-

sokára majd követem őt, és akkor együtt mondhatjuk Ignotus két sorát, egy barátságos felhő szélén lógázza a lábunkat:

*Vagyok-e még és voltam-e vajjon,
Vagy csak a magam álma-é, hogy voltam.*

Graham Greene

UTAZÁSOK NAGYNÉNÉMMEL

EZ a könyv többet ér, mint a legdrágább svájci vagy amerikai antidepresszáns vagy hangulatjavító tabletta. Ha vigasztalan az idő, ha túlságosan gusztustalan a közélet, ha áskálódik a szakma, vagy kiderül az ember szeretőjének csalfasága, saját hülyesége, ami lebuktatta, üzletfelének csalafintasága, rokonainak elviselhetetlensége – le kell venni a polcról ezt a kötetet, és bárhol bele kell olvasni. Én legalább is mindig így teszek, ha a hangulatom hullámvölgyben rostokol. És eddig mindig használt.

Henryt, a túl korán nyugdíjba vonult, ötvenes éveinek elejét taposó, magányosan élő bankigazgatót már csak a dáliaí érdeklik. Anyja hamvasztásán találkozik Augusta néniével, aki már túl jár a hetvenen, és akit gyerekkorában látott utoljára. Együtt mennek Augusta nénihez taxival. Ez egy igazán izgalmas utazás. Henry megtudja, hogy nem a mamájának tartott asszony szülte. Ő csak kitömte magát – a terhesség előrehaladásának megfelelő – párnákkal.

Augusta néni lakásán egy hatalmas termetű fekete férfi fogadja őket: Wordsworth. Inas? Szerető? Mindkettő? Amíg beszélgetnek, Wordsworth kiönti

az urnából a hamvakat, és marihuána-porral tölti meg. Rendőrségi ügy lesz belőle. Wordsworth Párizsba szökik. Augusta néni pedig meghívja Henryt utazásaira. Először csak Brightonba mennek, ahol Augusta néni barátnőjével és szeretőjével, Curran-nal találkoznak, akivel ifjúsága idején kutya-vallást alapított, kutya kápolnával, kutya esküvőkkel, istentisztelettel kutyák számára...

Néha alig lehetett hallani az imát az ugatástól.

– Ez az ő imádságuk – bizonygatta Curran –, hadd imádkozzon mindenki a saját nyelvén. Bár néha békésen hevertek el, kényesebb szerepeket nyalogatva. – Isten háza számára tisztogatják magukat – magyarázta ezt is Curran.

Azután Isztambul következik, ahová a néni – egy hatalmas díszgyertyába rejtve – kicsempész egy többkilós aranyrudat, hogy összeküvésbe keveredett tábornok barátját megsegítse. Ám a tábornokot időközben lelőtték, őket meg kiutasítják Törökországból.

Augusta nénitől hall először Jo bácsiról, a gazdag bukmékerről, aki világméretű útra készült, de indulás előtt lebénuult. Ám tervét nem adta fel. Bérelt egy ötvenkét szobás palazzót, és egy nővér segítségével minden héten új szobába költözött.

Őszintén hitt benne, hogy a halál nem érheti utol, mielőtt beköltözik az ötvenkettedik szobába. S ha tizenöt szoba egy évnek hatott, akkor még számos esztendő utazása várt rá...

De aztán az ötvenegyedik szobában elérte a második gutaütés, fél oldalát megbénította és gátolta a beszéd-készségét.

Az orvos nyugalmat parancsolt rá. Ám az egyik este különös, csikorgó hangokat hallottak a lépcsők felől.

Jó Pulling kimászott az ágyából, egy öreg klubnyakendőjét hozzákötötte a bőröndjének fogójához, és mert

a lábában már nem volt elég erő, úgy kúszott a folyosón... maga után húzva a bőröndöt. Márványkockás folyosó volt... A legszomorúbb az volt, hogy minden kockára egy kis tócsa pipit eresztett... Ránk vigyorgott, és kipréselte magából az utolsó mondatát: „Mintha egy egész életen át...” – nyögte, és meghalt.

– A folyosón halt meg? – kérdeztem.

– Utazás közben halt meg – mondta rosszállóan a nagynéném –, éppúgy, ahogyan megálmodta.

Augusta néni, az egykori luxus call girl – amit Henry makacsul nem akar tudomásul venni – mindent tud férfi és nő kapcsolatáról. Például tudja, hogy okos nő mindig azt a férfit választja, aki meg tudja nevetetni, mert két szeretkezés között is el kell valamivel tölteni az időt. Időtlen szerelme például, Mr. Visconti, üzletember és szélhámos, aki bujkál valahol, mert muzeális értékeket adott el Itáliából a németeknek, és ezért háborús bűnösnek nyilvánították.

Visconti később elmondja Henrynek, hogyan próbálták egyszer hazugságvizsgáló géppel leleplezni.

– Figyelmeztettek, hogy akármit hazudok, a gép kimutatja az igazságot. Képzelteti erre az én reakciómat. Egy katolikusval vele születik az eretnokség. Először csak néhány ártatlan kérdést intéztek hozzám, olyanokat, hogy mi a kedvenc étel, kifulladás-e, ha lépcsőt mászom? Én úgy válaszoltam ezekre az ártatlan kérdésekre, hogy roppant erősen koncentráltam, milyen öröm lesz egy szép napon, ha viszontláthatom az én drága barátnőmet – erre dobogni kezdett a szívem, felment a vérnyomásom, és ezek képtelenek voltak megérteni, mi izgat fel annyira a lépcsőjárásra vagy a cannelloni izére vonatkozó kérdésekben.

Aztán hagyták, hogy lecsillapodjam, majd utána nekem szegezték a nevemet: Visconti. Maga Visconti? Maga Visconti, a háborús bűnös? – de ennek nem volt rám semmi hatása, mert én már a bejárónőmet is arra

tanítottam, hogy reggeli ébresztésnél, amikor elhúzza a függönyt, azt ordítsa: Visconti, te háborús bűnös, ébredj!

... Amikor befejezték, kiverte őket a düh. Örjöngtek a gépre, meg rám.

Párizsban Augusta néni elmeséli Henrynek Monsieur Dambreuse történetét, aki a hetet két nő között osztotta meg. Az egyik ő volt. Ám egy napon a két nő véletlenül összeismerkedett egy hotel teraszán, és Monsieur Dambreuse lebukott.

Ez az idill vége volt. Egy férfi sohasem bocsátja meg, ha rajtakapják.

Én némi felháborodással közbevettem: – A megbocsátás nyilván rajtad állt.

– Ugyan kedvesem, én készséggel folytattam volna ott, ahol abbahagytuk.

– Csak nem mondd komolyan Augusta néni – kiáltottam fel –, hogy elviselted volna ezt az embert azok után, hogy ennyi hónapig félrevezetted, és te leleplezted?

Augusta néni felállt, és elindult felém: ökölbe szorította két apró kezét. Azt hittem, tüstént megüt.

– Te fiatalság számára! – mondta, mintha csak valami iskolás gyerek volnék. – Monsieur Dambreuse férfi volt, s bárcsak neked is megadatott volna, hogy olyan felnőt lehess, amilyen ő!

... Mondtam is Monsieur Dambreuse-nek: Achille, én szeretem mindazt, amit együtt csinálunk, éppúgy, mint azelőtt. Nem zavar, ha tudom, hova szaladgálsz délutánonként. Nem változott semmi. De számára sok minden megváltozott, mert nem volt titka többé. Örömet ő a titokban lelte, és elhagyott mindkettőnket, hogy új titkot teremtsen valahol. Nem szerelmet, csak titkot.

Meglátogatják a calais-i temetőben Henry apját. Találkoznak Dollyval, a – szó szerint – sárga hűsége szerelmével, akinek karjai között halt meg, Augusta néni nem kis bosszúságára.

... Dolly drágám – suttogta az apám egy apró hotelben haldokolva, miközben én a highgate-i gyerekszobában feküdtem, ágyam mellett az örökéő lámpával, hogy elűzze a rettegésemet, mely mindig rám tört, miután anyám – vagy tán mostohaanyám? – búcsúcsókkal elköszönt éjszakára. Mert féltem a betörőktől, az indián orgyilkosoktól, a kígyóktól és a tűztől, és a Nagy Banditától, holott igazából attól a harminc évtől kellett volna félnem, amit majd a bankban töltök el, a fúzióktól, a korai nyugdíjazástól és Deuil de Roy Albert dáliaimtól.

Am Augusta néni a calais-i kirándulás után nem tér vissza Angliába. Lakáskulcsát átadja Henrynek, és eltűnik.

Henry hosszú hónapokra magára marad.

És ha őszinte akarok lenni, tulajdonképpen Curran, Monsieur Dambreuse és Mr. Visconti emlékével éltem... Nagynéném alakjai népesítették be magányomat. Attól féltem, hogy nagynéném örökre elhagyott. Csak azért lépett be az életembe, hogy megzavarjon. Elvesztettem az érdeklődésemet a dáliák iránt.

Azután egy hívás és csekk érkezik a nagynénjétől, ami fedezi az útját Dél-Amerikáig. Meg egy kérés:

... nagyon örülnék, ha összecsomagolnád otthagytott ruháimat, és eladnál minden bútort. Most jut eszembe, a fretowni kikötő fényképét mégis őrizd meg a számomra, emlékül a drága Wordsworthre, és hozd magaddal... A keretét is tartsd meg, mert régi emlékem fűződik hozzá, tekintettel arra, hogy Mr. V. ajándéka.

Henry egyszer csak a La Plata folyón találja magát, egy hajókabinban, útban Asuncion, Paraguay fővárosa felé. Útközben megismerkedik egy O'Toole nevű nagyon szomorú arcú CIA-ügynökkel, akiről később kiderül, hogy egy – Visconti által – a háború alatt ellopott Leonardo-rajz után nyomoz. O'Toole tudományos érdeklődésű ember.

... előhúzta jegyzetfüzetét, és ismét beírt egy számot a rejtelmes oszlopokba.

Henry érdeklődésére a levertség és a félelem megszokott arckifejezésével nézett rá.

– Erről még senkinek sem beszéltem – mondta. – Azt hiszem, sokan kinevetnének érte. Az igazság az, hogy én vizezés közben számolok, és aztán leírom, mennyi ideig tartott, és mikor. Gondolt-e már rá, hogy egy évből több mint egy napot töltünk pisiléssel?

– Jóságos isten! – feleltem.

– Bebizonyíthatom, Henry. Nézzen ide.

Kinyitotta a jegyzetfüzetét, és megmutatott egy oldalt.

Dátumok, percek és másodpercek sorakoztak egymás alatt. Július 28-ának az összegzése 4 perc és 31 másodpercet mutatott.

– Szorozza meg nyugodtan héttel – mondta –, ez már hetenként fél óra. Évente huszonhat óra. De persze a hajón folytatott életmód nem vethető össze az átlagossal. Itt két étkezés között többet iszik az ember. A sörtől mindig ismételni kell. Nézze csak ezt a bejegyzést: 1 perc 55 másodperc. Ez sokkal több az átlagosnál, de leszámítok belőle két gint...

– Összegezte már a megfigyeléseit? – kérdeztem.

– Az nem az én dolgom – felelte. – Nem vagyok szakember. Én csak bejegyzem az adatokat és a körülményeket... De a következtetések levonása másokra vár.

– Kik azok a mások?

– Arra gondoltam, hogy hat hónapos megfigyelés után felveszem a kapcsolatot egy urológus szakemberrel...

A fretowni kikötő képét, nagynénje kívánságának megfelelően Henry magával hozza, és a drága keretben a mosdójához támasztja. Am, amikor vissza akar menni a kabinjába, nem bírja kinyitni az ajtót.

A vállamat kellett nekifeszítenem, hogy engedjen egy kicsit. A résen át Wordsworthöt pillantottam meg.

Szemben állt az ajtóval, kezében kés. Amikor meglátott, leengedte a pengét.

Bejönni főnök – mondta suttogva...

– Miért barikádoztad el a kabinomat?

– Jöttem képerért – felelte.

– Nem tudtál várni, amíg partra szállunk?

– Nénike – mondta –, te hozod nekem képet biztosan, Wordsworth, kétszer gyorsan, vagy ne lássalak itten.

Megint gyanakodni kezdtem. Lehet, hogy a keretet épp úgy aranyból készítették, mint a gyertyát? Vagy a fénykép néhány magas címletű bankjegyet takart? Egyik sem valószínű, de egyik sem lehetetlen, ismerve a nagynénémet.

Am a kép alá egy Leonardo-rajz volt elrejtve, ami megalapozta Augusta néni és Visconti gondtalan életét Paraguayban. Vesznek egy Dakota repülőgépet, és cigarettát meg whiskyt csempésznek vele Panamából. Henry vissza akar térni Angliába, hogy feleségül vegyen egy gazdag vénkisasszonyt, Miss Keene-t. De Augusta néni visszatartja.

– És egy év múlva ugyan miről tudnátok beszélgetni ti ketten? Ó ott ülne a kézimunkája felett – sosem hittem volna, hogy manapság még kézimunkázik valaki –, te pedig kertészeti prospektusokat böngésznél. És amikor már elviselhetetlen lenne e csönd, belekezdene egy történetbe, amit te már legalább hússzor hallottál addig. És tudod, mi jutna eszedbe, amikor nem tudsz elaludni a hitvesi ágyban? Nem a nők, azok sose vonzottak téged eléggé, különben eszedbe se jutna, hogy Miss Keene-t vedd feleségül. Neked az jutna eszedbe mindennap, hogy mennyivel kerültél közelebb a halálhoz. És egyszer csak olyan közel áll hozzád, mint a hálószobád fala. És te egyre jobban rettegsz majd a faltól, mert semmi sem akadályozhatja meg, hogy amikor elaludni próbálsz, miközben Miss Keene olvasgat, közelebb ne kerülj hozzá minden éjszakával.

– Igazad lehet Augusta néni, de a mi korunkban mindenütt ugyanez fenyeget minket.

– Nem, itt nem. Holnap egy rendőr lelőhet az utcán, mert nem értettél egy szót sem a guaraníból, vagy ledőf egy idegen a kázinóban, mert nem tudsz spanyolul, és azt hiszi rólad, hogy pökhendin viselkedtél. Jövő héten, amikor már meglesz a saját Dakotánk, könnyen meglehet, hogy lezuhan veled Argentína felett. Mert ahhoz Mr. Visconti már túl öreg, hogy ő kísérelje el a pilótát. Kedves Henry, ha te velünk élsz, sosem fogsz egyik napról a másikra közelebb kúszni ahhoz a végső falhoz. Az a fal rád omolhat magától, de a te segítséged nélkül, s így minden nap, amit megérsz, győzelemnek látszik. „Ma kis híján otthagytam a fogamat”, mondd majd magadnak, amikor közeleg az éjszaka, de utána jól fogsz aludni.

Augusta néni és Mr. Visconti nagy fogadást adnak, ökörsütéssel, tánccal. Henry az éjszakai kertben sétálva felfedezi, hogy Wordsworthöt az ör leszúrta. A társaság már szétoszlott, és a pengő gitárszóra csak a néni és Mr. Visconti táncolt még egymással.

Most egy lassú keringőt lejtettek, észre sem vették, hogy beléptem, két öregember, akit a szenvedély gyógyíthatatlan önzése fűzött össze...

Ahogy eltáncolt mellettem, odaszóltam neki:

– Augusta néni – de nem hallgatott a nevére, jelét sem adta, hogy észrevett. Fáradhatatlan szenvedélyükben tovább táncoltak a homályban.

Néhány lépéssel tovább mentem a szobába. S ahogy ismét visszatértek felém, újra rászóltam:

– Anyám! Wordsworth meghalt.

Csak a táncosa válla felett nézett rám, és úgy felelt:

– Jól van, drágám, mindent a megfelelő időben, nem látod, hogy most Mr. Viscontival táncolok?

Az árnyakat egy vakulámpa villanása szakította

föl. Őrzöm még a fényképet – a villanás családi csoport-tá merevített hármunkat. Látható a hatalmas foghíj Visconti szájában, ahogy cinkosan rám mosolyog: az én kezem dermedt könnyörgéssel nyúlik ki, az anyám pedig a gyöngédség feddő tekintetével néz vissza rám...

... Jövő esztendőben, mire tizenhat éves lesz, elvezem a vámórség parancsnokának a leányát, ez a frigy egyaránt bírja Mr. Visconti és az ő szüleinek áldását. Nem tagadom, jelentős a korkülönbség köztünk, de a lány gyengéd és engedelmes gyermek, s forró, illatos estéken gyakran olvassuk együtt *Browningot*:

Egedben ülsz Uram –
A világ gyönyörű!

Mihail Bulgakov

A MESTER ÉS MARGARITA

Woland, a Sötétség Fejedelme kíséretével látogatást tesz Moszkvában. Szolgái: A pillanatnyilag Korovjovnak nevezett, züllött kókler benyomását keltő önjelölt karnagy, Hella, a csinos hullalány, a félszemű Azazello, akinek neve a Biblia ősi sivatagi démon nevére, Azazélre emlékeztet, és Behemót, a hatalmas macska. Miért jöttek?

Nem találod, hogy Moszkva lakossága erősen megváltozott?... A moszkvaiak határozottan megváltoztak... mármint külsőleg. Mint ahogy maga a város is... A ruházatukról nem érdemes beszélni, de mindenféle megjelennek ezek a... hogy is mondják, egyszóval villamosok, automobilok...

Engem azonban természetesen nem annyira az autóbusz, a telefon érdek, meg a többi efféle... hanem egy ennél sokkal fontosabb kérdés: vajon belsőleg megváltoztak-e Moszkva lakosai?

Woland először egy parkban tűnik fel, mint külföldről meghívott konzultáns. Találkozik egy ott üldögélő íróval és egy költővel, belehallgat a beszélgetésükbe, és megszólítja őket:

– *Ha nem tévedek, azt tetszett mondani, hogy Jézus sosem létezett?*

– Jól hallotta, kérem. Valóban azt mondtam.
 – Bocsássanak meg tolakodásomért, de ha jól értetem, önök ezen felül istenben sem hisznek?... Esküszöm nem árulom el senkinek.

– Valóban nem hiszünk istenben... De erről teljes nyíltsággal beszélhetünk.

Az idegen hátradőlt a padon, és örömeiben szinte visítva kérdezte:

– Önök ateisták?

– Igen, ateisták vagyunk... A mi országunkban az ateizmus cseppet sem meglepő jelenség... Minálunk a lakosság többsége már réges-régen tudatosan elvetette az istenről szóló meséket.

– ...és ördög sincsen?

– Ördög nincs, nem létezik.

– *Hogyan van itt maguknál: akárkiről érdeklődik az ember, az nem létezik?* – mondta a Sátán, majd folytatta az eszmecserét:

– Engem azonban a következő kérdés foglalkoztat: *ha isten nincs, akkor vajon ki irányítja az ember életét, és általában a földi eseményeket?*

– Maga az ember irányítja.

– *Bocsánat, ahhoz, hogy valaki irányítson, szükséges, hogy pontos tervekkel rendelkezék, valamelyes nem túlságosan rövid időszakra. Engedje meg mármint, hogy megkérdézzem: hogyan irányíthatja az ember a földi dolgokat, ha még nevenségesen rövid időre, mondjuk, egy ezredévre sem készíthet tervet... de ez még semmi: hiszen saját holnapjáért sem kezeskedhet! Képzelve el például, hogy ön mondjuk, elkezdi irányítani a dolgokat, dirigálja embertársai életét, meg a sajátját, egyre jobban rájön az izére, amint mondani szokás, és akkor egyszer csak... hm-hm... tüdőszarkómája támad, igen tüdőszarkómája, és ezzel befellegzett az irányításnak, senkinek a sorsa nem érdekli többé, csakis a sajátja. Családja hazudozni kezd. Ön rosszat sejtve egyik tudós*

orvostól a másikhöz szalad, majd kuruzslókat keres fel, a végén tán jósnőket is. Mind a három egyformán céltalan, mint ön is tudja. Hamarosan elérkezik a tragikus vég: az, aki nemrég még azt hitte, hogy irányít, mozdulatlan fekszik egy faládában, s a hátramaradók, belátván, hogy hasznát többé nem vehetik, elégetik a kemencében.

Woland és csapata mérhetetlen sok botrányt, csínyet, tréfát csinál Moszkvában, megrendezi a sátán bálját is, fellép cirkuszi előadáson, mint bűvész, zavart kelt a hivatalokban, színházban, éttermekben – s mind ebből kibontakozik a korabeli Moszkva szellemi és erkölcsi atmoszférája. Ezeket a „balhékat” csakis az eredeti szövegben szabad elolvasni, mert elmesélve és rövidítve elvész a történetek zamatának és humorának javarésze. Én is tartózkodom tőle.

A könyv így is nagyszerű lenne. Csakhogy a sztálini önkénynek áldozatul esett Bulgakov nemcsak jó író, hanem zseni. Regényébe – időnként megszakítva a moszkvai eseményeket – beilleszt egy általa írt evangéliumot. Az ő Jézus képe – Jesua Hánocri – egyedülálló a világon, viszonya Pilátussal, ami a római helytartót összekapcsolja az örökkévalósággal, egészen különös kapcsolat, mint ahogy eredeti figura Máté evangélista és Júdás is, akit Pilátus gyilkoltat meg. Mindezt a Mesternek nevezett, elmeintézetbe zárt író írja meg regényében a golgotai eseményekről. Az ő szerelme Margarita, aki a Mester kiszabadításáért részt vesz egy boszorkány-szombaton, majd elvállalja a háziasszony szerepét a Sátán bálján, ahol egyszer egy évben rég halott bűnözők mulatoznak.

A regény végén Woland egy tetőteraszról nézi a leáldozó nap fényeit Moszkva házain. A falból egyszerre kiválik Máté evangélista Jézus küldöttként.

– *Hozzád jöttem gonoszság szelleme, árnyak fejedelme.*

– Ha hozzám jöttél, miért nem kívánsz jó napot valaha volt vámszedő?

– Mert azt szeretném, ha leáldozna a napod.

... – Légy szíves egy pillanatig eltűnődni a kérdésen: mivé lenne az általad képviselt jó, ha nem volna gonosz, és hogyan festene a föld, ha eltűnne az árnyék?... Csak nem akarsz megkoptasztani a földgolyót, hogy eltávolítsál róla minden fát, élőlényt, csak azért, hogy fantáziád kielégítsd, és elgyönyörködhesz a kopár fényben? Ostoba vagy... Nos, miért jöttél?

– Ő küldött.

– És mit üzen általad, te rabszolga?

– Nem vagyok rabszolga, a tanítványa vagyok... Elolvasta a Mester regényét. És arra kér, vedd magadhoz a Mestert, Margaritájával együtt, és jutalmazd őket örök nyugalommal.

– De miért nem veszitek magatokhoz a fénybe?

– Mert nem érdemli meg a fényt. Nyugalmat érdemel.

Woland teljesíti Jézus megbízását. Hogy a Mester befejezhesse a regényét, elviszi Pilátushoz, aki egyetlen barátjával a hegyes fülű, nagy kutyával kétezer éve ül egy kőszivattyú közepén, és magában motyog.

– Mit beszél ez az ember? – kérdezte Margarita.

– Mindig ugyanazt – felelte Woland. – Mindig azt mondja, hogy nem tud aludni, és amikor alszik, mindig ugyanazt látja: a holdsugárösvényt, szeretne végigmenni rajta, és Ha-Nocrival, a rabbal beszélgetni, mert azt állítja, valamit elfelejtett vele megvitatni akkor régen, a tavaszi Niszán hónap tizennegyedik napján.

Woland ismét a Mesterhez fordult:

– No, most már egyetlen mondattal befejezheti a regényét.

A Mester mozdulatlanul állt, és merően nézte a prokurátort. Azután tölcserű formált a kezéből, és harsogva kiáltotta, hogy a visszhang csak úgy döngött végig a kopár, kihalt hegyvidéken:

– Szabad vagy! Szabad! Ő vár rád.

... Ledőltek az átkozott sziklafalak. Csak a kis fennsík maradt... És a tátongó fekete mélységből... hatalmas nagyváros bukkant elő, és a sok ezer holdhónap során dúsan elburjánzó kert felett aranyszobrok villogtak. A kerthez pedig az oly rég várt holdsugárösvény vezetett, melyen elsőnek a hegyes fülű kutya indult el. A vörös bélsű fehér palástot viselő ember felállt... valamit kiáltott rekedt elfúló hangon. Nem lehetett tudni, hogy sír-e vagy nevet, sem azt, hogy mit kiált. Csak annyit lehetett látni, hogy hűségese őrzője nyomán ő maga is futva megindult a holdsugárösvényen.

Woland pedig elvezette a Mestert és Margaritát megérdemelt jutalmukhoz, a nyugalom házához.

És a Mester barátnőjével mohos kis kőhídon ment át a reggel első sugaraiban...

– Hallgasd a csendet – szólta Margarita –, hallgasd és élvezd, ami életedben sosem adatott neked: a csendet...

S miközben a Mester Margaritával az örök hajlékuk felé haladt:

Emlékezete, meggyötört nyugtalan emlékezete lassan elcsitult. Visszanyerte szabadságát. Valaki elbocsájtotta, mint ahogy maga is elbocsájtotta maga teremtette hősét... a kegyetlen Ponczius Pilátus lovagot, Júdea ötödik helytartóját.

Az a hír járja, hogy a könyvet VI. Pál pápa is elolvasta, és elragadtatással nyilatkozott róla. De nem ezért kell elolvasni. Hanem azért, mert ez az író olyan, mint a nagyszerű karmesterek: nem elég ismerni az egyes zenei mondatokat, tételeket. Némi távolságból rá is kell nézni az „egészre”. Akkor kezd élni a mű.

Bulgakov is az egész életet nézi, a múlt és a régmúlt tegnapot egyszerre, nevetve nézi és néha kicsit meghatva is. Mint ahogy rengeteget fog nevetni a könyv olvasója is, ám nem kizárt, hogy néha egy-egy

könnycseppet is letöröl a szeme sarkából. Milyen ez a könyv?

Nietzsche azt mondaná róla: Íme, az ember!

Jacob Wassermann

CHRISTIAN WAHNSCHAFFE

Tizenkilenc éves voltam, amikor anyám a kezembe adta ezt a könyvet. Elolvastam, és belázasodtam tőle. „Idegláz” mondta akkor az orvos, valami nagyon felizgathatta. Néhány napos nyugalmat rendelt.

A húszas éveim végén járhattam, amikor újraolvastam. S megint elöntött a láz. De akkor már tudtam, hogy ennek a láznak a vírusát úgy hívják, hogy Christian Wahnschaffe, két és félezer évvel ezelőtti nevén Gautama Buddha, vagy későbbi inkarnációjában Assisi Szent Ferenc. Nem mindegy? Hiszen mindig ugyanarról van szó. Wassermann azzal az ötlettel játszik, hogy milyen lett volna egy hiteles szent élete, ha a 20. században születik meg, egy multimilliomos nagyiparos család egyik fiaként. A láz pedig azért tört ki megint rajtam, mert megértettem, hogy igenis teljesen szembe lehet fordulni a polgári konvenciókkal, sőt az egész technikai civilizáció abszurd világával. De megértettem azt is, hogy ezért akkora árat kell fizetni, amire én képtelen vagyok.

Ez talán az élet egyik legfontosabb kérdése: kitörhet-e az ember születésének – karmikus, vagy véletlen születésének – lelkét, karakterét meghatározó

körülményei közül? Blier híres filmje, az *Ipics-apacs egy, kettő, három* is ezt vizsgálja: vajon egész életét meghatározza-e, ha valaki a külvárosban, a külvárosi szubkultúrában jön a világra? S az ő válasza: Igen! Az vagy, akinek születtél. Hiába minden erőfeszítés, a gyökerek visszahúznak az eredethez.

Jehje áser jehje! (Vagyok, aki vagyok) feleli az Úr Mózes kérdésére. Valószínűleg ez a hiteles fordítás, és nem Rasi értelmezése: *Leszek, aki leszek!*, vagyis az leszek, akit csináltok belőlem. Kérdés, hogy igaza van-e, s igazuk van-e az egzisztencialistáknak, amikor azt állítják, hogy az emberből az lesz, amit csinál magából, amilyen ideákkal megtöltekeznek. Helyesbíték: amilyen ideákkal megtölti őt a sors. A sors pedig a születéssel kezdődik. Csakhogy... a megszületés valóban a kezdet-e, vagy csak folytatása előző életeknek, újratestesülés, magával hozva a múlt terheit és elvégezetlen feladatait. Nincs ember, aki erre válaszolni tud.

Amadeus Voss, egy kiugrott pap, Christian barátja – és egyben leggyűlölködőbb ellensége – mindenáron meg akarja szerezni Christian barátnőjének, a zsidó Johannának a szerelmét, vagyis inkább csak a testét. S akkor mond valamit – ostobaságot és mégis elgondolkoztatót – saját zsidógyűlöletének lelki mélységeiről.

– *Látja, itt a fajról van szó. Jól jegyezze meg, arról a fajról, amely... no, enyhén és szelíden fejezem ki magamat, ha azt mondom, hogy mindig gyűlöltem a zsidókat. Ha csak egyet is láttam, máris dinamit került az idegeimbe. Ósrégi bűn támad itt föl, kétezer éves bűnösség. A Keresztre feszített korok és országok fölött a fülembe sóhajt: fajtátok legnemesebbjei ellen is föllázad a vérem. Lehet, hogy csak öröklött hazugság eszköze vagyok, lehet, hogy az ember álszent lesz, ha a papi pályához nincs benne elég szeretet. Lehetséges, hogy testvé-*

rek ellenséges érzésre ébrednek, észrevétlenül, de az is lehetséges, hogy Káin és Ábel az ítéletnapján kezet nyújtsanak egymásnak. De nekem agyamba és szívembe van égetve, hogy gyűlölöm kell, ha gyökereimet a földben, ott, ahová nem tudok elérni, az idegen ültetvények szemtelen burjánzása elpusztítja... Így volt mostanáig. Nem ismertem zsidó nőt. Nem állítom, hogy érzésem lényegesen változott. Ha így lenne, kevesebbet szenvednék. Igaza van, ha e szó miatt megvet. Sok megvetésre vagyok elkészülve. Mindez szenvedésemhez tartozik. Amikor először láttam, Jesta lányára kellett gondolnom. Talán emlékszik még rá, apja feláldozta, mert véletlenül ő köszöntötte először, amikor hazatért. Fogadalmat tett. Lánya muzsikával és tánccal jött elébe, mondja az Írás. Az elsőt, aki köszönti az embert, feláldozni... ebben mély gondolat rejlik.

Borges írja: *Míg tart a lelkiismeret-furdalás, tart a bűn is.* Amadeus Voss egész életén át büntudatos, tehát bűnös a vég elérékezéséig!

Christian Wahnschaffe találkozik az élet nyomorúságaival, szegénységgel, öregséggel, betegséggel és a halállal is. Lassan elidegenedik a családjától, szakít a barátaival – még az őt istenítő Crammonnal is, akivel együtt mámorosodtak meg az élet szenzációitól –, mindenét eladja, még legnagyobb kincsét, az Ignifer nevű hatalmas gyémántot is. Berlin egyik nyomortanyájára költözik, és beiratkozik az orvosegyetemre. Halálos nagy szerelme, egy táncosnő Oroszországban a lázadó parasztok elől menekülve leveti magát egy kastély emeletéről. A világ lassan kiürül Christian körül. Haláláig ápolja Karent, a züllött prostituáltat, akinek utolsó vigaszként megszerzi anyja világhírű igazgyöngy nyakékét.

Megismerkedik Ruth-szal, egy fiatal zsidólánnyal, akinek tisztasága és jósága megrendíti. Nagyon közel kerülnek egymáshoz. Ez a lány kéjgyilkosság ál-

dozata lesz. S Christian rájön, hogy nem tud tovább élni, ha nem érti meg a világban garázdálkodó Gonoszt. Mániákusan keresni kezdi azt az embert, aki kioltotta ezt virágba boruló életet. És megtalálja őt, Niels Heinrichet. A lakására csalja, bezárja az ajtót, és leleplezi. Válaszért könyörög: miért tette?

– Ön elvitt egy lényt a földről – szolt halkán Christian –, megsemmisített egy olyan drága, pótolhatatlanul egyedülálló lényt, hogy századok, talán évezredek telnek el, amíg ismét kialakulhat egy ilyen teremtés, amely hasonló hozzá, vagy mása. Nem tudja ezt?

... Ön olyasmit követett el velem szemben, amit szavakkal nem lehet kimondani. Megfosztott valamitől, kincses, pótolhatatlanul egyedülálló valamitől, s valamit adnia kell érte. Adnia kell, értette? Ezért állok itt. Ezért követem. Adnia kell érte valamit, nem tudom mit, de különben kétségbe esem, különben magam is gyilkos leszek. – Arcát kezébe temette, és rekedt, vad, féktelen sírásba tört ki.

Niels Heinrich remegő ajakkal, elfogódottan, mint valami kisgyerek dadogta:

– Úr Jézus Krisztus, mit adjak érte magának? Christian sírt, és nem felelt.

S amikor a gyilkos megrettenve hallgat, Christian leoltja a villanyt. Nem látják egymást. És akkor a gyilkos beszélni kezd. A benne dúló szenvedélyekről, a gonoszság mámoráról, a törvényenkívüliség szabadságáról, az eltorzult világról, megalázásokról és győzelmekről, a tisztaság elpusztításra való csábításáról, a nemiség pokláról...

Hajnalodik. Christian megkapta a választ. Most már tudja, hogy milyen szörnyek laknak az emberi lélekben. Némán elindulnak egymás mellett az utcán. A gyilkos befordul a rendőség kapuján. Christian pedig eltűnik a világban. A Megvilágosodott – akárki is volt előző életeiben – célhoz ért.

Apja a titkos tanácsos váratlanul meglátogatja. Szeretné megérteni a fiát és cselekedeteit.

– Eddig minden csak előkészület volt – felelt Christian... – Szigorúan véve nem volt semmi az egész. Csak erőmhez és képességeimhez mérten jelentett valamit. Még túlságosan a felszínen járok. Jellemem – ellenségem. Nem sikerült áttörni a réteget, amely a mélységtől elválaszt. A mélység, igen, mi is a mélység? Lehetetlen róla beszélni. Minden szó szemtelenség és hazugság. Nem akarok jótékonykodni, nem akarok jót, vagy hasznosat, vagy éppen nagyot tenni. Befelé, fölfelé, kifelé, lefelé akarok jutni. Nem akarok magamról semmit sem tudni, közönyösnek találom magam, de mindent akarok az emberekről tudni, mert az emberek, látod az emberek, ez a titokzatos, a szörnyű, ez ami kínoz és ijeszt és gyötör... Mindig egyet, mindig az egyikhez, aztán a másikhoz, majd a harmadikhoz, s mindegyiket megismerni, felnyitni, kivenni az életet, mint a tyúk belét... De erről lehetetlen beszélni, túlságosan borzalmas. A fődolog, hogy a szív ne fáradjon belé. Csak ne legyen fáradt a szíved, ez a fődolog. Hogy mit akarok legközelebb tenni, azt tudod most már – megnyerő kisleányosan mosolygott –, eltűnni.

– Halál-féle lenne – mondta a titkos tanácsos.

– Vagy egy másfajta élet – felelt Christian... – Másfajta élet, mert ez elviselhetetlen. A tiétek elviselhetetlen. A titkos tanácsos közelebb lépett.

– És ugye élni fogsz? Ez a gond nem kell, hogy ki-nozzon?

– Ó – szolt Christian élénken – élnem kell. Hova gondolsz? Élnem kell.

– Vidáman beszélsz róla és én... és mi... Christian! – kiáltott az apa kétségbeesetten –, csak te voltál az enyém! Nem tudtad? Csak te vagy, csak te. Mi legyen most? Mi legyen?

Christian kezét nyújtotta apjának, aki megtört ember

mozdulatával fogta meg. Nagy erőfeszítéssel összeszedte az akaratát.

– *Ha visszavonhatatlan, akkor ne nyújtsuk sokáig – mondta. – Isten óvjon, Christian. Voltaképpen ismeretlen voltál számomra, még most is az vagy. Nehéz, ha az embernek azt kell mondania magának: volt egy elsőszülött fiam, még él, és számomra meghalt. Belenyugszom. Látom, valami van benned, aminek engedni kell. Talán még ez sem elég? Talán még többet kívánsz? Nos, én hatvankét éves vagyok, elégnek kell lennie. Isten óvjon Christian.*

Kiegyenesedett és az ajtó felé fordult.

Crammon – régi életükben Christian életművész cimborája – nem tudott beletörödni Christian metamorfózisába.

Ha emlékeiben dúskált... mindig Christian alakja merült föl legelőször, sugárzó fényben. A kezdet, a múlt Christianja, mindig csak ő: a kutyák közt a parkban, a holdfényes éjszakában a platánok alatt, a táncosnő csodás izléssel díszített termében. Christian, amint nevet, szebben nevet, mint a cordovai számárhajcsár, a csábító, pazarló Christian...

Így látta őt. Így vitte át az időn.

S hírek jutottak el hozzá, amelyekben nem hitt. Emberek jöttek, akik hallottak róla, hogy Christiant látták a nagy hammi bányaszerencsétlenségnél a mentőmunkálatokban részt venni, ő is leszállt az aknába, és segített fölszállítani a holttesteket. Mások azt állították, a londoni East Enden él, a legalacsonyabbak, a legzüllöttebbek társaságában. Ismét egy másik csoport azt hirdette, hogy a New York-i kínai negyedben bukkant föl, a földnek ebben a legundorítóbb kloákájában.

– *Ostobaság – mondta Crammon –, ez nem Christian, ez a hasonmása.*

Már jóval túljártam a negyvenen, amikor harmadszor is elolvastam a könyvet. És már nem tet-

szett annyira. Modorosnak tűnt a stílusa, sokszor erőltetettnek találtam az esemény-láncolatot, hiteltelennek az ábrázolt jellemek egy részét. Hát most mit csináljak? – gondoltam. Én romlottam el a megélt évek és helyzetek nyomása alatt? Vagy az irodalmi ízlésem vált kényesebbé? Mégis, ez volt a legfontosabb könyv az én ifjúságomban. Ennyit mindenképpen el akartam mondani róla.

Am, most, hogy újra elővettem és beleolvastattam, mintha a csalódás hamuja alatt újra felparáztott volna bennem valami a régi lelkesedésből. Vagy talán sokféle kalandozásom a Távolság- és Közel-Keleten alkalmasabbá tett sorok közötti ezoterikus-misztikus utalások, homályos szimbólumok megértésére. Például Crammon és Voss – akik Christian barátaként szintén a könyv főszereplői – már nem csak hús-vér emberek a számomra, hanem a Christian kísérelő szellemi erők megnyilvánulásai: Crammon az anyagi világhoz, az élvezetekhez kötött, de jóindulatú és szeretettel teli csábítás, Voss pedig, a gyűlölet, a büntudat, de mégis a szellem képviselője, s mint ilyen, inkább riasztó, mintha nyíltan az Alvilág küldötte lenne. Vagyis mindkettő sátáni jelenség, akik Christian próbálják eltéríteni útjáról. S a harmadik ördög, a kéjgyilkos Niels Heinrich, aki a szerelmet veszi el tőle, s örök magányosságra ítéli.

Ki tudja, így van-e? Jó könyvhöz jó olvasó is kell. Mindenesetre Wassermann regényét megint odaállítottam lelki könyvtáram első sorába.

Saul Bellow

HENDERSON, AZ ESŐKIRÁLY

Avagy: az oroszlan, mint pszichoterapeuta. Henderson, az amerikai milliomos lelkében egyre nagyobb lesz a zűrzavar. Az ötvenes éveiben járó behemót ember nem találja a helyét sem a családjában, sem a munkájában, a disznók tenyésztésében, sem a világban. A tudományban ezt a betegséget neurozishoz nevezik, és pszichoterápiával próbálják gyógyítani. A baj gyökere talán a múltjába nyúlik vissza, addig, amikor bátyja balesetben meghalt, és ő megérezte, hogy apja inkább öröla mondott volna le, mint a testvéréről.

Hendersonon nem segít semmiféle pszichoanalízis, válás, új házasság, a gyerekei... Látja, hogy dührohamokra való hajlama és egyéb bolondériái miatt már a családjának is terhes. Nyugtalanúsága nőttön nő, és végül kiűzi hagyományos világából. Északi sarki expedícióra menjen? Vagy szafárra, valamelyik világrész dzsungelében? Csak el valahová, ami más, mint amitől már fulladásig megtelt. Végül Afrikát választja.

Találkozik a hívő és vallásos Romilajúval, aki szolgálatába szegődik, és vállalja, hogy Afrika ismeretlen tájaira, fehér emberek által alig ismert tör-

zsekhez vezet. Először a jóságos és barátságos *arnevik*hez érkeznek, akik az indiaiakhoz hasonlóan tisztelik a szent teheneket. Most éppen nagy a kétségbeesés: a jóság szomjazik, mert víztárolójukat békák ezrei szállták meg.

Ámde Henderson messiási segíteni akarása, hogy megszabadítsa őket a váratlanul rájuk tört békaözöntől – végre valami hasznomat veszi a világ! – botrányos kudarcba fullad. Bombát készít a békák ellen, de ezzel felrobbantja a nép egyetlen víztárolóját. Megint legyőzte gonosz végzete.

Tovább vándorolnak Romilajúval. A waririkhez érkeznek, akiket a vezető gonosz embereknek mond. A waririk királya, Dáfú, fantasztikus fiatalember, aki orvosegyetemi tanulmányait hagyta abba Bejrútban, és visszatért népéhez, hogy apja halála után átvegye a királyságot. Hatalmas örömmel fogadja Hendersont: végre egy olyan ember, akivel beszélgetni lehet. Henderson elámul hatalmas háremén, és elborzad azon, hogy ha a király szexuálisan csődöt mond, a főpap kiviszi az erdőbe, és felakasztja.

Elviselhetetlen a szárazság. Henderson részt vesz az esőcsináló szertartáson. Ennek része, hogy valakinek fel kell emelni, és odébb kell vinnie a hatalmas bálványokat. A legnagyobbat, Mummát, senkinek sem sikerül megmozdítania. Henderson könyörög a királynak, hogy megpróbálkozhasson vele:

Én, kedves királyom örök készülő vagyok. Maga pedig, tudja, maga pont az ellentétem. Maga létező... De Atyaúrsten, mikor lesz végre létező belőlem?! Ki kell engednie a porondra... Figyelje meg királyom, beszállok én teljes gőzzel, ahogy csak bírom! Mert minden anyától lett ember élete vagy felvergődik valamilyen szintre... vagy fenét sem ér! Nahát, királyom, énelőttem most ködlik fel a csúcs. Csak nem akar most innét visszatessékelní?

És Henderson iszonyatos erőfeszítéssel fölemeli és odébb viszi az óriási bálványt.

A waririk vadul ugrándoztak fehér kötribünjükön, ordítottak, énekeltek, őrvöngtek, ölelgették egymást és saját magukat, dicséretemet zengték.

Én csak álltam. A helyére került Mumma oldalán egyszerre előntött a boldogság. Úgy örültem annak, amit véghezvittem, hogy egész testem átforrósodott, s szelíd, megszentelt láng lobogott fel bennem.

Rövidesen küldöttség érkezik Henderson elé. A király megmagyarázza:

– Most egy kis újságot hall, Mr. Henderson. Aki odább viszi Mummát, megszerzi vele Wariri esőkirályának rangját. Ezzel a méltósággal pedig a Szungo cím jár. Most tehát ön a Szungo, Mr. Henderson. Ezért látja itt őket.

... A vizsgálóbiztos a hátamba kerül, leemeli rólam a sisakot, eközben a szertartásos, tüzosi tábormegnő némi ügyyel-bajjal földig hajol, s a cipóm húzza le. Utána meg hiába szabadkozom, lecibálja rólam a sortot is. Ezzel a viszontagságos úton csúnyán összemocskolódott kisgatyában maradok. De még most sincs vége, mert miközben a Bunam venyigébe, falevélbe öltöztet, a tábormegnő kezdi ezt az utolsó kis rongytakarást is lehuzigálni rólam.

... Pucérra vetkeztetve úgy érzem, mindjárt elbőgöm magam, lerogyok, és beledöglök a székenbe. De támogat hátulról a vén amazon keze, majd tuszkol előre. Fölvölt mindenki:

– Szungo, Szungo, Szungolo!

Igen, ez én vagyok: Henderson, a Szungo... Kövek sebette lábbal, önkívületben, rémülettől remegő belsővel rohanok – én, az eső papja, illetve nem is papja – királya, az esőkirály... Nekem is ordítanom muszáj... s már harsogom én is:

– Ja – na – bu – ni – ho – no – num – ma!

... Igen, itt a Mumma hordozó, a bajnok, a Szungo. Itt jön az Egyesült Államok közismert Hendersonja – a sebesülési érmes Henderson százados... a nyughatatlan kereső, a szerencsétlen flótás, a goromba pokróc, a megörögött vén iszákos... és aki folyton halállal, öngyilkossággal fenyegetőzik. Faj, ti mennyei erők! Halált osztó hatalmak! Faj, mindjárt elájulok! Holtan rogyok össze, kilöknek a trágyadombra, és keselyük játszanak papást-mamást a hasamban. Teljes erőmből elbődülök:

– Kegyelem! Kegyelem!

Aztán mást ordítok:

– Ne azt, csak igazságot!

Megint mást gondolok, azt kiabálom:

– Ne, ne, inkább őszinteséget!

Majd végül:

– Legyen meg a Te akaratod. Ne az enyém legyen meg, hanem a Tiéd!

S amikor visszaérnek a királyhoz:

... Egyszerre hatalmas hideg szél söpör végig nyerítve rajtunk, megnyílnak az ég csatornái, és leszakad az eső... Az amazonok vizes teste rám ront, ölelgetnek... Soha életemben nem láttam még ilyen zuhét. A németalföldi árvíz söpörhetett így végig Alva katonáin, mikor megnyitották a tenger gátját.

Dáfú király erejét az oroszlánoktól kapja. Palotája pincéjében bömböl Atti, a nöstény oroszlán. Dáfú minden nap lemegy hozzá, és vele időzik. Most legjobb barátját, Hendersont, a Szungót hívja magával. Ám Henderson rettenetesen fél az oroszlántól. A király próbálja meggyőzni:

– Az emberiség egyik uralkodója a félelem. A legeslegnagyobb birodalomé. Színe előtt viaszfehérre sápadunk. Csak a fél szemünket merjük kockáztatni. Minden egyébnél többre visz a félelem. Formáló erőként csupán a természet mögött szorul a második helyre.

– Csak magára nem hat?

– Dehogynem. Hát bizony. Hat mindenkire. Ha semmi jelét sem látni, akkor is hallani, mint a rádiót. Mert szól majdnem minden frekvencián. És mindenki megre-meg, meg-megrándul tőle kisebb-nagyobb mértékben.

– És maga szerint van orvosság rá?

– Persze, hogy van, meggyőződés, hogy van. Különben minél több a fantázia valakiben, annál inkább ki volna neki szolgáltatva. Egyébként nem erőltetem, hogy bejöjjön velem, és utánam csinálja, amit én csináltam annakidején. Meg Gmilo, az apám. Meg Gmilo apja, Szuffo. Amit mi mindannyian végigcsináltunk... Attinak még sok mindenre meg kell önt tanítania.

– Megtanítania? Maga csakugyan arra számít, hogy Atti meg tud változtatni engem?

– Arra számítok. Pontosan. Hogy meg fogja változtatni. Ön eddig menekült saját maga elől. Nem hitt benne, hogy nyomtalan el kell vesznie. Még egyszer, utoljára, belekóstolt a világba. Hátha mégis más lesz... Az oroszlánról át lehet vinni tulajdonságokat az emberre, ezt már tapasztalásból tudom.

És Henderson Dáfúval bemegy az oroszlánverembe, és először reszketve, az ájulás határán, később megnyugodva oroszlánul kezd tanulni. Ha kell, négykézlábra áll és bömböl. A király az elején megkérdezi:

Mitől ilyen bánatos, ilyen csüggedt? Hiszen ön most oroszlán! Oroszlánlelke van, oroszlánszemmel látja maga körül a világot! Az eget, a napot, a többi vadat. Rokona mindnek. Unokatestvére még a szúnyog is. Az ön gondolatvilága az ég. Az ön oltalma a lomb. Egész éjjel nem hallgat el a csillagok beszéde. Érti? ... nézzen haragosan közben! Bömböljön, bömböljön, bömböljön, ahogy a torkán kifér! Ne féljen! Feledkezzen meg magáról! Vicsorogjon félelmesen! Érezze oroszlánnak magát! Ereszkedjen jobban a mellső mancsára! Emelje föl a farát! Fenyegessen, riasszon el engem innét! Nyissa tág-

ra azt a pompás, konfúzus szemét! Nagyobb hangot! Erősebben, rajta, de azért tovább is indulat feszüljön benne! Még hangosabban! Most a kezével támadjon, a mancsával! Pofozzon, piff-puff! Utána hátrahőköl! Na még egyet... üssön, üssön, üssön, üssön! Dühödten! Törjön ki a vadállat önből! Majd később visszazökken megint az emberségbe, de most egy pillanatra vesse bele magát mindenestül!

Az oroszlán-terápia lassan átformálja Henderson lelkét. És amikor Dáfú király összeesküvés áldozata lesz, s neki kellene átvennie a trónt és vele a háremet, erőszakkal kitör a fogva tartásból, és egy kölyök oroszlánnal visszatér az Államokba.

Szeretem Hendersont a bátorságáért, amivel küzd a lelkéért, azért, hogy hatvan felé közeledve, fogvacogva is meri vállalni az élet megváltoztatásának valamennyi kockázatát, azért mert nem nyugszik bele az örökké „készülő” voltába, és így valóban „létező” lesz belőle.

Ez a lehetséges legnagyobb lelki változás. Készülőből létezővé lenni.

Körülbelül huszonhat éves koromig én is örökké készülő voltam. Akárcsak Hendersonban, bennem is mindig követelőzőtt egy hang: Akarom! Akarom! Akarom! De arról fogalmam sem volt, hogy mit akarok. Talán valamilyen másféle életet akartam, kalandosabbat, igazabbat, értelmesebbet... Azután rájöttem, hogy nem az életéről van szó, hanem rólam. Szabó István egyik filmjelenete megrázott: Száguld a vonat, és a francia földről, az egykori szerelmétől hazatérő fiatalember a zakatolás ritmusára mondja:

*Én Istenem, mit tegyek,
mit tegyek, hogy ne legyek,
mit tegyek, hogy ne legyek én?*

Talán nem így mondja, talán én költöttem át, de ezt mondja.

S ha valaki ide eljut, akkor már csak kétfelé ágazik az útja: vagy megöli magát, vagy létezővé változik. Ami annak az elfogadását jelenti, hogy az vagyok, akit csináltam magamból, és az leszek, amivé hátralévő éveimben gyúrom magam.

Thomas Mann

JÓZSEF ÉS TESTVÉREI

Ennek a „varázslónak” – így hívták a gyerekei – az életműve azért fantasztikus, mert mindig egyetlen egy témáról ír: a kiválasztottságról. Csakis ez érdekli: milyen egy kiválasztott, mitől kiválasztott, milyen sors formálódik körülötte, hogyan él a hétköznapi emberek között? Kiválasztott Hans Castorp, „az élet féltett gyermeke”, Jákob a szellem fejedelme, és József a világé, Felix Krull, a zseniális szélhámos, Nagy Gergely pápa, aki tüskés sündisznócskává zsugorodik vezeklésében. Kiválasztott Goethe, akinek birodalmában – Lotte szerint – az emberáldozat szaga terjeng, Adrian Leverkühn, aki eladja a lelkét az ördögnek, hogy a művészi alkotásban „áttöréshez” jusson, Mózes, a népet szobrászként formáló „sújtott ember”...

Itt most múltak „mélységes mély kútjából” felbukkanó és életre kelt Józsefről szólunk – aki 12 éven át kísérte az író-t Németországból Svájcba, Svájcban Amerikába –, Józsefről, akiben volt annyi tehetség és intelligencia, hogy sem a veremben, sem a hatalomban „ne rontsa el Isten szép terveit”. De hát József történetét már megírták a Bibliában!

Füst Milán *Látomás és indulat a művészetben* című

esztétikai művében hitet tesz amellest, hogy az igazi műalkotás csakis a valósággal – ha úgy tetszik, a teremtéssel – való elégedetlenség, vagyis a lázadás indulatából születhet. De ez az indulat még csak a romboláshoz, destrukcióhoz elég. A konstruktivitáshoz, az alkotáshoz kell egy látomás is arról, hogy milyennek kellene lenni a világnak. A művész tehát Isten alkotótársa, „kijavítja a Teremtést!” Például így fest meg Csontváry egy olyan cédrust, amilyen nincs a világon, de amilyennek egy igazi cédrusnak lennie kellene. Picasso öregkorában azt nyilatkozta: művészetének legfőbb értelme, hogy olyan formákat teremtett, amelyek nélküle nem léteznének. Paul Klee élete összegzéséül azt mondta, hogy: „talán kicsit közelebb jutottam a teremtés műhelyéhez, de még mindig nem elég közel”.

Thomas Mann valószínűleg elgyönyörködött József bibliai történetében, de bosszantotta, hogy milyen rosszul van megírva. És kijavította. Maga sem hitte, hogy tetralógia lesz belőle.

Mélyseges mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?... Minél mélyebben fűrkészünk, minél messzebbre hatolunk s tapogatózunk a múlt alvilágába, az emberinek, történetének, művelődésének kezdeti alapjai tökéletesen megmérhetetlennek bizonyulnak... Kutató buzgalomunkkal a kikutathatatlan incselkedő játékot üz: látszatmegállókat és úti célokat kínál, melyek mögött, amint elérjük őket, újabb műltszakaszok tárulnak föl, ahogy a partjáró bolygása sem ér soha véget, mert minden egyes megmászott agyagos fővénykulissza mögött új távolságok csábítanak új hegyfokok felé.

Nimród király birodalmából, Úr városából indult el Ábrahám, a *Holdvándornak* is nevezett férfi – aki újra meg újra továbbvándorolt, mint a Hold az égen –, mert lelkének nyugtalansága hajtotta. Ez a nyugtalanság, mely a test nyugtalanságában nyilvánult meg,

aminek azonban kevés köze volt a közönséges vándorhajlamhoz és kalandos kóborló vágyhoz, inkább egyetlen ember hajszoltsága és megszállottsága volt, kinek véreb-ben derengve-csírázva készülődtek a sorsfordulatok... Ami miatt fölkerekedett, szellemi nyugtalanság volt, istenszomjúság volt. „Nem lesz hiábavaló – így hallotta az újonnan megpillantott Istentől – szenvedésed és nyugtalanságod, sok lelket megtermékenyít, hívőket szerez, akik számosan lesznek, mint a tenger fővénye, és megindítja az élet messze folyását, mely csírában már benne foglaltatik – egyszóval áldás leszel.” Áldás? „És sors leszel” – ez az ígélet szavának világosabb és helyesebb fordítása.

Így kezdődik a *Pokolraszállás* című előjáték, és itt szokta a cselekményre éhes olvasó félredobni a regényt. Mert már régen eltűntek az úgynevezett „emlékező társadalmak”, amikor az ember kritikus helyzeteiben az ősök hagyományai alapján tájékozódott. A modern kor emberét untatja a hagyomány, fűtyül rá, ő már a „gondolkodó társadalom” gyermeke, ha lehetséges önállóan, saját maga akarja megoldani a problémáit, s szégyenként éli meg, ha segísége szorul.

A *Pokolraszállás*ban szó esik a szfinkszről, amit IV. Thutmózis átátott ki a homokból, de kiderült, hogy másfélezer évvel ezelőtt már Kufu király is áldozott neki, és senki nem ismert olyan kort, amikor ne lett volna a helyén, avagy akár csak ép orral állt volna a helyén.

Hérodotosz úgy tudta, hogy 14 000 évvel ezelőtt már megvolt, amikor Meni király egyesítette Alsó- és Felső-Egyiptomot... És a legrégebb egyiptomi emlékműveken már láthatjuk az iratkeercset, Thot majomisten ajándékát az emberiségnek.

Ha ily végtelenek a rögzített jelbeszéd napjai, hol keressük a száj beszédének kezdetét? A legrégebb nyelv, az

ősnyelv, mondják, az indogermán, az indoeurópai, a szanszkrit... De majdnem bizonyos, hogy volt egy még régebbi anyanyelv... Valószínűleg ezt a nyelvet Atlantiszban beszéltek, amelynek árnyképe a távoli ködben bizonytalanul még látható utolsó hegykulisszája a múltnak.

S hány vízözönt tart számon a népek története, régebbit és még régebbit, hány Babel tornya a sorakozik egymás után az időben és a világ különböző tájain, és végül hol volt az Éden?... S honnét származik a formátlan, az amorf *Anyag*? És honnan szállt alá a *Lélek*, ami egyesült vele, és beleszeretett, mert az *Anyag* és a *Lélek* együtt formákat tudott teremteni, igaz, nem örök, hanem mulandó formákat, vagyis a világba hozták a halált.

És a *Szellem* kalandjai, akit az Isten a *Lélek* megmentésére küldött, hogy szabadítsa ki az *Anyag* rabságából, és egymás megszentelésében olyan emberiséget hívjanak életre, *amely áldással lenne áldott a mennyből fenn és áldással a mélyből alant.*

Mert minden kisiklás és kaland ellenére a *Szellem* mégiscsak az *marad, aki: az intelleum hírnöke, a megbotránkozás, ellentmondás, és vándorút princípiuma, amely a természetfölötti bánat nyugtalanságát fölébreszti egyetlenegynek a szívében... kiűzi őt a meglévőnek és a megadottnak kapuiból a kalandos bizonytalanságba, és hasonlónak teszi a köhöz, amely elszakadván és elgördülvén, beláthatatlan görgetegeket és történeteket indít meg.*

A történet maga – ismert. Legalább is ismertnek kellene lennie a Bibliát forгатók között. Azonban tanárként az egyetemen meghökkenve tapasztalom a diákok többségének tökéletes tájékozatlanságát – Lukács kifejezésével „enciklopédikus tudatlanságát” – az Ó- és Újszövetséget illetően, vagyis mindabban, ami kultúránk, szimbólumrendszerünk, erkölcsünk alapja. Mi ez? Az én nemzedékem elvárá-

sai válnak anakronisztikussá egy újfajta kultúra kialakulásának fényében? S míg Európa gazdaságilag, pénzügyileg felvirágzik, a klasszikus európai kultúra haldoklásának lehetünk tanúi? Vagy egyszerűen az úgynevezett „második műveletlen generáció” a hittanórák unalmától megcsömörlött gyermekei bámulnak tanácstalanul a múlt mélységes mély kútjába? Ismeretlen nevek ötlenek a szemükbe: Izsák, Jákob, Lea és Ráchel, Ézsau, Lábán, Thámár, Petepré, Eni, Dina, Eliézer, Ruben... és történetek, amelyekre utalások révén nem asszociálhatnak, hanem most kell elolvasni őket Thomas Mann, a pontos, precíz elbeszélő lassú hömpölygésű előadásában. És ez nagyon jó. Ezeket a történeteket nem elég tudomásul venni. Tudjuk: *fecseg a felszín és hallgat a mély.* De meddig hallgat? A József-regény olvasója lassan elszüllyed egy háromezer év előtti világba. Olyan messzeségbe, amikor a mélység már beszélni kezd. És akkor már nemcsak arról tudunk, hogy József kétszer kerül „verembe”.

Egyszer három napra, amikor a testvérek vetik oda, majd eladják izmaelita vándorkalmárok, s Jákobnak, az atyának azt hazudják – felmutatva a báránnyvérbe mártott köntösét –, hogy nyilván vadállat tépte szét. Miért ez az indulat? Mert nyilvánvaló számukra, hogy Józsefet, igazi szerelmének, Ráchelnek a fiát Jákob jobban szereti valamennyiüknél, s titokban neki szánja az elsőszülöttet megillető áldást. S József hetykén visszaél az atya szeretetével, ekként hagyja elburjánozni maga körül a testvérek gyűlöletét.

Csodálnivaló ez? Hiszen Isten már Ábelt jobban szerette Káinnál. Ábrahám a pusztába üzte elsőszülöttjét, Izmaelt, Izsák kedvéért. Ráadásul maga Jákob – Rebeka mama segítségével, a félvak Izsákok becsapva – ellopta Ézsau elsőszülöttségét. Az ara-

bok ezért ma is azt tartják, hogy a zsidók ellopták tőlük a kiválasztott nép rangját. Jákob és József viszonya arra gyanús, hogy folytatni akarják a csalafintaság hagyományát. S vajon van-e izzóbb gyűlölet a testvérféltékenységnél?

Azután a herélt Petepre főúr háznagya, József három évre a fáraó börtönének lakója lesz. Második bukásának oka most nem a gyűlölet, hanem a szerelem elburjánzása életében. S amikor az ember a múlt mélytengeri búváráként Egyiptomból vagy Kánaánból felbukkan a mai világra, egy darabig döbbenet néz szét: hova is került? S talán szétnéz saját életének elburjánzásain is.

Szerelem? Van még ma ilyen szerelem? Eni, a herélt nagyúr látszat hitvese, a szerelmes papnő az első évben titkolja szerelmét József előtt, a második évben megmutatja, a harmadik évben felkínálja neki. S ha ma nincs ekkora szenvedély – mert ennyi idő alatt manapság már szét is válnak a házások, vagy a szeretők, hiszen túl vannak a megszerzés izgalmán, a beteljesülés extázisán és a köréjük kúszó unalmon –, akkor ezzel is szegényebb lett a világ. A csalódott pár pedig mással újra próbálkozik.

És Ráchel meg Jákob szerelme? Jákob hét évig szolgált Lábánnál Ráchelért. De a koromsötét nászszobában kilencszer Leát tette magáévá, s csak reggel ocsúdott a valóságra. Mert először az idősebb lánynak kellett férjhez mennie.

Lehetséges-e ilyen tévesztés? Jákobnak házassága előtt volt egy látomása, amikor Anuppal, a sakálfejű istennel, „az utak nyitogatójával” beszélgetett. Ez a beszélgetés lehet figyelmeztetés is, mert Anup szülei is tévedésből nemzették őt.

– *Az éj a hibás benne... Emez isten öfelsége Ezethez igyekezett, házas testvéréhez, és véletlenül a vak éjben Nebthotra akadt, a Vörös testvérére. Akkor ez a nagy*

isten átkarolta őt, azt vélve, hogy a magáét öleli, s mindkettőt tökéletes közönnyel ölelte át a szerelem éje.

– *Hogy mi minden meg nem történik! – kiáltotta Jákob. – És aztán?*

– *Könnyen megtörténik ilyesmi – felelte a másik. – Az éj a maga közönnyében tudja az igazságot, s a nap föltrebbentett előítéletei semmik szemében. Mert az egyik asszonytest olyan, mint a másik, szerelemre jó, nemzésre jó. Csak az arc különbözteti meg egyiket a másiktól, s okozza, hogy azt hisszük, ebben a testben szeretnénk nemzeni, amabban pedig nem. Mert az arc a napé, amely teli van fölvert képzelődésekkel, de az éj előtt, aki ismeri az igazságot, mindez puszta semmi...*

... *És elragadtatva egymástól nemzett és fogant az istenpár, mert csupán nemzettek, amikor azt hitték, hogy szeretik egymást.*

Mi már nem eshetünk ebbe a tévedésbe. Mert mi jól megtanultunk hazudni önmagunknak és másoknak is. Tetszés, megkívánás, kíváncsiság, flört, erotikus feszültség, szexuális kielégeltség – ezek mind használaton kívülre helyezett fogalmak. Mi kizárólag szerelemből fekszünk le valakivel, így kívánja a tisztesség. Akár ötnaponként is válthatjuk szerelminket, sőt többfelé is lehetünk szerelmesek, de a szöveg az émelegő unalomig mindig ugyanaz:

– Szeretsz?

– Szeretlek.

S jaj annak, aki komolyan veszi. Az igazi szerelem pedig olyan ritka, mint a fehér holló. Fél évezreddel ezelőtt egy angol drámaíró megírt egy szerelmet. S a nézők ma is beülnek a nézőterre, hogy elbámuljanak: Hát van ilyen is?

Ami pedig Petepret, a fáraó barátját illeti, Józsefet felolvasójává, beszélgető partnerévé, majd háznagyává emeli, mert szavai különös boldogsággal töltik el, s enyhítik férfiúi tehetetlenségének súlyát.

... a világ tele van termékenyítéssel és termékenyüléssel nemek nélkül s a lélek lehetének teremtésével. A világnak s minden keletkezésnek atyja és teremtője Isten, nem azért, mert magvával teremtette meg, hanem más erővel az anyagba termékenyítő okot helyezett, amely az anyagot sokfélévé alakítja és változtatja. Mert a sokarcú dolgok először Isten gondolatában voltak meg, s nemzőjük az ige, amelyet a lélek lehetete hord.

Petepré ezért ítél annyira humánusan József felett, a helyzetet jól látva, a vágyában csalódott, József ellenállása miatt őrjöngő Eni hamis vádjai nyomán.

Ez regény Isten keresésének és Istenre találásnak a könyve is. A téma olyan súlyos, hogy Thomas Mann folyton belecsempész egy kis derűt, szent tréfát, emberi esendőséget, humort, nehogy legörnyedjünk a szellemi súly alatt.

Az olvasónak hívónek sem kell lennie, talán a legjobb, ha szabadon gondolkodó szkeptikus. Az öreg izmaelita kereskedő, aki megvette Józsefet, elvitte Egyiptomba, és ott eladta egy főúri háznak – egyszerűen azt mondja önmagáról:

... tudom, hogy vannak titkok a látszólag oly nyilvánvaló világon, és különös elhallgatások rejtőznek a kimondott szavak mögött. Sőt gyakran úgy tűnt föl, a világ csak azért van tele kimondott szavakkal, hogy alattuk jobban elrejtőzhessék az elhallgatott, és zajgásukba vesszen a titok, amely az emberek és a dolgok mögött van. Sok mindenre akadtam, amit nem kerestem, s ami után nem kutattam, az élembe jött. De nem fessegettem, mert nem vagyok olyan kíváncsi természetű, hogy mindennek okát puhatoljam, hanem megelégszem azzal a tudással, hogy a beszédes világ tele van titokkal. Kétkedő vagyok, amint itt ülök, nem azért, mert semmiben sem hiszek, hanem azért, mert mindent lehetségesnek tartok.

A regény ekkor már lassan átalakul bibliai Ezer-

egyéjszakává. Fantasztikus jellemelek és életsorsok fonódnak egymásba. Beknehonsz, a fanatikus pap, Huij és Thuij Petepré szülei, akik csecsemőkorban kasztrálták gyermeküket, és most, a halál felé közeledve aggódnak a következmény miatt. Egy angyal, aki ugyan utálja az embereket, de teljesíti Isten megbízását, és vezeti Józsefet a végzete felé, a fáraó pékje és italmestere, akiknek József álmot fejt, Petepré gonosz és jóindulatú két házitörpéje, Mai Szahme, a börtön igazgatója, a rendíthetetlen nyugalomú férfiú, aki anya és leánya iránt érzett kettős szerelemének történetén dolgozik, s József felemelése után háznagya és segítője lesz a felbukkant testvérekkel való misztikus játékban. Teje az elhunyt fáraó özvegye, Nofretete, Echnaton felesége, Aszenáth, On papjának lánya, akit majd József feleségül vesz, és ő megszüli neki Manassét és Efraímot. Ezt a két ifjút kéri el Jákob Józseftől, hogy törzsfők lehessenek Izraelben, akiket Jákob keresztbe tett kezekkel áld meg, mert a zsidóságban mindig van egy kis hajlam a sors kiigazítására.

Tudjuk, hogy József álomfejtő tehetségének köszönhetően Echnaton fáraó elé kerül. Echnaton csinálta Egyiptom legnagyobb vallási forradalmát az egyistenhit felé vezető úton. Találkozása Izrael gyermekével sorsdöntő a számára. József a gazdasági ügyekkel foglalkozó alkirály lesz.

Egy régen várt napon megjelennek nála a testvérek az éhínség földjéről, hogy élelmiszert vásároljanak. József „szent játékba” kezd testvéreivel, akik nem ismerik fel őt. Visszacsempészi zsákjaikba a gabona vételárát, majd Rácheltől született testvére, Benjámin zsákjába mágikus ezüst serlegét. A testvéreket, mint tolvajokat viszik vissza József elé. Védelmükre Júda mondja el híres beszédét, aminek egyik részlete ma még aktuálisabb, mint akkor volt, mert

éles határvonalat húz hit és hiszékenység közé.

– *Íme, ez a te szolgád hisz atyáinak Istenében és abban, hogy minden tudás az Övé. Azt azonban semmiképpen el nem hiszi, hogy ez az Isten kincseket csempész be szolgálainak batyujába, olyképpen, hogy a vételár is megmaradjon nekik, meg az áru is: az ilyesmi példátlan, a hagyomány sem tud ilyen esetről, sem Ábrahám, sem Izsák, sem atyánk Jákob, nem akadtak zsákjaikban Isten ezüstpénzére, melyet az Úr rejtett volna el ott. Ami lehetetlen, az lehetetlen, és az ilyesmi csupán különösség, és mindez ugyanabból a titokból ered.*

Ez az a beszéd, amelynek végén Júda megtöri a testvérek hallgatási esküjét.

– *Itt, a színed előtt, te különös férfiú, ragadom meg eskünk pecsétjét, a szörnyűségését, amellyel mi testvérek elköteleztük magunkat, mindkét kezemmel megragadom és megtöröm azt, térdemen töröm ketté. Tizenegyedik testvérünket, atyánk bárányát, az igazának elsőszülöttjét nem fenevad szaggatta szét, hanem mi, az ő testvérei adtuk el egykor a világba.*

... *Benjámín pedig... égnék lendítette karját, és leírhatatlan mód felkiáltott: – És József?*

Ő felállott székéből, és a könnyek csillogva peregtek le orcáján...

– *Aki egyiptomi, az távozzék most innen – szólott József –, mindenki menjen ki. Mert Istent és a világot hívтам meg vendégségbe ehhez a játékhoz, ám most csak Isten legyen egyetlen tanúja.*

Jákob háza népével Egyiptomba indul, hogy találkozhasson a húsz éve halottnak hitt fiúval.

– *Júda!*

– *Ímhol vagyok atyám – felelte ez.*

– *Ki az a közepes testalkatú férfi – kérdezte Jákob –, aki ennek a világnak előkelő öltözetében éppen leszáll kocsijáról, és annak aranykasából, nyakéke, mint a szivárvány, s ruhája, mint a mennyek fényessége?*

– *Ez a te fiad, József, atyám – válaszolta Júda.*

– *Ha ő az – szólott Jákob –, felkelek, és elébe megyek.*

... *A férfiú mosolygó ajkán ez a szó formálódott: „Atyám”, és kitárta karját. Jákob pedig egyenesen előrenyújtotta kezét, mint ahogy a tapogatózó vak szokta, s úgy mozgatta, mintha vágyakozva integetne, s másrészt mintha védekezne is, mert ahogy összetalálkoztak, nem engedte meg, hogy József a nyakába boruljon, és arcát vállán pihentesse, ahogyan szerette volna, hanem vállánál fogva távol tartotta magától, és kissé hátrabillentve fejét, fáradt szemével hosszasan és áthatóan tekintett, gyötrődve és szeretettel az egyiptomi arcába, és nem ismerte meg őt. De aztán az történt, hogy József szeme, ahogy atyja beléje pillantott, lassan csordultig megtelt könnyel: és ahogy a sötét szempár könnyben úszott, ime, Ráchel szeme volt, amely alól Jákob, élete álomszerű messzeségében csókjával felszárította a könnyeket, és most már felismerte, fejét az idegenné lett fiú vállára ejtette, és keservesen sirt.*

Ennél a találkozásnál hallhatjuk a „megfosztó szeretet” hangját:

– *Isten nekem adott téged, és elvett tőlem – suttogetta Jákob –, és ismét visszaadott, de nem egészen, mert meg is tartott magának. Igaz, hogy elfogadta az állat vérért a fiúé helyett cserébe, de mégsem vagy olyan, mint Izsák, nem vagy el nem fogadott áldozat.*

... *Áldott vagy te kedves – folytatta Jákob – áldott az ég áldásával onnan felülről, és a mélység áldásaival, mely alatt terül. Áldott vagy vidámsággal és küldetés-sel, okossággal és álmokkal. De ez világi áldás, nem a szellemé. Hallottad-e valaha a megfosztó szeretet hangját?*

Hát halljad meg most, ahogy füledbe súgom, engedelmesen. Isten is szeret téged gyermekem, ha megfoszt is az örökségtől, és megbüntetett engem, mert titokban neked szántam. Elsőszülött vagy a világ dolgaiban, és

jótevője az idegeneknek is, atyádnak és testvéreidnek is. De a népek nem általad jutnak majd az üdvösséghez, és meg leszel fosztva attól, hogy vezessed őket.

És ettől kezdve, valami új jelenik meg a nap alatt, amit eddig nem ismert a világ: az igaz ember, aki hamis a maga útján. S vele együtt talán hamis az az ember is, aki igaz úton jár. Igaz ember igaz úton, hamis ember hamis úton – nem probléma. De az igaz és a hamis keveredésének ebben az isteni vagy sátáni csapdájában az embert kövessük-e, vagy az utat?

Jákob halála után a testvérek attól rettegnek, hogy József bosszút áll rajtuk. Ám József így szól:

... De ha közöttünk, emberek között, megbocsátásról van szó, akkor nekem kell tőletek bocsánatot kérnem, mert nektek kellett a gonosz szerepét játszaniatok, hogy minden így történjék.

... Mert nevetséges az, aki jog és józan ész ellenére csak azért él hatalmával, mert az az övé. És ha talán ma még nem is nevetséges, a jövőben az lesz, mi pedig a jövővel tartunk.

Emlékeznek Székely János darabjára, a *Caligula helytartójára*? A helytartó nem viteti be a császár képét a templomba, ami a legszentebb hely meggyalázását jelentené. A helytartót hazahívják Rómába, s nem kétséges, hogy ki fogják végezni. Búcsúzáskor a főpap körülbelül ezt mondja neki:

A mi vallásunk tiltja, hogy ember előtt leboruljunk. Ezért csak a földig hajolok előtted. Mert megcselekedted a legnagyobbat, amit ember megtehet: hatalom volt a kezében, és nem éltél vele.

A Biblia Örök Könyv. Sok-sokezer évet élt meg ahhoz, hogy ezt a címet ne lehessen tagadni tőle. S talán örök könyv lesz a *József és testvérei* is azok számára, akik az Istent keresik, vagy valamilyen istenhez akarnak eltalálni, de legalább is a sors és az emberi élet titkait fűrkészik.

Vajon belelátunk-e Isten terveibe, a sors körmönfont ravaszságába, az élet kiszámíthatatlanságába. Jákob, aki hét évig „tartogatta magát” Ráchel számára, az ágyába csempészett Leát ölelte. S amikor megtudta József halálát, majdnem belehalt a kétségbeesésbe. Valódi mámor és valódi lelki pokol. Thomas Mann így szól erről:

Ah, jámbor aggastyán! Sejtetted-e, milyen megráztató szándék rejtőzött ismét csodálatosan fenséges Istened hallgatása mögött, és milyen megfoghatatlan-dicsőülten tépi majdán szét lelkedet az ő akarata! Amikor húsod még ifjú volt, egy reggel csalfa káprázatnak bizonyult legszívbelibb boldogságod. Nagy kort kell megélned, hogy megtudd: kiegyenlítőképp csalfa káprázat volt legkeservesebb fájdalomad is.

Aki Istennel jóba akar lenni, jól teszi, ha rábízta magát, fenntartásokkal tekint jóra és rosszra az életében, egyikben sem hisz teljesen, de mindkettőt elfogadja, tehát alázatos szívű. Halála előtt egy Zen mester így mondta el tanítványainak az élet titkát:

*Ami jön, fogadjátok.
Ami megy, engedjétek.*

Nikosz Kazantzakis

ZORBÁSZ, A GÖRÖG

Táncolni kell, Uram!

A zene majd csak megjön valahonnan...

Évtizedekkel ezelőtt választottam ezeket a mondatokat egyik könyvem mottójául. És táncoltam. És a zene mindig megjött valahonnan. S ma, hetven évesen – sokak megbotránkozására – még mindig táncolok. Igaz, kívülről nézve már sokkal lassabban, cammogósabban, de belül változatlan hetykeséggel, és fügét mutatva a sorsomnak, amíg ökölbe tudom szorítani a kezemet. És bár sokkal csendesebb lett a zene is, de még mindig megjön. Honnan? Nyilván a Halhatatlantól, aki tudja, hogy a lélek nem öregszik, de a test elfárad.

Ima

Uram, ne haragudj, de egy életen át elfelejtettem minden nap megköszönni, hogy akadálytalanul ömlött tüdőmbe a levegő, mit sem tudtam a zihálás és a fulladás kínjairól. Elfejtettem megköszönni, hogy a szívem minden izma működött, és hogy nem kellett naponta sok liter folyadékot meginnom, hogy a veséim ne rakoncátlankodjanak. Adósod vagyok Uram, de hát mit tegyek?

Jóvatételül még mindig táncolok előtted, mint Dávid király – igaz, már esetlenül táncolok, de szívből –, és füllek a halkuló zenére, amit küldesz, amíg végleg elhallgat. Ámen.

Méltatlan és gyáva tanítványként, de mégis Zorbásztól tanultam táncolni, öregedni, szemébe röhögni az álszenteknek, leborulni a szentek előtt, megérteni a benne megszólaló Buddhát: amikor piláfot eszem, tele van a fejem piláffal, amikor lignitet bányászok, tele van a fejem lignittel, s amikor s nők mellét bámulom... Igen, még ez is Gautama királyfi.

Kazantzakis így kezdi Zorbász történetét:

Az emberi szív valóban zárt üreg, tele vérrrel, s ha megnyílik, akkor valamennyi szomjas és vigasztalan árnyék odasiet inni, hogy meglevenedjék... Sietnek felinni szívünk vérét, hisz tudják, hogy más feltámadás nincs. S mindnyájuk előtt ma Zorbász siet nagy léptekkel, félretolva a többi árnyékot, hiszen tudja, hogy őérette van ma ez a megemlékezés.

Adjuk hát neki vérünket, hogy meglevenedjék. Te gyünk hát meg minden tőlünk telhetőt, hogy éljen még egy kicsit ez a csodálatos, nagybélű, borissza, szorgos kezű, asszonyfaló csavargó. A legnagyobb lélek, a legmagabiztosabb test, a legszabadabb kiáltás, amit ismerem valaha.

Pireuszban ismerkedtek meg, ahol Kazantzakis a Krétára induló hajóra várt, egy esős, szeles, viharos hajnalon.

... egy öreg, hatvanöt év körüli, magas, szikár, beesett szemű férfi tapasztotta képét az ablaküveghez, s nézett rám. Hóna alatt kis batyut tartott.

Ami a legmélyebb benyomást tette rám az egész emberből, a szeme volt, gunyoros, szomorkás, nyugtalan, csupa tűz szeme. Az asztalok között gyors, rugalmas léptekkel egyenesen odajött, és megállt előttem.

– Utazás? – kérdezte. – Hová, Isten nevében?

- Kréta felé. Miért kérded?
 – Magaddal vinnél?
 – Miért? Mit csináljak veled?

Vállat vont.

– Miért? Miért? – mondta megvetéssel. – Az ember már semmit sem csinálhat miért nélkül? Csak úgy, mert jólesik. Na tessék, fogadj fel, mint szakácsot: ajaj, micsoda leveseket tudok főzni!

... – Min gondolkozol? – szolt nagy búsan fejét rázva. – Bizonyára latolgatod? Grammokra mérickskéled, mi? Gyerünk már, szánd el magad, hagyd a fenébe a mérickskélést.

... – S mi van a batyudban? Ennivaló? Ruha? Szerzőszámok?

Hosszú, érdes ujjaival végigsimogatta a batyut.

– Nem, ez gitár.

... – S hogy tanultál meg gitározni?

– Húszéves voltam. Egy mulatságon a falumban, ott hallottam először gitározni. Elállt a lélegzetem. Három napig nem ment le falat a torkomon... Eladtam, amim volt, vettem egy gitárt. Na, itt van, ez az, látod. Elmentem vele Szalonikibe, ott ráakadtam egy tüzesvérű törökre, Redzseb effendire, a gitár mesterére. Lábához estem.

– Mit akarsz, gyaur?

– Gitározni akarok tanulni.

– Na, és miért borulsz a lábamhoz?

– Mert egy vasam sincs, hogy megfizessem.

– Van hozzá kedved?

– Van.

– Hát akkor ülj le, s én nem kérek tőled fizetséget. ...

– Amióta megtanultam gitározni, más ember lettem. Ha valami kínoz, vagy a szegénység nyom, gitározni kezdek, és megkönnyebbülök. Amikor játszok, és beszélnék hozzám, nem hallom, s hallom is, nem tudok beszélni. Hiába akarok, nem tudok.

– De miért?

– Ilyen a szenvedély.

Ilyen. Ismerjük még? Találkoztunk már vele? Vagy kineveztük betegségnek, szenvedélybetegségnek, és az egészséges lelki nyomorékok hóna alá illesztjük az Istennek tetsző élet és a szenvedélytelen-ség mankóját. Irányítsa döntéseinket a józan paraszti ész. Nincs vele semmi baj, csak annyi, hogy az ember mindhalálíg paraszt marad. És ez ma már nem földművelőt jelent, hanem bunkót. Lehet, hogy hívó, sőt vallásos bunkót, aki meg van arról győződve, hogy Isten tulajdonképpen egy kukkoló aggastyán, aki mindig az emberek lába közé leselkedik. Zorbász mondja:

Hallgass rám, és átkozzál el: én egy Tengeri Szörny vagyok. Nem mintha sok földet bejártam volna, egyáltalán nem! De loptam, öltem, csaltam, egy csomó nővel háltam. Lábbal tiportam mindenféle parancsolatot – hány is van? Tíz? Lehetne akár húsz is, ötven, száz – hadd szegném meg valamennyit! És mégis, ha van Isten, cseppet sem félek majd egy nap eléje állni. Nem tudom, hogy mondjam neked, hogy megérts, de azt hiszem, hogy mindezeknek az égvilágon semmi jelentősége sincs. Azt hiszed, hajlandó az Isten a föld összes férgével foglalkozni, és számadást vezetni? Dühöngeni, káromkodni, elrontani a kedvét, mert mi félreléptünk, mert rámásztunk a szomszéd féreg asszonyára, mert szerdán meg pénteken ettünk egy falás húst? Hú, hogy pusztulnátok el, ökrök!

... Tenger, nő, bor, munka – rogyásig. Mindennek mohón kell nekiesni. A munkának, a bornak, a szerelemnek, és nem szabad félni sem Istentől, sem ördögtől. Ez a beszéd! Az ilyen – legény a talpán.

Zorbász szeretője egy kivénhedt francia prostituált lett, akit a sors végül is Krétára vetett. Szállást vesznek ki nála. Ám Kazantzakisznak egy fiatal öz-

vegy tetszik, s hosszú habozás után bezörgetett nála, és vele töltötte az éjszakát. Ám egy falusi legény öngyilkos lett reménytelen szerelme miatt, és családja bosszút áll. Zorbász az özvegy védelmében megküzd a bátyjával, de akkor az apa ugrik be a küzdőtérre, és magamra vállalom a bünt kiáltással lefejezi az özvegyet. Zorbász igaza bebizonyosodik.

Én mondom, az Isten mulatozik, öl, jogtalanul ítélkezik, szeretkezik, dolgozik, kergeti a megfoghatatlan madarakat, akárcsak jómagam. Azt eszik, ami ízlik neki, azt a nőt kapja el, aki tetszik neki.

Látsz egy gyönyörű nőt a földön, olyan, mint a sziklák közt csörgedezve futó hegyi patak, gyönyörűség még ránézni is, s egyszerre csak megnyílik a föld, és benyeli. Hová lett? Ki vette el? Ha rendes asszony, azt mondják: elvette az Isten, ha kikapós, azt mondják: elvitte az ördög. De én azt mondom neked uram, s ha kell, megismétlem százszor is: Isten és ördög – egy!

A lignitbánya tönkrement. Fakitermelésre adták a fejüket. De a Zorbász által tervezett drótkötélpálya összedőlt, a bámulók rémülten szétszaladtak. Kazantzakis minden pénze elúszott.

– Hű, hű uram – kezdte Zorbász –, láttad hogy szikrázott a becstelen?

Mindkettőnkől kirobbant a nevetés. Zorbász csak nézett, ölébe kapott, és elkezdett csókolgatni:

– Te is nevelsz, te is nevelsz, uram? – kiáltotta meghatottan. – Szervusz, legény vagy a talpadon!

Végül is szétváltak, Kazantzakis a háború után a nyomorgó Németországba ment tanulni, Zorbász Szerbiába kerül, bányát nyitott. Egy nap távirat érkezett Berlinbe Zorbásztól:

„Csodálatos zöld drágakövet találtam, gyere azonnal”.

Mégsem mentem, megint nem volt merszem... Fogtam a tollat, és írtam Zorbásznak, magyarázkodtam. És ő felelt:

„Megbocsáss, jó uram, de papiroskucac vagy. Egyszer láthatnál volna életedben, te szegény, egy gyönyörű zöld drágakövet, s nem láttad. Biz'isten mondom, elüldögéltem náha, amikor nem volt dolgom, és gondolkodtam: Vajon van-e pokol, vagy nincsen? De tegnap, amint megkaptam a leveled, azt mondtam: Kell, hogy legyen pokol az ilyen papiroskucac számára!”

Egy nap Kazantzakiszt értesítik Zorbász haláláról, és arról, hogy a gitárját emlékül reá hagyta. Utolsó szavai ezek voltak:

Cselekedtem, cselekedtem, cselekedtem az életemben, és mégis keveset tettem: ilyen embernek, mint én, ezer évig kellene élnie. Jó éjszakát!

Egy gitár, ami megmaradt Zorbászból. Te, Olvasóm – ha vannak már halottaid – nem lázadozol az ellen, hogy a tárgyak mennyivel túlélnek az embereket? Apám már sehol sincs, de a töltőtolla itt fekszik az íróasztalomon. Anyám kozmetikai tégyele a polcomon van, és kedvenc szőnyegén járok. Te Isten, tárgyak istene, kellene már egy igazi Isten nekünk embereknek is, aki megőriz bennünket a rohamos öregedéstől, a tönkremenés, a betegségek megaláztatásaitól és a gyötrelmes haláltól.

Pilinszky írja:

*Saját végeddel kérdelek:
a göggel égő évek,
az olthatatlan büszkeség,
ha végül úgyse véd meg,
az egész életünk mit ér?*

Max Frisch STILLER

– Ön megölte a feleségét, Mister White?

Az az érzésem, hogy ő sem hisz nekem. Mosolyog, de amint némán egymásra pillantunk, vége a mosolyának, s most már az érdeklő, hogy miért ölt meg a feleségemet.

– Mert szerettem – mondom.

– Ez is ok?

– Nézze, kérem – magyarázom –, neki áldozatot jelentett, hogy velem él. Az összes ismerőseim így vélték, nem is szólva az ő ismerőseiről. Ő maga ugyan jóformán egy szóval sem említette, mennyit kell miattam szenvednie. Nagyon nemes lélek volt, tudja, és megkérdezhet bárkit, akit akar, államügyész úr, mindenki ilyennek találta. Mindenki azt mondta, hogy még sohasem látott a feleségemnél nemesebb, finomabb lelkű embert. S ráadásul szinte csakis művelt körökben forgolódtunk. Különben magam is ilyennek láttam őt, csodáltam, tudja. Vonzott a nemessége. Ez volt az ő balszerencséje. El sem tudom mondani önnek, hányszor bocsátott meg nekem ez az asszony, de hányszor.

– Miért?

– Mert olyan vagyok, amilyen.

Hébe-hóba kérdéseket tesz fel, például:

– Gyakran veszekedtek?

– Soha.

– A gyilkosság előtt sem?

– Egyáltalán nem – mondom –, másképp nem is juttunk volna idáig. Ön, államügyész úr, nyilván nem tudja elképzelni, milyen volt az én megölt nejem. Anynyira tartózkodott minden hangos szótól, hogy én sem mertem hangoskodni. De hisz mondtam már önnek: olyan nemes lélek volt, hogy ismerőseink soha nem is láttak még ilyen nemes lelkű embert. S el tudja képzelni, államügyész úr, hogy egy ilyen nemes lélekkel milyen a házasság? Na látja, hát én kilenc évig izzadtam a rossz lelkiismerettől. És ha hetenként egyszer megesett, hogy már nem bírtam tovább elviselni a lelkiismeret furdalását, s például a falhoz vágtam egy tányért, gyilkosnak éreztem magam a feleségem előtt – az ő gyilkosának, igen, olyan nehéz volt velem élnie ennek a gyöngéd asszonynak.

Az ügyész hümmög.

– Nincs mit mosolyogni rajta – mondom –, évekre telt, amíg beláttam, hogy a gyilkosa vagyok, és végül levontam a konzekvenciát.

Megint hümmög.

– Semmit sem tagadok – mondom –, de ne várjon tőlem lelkifurdalást, államügyész úr, azt már rég nem érzek. Valahogy egyszerűen elkopott. Oly sokszor furdalt a lelkiismeret, amíg ő élt. Szörnyű lehetett számára, egyszerűen szörnyű, hogy velem kellett élnie.

– És ezért ölte meg?

Bólintok.

– Értem – mondja.

– Kibirhatatlan – mondom –, nem élhetünk éveken át rossz lelkiismerettel, államügyész úr, anélkül, hogy értenénk, miért rossz a lelkiismeretünk.

Mister White hazudik. Nem is hívják White-nak, hanem Anatol Stillernek, aki egy évvel ezelőtt nyomtalanul eltűnt svájci szobrász. A felesége, Juli-ka, e vallomás idején tánciskolát vezet Párizsban.

Am amit a házasságról elmond, az lelki síkon tökéletesen igaz.

Mr. White-ot – Svájcon átutazóban – hamis útlevele miatt letartóztatják, és rá akarják bizonyítani, amit konokul tagad, hogy ő az eltűnt Stiller.

Ez a regény arról szól, hogy egy felnőtt ember megtagadhatja-e egykori önmagát, mindenkit, akit szeretett vagy utált, és létezik-e az a bizonyos „tiszta lap”, amivel újra kezdheti az életét.

Stiller Mr. White irataival éveken át Amerikában kóborolt, megtörtént és kitalált kalandokból új élet-történetet alkot magának. Kalandjaival főként Knobel, a börtönőrét szórakoztatja, az egyetlen, aki hisz neki. Közben a rendőrség szorgalmasan gyűjti az őt leleplező adatokat, találkozókat szervez Stiller testvérével, elhagyott feleségével, elviszik egykori műtermébe. S lassan kibontakozik az eltűnt szobrász élete, kétségbeejtő házassága a „tökéletes nővel”, szerelmi kapcsolata a jelenlegi államügyész feleségével, és a házaspár külön drámája, az ölni gyáva katona szégyene a spanyol polgárháborúban, fokozódó utálata a svájci polgár életformája ellen... Kaland halmozódik kalandra, színes és izgalmas történetek, amelyek mind a lélek rejtett lehetőségeit hívják elő és mutatják meg. A gyönyörű, szexis mulatt férjének és Schmitz igazgatónak, a „hajolaj gengszternek” a meggyilkolása, a nagyszerű cseppkőbarlang felfedezése, és az egyik kutató halála, Stiller öngyilkossági kísérlete, aminek során találkozik saját angyalával. Ellenpontként Izidor bűbajos és tanulságos története. Izidor mintaférj, de egyet nem bír elviselni: ha megkérdezik tőle, hogy hol volt? S miután a felesége állandóan ezt kérdezi, öt gyermekét hátrahagyva beáll az idegenlégióba. Öt év szolgálat után szabadságot kap. Elhatározza, hogy meglátogatja elhagyott családját. Éppen fele-

sége születésnapjára ér haza, aki azonnal azt kérdezi tőle:

– Izidor! Hol voltál ilyen sokáig?

Izidor előveszi a pisztolyát, és belelő egy sorozatot a tejszínhabos tortába, fejébe csapja a sisakját, és visszatér a légióba.

Férjek, feleségek figyeljete! A házasság megtartása érdekében két kérdést nem szabad feltenni: Az egyik: Hol voltál? A másik: Mikor jössz haza?

Am ne tévesszen meg minket White-Stiller ragyogó humora. Ez a regény az embert sokszor szívenütő lélekrajz.

Minél fürgébben vált az eszünk, minél olvasottabbak vagyunk, annál több és nemesebb hátsó kaput találunk, annál szellemesebb az önccsalásunk... Ha például nincs bátorságunk hozzá, hogy egyszer térdre is bukjunk, ezt könnyen értelmezhetjük kemény tartásnak. Ha félünk önmagunk megvalósításától, ezt könnyen tarthatjuk önzetlenségnek, és így tovább.

Ha túl sokat követelünk magunktól, ez elkerülhetetlenül hamis lelkifurdalással jár. Van, aki zokon veszi magától, hogy nem zseni, más meg, hogy jólneveltsége ellenére nem szent, Stiller pedig azért hibáztatja magát, hogy nem spanyol szabadságharcos... Sajátságos, hogy mi minden ajánlkozik lelkiismeretül, ha magunktól túl sokat kívánva elidegenedünk saját lényunktől. A benső hang, az a híres hang elég gyakran csak egy ál-én tetszelgő hangja, amely nem tűri el, hogy végre letegyem a fegyvert, elfogadjam önmagam, és a hiúság minden fűfűjével, szükség esetén akár hamis égi szózatokkal is megkísérli, hogy hozzákössön halálos becsvágyamhoz.

... Mert hiúságunk iránya furcsa módon nem az, aminek látszik, nem énünk felé tart, hanem távolodik éninktől.

... Saját magukat sokan ismerik, de csak kevesen jutnak el odáig, hogy el is fogadják önmagukat.

Stiller kísérlete, hogy elfogadja önmagát, kudarcba fullad. Felesége visszatér hozzá, és együtt próbálnak élni, amíg Julika tuberkulózisa és halála be nem következik. Stiller magányosan éldegél tovább.

Mindehhez szükséges-e tanulságok levonása? Ezt a könyvet alig lehet letenni, annyira feszíti az embert a kíváncsiság a történet továbbgördülésére. A regény mottója Kirkegaardot idézi:

Lásd, azért oly nehéz önmagunkat választanunk, mert ebben a választásban a tökéletes elkülönülés azonos a legmélyebb folytonossággal, s mert ez feltétlenül kizárja minden lehetőségét annak, hogy valami mássá váljunk, vagy inkább másvalakivé költjük át magunkat.

...ha már felébred az emberben a szabadság szenvedélye (és ez a választásban ébred fel, mint ahogy előzetes feltétele is maga a választás), akkor önmagát választja, és mint az üdvösségéért, úgy küzd ezért a birtokáért, és épp ez az üdvössége.

Szerb Antal

UTAS ÉS HOLDVILÁG

Egykori mesterem, dr. Pető András – igen, a halála után világhírűvé lett Pető Intézetek atyja, apja, papája – mondta: „Nem olvasok el olyan könyvet, amit össze lehet foglalni!”

Újra meg újra beleolvasok Szerb Antalnak ebbe a regényébe, egyes részeit emlékezetből idézem, de nem tudom rászánni magam, hogy leírjam: miről szól? Ezért egyre gyanúsabb, hogy a könyv rólam szól, vagyis az ilyenfajtaokról, mint én, akik előtt néha megnyílik egy nem létező örvény, amibe bele is lehet zuhanni, s halálnak halálával tűnni el a világból, miközben nem történik semmi, az örvény összezárul, s lehet menni a henteshez meleg kolbászáért.

A regény főhőse, Mihály, a jómódú polgárfiú, nászútjukon véletlenül elhagyja a feleségét: az egyik állomáson tévedésből rossz vonatra száll vissza... Étlen-szomjan napokig kóborol a toszkán hegyek között, a feje egyre zavarosabb lesz. Felkapaszkodik egy sziklára, lecsúszik, s eszméletlenül fekvé marad az út menti árokban. Kórházba kerül.

– *Semmi baja – mondta az orvos –, csak valami rettenetes kimerültség. Mit csinált maga, hogy ennyire elfáradt?*

– *Én?* – kérdezte Mihály eltűnődve. – *Semmit. Élttem.*

Erről szól ez a könyv. Az elfáradásról.

Nem is lehet csodálni: hiszen Mihály tizenöt évig egy folytában megerőltette magát. Megerőltette magát, hogy más legyen, mint amilyen, hogy sohasem a saját hajlandóságai szerint éljen, hanem úgy, ahogy elvárják tőle. Utolsó és leghősiesebb megerőltetése a házassága volt. Azután az utazási izgalom, és az a csodálatos megoldási folyamat, amit az olasz táj idézett fel benne, és az, hogy egész nászútján úgyszólván egyfolytában ivott, és sosem aludta ki magát, mind elősegítették az összeomlást. És főképp ez: amíg az ember jár, nem veszi észre, hogy milyen fáradt, csak akkor, amikor leül. Mihályon is csak akkor hatalmasodott el tizenöt év kumulálódott fáradsága, hogy Terontolában akaratlanul, de nem szándéktalanul, a másik vonatra szállt, a másik vonatra, ami Erzsitől egyre távolabbra vitte, a magány és önmaga felé.

Erről szól ez a könyv. Egy ember utazásáról a magány és önmaga felé. Mert önmagunk felé nem vezetnek társas utazások!

Mindenki, aki csoportos kirándulást ajánl belső világunkba, netán új Vergiliusként vezetőnek, kísérőnek jelentkeznek – csaló! Mindenki, aki biztos sikert, megnyugvást, lelki kiegyensúlyozottságot garantál – szélhámos! Mert ki tudhatja, hova vezetnek a múlt mohájával és aljnövényzetével már sűrűn benőtt ösvények egy ember lelki dzsungelében?

Pilinszky János írja *Stigma* című versében:

*Átlépve házad küszöbét
útnak eredsz a csöndbe,
Nem tudva merre és miért,
S hogy áldni fogsz, vagy ölsz-e?*

Vannak utak – fontos utak –, amelyeket csak egyedül lehet megtenni. Vannak utak – fontos utak –, amelyek elindul ugyan az ember, de nem tudhatja, hogy hová érkezik. Vannak utak – fontos utak –, amelyek nincsenek megvilágítva, s csak a saját fényünkre hagyatkozhatunk. Feltéve, ha van saját fényünk. Különben halálos sötétség vesz körül minket.

Gautáma királyfi – akit Buddhának is neveznek – figyelmezteti Ánandát:

*Legyetek önmagatok fénye,
a menedéket találjátok meg önmagatokban,
idegen segítség nélkül!*

Valószínűleg nincsen fontosabb dolog a gyerekkorban az ember életében. Mihály életében a gyerekkort úgy hívták, hogy „Ulpius ház”. Búskomor özvegy apjuk és játékosan szenilis nagypapájuk társaságában, egy ódon budai várbeli ház régiségei között élte különös és szabálytalan életét két testvér: Ulpius Tamás és Ulpius Éva. Mihály osztálytárs-barátként csatlakozott hozzájuk.

... a két testvér élete az Ulpius-házban állandóan színház volt, állandó commedia dell'arte... A nagypapa mesélt valamit egy várbeli grófnőről, aki szerelmes volt a kocsisába, és Éva mindjárt grófnő lett és Tamás kocsis. Vagy elmesélte, hogyan ölték meg Majláth országbíró oláh inasai, és Éva országbíró lett és Tamás oláh inasok... Ezek a rögtönzött színjátékok mindig az erőszakos halál képei felé csúcsosodtak ki. Tamás és Éva naponta egyszer megfojtották, megmérgezték, ledöfték, vagy olajba főzték egymást.

A két testvér imádott színházba járni, de nem volt pénzüik. A pénzről Éva gondoskodott, főként kölcsönök és lopás útján.

A két Ulpius testvér annyira kívül állt a világon, a világ társadalmi és gazdasági rendjén, fogalmuk sem volt arról, hogyan szabad és nem szabad pénzt szerez-

ni. Ők csak azt tudták, hogy bizonyos nem is nagyon szép papírszeletek és ezüst korongok ellenében színházba lehet menni...

... Akármikor be lehetett hozzájuk állítani... éjszaka is szívesen látták az embert...

... Később egy híres angol esszében olvastam, hogy a kelták alapvonása a lázadás a tények zsarnoksága ellen. Hát a két Ulpius ebből a szempontból kelta volt.

A színházokban mindig Mihály volt az áldozat. Őt lehetett legjobban megmérgezni, olajba főzni... Különösen hörgési technikájának volt nagy sikere.

Ehhez a társasághoz csatlakozott később Ervin, a katolizált zsidó fiú, akiből szerzetes lett, és akivel az Itáliában bolyongó Mihálynak volt egy nagy misztikus találkozása. Hozzájuk tartozott még Szepetneki János, aki már diákkorában is szélhámosnak látszott, és aki később közreműködött abban, hogy Mihály elhagyott feleségét kiárusítsák egy egzotikus perzsának.

Ám Erzsi talpon marad, rendbe teszi az életét, kibékül elhagyott férjével, végül találkozik Mihállyal, és valami anyai gondoskodással próbálja megóvni élete közelgő katasztrófájától. Mit mond neki Mihály?

– *Erzsi, én a szívem mélyén oly ártatlan vagyok a kettőnk dolgában – mondta. – Igaz, hogy ezt könnyű mondani. De látod, annyi éven át mindent megtettem, hogy konformizálódjak, és mikor azt hittem, hogy most már minden rendben van, már békét kötöttem a világgal, akkor feleségül vettelek, hogy megjutalmazzam magam. És akkor törtek rám az összes démonok, az egész ifjúságom és minden nosztalgia és minden lázadás.*

– *Ó, Mihály, a világ nem tűri, hogy az ember átadja magát a nosztalgiának.*

– *Nem tűri. A világ nem tűr semmi eltérést a normától, semmi szökést, dacolást...*

És amikor már mindenki elhagyta Mihályt, váratlanul becsönget hozzá Ulpius Éva. Elmeséli Tamás öngyilkosságát. Éva adta oda neki a mérget.

„*Nem éreztem az óta sem semmiféle lelkiismeret-furdalást. Tamás meg akart halni, én ezt úgysem tudtam volna megakadályozni, és nem is akartam, mert tudtam, hogy így jobb neki.*

... *Talán, ha nem vagyok ott, ha nem én adom neki a mérget, nincs elég lelkiereje, órákig küszködik magával, és végül mégis megissza, és gyávasága miatt szégyenkezve, félszegen megy a halálba. De így bátran és habozás nélkül megölte magát, mert játszott, megjátszotta, hogy én ölöm meg, előadta a szindarabot, amit annyit próbáltunk odahaza.*

Azután nyugodtan lefeküdt, én az ágy szélére ültem. Mikor a halálos álmoság közeledett hozzá, magához vont, és megcsókolt. És csókolt mindaddig, amíg a karja le nem hullott rólam. Nem voltak testvéri csókok, Mihály, igaz. Akkor már nem voltunk testvérek, hanem valaki, aki tovább él, és valaki, aki meghal... akkor már szabad volt, azt hiszem.

Mihály utolsó kívánságaként azt kéri Évától, hogy a végső órában legyen mellette, éppen úgy, mint Tamás mellett. Ám egy boros éjszaka után hazatérve, megtalálja Éva búcsúsorait:

Mihály, mikor ezt olvasod, már útban vagyok Bombay felé. Nem jövök el hozzád. Te nem fogsz meghalni. Te nem vagy Tamás. Tamás halála csak Tamást illeti meg, mindenki keresse a saját halálát. Isten veled. Éva.

Apja váratlanul megjelenik Rómában, és hazahívja Mihályt. Mihály elgondolkozik. Vesztett.

Hazamegy. Megint megkísérli azt, ami tizenöt éven át nem sikerült: konformizálódni. Talán most sikerül. Ez a sorsa. Megadja magát. A tények erősebbek voltak nála. Megszökni nem lehet. Mindig ők az erősebbek, az apák... a vállalatok, az emberek.

... Életben kell maradni. Élni fog ő is, mint a patkányok a romok közt. De mégis élni. És ha az ember él, akkor még mindig történhetik valami.

Axel Munthe

SAN MICHELE REGÉNYE

Capriból 777 föníciai lépcső vezet fel Anacapriba. Ezen mászott fel egykor egy fiatal orvostanhallgató, és élete legnagyobb látványától megszédülve, mámoros elragadtatással nézte az öblöt, a tengert, a hegyeket. Kétezer évvel azelőtt itt élt egy római császár, Tiberius, aki sohasem tért vissza fővárosába, és akinek uralkodása alatt Jézust megfeszítették. A fiatalembernek vakmerő álom dobogtatta meg a szívét:

Ezen a helyen élni és meghalni – ha ugyan a halál győzelmet tud aratni egy ilyen élet örök boldogságán!... Lehunytam a szemem, nehogy eltűnjön a szépséges látomás, s a valóság lassan-lassan beléhalványodott az álmovilág félhomályába.

Vörösköpenyeges, magas alak állott az oldalam mellett.

– Legyen mind a tiéd – mondta csengő hangon, és kezével kört írt a sugárzó föld fölé. – Kápolna, kert, ház, hegy, a palotával együtt, minden legyen a tiéd, ha kész vagy megfizetni az árat.

– S milyen árat kívánsz tőlem?

– Mondj le arról a becsvágyadról, hogy hivatásodban nevet szerezz, s áldozd fel a jövődet.

– De hát mi legyen akkor belőlem?

– Egy „lehettem volna”, egy „rosszul sikerült kísérlet”.

- *Elveszel tőlem mindent, amiért érdemes élni.*
- *Tévedsz. Megadok neked mindent, amiért érdemes élni.*
- *Meghagyod nekem a könyörületet? Könyörület nélkül nem élhettek, ha orvos akarok lenni.*
- *Meghagyom neked. Bár többre mennél könyörület nélkül.*

Munthe doktor kezdetben a világhírű Charcot-nál tanul, aki végül egy félreértés következtében – azzal gyanúsítja, hogy szexuálisan visszaél a hipnotizált hisztériás nőbetegekkel – kidobja. De Munthéból mégis jó nevű ideggyógyász lesz. Hírnevét nagyszerű emberismeretének és ritka hipnotikus tehetségének köszönheti. Mint hipnotizőr neves állatorvos is lesz belőle. Ő maga is kutyákkal, macskákkal, s Bilyvel, a csimpánzzal él együtt. És még Leonie, a hatalmas nőstényoroszlán is hagyja neki, hogy fájdalmas műtétet végezzen rajta, Iván pedig, a jegesmedve, honfitársaként köszöntötte. Miért vakarhatta a fekete párduc hasát, és miért tudott vigaszt nyújtani Jaques-nak, a tüdővészben haldokló gorillának? Sokat töpreng a hipnotikus hatás titkán: vajon az csak a fejben van-e, vagy a kézben is?

A ragyogó párizsi praxis után visszatér Anacapriba, s nekifog az építkezésnek. Kiemeli a tenger mélyéről Tiberius palotájának oszlopait, élete kockáztatásával szerez egy elfelejtett szfinkszet... Megvásárolja a híres Madárhegyet, a vadászok paradicsomát, s a madarak attól kezdve nyugodtan fészkelhetnek, költhetnek.. De a pénze rohamosan fogy. Most Rómában telepszik le. S a pénz megint dőlni kezd hozzá. Ám egy hisztériás álterhesség korai felismerése miatt csaknem kiűzik az orvosok közöségéből. S ami a legnehezebb: meg kell szabadulnia Agatha kisasszonytól, a talán halálból feltámadt házvezetónőtől, akitől borzalmasan retteg. Kime-

rültségében alig tud aludni, s egy furcsa lappországi túrával próbálja rendbe hozni magát az elementáris lényeket jól ismerő Larsen apó és Kerstin anyó vendégként. Ott értesül a nagy nápolyi kolerajárványról. Úgy érzi, hogy mint orvosnak ott a helye, a halálba induló emberek és a fertőtlenítőszerrel megőrült patkányok között, amelyek elárasztják a várost.

S Munthe mesél: különös betegeiről, a lélek váratlan bukfenceiről, szerelmeiről, egy apáca csókjáról, állatokról, arisztokratákról és banditákról, lappföldi varázslókról, manókról és Assisi Szent Ferencről... mindenről, amit élményként a sors neki ajándékozott.

Egyik kritikusa szerint a *San Michele regényében* annyi anyag van, hogy az írók életük végéig el lennének vele.

Tisztában vagyok azzal, hogy ennek a könyvnek néhány jelenete a valóság és a fantázia nehezen meghatározható határterületére, a veszélyes Senki-országába esik...

... Nem, az a világ, amelyben ifjúkoromban éltem, nem ugyanaz, mint amelyben ma élek... Ma már nincsenek nyolc gyilkosságot elkövető rablók, akik fölszólitának, hogy aludj az ő matracukon... ma már autón járhatsz Anacapriba, vonattal a Jungfrau tetejére, és kötelekkel húznak fel a Matterhornra.

A lappok földjén nemigen hajszolja már az éhes farkasok sötétben izzó szemű csordája a szánkót a befagyott tavon át. A lovagias öreg medve, amely az elhagyott Szikla-szakadékban Ristinnek meg nekem elállotta az utunkat, már régen a boldog vadászterületeken van. A tajtékzó folyón, amelyet a lapp leánnyal átúsztunk, vasúti híd feszül. A félszemű óriásnak, Stalónak a hegyét alagút fúrja át. S a lapp sátrak alatt topogó törpe népség is eltűnt, senki sem tudja, mi lett belőlük. A lappok azt mondják, hogy már nem visznek enniva-

lót az alvó medve téli szállására. Ezért is van olyan kevés medve Svédországban.

... De mégsem hiszem, hogy e könyvnek egyetlen olvasója is tagadni merné, hogy igazi manó ült Forstuganban az asztalon, és babrált óvatosan az óraláncon. Persze, hogy valóságos manó volt... Nagy meglepetéssel hallom, hogy vannak emberek, akik soha életükben nem láttak manót. Sajnálom az ilyen embereket... bizonyosan rövidlátók.

Kíváncsi lettél Munthe doktor történeteinek ízére? Egy alkalommal egy arisztokrata család vendége volt. Medvékről mesélt nekik.

– Messze északon, egy nagy erdő szélén, régi falusi házban lakott egy asszony. Volt egy szelídített medvéje, amelyet nagyon szeretett. Olyan nagy és erős volt, hogy le tudott ütni egy borjút, és két mancsával elcipelte, ha akarta. De nem akarta, mert nagyon derék medve volt, álmában sem gondolt arra, hogy embernek vagy állatnak ártalmára legyen. Rendesen ott ült a kunyhója előtt, hamis kis szemével barátságosan pislogott a közelben legelésző marhákra. A gyermekek pedig a hátán lovagoltak, s nem egyszer ott aludtak el a medve kunyhójában a mancsai között.

Úrnője egyszer férjes nővérét látogatta meg. Az út jó órába telt a sűrű erdőn keresztül. Nem szerette magával vinni a medvét a túlságosan kísértő erdőben. Megígérte neki, hogy ha jól viselkedik, visszatér, és akkor almát kap. Egyik vasárnap, amikor a hölgy az erdei útnak már a felét is megtette, egyszerre csak ágak recsegését hallotta maga mögött. Riadtan látta, hogy a medve jön mögötte gyors ügetésben. Egy pillanat múlva már utol is érte a gazdáját, és elfoglalta szokott helyét úrnője sarkában. A hölgy fel volt háborodva. De különben is haragudott, mert a medve nevetlenül és engedetlenül leszakította a láncát. A legszigorúbb hangon fölszólította, hogy forduljon vissza, s még az esernyőjével is meg-

fenyegette... sőt amikor észrevette, hogy a medve új nyakörvét is elvesztette, esernyőjével olyan erősen rávágott az orrára, hogy az ernyő kettétört. A medve csóválta a fejét, föl-föltátotta a torkát, mintha mondani akarna valamit. Aztán megfordult, és visszafelé kezdett ügetni. S este, mikor hazajött, a hölgy már ott ült a szokott helyén a kunyhóban, szemmel láthatóan szomorúan. De a hölgy még mindig nagyon dühös volt, s a legszigorúbb hangon megszidta. Nem kap almát, sem vacsorát, két napig láncon tartják. Erre a szakácsnő fölháborodva rohant ki a konyhából.

– Nagyságos asszony, miért szidja szegényt? Egész nap olyan volt, mint az angyal. Csendesen és szelíden ült, s egyre az ajtót leste, amelyen majd a nagyságos asszony hazajön.

Másik medve volt.

Anacapri elkészült, ma is megnézheted dr. Munthe egykori otthonát, mint turista látványosságot. De ő megfizette a teljes árat. Az első világháború alatt katonai célokra lefoglalták, neki át kellett költöznie a Vén Toronyba, s mint mindenki, aki sokat nézett a fénybe – megvakult.

Álmodott. Álmában egy öreg angyallal beszélgett, aki óvatosan azt suttogetta, szinte megborzadva saját szavaitól:

– Öreg az Isten és nehéz a szíve. Akik körülötte vannak, végtelen szeretettel őrzik, azoknak nincs szíviük ahhoz, hogy megzavarják nyugalmában, hogy folytonosan csak a borzalomról és a fájdalomról vigyenek hírt neki. Néha felébred nehéz álmából, s megkérdezi, hogy mitől van az a zúgó mennydörgés, amit hall, s mitől azok a komorfényű villámok, amelyek áthatják az éjszakát. S akik körülötte vannak, azt válaszolják, hogy a zúgás tulajdon vihartól űzött felhőinek a hangja, a fények pedig saját szikrázó villámai. Erre aztán megint lehunyja fáradt szemháját.

Axel Munthe egyszer csak az Ítélet Csarnokában találja magát.

– *Ne halljak többet erről a szellemről – mennydörgött Mózes. – Hallottam a hangját. Olyan, mintha magának a sátánnak lihegő ajkáról szólna. Ember, vagy ördög, pusztulj innen! Jehova, Izrael Istene, nyújd ki kezéd, hogy lesújtsad őt. Sorvaszd el a húsát, szárítsd ki a vérét az ereiben. Törd össze a tagjait. Zárd ki az égből és a földről, s vedd vissza a pokolra, ahonnan jött.*

... *Most Assisi harangjait hallottam. Angelusra harangoztak, s jött ő – a halvány umbriai szent, lassan jött lefelé a hegyi ösvényen, két oldalán Leó testvér és Leonardo testvér. Könnyűszárnyú madarak énekelve lebegtek körülötte, egyik fölcsípett valamit kinyújtott tenyeréből, a másik félelem nélkül bújt el csuhájának ráncái között. Szent Ferenc némán állott mellettem, és ránézett bírámra, azzal a csodálatos szemével, amelybe sem ember, sem Isten, sem állat nem tudott haraggal visszanézni.*

Mózes visszasüllyedt székébe, a Tízparancsolat kihullt a kezéből.

– *Mindig ő – dörmögte elkeseredetten. – Mindig ő, ez a gyengéd álmodozó, madársereg, koldusok és megvetettek kíséretében. Milyen gyenge és mégis milyen erős, hogy föltartóztassa bosszúálló kezedet, ó Isten!... Ki féljen hát cikázó villámaidtól ó, Uram, ha mennydörgő haragod elnémul egy madárka csicsergése előtt?*

Fejem odahullt Szent Ferenc vállára.

Meghaltam, és nem is tudtam róla.

Igen, így kellene élni, ilyen szabadon és bátran, ilyen jóban az emberi esendőségekkel, az ember alatti és az ember feletti világokkal. Mert Axel Muntének az a titka, hogy nem vette magára a korszak bűneit, és nem csinált egyéni bűnöket belőlük. És nem akart a többiek igénye szerint megváltozni, „megfelelni”, hanem elfogadta, hogy amilyen ő,

ahogy cselekedni tud, vagy nem tud, ami történik vele – az a törvénye.

És persze, jó lenne észrevétlenül meghalni. Tudjuk, hogy a halállal nincs találkozása az embernek, csak a meghalás gyötrelmeivel. Axel Munthe meghalt, és nem is tudott róla. Mi ez? Kegyelem? Isten áldása?

Vagy éppen nem figyelt oda?

Rudyard Kipling

A DZSUNGEL KÖNYVE

*A Dzsungel Törvénye beszél: örökös, hatalmas erő.
Kövessd: ez a szóban az ín, izom és a vér s a velő.*

*Mint indanövény, e parancs előre s hátra mutat:
Mert farkas óvja a falkát, falka a farkasokat.*

*A farkas odúja: az ő menedéke, otthona,
Se a falkavezér, se a nagygyűlés nem térhet oda.*

*Magad és párod s fiaid részére vadássz eleget,
De ne ölj az ölésért, és embert sose ölj, ne feledd!*

*Mindent be ne falj, ha a más prédáját elragadod:
A közös jog övé is, ezért hagyd néki a bőrt, cafatot.*

*A falka ölése közös hús: ahol leled, ott eheted,
S elvinni belőle tilos: meghalsz, ha odúdba viszed.*

*A farkas ölése: övé. Vele barlangjába mehet,
S ha önként adja, belőle a falka csak akkor ehethet.*

*A kölyökjog: egyévesé. A közösből része legyen:
Mihelyt a többi evett. Ne tagadja meg egyike sem.*

*Otthonjog: anyáé. A közösből része legyen:
Comb jusson kölykeinek. Ne tagadja meg egyike sem.*

*Barlangjog: apáé. Ő táplálja a kölykeit, és
Nem üzenhet a falka érte, csupán a nagygyűlés.
(Ford. Weöres Sándor)*

Mikor lesznek ilyen bölcs törvényeink nekünk, embereknek, akik kétezer évvel Jézus után még embermészárszékeket rendezünk Európa közepén, és ujjongunk, ha elektronikus rakétáink pontosan célba találnak? Ugye, te is szeretnél farkas lenni?

Állatokról szóló mesekönyv rengeteg van. Közöttük akad egy-két nagyszerű alkotás is, például a *Micimackó*, a *Vadon szava*, a *Bambi*... De ezek az állatok ember módra gondolkoznak és beszélnek. Kipling zsenialitása abban ragyog fel, hogy az ő állatai lelkükben is valódi állatok, legyen szó a Szióni farkashadról, a vörös kutyákról, Kárról, az óriáskigyórol, Balúról, a medvéről, Bagiráról, a párducról, Sír Kánról, a tigrisről, Tabakiról, a sakálról, Hátiról, az elefántról, Csílról, a keselyűről. S a történeteket szép versek vezetik be, vagy választják el egymástól.

Buta emberek egyik kedvenc társasági témája, hogy vajon gondolkoznak-e az állatok? Persze, hogy gondolkoznak, ha van központi idegrendszerük, csak másképp, mint az emberek. Nem elvont fogalmakban, hanem konkrét és elvont képzetekben, jelek és jelzések segítségével, emlékeik és tapasztalataik felhasználásával. Az állatok tanulnak a tapasztalataikból, nem úgy, mint sok ember, aki ezerszer is elköveti ugyanazt a hibát, százszor is megismétli ugyanazt a meddő konfliktust az életében.

Lelkük is van a négylábúaknak? Erről már a *Prédikátor Könyve* is tanúságot tesz a Bibliában.

Az emberek fiainak vége hasonló az okatlan állatok

végéhez, és egyenlő végük van azoknak: a mint meghal az egyik, úgy meghal a másik is, és ugyanazon egy lélek van mindenkiben...

Mindenik ugyanazon egy helyre megy, mindenik a porból való és mindenik porrá lesz.

Vajon kicsoda vette észébe az ember lelkét, hogy felmegye-e, és az oktalan állat lelkét, hogy a föld alá megy-e?

Azért úgy láttam, hogy semmi nincs jobb, mint hogy az ember örvendezzen az ő dolgaiban, mivelhogy ez az ő része a világban, mert ki hozhatja őt vissza, hogy lásd, mi lesz ő utána?

Ezt az örvendezést, ezt az öröm-keresést és a kín kerülését nevezte Freud Örömelvnek, ami a legősibb ösztöne embernek és állatnak egyaránt.

Csak hogy az állati lélek egyik szempontból egyszerűbb és nemesebb, mint az emberé. Az állatban nincs értelmetlen rosszindulat, gonoszság, érzelmei egyenesek és tiszták, nincsenek hátsó szándékaik, s ha mégis ilyenekre bukkanánk, akkor csak az ember közelében élő állatról lehet szó. Az ember leggonoszabb s egyben leggyávább cselekedete az értelmetlen ölési vágy átvitele az állatokra, akár kakasvialdal, akár harci kutyák tenyésztése formájában.

Más szempontból viszont az állat értelmi és érzelmi élete más, sokszor bonyolultabbnak és érthetlenebbnek tűnő utakon jár, mint az emberé. Olyan információs csatornákkal rendelkezik, amelyek az ember számára már, vagy még zárva vannak. Általában a semmit sem mondó „ösztön” szóval szokták ezeket a jelenségeket elintézni, ám hogy az ösztön milyen idegrendszeri folyamatokat takar, hogyan őrzi meg és viszi át az egyedre a faj, vagy a fajta emlékezését, arról igen csak keveset tudunk. De hát mindenki tapasztalhatja, hogy az állatnak határozott és azonnali karakter-érzékelése, szándék-érzékelése, hangulat-érzékelése van, például pontosan megérzi

vagy tudja, hogy ki a jó és ki a rossz ember, hogy lassan már elavuló fogalmakat használjak. S ami a legfontosabb, van valami képességük, amit jobb híján „szellemi látásnak” nevezhetnék: talán az aurát látják, talán szellemi lényeket, földrengés, erdőtűz, gazdájuk közelgő vége, vagy saját pusztulásuk esetén például a halál angyalát.

Kipling hőse Maugli, a dzsungelben elveszett hindu kisfiú, akit a farkasok nevelnek fel. Kitaláció? Persze, hogy az, de mégis el kell mondani, hogy Indiában rengeteg hasonló történet kering a dzsungelben életben maradt, és állatok által gondozott gyerekekről, sőt már találtak is ilyeneket, a nevezetes Kamalát és Jamalát. De e két kislány történetének elmesélése már pszichológizálás lenne.

Kipling Mauglija farkas módra él, érez és gondolkodik, bár ellenségei „farkatlan majomnak” csúfolják. Sír Kán, a tigris, saját elveszett zsákmányának tekinti, de Farkas Apó és Farkas Anyó szembeszáll vele.

A holdvilágot most kirekesztette valami a barlang nyílásából. Sír Kán nagy, négyszögletes feje és válla nyomakodott be rajta, Tabaki a háta mögött azt nyivogta:

– Felséges úr, felséges úr, ide jött be!

– Nagyon megtisztel bennünket Sír Kán – mondta Farkas Apó, de igen haragos volt a tekintete. – Mit kíván Sír Kán?

– A zsákmányomat. Egy emberkölyök jött erre – mondta Sír Kán. – A szülei elszaladtak. Add ide!

... De Farkas Apó tudta, hogy a barlang szája szűkebb, semhogy a tigris beférhetne rajta. Még ott is, ahol most volt, úgy összeszorult a válla, meg a két előlába, minthogyha egy ember egy hordóban akarna verekedni.

– A farkasok népe szabad nép – mondta Farkas Apó. – Nekünk csak a Csapat Vezére parancsol, holmi csíkos bőrű mészáros soha. Az emberkölyök a miénk, megölhetjük, ha akarjuk.

– Eh, akarjátok vagy se, ki mer itt akarásról beszélni?... Csak nem állok itt ez előtt a kutyaól előtt, hogy a jussomért könyörögjek. Én beszélek itt, én, Sír Kán!

A tigris bömbölése végigmennydörgött a barlangon. Farkas Anyó lerázta magáról a kölyköket, és előreugrott. Szeme, mint két zöld hold a sötétségben, úgy nézett bele Sír Kán lángoló szemébe.

– Itt pedig én beszélek, Ráksa, a Démon. Az emberkölyök az enyém, hallod, te béna? Az enyém! Nem öli meg senki. Életben marad, együtt fog járni, együtt fog vadászni a Csapattal.... A végén pedig, tudd meg, te csupasz kis kölykökre vadászó, békaevő, halpusztító hitvány, rád fog vadászni! Most pedig hordd el magad... mert különben bénábban még vissza az anyádhoz, mint ahogy világra jöttél, te égett mancsú, te! Takarodjál!

Sír Kán szembe tudott volna nézni Farkas Apóval, de Farkas Anyóval nem szállhatott szembe, mert tudta, hogy ezen a helyen minden előny az övé, és hogy halálíg harcolna.

Így hát morogva kihúzta fejét a barlang szájából. S amikor kint volt, elbődült.

– Minden kakas úr a maga szeméjtén. Majd meglátjuk, mit szól a Csapat az emberkölyök nevelgetéséhez. A kölyök az enyém, s végül is az én fogamra kerül, ti lompos farkú tolvajok!

Ám a zióni farkashad végül befogadja Mauglit. Balú, a medve, a farkas gyerekek tanítója emel szót az érdekében, és Bagira, a fekete párduc megváltásául felajánl egy frissen leölt kövér bikát a mindig éhes farkasoknak.

S azután az egyik nagyszerű és izgalmas történet követi a másikat. Hogyan támadják meg a vörös kutyák a farkasokat, s Maugli – Ká tanácsára – maga után csalva őket, hogyan ébreszti fel a vadméheket, akik halálra csípi a betolakodókat. Miképpen szorítja be egy szakadékba Sír Kánt, és tapostatja

agyon a bivaly csordával. S amikor Mauglit elrabolják a szürke majmok, barátai, Balú és Bagira szabadják ki Ká hipnotikus erőinek segítségével. A véres harc után, a szerteszt heverő majomhullák között Balú és Bagira figyelmeztetik Mauglit:

– De itt van Ká, akinek mi a győzelmet köszönhetjük, te meg az életedet. Köszönd meg neki a mi szokásunk szerint, Maugli.

Maugli megfordult, s meglátta az óriáskígyó fejét, amely egy lábnyira ringatózott az ő feje fölött...

– Egy vérből vagyunk, te meg én – felelte Maugli. – Az életemet köszönhetem neked ezen az éjszakán. Az én zsákmányom a tiéd is, ha egyszer megéhezel, ó, Ká...

– Jól beszéltél – dörmögött Balú –, mert Maugli csakugyan szépen mondott köszönetet... Az óriáskígyó egy pillanatig könnyedén Maugli vállán nyugtatta a fejét. De most eredj innét gyorsan a barátaiddal... Ami most következik, azt nem lesz jó látni.

... Ká a terasz közepére siklott, s olyan csattanással csukta össze a száját, hogy valamennyi majomnak feléje fordult a szeme.

– Lenyugszik a hold – mondotta. – Van-e még annyi világosság, hogy látni lehessen?

– Látunk, ó, Ká.

– Jól van. Most kezdődik a tánc, az Éhes Ká tánca. Üljetek nyugodtan, és figyeljetek.

Kétszer-háromszor megfordult, nagy körben, jobbról balra ingatva a fejét. Aztán kanyargott, nyolcasokat irt le a testével meg lágy lassú háromszögeket, amik négy és ötszögekbe olvadtak át, aztán összegöngyölődött hatalmas halomba, sohasem pihenve, sohasem sietve, és soha nem hagyva abba halk, zümmögő énekét...

– Majmok – szólalt meg végre Ká hangja –, tudjátok-e kezeteiket-lábatokat mozgatni, ha én nem parancsolom?

– Ha te nem parancsolod, ó, Ká, se kezünket, se lábunkat nem tudjuk mozdítani.

– Jól van! Hát jertek mind egy lépéssel közelebb hozzám.

A majmok sorai tehetetlenül vánszorogtak előre...

– Közelebb! – sziszegte Ká, s mind megmozdultak újra.

Maugli rátette a kezét Balú és Bagira vállára, s a két nagy vadállat úgy összerezett, mintha álomból riadtak volna fel.

– Tartsd a vállamon a kezedet – suttogta Bagira. – Tartsd ott, különben vissza kell mennem, vissza kell mennem Kához. Áá!

– Húú! – Szólalt meg Balú, amikor ismét a csöndes fák tövében álltak. – Sose szövetkezem többé Kával – és egész testében összerázkódott.

– Többet tud, mint mi – mondta reszketve Bagira. – Ha még egy kicsit ott maradok, magam is besétálok a torkába.

– Sokan megjárják azt az utat, amíg a hold újra felkel – mondta Balú. –

Jó vadászata lesz – a maga módja szerint.

Egyszer rábukkannak az évezredek óta halott város kobrai által őrzött királyi kincseskamrára, s döbbenet bámulják, hogyan gyilkolják egymást az emberek egy ékköves „ankusért”, azaz elefánt ösztökéért. Háti elbeszélésből megtudhatjuk, mikor került a világba a félelem, miért ölt meg legelőször egy embert a szép sárga tigris, és a tett színhelyéről menekülve, hogyan jelölték meg csikokkal a növények lehajló ágai. Maugli megtalálja a szüleit, és kimenekíti őket a faluból, mert miatta boszorkányként meg akarják égetni őket, s bosszúból rászabadítja a dzsungelt a falura...

*Indák kanyarogjanak ellenetek,
a rengeteg oltsa ki tűzhelyetek!
A ház, a tető befonódjék,*

*amíg a gerenda meging,
s a karéla, sötét keserű karéla
kötözze, temesse be mind!*

*Falkám majd dőlt kapunál dalol,
Csűrben denevér hintázva honol,
S őrszem lesz a mérges kígyó,
hol tűz ragyogott-lobogott,
s a karéla, sötét keserű karéla
szaporán gyümölcsözik ott.*

*Halljátok e zajt, dideregve, vakon:
Holdtölte előtt majd kérem adóm
és pásztorotok lesz a farkas,
határaitok köve rom,
s a karéla, sötét keserű karéla
felmagzik az ágyatokon.*

(Részletek Maugli énekéből az emberek ellen)

S ahogy terebélyesedik az állatok világának a képe, úgy válnak semmivé az indiai emberekről Európában táplált, túlságosan is egzotikus illúziók. Éppen annyira önzők, gonoszak, pénzéhesek, babonások, haszonlesők, mint mi vagyunk. Ahogyan mi sem élünk az evangéliumok szeretet törvénye szerint, az ő viselkedésüket sem a Bhagavad Gita irányítja. Talán akad egy-egy kivétel, aminek Kipling a *Purun Bagát csodája* című elbeszélésében állít emléket.

Végül Mauglinak vissza kell térnie az emberek közé.

*Ember az emberhez tér! Felbolydul a Vadon.
Aki testvérünk volt, már holnap mással megy.
Sűrűség népe, halljad, ítélkezz társadon:
Felelj, mi tartsa itt? Léptét mi kösse meg?*

*Ember az emberhez tér! Feljajdul a Vadon.
Aki testvérünk volt: most nagy a bánata.
Ember az emberhez tér! Szerettük őt nagyon.
Ember útján mi nem követhetjük soha.*

Ember az emberhez tér! Mindörökre így van. Ha számomra is eljön a búcsú ideje: Szervusz Lurkó, a Jóisten kis tacsija. Szervusz Asa, a bociszemű, rafinált retriever kislány. Szervusz Mofli, bölcs öreg macska. Talán találkozunk majd egy új virradatban.

William Somerset Maugham

AZ ÖRDÖG SARKANTYÚJA

Mindenki, aki már belépett egy múzeumba vagy a kezébe vett néhány művészi reprodukciós könyvet, azonnal felismeri, hogy a regény Stricklandnak elkeresztelt hőse a valóságban Paul Gauguin, a világhírű impresszionista festő. Miért Strickland? Az író valószínűleg tekintettel akart lenni a művész lezármozottaira, hiszen Gauguin *Noá-Noáján* kívül, számos nyilatkozat és könyv jelent meg róla, köztük európai feleségéé és lelkész fiáé is, akik polgárosítani igyekeztek a festő rendhagyó életét, nem csak másikat, bennszülött felesége, tőle származó fia, hanem egyéb botrányai miatt is.

A mesék, mondák iránti hajlandóság veleszületett tulajdonsága az emberiségnek. Mohón csap le mindazokra a csodálatos, vagy titokzatos eseményekre, amelyek az embertársaik közül valamilyen okból kimagasló egyének pályafutását tarkítják, ezek köré aztán legendákat sző, amelyekben fanatikusan hisz. Ez a regényesség küzdelme az élet hétköznapiassága ellen.

... Charles Strickland élete sok tekintetben különös és borzalmas volt, jellemében volt valami visszataszító, sorsában valami megkapó.

Maugham még londoni üzletember korából is-

merte Stricklandet. Strickland felesége „művészi szalont” tartott, és az író egyszer náluk vacsorázott. Íme, a benyomása róla:

Magasabb volt, mint gondoltam, nem tudom miért képzeltem róla, hogy karcsú és jelentéktelen külsejű. A világban testes, széles vállú volt, nagy kezű, nagy lábú, és szmokingjában esetlennek tűnt. Olyasféle benyomást keltett, mint egy kocsis, aki kiöltözködött erre az alkalomra. Negyven éves lehetett, nem szép, de nem is csúnya, mert arcvonásai elég jók voltak, de mind valamivel nagyobbak a természetes méreteknél, és ez nagyon előnytelenül hatott. Simára borotvált, nagy arca kellemetlenül meztelennek tűnt. Rövidre nyírt vöröses haja, apró kék vagy szürke szeme és igen hétköznapi külseje volt.

Amikor az író – a család kérésére – kelleetlenül elvállalja párizsi küldetését, amelynek során ki kellene derítenie, hogy miféle táncosnővel szökött meg, és milyen luxusban él, megdöbben. Sem drága hotelnek, sem szexbombának nyoma sincs. Strickland magányosan él, egy olcsó szálloda legkisebb szobájában, lerí róla a nyomor, és nagy örömmel fogad egy ebédre szóló meghívást. Néhány jellemző részlet a beszélgetésükből:

– Gondolt-e arra, hogy a felesége rettenetesen boldogtalan?

– Majd túl lesz rajta.

– Megérdemelte a felesége, hogy így bánjon vele?

– Nem.

– Van valami panasza ellene?

– Nincs.

– Hát akkor nem szörnyűséges, hogy így elhagyta őt, tizenhét évi házasság után, holott ő erre semmivel sem adott okot?

– Szörnyűséges.

– Ördög vigye, az ember mégsem hagyhat egy aszszonyt faképnél, egyetlen fillér nélkül.

– Miért nem?

– Miből éljen a felesége?

– Tizenhét évig eltartottam. Miért ne tartaná el magát most ő, a változatosság kedvéért?

– Mert nem tudja.

– Próbálja meg.

– Nem szereti már a feleségét?

– Egy csöppet sem.

– De hát... Nem szereti a gyerekeit sem? Olyan bájos, kedves gyerekek. Azt akarja mondani, hogy ezután már semmi köze hozzájuk?

– Meglehetősen szerettem őket, amikor kicsinyek voltak. De most, hogy már nagyocskák, semmi különös vonzódás nem fűz hozzájuk.

– Ez egyszerűen embertelen.

– Meglehet.

– Amint látom, csöppet sem szégyelli magát.

– Nem én.

– Az emberek azt fogják tartani önről, hogy alávaló gazember!

– Hadd tartsák.

– Egyáltalán nem érinti önt az a tudat, hogy mindenki lenézi és megveti?

– Nem.

... – A felesége azt mondja, hogy bármit tenne is ön, őt soha semmi nem fogja rábírní arra, hogy válják.

Olyan meglepetéssel nézett rám, amely kétségtelenül őszinte volt.

– De hiszen kedves uram, nekem ez nem fontos. Engem egy fikarcnyit sem érdekel, hogy ő el akar-e válni vagy sem.

– Ugyan, ugyan. Ennyire már ne tartson bennünket bolondnak, Véletlenül tudjuk jól, hogy egy nővel jött ide.

Megrökönnyödve pillantott rám, aztán hirtelen kacagni kezdett.

– Milyen szegényes fantáziájuk van a nőknek. Sze-

relem. Mindig szerelem. Azt hiszik, egy férfi csak azért hagyja el őket, mert más nőt kíván. Olyan örültnek tart engem, hogy amit tettem, egy nőért tettem?

- De hát akkor az istenért, miért hagyta el?
- Festeni akarok.
- De ön negyvenéves.
- Éppen azért gondoltam, hogy legfőbb ideje elkezdeni.
- Tud festeni?
- Még nem. De majd fogok.
- Miből gondolja, hogy tehetsége van?
- Festenem kell.
- Nem borzasztó a kockázat?
- Festenem kell – ismételte.
- És ha önből soha nem lesz más, mint harmadrangú festő?

– Mondom, hogy festenem kell. Ezen nem tudok változtatni. Ha az ember vízbe esik, mindegy, hogy jól úszik-e, vagy rosszul, mindenképpen partra kell vergődnie, különben megfullad.

A hangjából igazi szenvedély áradt. Éreztem, hogy valami példátlan erő lobog benne, hogy valami a hatalmában tartja, lenyűgözi, és uralkodik rajta, hiába küzd ellene. Igazán olyan volt, mint akit megszállott az ördög...

- Nem törődik vele, hogy felesége és gyermekei esetleg koldulásból lesznek kénytelenek fenntartani magukat?
- Nem én.

Egy percig hallgattam, hogy a következő kijelentésem annál erőteljesebben hasson. Olyan megfontoltan beszéltem, ahogy csak tudtam.

- Ön egy alávaló, hitvány fráter.
- És most, hogy kiöntötte a szívet, menjünk ebédelni.

Idő múltán Maugham is Párizsba költözik. Találkozik régi barátjával, Dirk Strovéval, a jól kereső, kövér giccsfestővel és különös, vonzó feleségével. Dirk ismeri Stricklandot, és rajong a képeiért. A felesége egyaránt gyűlöli Stricklandot is, meg a fest-

ményeit is. Ám Dirk az elsők között van, aki felismeri a zseniális művészt.

Miért hiszitek, hogy a szépség, ami a legbecesebb értéke az egész világnak, csak úgy hever, mint a kavics a parton, hogy a közönyös járókelő hanyagul fölszedegesse? A szépség csodálatos és különös valami, amit a művész hív életre a mindenség káoszából, lelki vívódások és gyötrelmek között, és nem adatott meg mindenkinek, hogy felismerje. Hogy megértse az ember, át kell élnie a művész élményét. Dallam a szépség, amelyet a művész énekel nekünk, és hogy a dallam visszhangozzék a szívéinkben, ahhoz tudás, fogékonyság és fantázia kell.

Azután persze az író egy kávéházban találkozik Stricklanddel, és attól kezdve időnként sakkoznak és beszélgetnek. Egyszer szoba kerül az átkozott nemiség is.

- Nem volt szerelmes azóta, hogy Párizsba jött?
- Nem érek rá effajta hülyeségekkel foglalkozni. Az élet nem elég hosszú, hogy szerelemre is, művészetre is fussa az időből.

- A külseje nem kelti remete benyomását.
- Undorodom az egész dologtól.

Mosolyogtam.

– Gondolom, úgy van az, hogy az embernek néha hónapokig nem jut eszébe a dolog, és már-már meggyőzi magát, hogy végzett vele egyszer s mindenkorra. Az ember élvezi a szabadságát, és úgy érzi, hogy végre rendelkezik a lelke fölött... De egyszerre csak nem bírja tovább, észreveszi, hogy a lába a sárban tapos, és meg akar hempereggni benne: akkor ráakad valami nőre, valami durva, aljas, közönséges teremtésre... és nekiesik, mint egy vadállat...

Megmondom mi a legfurcsább. Hogy amikor az ember túl van rajta, olyan kimondhatatlanul tisztának érzi magát. Mint egy porhüvelyétől megszabadult lélek, testetlennek, szelleminek... Meg tudja ezt magyarázni nekem?

*Egyre a szemembe nézett, amíg csak el nem hallgat-
tam, akkor elfordult. Különös kifejezése volt az arcá-
nak: úgy éreztem, hogy a kőpadon haldokló ember te-
kintete lehet ilyen. Hallgatott. Tudtam, hogy beszélgeté-
sünknek vége szakadt.*

Strickland súlyosan megbetegszik. Egyedül fek-
szik kis hotelszobájában. Attól tartanak, hogy meg-
hal. Dirk a saját lakásába akarja hozatni, hogy ott
ápolják. A felesége vadul tiltakozik, de Dirk megsza-
rolja közös múltjukkal. Az asszony beleszeret a lába-
dozó Stricklandbe. Eredeti gyűlölete szenvedélyes
erotikává változik. Vagy talán mindig is a tudattalan
szexuális vonzódás volt gyűlöletének az okozója?
Egy darabig együtt élnek, majd Strickland elhagyja
az asszonyt, aki megöli magát.

Strickland a déli tengerekre vágyik, ezért Mar-
seille-be megy, alkalmi munkákból, rakodásból él,
egy olcsó garniszállóban lakik, amelynek a tulajdo-
nosa matrózokat, fedélzeti munkásokat közvetít, né-
mi tarifáért. A Kínai Fejnek keresztelt lebuiban
Strickland összeverekedik egy nehéz bűnözővel,
Ménkú Billel, akit fejbeág egy sörösüveggel. Mén-
kú Bill megesküszik, hogy ha felgyógyul, megöli
Stricklandet. Nichols kapitány, a festő barátja min-
dig azt mondogatta:

*– Ha az ember elpáhol valakit, alaposan páholja el.
Akkor van az embernek egy kis ideje, hogy körülnéz-
zen, és gondolkozzék, mitévő legyen.*

Hát Ménkú Bill alaposan el lett páholva, Strick-
landnek pedig szerencséje volt. Elszegődött egy
Ausztráliába induló hajóra fűtőnek. S egy napon ki-
kötött Tahitin. Strickland később így mesélt erről:

*Éppen a fedélzetet súroltam, mikor egyszerre az egyik
legény azt mondta:*

– Na, itt volnánk.

– Felnéztem, és megláttam a sziget körvonalait.

*Rögtön tudtam, hogy ez az a hely, amit egész életemben
kerestem. Amint közelebb értünk, úgyszólván emlékez-
ni kezdtem rá. Most, amikor itt kóborolok, minden
olyan ismerősnek tűnik. Meg mernék esküdni, hogy én
már éltem itt egyszer.*

Egy Ata nevű bennszülött nő beleszeret, egy
Tiaré nevű szállodásnő rábeszéli, hogy vegye felesé-
gül, és költözzön vele a sziget belsejébe.

*– Atának van egy kis birtoka is lent Taravao mellett,
közvetlenül a félsziget előtt, amiből a kopra mostani ára
mellett egész tisztességesen megélhetnek. Van rajta egy
ház, és annyi ideje lenne festeni, amennyit csak akar.*

Akkor említette, hogy felesége van Angliában.

*– Szegény barátom – mondom –, mindegyiknek van
valahol egy felesége. Hisz többnyire ez az oka, hogy a
szigetekre jönnek.*

Három boldog év következett. A kókuszfák
jövedelméből éltek, halásztak a patakban, néha he-
tekre magukra maradtak. Strickland festett, olvas-
gatott, éjjelente kiültek a verandára, és nézték a csil-
lagos eget. Amikor Atának gyereke született, eljött
egy öregasszony segíteni, vele tartott egy fiatal le-
gény is, az unokája, és velük maradtak.

Egy napon a sziget francia orvosa a közelben
meglátogatott egy beteget. Egy bennszülött lány kö-
nyörgött neki, hogy vizsgálja meg a velük élő fehér
férfit is.

*– Dr. Coutras vagyok. Lent voltam Taravaóban meg-
vizsgálni a főnöknét. Ata elküldött értem, hogy nézzem
meg önt.*

*– Ata ostoba számár. Az utóbbi időben néhányszor
kisebbfajta fájdalmaim voltak, meg egy kis lázam is, de
az semmi, el fog múlni.*

– Nézzen a tükörbe.

– És?

– Nem vesz észre valami különös elváltozást az ar-

cán? Nem látja, hogy a vonásai megvastagodtak, és a kifejezése... a könyvek oroszlánarcnak nevezik... Ha megnézi magát a tükörben, észre kell vennie a lepra tipikus tüneteit.

– Tréfál – mondta Strickland.

– Bár úgy lenne.

– Azt akarja mondani, hogy leprás vagyok?

– Sajnos, nem fér hozzá kétség.

Strickland hallgatva nézett rá. Arcán, amelyet a szörnyű kór már eltorzított, semmiféle indulat sem látszott.

– Ezek tudják? – kérdezte a verandán tartózkodókra mutatva, akik most érthetetlen, szokatlan csendben ültek.

– Ezek a bennszülöttek nagyon jól ismerik a tüneteket – felelte a doktor. – Nem merték megmondani önnek.

– Mit gondol, meddig húzhatom?

– Ki tudja? Néha húsz évig is eltart a betegség. Nagy szerencse, ha gyors lefolyású.

Strickland az állvány elé lépett, és tünődve nézte a rajta lévő képet.

– Ön hosszú utat tett. Illő, hogy fontos hírek hozója jutalomban részesüljön. Vigye el ezt a képet. Most nem jelent önnek semmit, de megeshetik, hogy lesz idő, mikor örülni fog neki.

Évek teltek el. Egyszer csak értesítést kapott a doktor, hogy Strickland haldoklik.

Lenyomta a kilincset, és a szobába lépett. Rosszullét fogta el a szörnyű büztől. Zsebkendőjét orra elé tartva kényszerítette magát, hogy belépjen. A kinti ragyogó napsütés után egy darabig semmit sem látott. Aztán elképedve kapta fel a fejét. Nem tudta hol van. Mintha hirtelen egy bűvös világba került volna. Egy őserdő közepébe, ahol a fák lombjai alatt meztelen emberek andalognak. Aztán látta, hogy mindez a falakra van festve. Csodálatos érzés fogta el. Leírhatatlanul különös és titokzatos volt. A doktornak a lélegzete is elállt. Olyan érzést keltett benne, amelyet sem megérteni, sem elemez-

ni nem tudott. Olyan áhítat és gyönyörűség töltötte be a lelkét, amelyet az érezhet, aki megleste egy világ természetének a kezdetét. Hatalmas, érzéki szenvedélytől lobogó, s egyúttal borzalmas, félelmet keltő mű volt... olyan ember műve volt, aki olyan titkokat tudott meg, amit embernek nem jó tudnia...

Aztán meglátta a gyékényágyat a sarokban, és azt az irtózatossá, megnyomorított, kísérteties valamilyen, aminek, míg élt, Strickland volt a neve...

Hirtelen összerezzen, és rémület szorította össze a szívét: érezte, hogy valaki van a háta mögött. Ata volt... Még egyszer végignézett a holt férfin, aztán megdöbbenve mondta:

– Hiszen vak volt!

– Igen, már majdnem egy éve vak volt.

Jókai Mór

SZERETVE MIND A VÉRPADIG

Először Nagy Endrét szeretném a tisztelt Olvasóimnak megidézni. A *Hajnali beszélgetések Lukits Milossal* című művében így ír:

Dugd ide azt a poros füledet, hadd sugom bele a nagy titkot, amit senkinek se mondtam még el. A világ legnagyobb író-zsenije Jókai Mór. Hiszen te tudod, hogy az én Bibliám Shakespeare, de ha Shakespeare a próféta, Jókai maga az Adonáj, a héber Elohim, akit egyisten létére azért szólítottak többes számban, mert a többi apró isten mind benne foglaltatik, mint ahogy Tisza Kálmánban benne volt valamennyi szolgabíró.

Hogy ezt miért nem tudja más senki sem e honban? Hát honnan tudhatták volna, amikor itt volt közünk... s reggelenként olvashatták a megnyilatkozásait a kávéjuk mellé.

... Mert ládd-e, nekem Mózesben is az imponált a legjobban, hogy amikor meglátta azt az égő csipkebokrot, rögtön ráismert belőle a maga istenére. Biztos, hogy azt a kis tüzet sokan láthatták ő előtte is. Józán gazdemberek azt mondogathatták: „Nini, pásztortűz! Biztos, hogy lopott bürgéből főzik a tokányt az imposztorok!” Fegyelmezett lelkű rendészek mormoghatták: „Ej,

azok a gaz cserkész fiúk tüzet raktak az erdőben...” Tömött agyú tudósok hümmöghettek: „Ez a tűz nem is tűz, hanem magnetikus polarizáció légköri megtörésének a következménye...”

Micsoda braziliai őserdőnek kellene egyetlen lánggal kilobbannia, micsoda mennydörgésnek kellene megszólalnia, hogy ezeket a bárgyú lelkeket meghökkenesse!

Mózes volt az egyetlen próféta, akinek elég volt egy kigyulladt szerény tüskebokor, néhány egyszerű emberi szó, hogy ráismerjen a maga istenére.

Most hát megsúgom neked a nagy titkot. Jókai az Adonáj, és én vagyok a Mózesem.

... Balzac és Jókai!... Mindkettő kurta nemesi családból eredt, csakhogy Balzac Komáromba Tours volt. Suhanc korában a Loire völgyében csatangozhatott, és a Renaissance épen maradt kő-kastélyainak falairól szedgethette a vércsetojást. Bizonyára ő is szeretett turkálni az öregek könyveiben, és ott a kalendáriumok, Dugovich András regényei, a bécsi Magyar Híradó helyett megtalálta Montaigne essaye-it, Rabelais-t, Fénelont, Lafontaine-t, Molière-t, Voltaire-t, Diderot-t, Chateaubriand-t, Montesquieu-t. Diáknak Párizsba ment. Kényelmes gyorskocsik közlekedtek az ország minden részébe. Elmehetett Bretagne-ba, Grenoble-ba, a Gironde völgyébe... És ne feledd, akkor már a Louvre, a Tuileriák termei nyitva voltak bárki emberfia számára.

Jókai pedig a komáromi kalendáriumcsináló házában leshette meg a nagyvilági életet, amelyben az éjhajú démonok pamutfonálból kötögetik a szenvedély intrikáit. A kis szigeten szilvafák és bodzabokrok között rejtőztek a deszkafalú „kéjlakok”. A Duna partján ott állott Timár Mihálynak a Krózusok Krózusának földszintes, tornácos háza. Ha magasba vágott, Pestre vágott, ahol már emeletes házak is voltak, sőt volt egy téglából épült színháza is. Láthatta a Balatont is, amelytől sokszorozási művelettel tanulta meg a tengert, és

talán járt a Mátrában is... és ha véletlenül kora tavasszal járt ott, havas csúcsokat is láthatott.

A Balzacot olvasók társadalmában pszichológiává mélyedt az emberszólás, amely művelt urbanitás álarca mögött meg tudta találni a lappangó tüzeket, a titokban csírázó szenvedélyeket. ... Számukra az egyhangú városi élet tele volt titkokkal, amelyeket azonban a lélek legelrejtettebb zugából kellett kiböngészniük. Megszokták, hogy a magafeledten elejtetett árnyalatok hieroglifájában olvassanak. Ez az olvasóközönség megszokta, hogy minél semmitmondóbb az ember külseje, annál több titok rejtőzik benne...

Jókai közönsége meg éppen csak hogy most szakadt el a mese emlőjétől, ha ugyan elszakadt tőle. Ez a közönség megszokta, hogyha égbenyúló tornyot lát, az nem kő-valóság, hanem csak kéklő délibáb... Azoknak a nádfődeles kúriáknak a tornácáról minden olyan meszsze van, és a messzeség az áttatásnak a dimenziója. A töpörtyűs Kánaánban az ébrenlétek lomhán cammogók, de az álmok lidércnyomásosan izgalmasak.

Ez a közönség még gyermek volt, és a gyermek mind távolba néző, mert nem tudja, hogy a világ annál érdekesebb, minél közelebről nézi az ember. Ennek a közönségnek a hőse nem lehetett Rastignac, hanem Kárpáthi Zoltán, nem pszichológiai regény kellett neki, hanem kalandos mese.

Jókai regényei csak olyanok lehettek, amilyenek voltak, aminthogy a nyíregyházi homokba kétkerekű taliga való, a cipeer hegyek köves útjaira pedig a pántos szekér.

De Jókai műveit azzal a szemmel nézegetni, hogy jó regények-e, vagy nem jó regények – az csak annyi, mintha Benvenuto Cellini sótartóját bírálják meg, hogy jó-e sótartónak.

Ennyit Nagy Lajostól, és most: Szeretve mind a vérpadig. Kuruc kori történet, Ocskay László brigadéros életregénye. Egykor kiugrott pap volt, azután

francia királyi testőr, osztrák ezredes, török janicsár tisztt, utána híres és körülrajongott kuruc vezér, „Rákóczi Villáma” lett. Majd megint a Habsburgokhoz pártolva labanc generális, s végül, egykori rajongója, egy kuruc tisztt által elfogatva, mint árulónak Sárospatakon levágták, és póznavégre tűzték a fejét. Ennyi a sztori.

Hát ez bizony kalandregény a javából. Szégyenkezem, röstelkedem, de én kamaszkorom óta mindmáig időnként kezembe veszem, itt vagy ott beleolvasok, és lassan elmerülök a mesében. Miért is? Mert én szeretem ezt a Jókai által megálmodott kuruc-labanc világot, aminek még a keserűségében is van valami egy bölcs nagyapó elbeszélésének hangulatából.

Mikor nem verekedünk az ellenséggel, akkor veszedünk egymás között.

Ha diadal van, abból minden ember követeli az oroszlánrészt magának. Először a vezérek, azután a főtisztek, meg az altisztek, a lovasság meg a gyalogság, mindenki külön magára nyerte meg az ütközetet, utoljára a trombitás is előáll: ha ő ott nem lett volna! Ha pedig kudarc van, annak a hibáját minden ember keni másra, egyik vezér a másikra, azok meg az alvezérekre, utoljára a közkatona volt a hibás. Sőt úgy kerül, hogy a trombitások vesztették el az ütközetet.

A közkatonák ezalatt civakodnak a zsákmányon. Akinek valami értékes kincset juttatott a véletlen, az szökik vele haza.

A pápisták civakodnak a kálvinistákkal. Valami titkos kéz hintegeti a konkolyt a táborban, hogy a kálvinisták ne bízzanak Rákócziiban, aki maga is katolikus, Bercsényi is az, alvezérei, Ocskay, Andrássy, Károlyi mind buzgó pápisták.

Egyik csapat kap zsoldot, a másik nem kap, az egyiknek egyenruhát adnak, a másiknak nem. Amelyik

csapat nem kap zsoldot, annak a tarsolya duzzad az ezüst tallértól, amelyik pedig zsoldot kap, annak a táskájában csak réz libertás kong. Aztán az egyenruhás sereg kopott, a nem egyenruhás pedig fényes. Annak „adnak”, ez meg „vesz”.

... Aztán folyik az árulkodás, nyíltan és titokban. A fejedelem előtt gyanúsítanak mindenkit, a fejedelmet meg gyanúsítják mindenki előtt.

Közelről nézve milyen próza ez! Messziről milyen magasztos költészet! Részleteiben milyen kicsinyes, az egészben milyen főséges kép. Egy nemzet, mely a szabadság mellett fegyvert ragad!

Hát... Nem ártana, ha egy mai vezető politikus is belenézne ebbe a több száz éves tükörbe.

Szeretem ezt a régi világot, ahol a szavak értelme nagyjából még azonos a jelentésükkel. A becsületesség az karaktervonás, és nem csibészek jelmeze, a hazaszeretet valóban úr életen és halálon, és nem a politikai karrierépítés frázisa, ahol a szerelem igazi szerelem – és nem dugás. Ahol az igazság és a hazugság valóban azt jelenti, hogy „ez van!”, „ez nincs!”, a családvédő otthon, az apa valóban családfő, és az Isten létezik ugyan, de nem avatkozik bele az emberek mindennapi életébe. Talán a gyerekkorom teszi, amikor mindezt elhittem, és később meggyűlöltem mindenkit, aki becsapott, mert rá kellett jönnöm, hogy a világ nem ilyen.

Szeretem a regény szereplőit, Ilonkát, aki mit sem sejtve férjhez megy Ocskayhoz, bátyja gyilkosához, ahhoz a férfihez, aki hős és csirkefogó egyszerre. Szeretem a szerelemtől és a bosszúvágytól örjögő Szunyoghy Ozmonda grófnőt, a kémet, aki a történet legvégén mégis szíven szúrja magát Ocskay sírján; Csajághy Márton, a rendíthetetlen „vasember”, Sacharoda-Sáradit, a mindenkit eláruló aranyos humorú kapitányt, Czinka Pannát, a csúf

cigánylányt, aki Ocskayt kísérgeti a táborokban, s ha előveszi a hegedűjét, és játszani kezd, „ki tudja húzni a lelket” az emberből. Hesitert is szeretem, a pokróc goromba osztrák generálist, Ritschánt, a lovagias császárpárti tábornokot, és Marcit, a csaváros eszű palóclegényt, meg Balahó uramat, a tiszai révészből lett ezredest, aki az élete árán is „megteszi a tempót”... Szeretem a hisztériás Bercsényi fővezért, s a félszemű Vak Bottyánt, a néha kuruc, máskor labanc tábornokot, de aki mégis férfi a talpán.

Vak Bottyán, mikor látta, hogy nem tud megegyezni a két vezértársával, felcsapta a sisakját a fejére, s sarkantyúba kapta a paripáját, kiugratott a hadsorból a harcmező közepére, s ott elkiáltá harsány hangon, hogy meghallhatta mindkét tábor:

– No kuruchad, ha van lelked, szólítsd elő a csizmaszárból! Én vagyok itt, a Vak Bottyán. Ha van valakinek mersze közületek megmérkőzni velem egy kis vitézi bajvívásban, szívesen látom – Pilátushoz vacsorára!

Amint elhangzott a hetyke felhívás, innen is, túl is, nagy volt rá a morgás. A labanc hetvenkedett, a kuruc ungorkodott: Vak Bottyánról az volt a hit, hogy annak a testét nem fogja se kard, se golyó.

Az ördög menjen vele viaskodni.

De még nem volt ideje Bottyánnak a kihívást ismételni, amidőn kivágtat a kurucok sorából egy fiatal dalia, s odatart a kihívó elé.

Vak Bottyán megismerte a félszemével is a közeledő alakot. Sokszor leírták azt előtte: a nyalka kuruc Ocskayt, elől befonott, szőke hajával, piros skarlát-dolmányával, fehér-medve kacagányával. Mindent tudott felőle, ami a háború alatt vele történt. Szörnyen le is nézte!

– Elmenj, te nyáladék kölyök, innen mindjárt! Mert ha nyakon kaplak, biz a holdba doblak! Nincs köztetek külön ember, akit velem szembeállítsatok?

De Ocskay sem maradt neki adós.

– Ha a fél szemem behunyom is, vagyok olyan legény, mint kend!

– Vagy bizony legény, a feleséged viganója mögött! Eredj haza, fiam! Anyádasszony tejes kását főzött, ki eszi meg, ha itt maradsz?

– Majd akinek a kanál a kezében marad! – vágott vissza Ocskay.

– Kanál? De hegyes a legény! No hát kezdjük a leve-sen. Válsunk előbb egypár golyót.

Azzal kihúzta Vak Bottyán a nyeregkápából az egyik pisztolyt, s rásütötte Ocskayra. Ez is visszalőtt rögtön, de egyik sem talált.

Arra mind a ketten a másik pisztolyt vették elő. Ocskay közelebb léptetett ellenfeléhez. Vak Bottyán pedig egy helyen toporzékoltatta a lovát, úgy nehéz volt őt célba venni.

Egyszer aztán, amikor Ocskay húsz lépésnyire közel jutott hozzá, a vén dalia biztos kézzel kisüté ellene fegyverét, s abban a percben Ocskay egyszerre olyan ütés érzett a mellén, hogy kék-zöld lett előtte az egész világ. Az acél sodronyingtól ugyan nem fúródhatott a golyó a testébe, de az ütés mégis oly erőszakos volt, hogy rögtön elborította a száját a vér, s ő maga előre a lova nyakára borult. Az okos állat egyszerre megállt csendesen.

– Hahaha! – kacagott Vak Bottyán. – Köpd ki, ha keserű!

S azzal elkezdte a lovát ficánkoltatni, a diadalmasan felemelt pisztollyal mutatva a saját táborának, hogy ellenfelét legyőzte.

Ocskayt azonban még nem hagyta el az öntudat. Tudta ő azt jól, hogy Vak Bottyán is páncélinget visel dolmánya alatt, mégpedig karikából fűzöttet, amiről lesiklik a golyó. Hanem eszébe jutott, hogy a páncélingnek van egy nyílása hátul, hogy fel lehessen venni. Amint Vak Bottyán nagy diadalában a lovát toporzékoltatta előtte, s eközben azt az Achilles-sarkát fordítot-

ta feléje, Ocskay hirtelen összeszedte magát, felemelte végső erejével a pisztolyt, odacélzott és lőtt. A pisztoly három golyóra volt töltve, az egyik megtalálta a hasadékot a páncélingen, a vitéz tábornok derekába hatolva a háta gerincében állt meg.

E lövésre Vak Bottyán nagyot ordítva görnyedt hanyatt a nyeregben, s csak a kengyel tartá, hogy le nem bukott a lováról.

Többet aztán Ocskay sem látott: a világ elsötétült előtte, nem tudta többé mi történik vele?

Nyomorú idők! Akkoriban egy vezérnek nem volt páncélozott Mercedese, biztonsági szolgálata, nem vigyázott rá kormányórság sem – hát néha előfordult, hogy saját testi épségét kellett kockáztatnia. Veszélybe kerülhettek a nemzet legnagyobb értékei, a politikusok. Ma, a humanizmus győzelme korában csak egy kis szerencse kell, hogy valaki túlélje a haláltábornok, és máris vigan élheti az életét.

De azért akadnak hozzám hasonló kamasz-lelkű olvasók is, akik élvezik néhány elavult kalandregény zamatát, humorát, vállalt kockázatait, régmúlt korok romantikus hangulatát.

Ennek a regénynek az alakjai nem Jókai fehér vagy fekete papír figurái, hanem legalább is tarkák, tele belső ellentmondásokkal, ami a saját harckukat jelenti önmagukkal, de nem piszkolódnak el. Még a megérdemelten kivégzett Ocskay is inkább tragikus hős, saját jellemének az áldozata, mintsem alattomos áruló.

Volt-e valaha ilyen tiszta a világ? Vagy csak ilyennek kellene lennie?

Jókai azt az alcímet adja művének: *Történeti regény a Rákóczi-korból*. Utószavában Szabó József azt állítja, hogy Jókai politikai állhatatlanságának a következménye mind ennek az 1881-ben keletkezett regénynek, mind a *Lócsei fehér asszonynak* a témavá-

lasztása, tehát a lelkiismeret szava szólal meg benne. Hangsúlyozza, hogy semmi esetre sem történelmi regény, mert Jókai igencsak szabadon bánik a tényekkel. Legyen!

De a történet így gyönyörű, s mindvégig lélegzetelállítóan izgalmas. És az ember mégis belélegzi vele a daliás idők friss levegőjét, ami jól esik a mi korunkban, amikor túl sok, autókból és emberekből kipufogó mérgező gáz jut a lelkünkbe és a szervezeteinkbe.

Ez a könyv csak nekem fontos. És még talán néhány embernek érdemes elolvasnia. A többinek meg végleg el kell feledkeznie róla.

Shalom Asch

A NÁZÁRETI

Egy vallásos jiddis író modern regény-trilógiája Jézusról. Shalom Asch egykori lakóháza ma műemlék Izraelben, a Bat-Yam (A tenger lánya) nevű tengerparti kisvárosban, közel Tel-Avivhoz, az ősi Jáfó (Jaffa) mellett. Az én olvasmányaim közül ez az írástette a legtöbbet a zsidó-keresztény megbékélésért, a kölcsönös megértésért és elfogadásért.

Megértettem, hogy mit jelent a zsidóság „kiválasztottsága”, amit tévesen gőgnek értelmeznek, azt hiszik, hogy magasabb rendű embereknek tartják magukat, és ez a félreértés nem egyszer tébolyult dühöt, kollektív pusztítási vágyat ébreszt ellenük. Holott ez a fajta kiválasztottság a szörnyű sorsot, a szenvedésre születést jelenti. Az *Apostolok Cselekedeteiben* Saul-Pál megvakul a látomása után. Jézus felszólít egy gyógyítót, hogy adja vissza a látását, aki vonakodik megbízását teljesíteni. Jézus így szól:

Eredj el, mert ő nekem választott edényem, hogy hordozza a nevemet a pogányok, királyok és Izrael fiai előtt. Mert én megmutatom neki, mennyit kell néki az én nevemért szenvedni.

Izrael kiválasztottsága kettős jelentésű. Az egyik: az egyistenhit megőrzése. A másik: az egyistenhit el-

terjesztése a világ népei között. Izrael hűségesen teljesítette első feladatát, a monoteista világkép megőrzését. De a másodikban megbukott. Bukásának az volt az oka, hogy a misszió első részének megvalósítása érdekében népvallásként definiálta önmagát. Zsidónak születni kell! Soha nem térített. S ezzel be is zárta magát a zsidó nacionalizmus börtönébe. Az egyistenhitet a kereszténység és az iszlám terjesztette el a világon.

Továbbmegyek: A történelem során Izrael két ízben „felmondta” kiválasztottságát. Először Sámuel próféta idején, amikor a frigyláda a filiszteusok fogóságába került. Ezt a traumát a nép soha nem heverte ki. Akkor hangzott el először: *Adj nekünk királyt, aki ítéljen felettünk, mint minden népnél szokás... és mi is úgy legyünk, mint a többi népek, hogy királyunk ítéljen minket is, és előttünk járjon, és vezesse a mi harcainkat.* Ez fontos momentum volt, mert az Úr „Atyánk-királyunk” (Ovínú malkénú) volta akkor már akadályozta, hogy a bírák által vezetett törzsek centralizált hatalommá fejlődjenek.

Másodszor a holokauszt után hangzik el az *olyan akarunk lenni, mint a többi nép*, vagyis a próféciák s az ortodoxok elutasítása, a templom-nélküliség, az elveszett frigyláda és az el nem érkezett Messiás ellenére, hatmillió áldozat iszonyú nyomása következtében győz a cionizmus, s létrejön Izrael, mint politikai állam, mint a menekülő zsidókat mindig és feltételek nélkül befogadó ország. Megvalósult Bielek költő álma: ma már zsidó rendőr üldöz zsidó rablógyilkost. Ennyit a kiválasztottságról.

A regény első kötete Varsóban játszódik, még a második világháború előtt. Itt él Pan Viadomsky, az öreg régész és dühödt antiszemita pamfletíró. Régész? Rivalisai azzal vádolják, hogy tagadhatatlanul nagy tudású, de ügyes hamisító, aki a jeruzsálemi

Második Templom korszakával foglalkozik. Híre jár, hogy Palesztinában talált egy ősrégi kéziratot, talán egy ismeretlen Evangéliumot, ami egészen új megvilágításba helyezné Jézus személyét, viszonyát a farizeusokkal és a főpapsággal, és az egész kereszténység kialakulását, kiválását a zsidóságból. Miután ezt a leletet soha senkinek nem mutatta meg, a tudományos világ jogosan blöffnek tartja. A kézirat híre mégis időnként felröppen.

A fasizmus előretörésével Pan Viadomsky divatba jön. Cikkeit idézik, a fajelmélet egyik fő ideológusa lesz Lengyelországban. Annál meglepőbb, hogy kapcsolatot keres a fiatal Shalom Asch-sal, akit abban az időben az ifjú jesíva bócherek és talmudisták között a legtehetségesebbnek tartanak, és ugyanannak a korszaknak az arameus és héber nyelvkultúrájával foglalkozik.

Egy este a lakásán fogadja a fiatal zsidó tudóst, akit a kíváncsiság hajt hozzá, hogy mit akarhat tőle ez a vén zsidófaló? A hangulat egyre furcsább lesz, Pan Viadomsky egyre egzaltáltabban viselkedik és beszél. Shalom Asch először azt hiszi, hogy kimerült, lázas beteg, később azt, hogy megbolondult. A lengyel tudós valami titokról beszél, aminek közös ügyükké kell válnia, azután olyan benyomást kelt, mintha rémképek gyötörnék, mintha hallucinálna.

Nem szenvedek beteges érzécsalódásokban, maga pedig nem orvos, hogy tanácsokat osztogasson. Amit mondog nem beteg fantázia szülte. A dolog sokkal komolyabb, mint maga képzele... Tudja, ki vagyok én? Tudja, ki ül itt maga előtt? Én vagyok az a férfi, aki Pontius Pilátusnak, fejjebbvalómnak a parancsára, és az ítélet alapján, amelyet a jeruzsálemi főpap hozott, annak a titokzatos személyiségnek a kivégzését vezette, akinek a lényét mai napig sem tudta senki megmagyarázni.

– Kiről beszél? Kit ért titokzatos személyiségen?

Elképedtem, és a kezem bizonyára reszketett, mert éreztem, hogy az ujjamra ömlik a forró víz a csészealjából.

– *Ha mindenáron tudni akarja a nevét, kimondom: Názáreti Jesua, az, akit Jézus Krisztusnak neveznek.*

– *De az isten szerelméért, mit mesél itt nekem?*

– *Ne szólítson vissza ebbe a nyomorúságos világba. Hagyjon meg abban a világban, amelybe való vagyok.*

– *De az isten szerelméért, mit mesél?*

– *Nemcsak a kivégzését vezettem, hanem halála előtt megkínóztam és megbántottam, én vagyok az az ember, aki kémkedett utána, én vagyok a fővételkes a halálában – én és senki más.*

– *Pan Viadomsky, ön beteg. Jöjjön, az ágyra fektetem, le kell csillapodnia.*

– *Megöltem, s újra meg újra megölöm életem minden napján, újra meg újra megölöm a hosszú álmatlan éjszakákon.*

... – *Pan Viadomsky, nyugodjék meg. Mindez csak képzelődés. Töltök még egy pohár teát önnek. Megmelegszik, és elfelejt mindent.*

De Pan Viadomsky még mindig a kezemet markolta.

– *Mit fogok elfelejteni? Azt, ami vagyok? Azt, ami célja az életemnek? Azt, amire a sors kijelölt? ... Nem tudja megérteni, hogy ez az igazi életem? ... A külső életem hamis álarc. A másik élet, melyet odaát éltem, az igazi és örök. Amikor egyedül vagyok, velem van. Hallom, hogy annak a kornak a hangjai szólítanak. ... Újra meg újra átélem az életet, amely az enyém volt. Megint a régi városokban vagyok. Az utcákon járkálok, szembetalálom az egykori arcokat. Mit felejtsek el? ... Miért tárulkozom ki magának, egy zsidónak, az elenségemnek? Hogy felejtsek? Maga a titkomnak egy része. Velem volt akkor. Ha az arcába nézek, minden eszembe jut. Maga, éppúgy, mint én, örök lény a pillanat teremtményei között, akik mint rovarok mászkálnak az utcákon. Ma itt vannak, holnapra elmúlnak.*

Ki fog ötven, vagy huszonöt év múlva még tudni róluk? De mi ketten örökkévalók vagyunk, örökkévalók a por szálló forgó szelében, mert mi együtt voltunk akkor... Te hallgatsz, Jochanán! – mondta rám tekintve.

– *Mit felelek, Pan Viadomsky?*

– *Miért nevezel ezen a hamis néven? A te számodra Cornelius vagyok, a jeruzsálemi Antónia-erőd ciliarhája. ... A zsidók hegemonnak szólítottak.*

– *De most már jöjjön! – mondtam.*

– *Addig nem, amíg meg nem esküszöl a főpap szent köntösére, úgy ahogy a zsidók esküdtek Jeruzsálemben.*

– *Mit fogadjak esküvel a főpap szent köntösére?*

– *Hogy minden este eljössz hozzám, és feljegyzed, amit elmondok neked. Szóról szóra, betűről betűre... Meg nem másítva semmi idegen kortól... Vissza kell térnünk a kezdethez, amelynek tanúi voltunk...*

– *Igen Cornelius, megígérem, esküszöm a főpap szent köntösére.*

... *Az, aki előttem ült az asztal másik felén, a függőlámpa fénykörébe merülve, nem volt a mi napjainkból való. A fénylő körön kívül éjszaka volt, mely elnyelte a szoba többi részét, mindazt, ami benne volt. Hátártalan árnybirodalomban lebegtünk. Az arc ott előttem természetellenesen pergament-sárga volt, már nem is emlékeztetett eleven és mai emberi teremtésre, inkább egy kísértet, egy jelenés ábrázata volt. Múlt és jelen összeolvadt agyában s ez a vegyület tükröződött beszédjében. Elbeszélésében néha a múlt időt, néha a jelen időt használta, mintha még nem zárultak volna le az események. Pontosan úgy írom le a szavakat, ahogy ő kimondta.*

A regény első része tehát Cornelius hegemon elbeszélése, úgy ahogy egy latin műveltségű katonatiszt szemében tükröződtek az akkori júdeai események, főként a főpapi család és Heródes szempontjai alapján. Corneliusnak néhány alkalommal volt

lehetősége messziről látni, hallani a názáreti rabbit és tanítványait, sőt egyszer-kétszer álruhában elvegyült a rabbi köré sereglő testi és lelki gyógyulásban reménykedő, jobbára szegény, sőt nyomorult hívek közé. Corneliust önmaga számára is érthetetlenül vonzotta, s egyben dühítette az újonnan támadt próféta szellemi atmoszférája.

A regény második kötete teljesen különbözik az elsőtől. Pan Viadomsky: *nagy titkának kinyilatkoztatása, megfizethetetlen kincsének eltárása későn este történt egyszer a lakásán. ... Tedd le nekem a legerősebb esküt, amelyet vallásod ismer, hogy mindaz, amit most leleplezek előtted, életre-halálra a kettőnk titka marad. Esküdj meg a Tórádra, a fekete gyertyák fényénél, ahogy a zsidók szokták.*

– Hegemon – feleltem, és szédültem a kapkodástól, amellyel vagy húsz évszázadot átugrott –, a fekete gyertya és az eskü a Tórára, régi idő szokása, olyan idő, mely meghalt a te számodra és az én számomra is. Már megesküdtem a főpap ruhájára...

Pan Viadomsky hátratolta a székét, s lehajolt hatalmas íróasztalának egyik fiókjához. Ennek egy hátsó titkos rekeszből egy csomagot szedett elő, amely (nem furcsa?) lengyel újságokba volt begöngyölve. Miután levette a felső burkot, egy másodikat pillantottam meg, ez már összevarrt indiai sál volt, s benne egy csomó nyirkos, dohos papyrus. De még ez sem a kincs volt. Lehámozta a lapokat, egy réteg félig elrothadt múmiapólyát tárt fel, s csak ezután kerültek elő a dokumentumok. Nem tekercsek voltak, mint a zsidó iratok, hanem lapok szamaritánus mód szerint, sűrűn teleírva olyan írással, amelyet mi szamaritánus írásnak mondunk.

A szívem dobogott az izgalomtól.

... – Ne próbáld megtudni, Jochanán, hogyan kerültek ezek a dokumentumok a birtokomba... Az eredeti jelentés fekszik előtted, amelyet Júdás Iskariótés ázott el,

Sepphoris városa mellett, barlangsrban. ... El tudod olvasni ezt az írást?

– Igen. A régi zsidó írás ez... a második templom idejéből való érméken és okmányokon láthatjuk.

– Jól van. Mától kezdve minden este eljössz, és esküdhöz híven felolvasod és lefordítod nekem, ami itt írva van, szóról szóra, teljesen az eredeti szöveg szellemében.

A második rész tehát Júdás Evangéliuma.

És bementek Jochanánnak, a vámszedőnek a házába az éjszaka gyermekei, akiket nem vettek fel Izrael közösségébe, és akiknek az arca bizonyosságot tesz arról, hogy a lelkük beteg és romlott, és nehéz bűnök terhelik. Néhányan rongyokban jártak és az ő meztelenségük kicsillant a redves csatokból és mindenféle seb, betegség, fekély borította a bőrüket, miként a lelküket. És voltak mások, akik ki voltak festve és díszítve, de a lelkük gonosz volt és tisztátalan, mert sok szajha volt közöttük... Voltak közöttük olyanok is, akik a törvényszék ítélete elől szöktek, és bújtak a hatalom elől.

... És mikor a rabbi látta őket, és a testük bűze az orrunkba szállt, kitérte a karját, és így kiáltott:

– Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok és megterheltettetek... Jესája próféta kertjéhez hasonlítalak én titeket, de nem ahhoz a kerthez, amelyet beültettek és gondoztak. Senkise szántotta fel, senkise vetette be a ti kerteteket. Senkise öntözte meg idejekorán, a sövények kidőltek, és mindenki bemehetett és letaposhatta a palántákat...

És a mi rabbink fogta a kenyeret... és megszegette, szétozottta köztük, és mondta:

– Gyertek és egyetek énvelem, fivéreim és nővéreim a mennyek országában. Mert a mi mennyei Atyánk látta a ti lelketek kínjait, és megbocsátotta a ti bűneiteket.

– És voltak az asztalnál olyanok, akik felálltak és mondták:

– Nem való, hogy tolvajokkal és szajhákkal üljünk egy asztalnál. – És otthagyták a rabbi asztalát.

A mi rabbink pedig utánuk kiáltott, mondván:

– Vajon nem Dávid király, béke legyen veled, mondta-e: A mélységből kiáltok hozzád, oh Istenem... És ki van oly mélyen, mint ezek?

Odahajoltam az én rabbimhoz, és az ő fülébe súgtam, és megkérdeztem:

– Rabbi, hol az a határ, ameddig a könyörületesség terjed, és hol kezdődik az ítélet?

A rabbi pedig felelvén, mondta:

– Nincs határ. Menj a te testvéreddel a szakadék széléig és tovább is.

Én pedig arra merészkedtem, hogy emlékeztessen az én rabbimat, és mondtam:

– Nincs-e megírva, hogy igazságos bíró az Úr? És nincs-e megírva továbbá: Az Úr mindenben igazságosan fog cselekedni?

De az én rabbim rám tekintett, és felelvén, mondta:

– Júdás, Júdás, azért jöttem-e én, hogy új foltokat rakjak a régi ruhára? Az utolsó ajtó vagyok én, és ha ezt az ajtót is elrekesztjük előlük, vajon hol kopogtassanak?

És én megértettem őt, és hallgattam.

A Názáretből való Jesua rabbi tanítványaival látogatást tesz a pogányok városaiban, Tyrusban és Szidonban. Megállnak az üvegfüvőknél is.

És gyermekek voltak itt, akik csontig lefogytak a kemencék nagy melegétől, és az ő tagjaik összeégtek. És a nap kívülről égette az ő testüket, az üveg forrósága pedig az ő belsejüket égette.

És amikor ott álltunk az olvasztókemencék előtt, kivittek egy gyermeket, aki összerogyott a hőségben, és egy rakás üvegporra fektették a napon, és az egyik felügyelő a gyermekre zuhogtatta az ő korbácsának ölmos gombjait. És mivelhogy a gyermek egy bizonyos idő alatt még mindig nem tért magához a korbács alatt, a felügyelő otthagya, mert a lélek kiszállt a gyermekből, és nem ért már semmit.

... Láttuk a rabbi ábrázatát, mikor a gyermekre tekintett, és mintha tűz lobbant volna fel benne, és reszkettett, mintha vihar vonult volna rajta keresztül. De nem szólt semmit a gyermek gyilkosának... Mi is hallgatunk. És János, a Zebedeus fia, az öklével a mellét verte, ahol az ő dühe lobogott.

... És kívántuk, hogy a rabbi a gyilkost sújtsa le a homokba, úgy ahogy ő küldte halálba a gyermeket. De a mi rabbink hallgatott, és mi megértettük, hogy az ő hallgatása nincsen ok nélkül, és megfékeztük a mi haragunkat.

De mikor a gyilkos otthagya a gyermeket, a mi rabbink odalépett a kicsiny holttesthez, és mi is óvele. És lenézett a halott gyermekre, és kilenc vagy tízéves fiú volt, és az ő teste kiaszott a hőségtől. Úgyhogy nem volt már rajta hús, hanem csak csont volt és bőr, és az ő testét keles és tályog borította.

... De az ő jobb fülén az ő anyja szeretetének jelét viselte, a fülbevaló gyűrűt, amelyet az ő anyja tett a fülébe, amikor megszületett. És az ő haja fekete volt és az ő arca nem gyermeki arc volt, hanem kemény és sötét, mint egy öregember arca, és csupa ránc.

Mi pedig vártunk, és azt gondoltuk, hogy a rabbi megkönyörül a kis fiún, és felébreszti az ő halálos álmából. De nem tette. És mi megértettük, hogy oka van rá, és nem kérdezősködtünk. És a mi rabbink hallgatott, de láttam, hogy az ő szeméből ömlik a könny, és a gyermek holttestére hull.

A regény harmadik kötetében Shalom Asch kezd emlékezni egykori önmagára, Jochanára, aki rabbi Nikodémus tanítványa volt.

Amint ezt a mesészerű változást észrevettem magamon, ellenállni igyekeztem. Egész erőmből küzdöttem ellene. Belekapaszkodtam érzeimbe, közvetlen környezetembe, a valóságos életbe... Eleven énem hűséges védőangyalként állt mellettem. De észrevettem, hogy ereje

gyengül. Gyakran, mikor Pan Viadomsky leírt egy bizonyos eseményt, megtörtént, hogy bennem is feltámadt az esemény emléke, mégpedig oly elevenen, hogy lázas vágy fogott el a Viadomsky által adott leírás helyreigazítására. Tárgyi pontatlanságok, félreértések voltak itt, amelyek bosszantottak, néhány általa nem ismert részletet szerettem volna hozzáfűzni, hogy a kép teljes legyen.

Jochánán, a vallásos farizeus zsidók látószögéből nézi a názáreti rabbit, követőit, sorsának formálódását. Titokban sokszor követi, és jelen van számos fontos történetnél, amiről az evangéliumok is beszámolnak. Egyre erősebb benne a kétség és a hit küzdelme, vajon a názáreti rabbi a Messiás? Nikodémus maga is bizonytalan Jesua kilétét illetően, ezért kerül sor éjszakai beszélgetésükre. Jochánán, mint egy híres rabbi tanítványa elkísérheti Nikomédust a szanhedrin ülésére, amely úgy határoz, hogy átadja Jesuát a rómaiaknak, és Pilátus ítéletére bizza az életét.

A véget Cornelius Hegemon, alias Pan Viadomsky beszéli el, immár haldokolva.

– Most pedig engedje meg, – mondtam –, hogy én intézzek egy kérdést önhöz. Mi lett a hegemonból?

– Mi lett belőlem? Itt vagyok ma, mint ahogy tegnap is itt voltam, s mint ahogy mindig itt leszek. Itt vagyok, a létem nem szűnhet meg soha.

Nem értettem. Az volt a benyomásom, hogy Pan Viadomsky elméje elborult. Tekintetem elárulhatta gondolataimat, mert lemondóan tette hozzá – míg feje visszahanyatlott a párnák közé:

– Megátkozott, hogy örökké éljek.

– Ki átkozta meg? – kérdeztem halkán.

– Ő – a kereszten.

– A názáreti rabbi?

– A názáreti Messiás! – kiáltott.

– Azt hiszi, Messiás volt?

– Mindig meg voltam erről győződve, de nem akartam elismerni... Soká viaskodtam vele. Ő győzött. Kezébe vett, mint ahogy egy fazekat vesz kezébe és széttör az ember. Engem tört szét. Utolsó pillanatig harcoltam ez ellen. ... S hogy ellenálljak neki, rosszabb igyekeztem lenni, mint amilyen vagyok. Mikor vizet kért a kereszten, fogtam egy szivacsot, ecetbe mártottam, s odanyújtottam neki. S ekkor megragadott. Megragadott, mint egy oroszlán a zsákmányát. Rám nézett... Megkíséreltem, hogy felegyenesedjek, és legyűrjem tekintetét. Akkor történt valami. Véraláfutásos szemei rabul ejtették a tekintetemet. Fogva tartottak, mint két varázskő. Ajkai mozogtak, s hallottam, amint ezt suttojta:

– Mától kezdve ecetet fogsz inni.

Megkíséreltem, hogy gúnyt űzzek a szavaiból, s megvető nevetésben törtem ki...

– S mikor változik az ecet vízzé?

– Ha egyik könnyem belehull a poharadba.

Azzal elfordította a tekintetét.

– Ecet az italom. Bármit veszek a számba ecet az, s bármit adok magamból, ecet. A forrás tiszta vize után sóvárgok. Ó, ha végre megint vizet ihatnék. Olyan fáradt vagyok. Ó Istenem, könnyörülj rajtam!

... Pan Viadomsky hirtelen elengedte magát – nem védekezett tovább, s a könnyek ellenállás nélkül peregtek viaszsárga arcán, s ő nem szégyenkezett miattuk.

– Dicsőség a magasban Istennek, akarata teljesedjen a földön – suttojta.

– Pan Viadomsky, Pan Viadomsky – kiáltottam örömmel –, a könnye belehullt a pohárba!

Szigorú kifejezést erőltetett beesett szemébe, de ez nem sikerült neki. Csak ajka suttojta szemrehányóan:

– Hogyan? Pan Viadomsky?

– Jeruzsálemi hegemon – javítottam ki magam.

– Jeruzsálemi hegemon – ismételte suttojva.

... Kis idő múlva, bejött a kis Blimele, a szabó lánya, aki szemben lakott Pan Viadomskyval. Éneklő gyerekhangon mondta:

– Tegnap a zsidó temetőben voltunk, és virágot szedtünk. És mama azt mondta, hozzak néhány szálát a beteg Pannak.

Fogtam a maroknyi, félig elhervadt zsidó mezei virágot, s rátettem Pan Viadomsky elcsitult szívére.

Dante Alighieri

ISTENI SZÍNJÁTÉK

A Pokol, a Purgatórium és a Paradicsom. Három olyan hely, ahová csak a halála után jut el az ember. Három olyan hely, ahová a szentek, az archatok, a kabbalisták, a misztikusok, az ezoterikusok, az okkultisták, a sámánok, a jógik és a maharisik, a teyrák, a kevalinok és a boddhiszattvák, sőt némely művészek már földi életükben eljutnak, s onnan visszatérve segítik a többi embert. Őket nevezik „beavatottaknak”, mert beavatták őket a halálon túli világ titkaiba.

Az emberiség nagy szellemei közül senki sem tudta kikerülni az utazást a túlvilág, a halál birodalmába.

*Aki dudás akar lenni,
pokolra kell annak menni,
ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni.*

József Attila idézi ezeket a sorokat egy régi pásztortáncból. Ebből a keserves és misztikus programból divat lett. Kiformálódott a „pokoljáró értelmiségi”, akinek pokoljárása csak póz és hazugság, önsajnálát és magamutogatás. Fodor Ákos írta róluk, hogy

hosszabb tartózkodásra rendezkednek be a pokolban, sűrűn hivatkozva a dudatanfolyamra. Ha már eleget röhögtünk rajtuk, hagyjuk őket tovább kuporogni a maguk élesztette görögtűzön, ami megkapó vörösen világít, de még senkinek sem égette meg a fenekét.

Jól tudjuk, hogy másról van szó. Az öntudatra ébredés legsúlyosabb terhéről, az eljövendő halál, a személyiség megsemmisülésének tudomásul vételéről. Elháríthatjuk ezt a tudást, kiiktathatjuk hétköznapjainkból, vagy szembenézhetünk vele, Thanatosnak, a halál angyalának ez teljesen mindegy. S talán az is mindegy, hogy akadnak, akik önként elindulnak az alászállás útján, vagy a soha vissza nem térés, vagy a visszatérés reményében.

A túlvilági kalandról való visszatérésről, egy szellemi újjászületésben és megtisztulásban bizakodókról szólnak a mítoszok. Prometheus, Istár, Orfeusz, Gilgames...

*Üdv Prometheusnak, ki pokolra szállt
mindenkiért, mert mindenkit szeretett.
Férfi volt, ezért szeretett.*

*Pokolra szállt, mert férfi volt
És nagyon szeretett.*

*Üdv Istárnak, ki pokolra szállt az övéért,
Kiket szeretett.*

*Pokolra szállt, mert nő volt
És nagyon szeretett.*

Üdv! Üdv!

(Weöres Sándor)

A mítoszoknál jóval közelebbi hangot hoz közénk Dante. Ő vezessen minket túlvilági útján – kezdetben szeretett Vergiliusának kíséretével – később már egyedül. Induljunk hát el vele együtt.

*Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém.*

Úgy hallottam, hogy Weöres Sándor, aki az egész Babits-fordítást zseniálisnak tartotta, ebben a tercianában a „jutottam” szóval elégedetlen volt. Gyengének tartotta a szöveg erősségéhez képest. Utána nézett a középkori olasz nyelv szótárában, s kiderült, hogy Babits hűségesen fordított a szó elsődleges jelentése szerint. Ám Weöres rábukkant egy harmadlagos jelentésre is: eszmélkedés. S akkor ez a szakasz értelemszerűen valahogy így hangzana, persze dilettáns fordításban:

*Az emberélet útjának felén
egy nagy sötét erdőben eszméltem önmagamra,
mivel az igaz utat nem lelém.*

És most vissza az eredeti, dantei, babitsi műhöz:

*Ó szörnyű elbeszélni mi van ottan,
S milyen e sűrű, kusza, vad vadon
Már rágondolva reszketek legottan.*

*A halál sem sokkal rosszabb, tudom
De hogy megértsd a Jót, mit ott találtam
Hallanod kell, mit láttam az úton.*

*Akkortájt olyan álmodozva jártam,
Nem is tudom, hogyan kerültem arra,
Csak a jó útról valahogy leszálltam.*

Mármost bölcséletileg ez annyit jelentene: ahhoz, hogy valaki rátaláljon az igaz útra, vagyis, hogy önmagára eszméljen, először el kell tévednie. Aki soha

nem téved el, az soha nem eszmél önmagára! Santarcangeli szerint:

Még ha paradoxonnak tetszik is, úgy véljük, hogy éppen a tévedés lehetőségének az ember fölé tornyosuló veszélye fejezi ki végeredményben az ember szabadságának impozáns megnövekedését, mert csak az mondhatja magát igazán és teljesen szabadnak, aki tévedhet: aki saját szellemének parancsára bizza saját választását.

Dante további útját különböző vadállatok veszélyeztetik, amíg össze nem találkozik Vergilius szellemével, aki vezetőjül szegődik az alvilági úton. Dante döbbenetesen mered a Pokol kapujának feliratára:

*Én rajtam jutsz a kinnal telt hazába,
én rajtam át oda, hol nincs vigasság,
rajtam a kárhozott nép városába.
Nagy Alkotóm vezette az igazságot:
Isten Hatalma emelt égi kénnyel,
az ő Szeretet és a fő Okosság.
Én nem vagyok egykorú semmi lényvel
csupán örökkel, s én örökkön állok.
Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel.*

Nagy figyelmeztetés ez – akár Jób Könyve – hogy Istent nem lehet emberi mértékkel megközelíteni. A Pokol többek között szeretetből épült volna? Isten igazsága, szeretete és okossága nem antropomorf, semmi köze a halandók lelki világához, értelméhez, ítéleteihez. A régi egyházi felfogás szerint az elkárhozott, a „külső sötétségre vettetett”, véglegesen meg lett fosztva Isten látásától. Vagyis – Paolo Santarcangeli megfogalmazása szerint:

örökre bezáródik saját anyagi individualitásába, egoista szenvedélyeibe... Az ember, mint egyén, eső verte, vihar tépte, tűz gyötörte test csupán.

Talán itt találkozik Nyugat és Kelet bölcelete.

Beleolvadni egy Kozmikus Intelligenciába – nevezük Istennek vagy Nirvánának – az ego feladásával egyénileg is részévé válni az emberfelettinek. Ez az üdvözülés, kiválás a számszárából, leszállás a Lét Kerekéről, megszakadása annak az ismétlésnek, amit Buddha így fogalmaz meg: *a vágytól úzve, az újjászületések forgatagán újra meg újra átrohannak.*

Mindenesetre Dante megriad a felirattól, meghozza a megriadás legerősebb formájával: egyszerűen nem érti meg az érthetőt, nem fogja fel, hogy mi áll ott.

*E néhány szó setét betűkkel állott
magasan ott felírva egy kapura
s szóltam: Mester nem értem, hogy mi áll ott?
S ő, mint tudásnak és a szónak ura:
Itt el kell hagynod minden törpe gondot
S mint holtra nézned minden földi búra.
Elértük, mit ajkam előre mondott,
Ahol meglátod a keserű népet,
A sok gonoszt s eszeveszett bolondot.*

Figyeljünk! A törpe gondokkal, búval telítettség akadályozzák a szellemi megismerést! S a másik nagy akadály a félelem.

Dante erről is érdeklődik Vergiliusnál:

*De mondd, hogyan lehet, hogy mitse félsz
e mély középpontig onnan leszállni,
ahová vágyad égve visszanez?
Mert oly buzgón látszol tudásra várni
Elmondom hát – felelte – nem titok,
Miért nem félek onnan idejárni.
Félni csak oly dolgoktól lehet ok,
Amelyeknek hatalmából baj érhet,
Másoktól nem, mert ártalmatlanok.*

*Engem Isten, Övé a dicséret,
Úgy alkotott, hogy kínatok nem érzem,
És lángotok hozzám közel se férhet.*

Jaj, Uram, mennyit félünk fölöslegesen! Ámbár a pokoltól illik félni. Thomas Mann írja:

Meghalni természetesen annyi, mint elveszíteni az időt, s kivonulni belőle, de viszont annyi is, mint megnyerni az örökkévalóságot és a mindenüttvalóságot, tehát az igazi életet. Mert az élet lényege a jelenvalóság, s csak mítikusan mutatkozik titka a múlt és a jövő időalakjában... A tudó tudja, hogy a tan csak ruhája a lélek mindenüttvalósága titkának, s hogy a lélek az egész élet, ha a halál föltörte magányos börtönét. A halált és a halál megismerését izleljük meg, amikor mesemondó kalandorként a múltba szállunk: ez okozza gyönyörűségünket és sápadt félelmünket.

Az Isteni Színjáték szerkesztése mesteri. Összesen 100 énekből áll. A Pokol Kapuja külön ének, majd a Pokol, a Purgatórium és a Paradicsom egyenként 33 éneket tartalmaz.

Az ötödik énekből – a Pokol második Köréről szól, ahol a Szerelem Halottjai szenvednek – idézek:

*Most minden fénytől néma helyhez értem,
mely, mint a tenger a viharba' zúgott,
mint tenger zúgott ellenséges szélben.
Pokol szélvész, mely sohase nyugodt
Itt örvényében vitt sok béna lelket
S gyötörve őket és forgatva bűgött.*

*Mihelyt csapatjuk az úrhöz közelgett,
Vad jajgatásba tört ki s káromolva
Istennek örök erejét, kesergett.
Megtudtam, hogy olyanra háromolna
E büntetés, ki vétkezik a húsban*

*És kéjt keres, bár abból kára volna.
S mint madarak, ha hűvös és borús van
Telt tág csapatban szállnak seregélyek,
Úgy itt e szélben, zordban, háborúsban
Fel és le, tél-túl leng a sok rossz lélek
S mind tudja jól, hogy többé – nem nyugalmat,
De még csak egy kis enyhülést sem ér meg.*

Dante nagyfokú költői tudatosságát mutatja, hogy mind a három földöntúli birodalom leírásának utolsó strófája a „csillag” szóval végződik.

A Pokolnál:

*E titkos úton át a mester és én,
visszaindultunk a világos világba,
s a pihenésre gondolni se késvén,
kúszunk föl, ő elől és én nyomába,
míg a sok szépből, melyet az ég hordoz
láttam egynémit, egy kis karikába:
és így jutottunk ki a csillagokhoz.*

A Purgatóriumnál:

*Elég, hogy e szent habokból kiérve
új ember lettem mintha új galyat hoz
az új tavasz az újuló növényre:
tisztá, s röpülni kész a csillagokhoz.*

A Paradicsomnál:

*Csüggedtem volna, lankadt képzelettel,
De folyton-gyors kerékként forgatott
vágyat és célt bennem a Szeretet, mely
mozgat napot és minden csillagot.*

Dante megerősödve és megtisztulva kerül ki a Pokol bugyraiból és a Purgatóriumból. Döbbenet veszi tudomásul, hogy Vergilius elhagyni készül őt.

*Az örök tüzet, s az időlegesset
láttad fiam – szólt – s most olyan helyen vagy,
melyen túl nincs mód, hogy látó lehessen.
Eddig hozott erőm és érdemem nagy
gonddal. Most vágyad kell már, hogy vezessen.
mely minden szorost s hágót odalenn hagy.
Nézd a napot: hogy szór eléd tűzessen
Ezer sugárt. Nézd, amik itt teremnek,
Virág, fű, fácska önkényt nő, fölösen!
Míg a vidám szép szemek megjelennek,
Melyeknek könnye vont segítni téged,
Kedvedre köztük sétálj vagy pihenj meg.
Ne várd, hogy szóljak, intsek már tenéked:
Lelked szabad már, ép és egyre tisztább:
Nem azt követni vétek volna, vétek:
Rád teszem hát a Koronát s a Mitrát!*

Vergilius Dantét önmaga császárává és pápájává koronázza. Különbözik-e ez a gondolat József Attila látásától, vagy ugyanaz?

*Az meglett ember, kinek szívében
nincs se anyja, apja,
Ki tudja, hogy az életet
halálra ráadásul kapja,
S mint talált tárgyat visszaadja
bármikor, ezért őrzi meg,
Ki nem istene, sem papja
Se magának, se senkinek.*

A Pokol kilenc Körből áll. Az I. Kör még csak a „Tornác”, ahol a keresztleetlenek tanyáznak a közőny világában, öröm és szenvedés nélkül. Dante ma már elhagyhatná ennek a körnek a beiktatását a műbe. A II. Vatikáni Zsinat kimondja, hogy a keresztleetlenek is üdvözülhetnek, ha Istennek tetsző

életet élnek. Ez talán az egyház tanításának legforradalmibb változása. A következő négy körben a szerelem bűnösei, a falánkak, a pénzimádók és a haragosok szenvednek. A VI. Kör az eretnekek számára készült. A VII. Kör az erőszakosoké. Érdekes, hogy Dante az erőszak öt fajtáját különbözteti meg: azokat, aki felebarátjuk ellen, önmaguk ellen, Isten ellen, a természet ellen és a munka ellen követtek el erőszakot.

Elgondolkoztató, hogy a VIII. Körben mindezeknél súlyosabb bűnök elkövetői szenvednek 10 bugyorbán: nevezetesen a csalók, a csábítók, a hízlegők, simoniákusok és a jóskok. Azután a képmutatók, a tolvajok, a rossz tanácsadók, vizállyszítók és a hamisítók.

Érdekes – és a mai korban élők, a mi társadalmunk számára különösen figyelemre méltó – az a morális felfogás, ami például a hízlegést, a rossz tanácsokat meg az áskálódást erkölcsileg ilyen súlyosan ítéli meg.

Utánuk már csak az árulók következnek, rokonaik, hazájuk, vendégeik és az isteni dolgok elárulói, a Pokol legmélyebb fenekén, a „Kútban”. Az ember szinte jókedvre derül ennek olvastán. Istenem, a karrieristák, az érdek-politikusok, a köpönyegforgatók, némelyik főpap...

A Purgatórium – tisztító tűz – időleges átnevelő tábor, mindössze 7 Körrel, a kevélyek, az irigyek, dühösek, a jóra restek, a fősvények, a torkosok és a buják számára.

De hát mi a Paradicsomba szeretnénk kerülni.

*A Mindent Mozgatónak glóriája
a Mindenségen áthat és világol,
itt hőbb, ott halkabb fényt hintvén a tájra.
Én jártam hova legtöbb hull a lángból
S láttam, mit sem tud, sem bír elbeszélni*

*Ki visszatér e magasabb világból.
Mert mikor vágyát közelítve kémli,
Oly mélységekbe száll az emberelme,
Hogy az emlék nem tudja utolérni.*

Ez már az isteni világ. Itt megszűntek a minőségek, a hő, a hang és a fény már ugyanaz. Dantét itt már Beatrice vezeti át a bolygók egén. A Hold egében azok találhatnak kegyelemre, akik önhibájukon kívül tökéletlenek. A Merkúr egében a serények sütkéreznek az égi fényben, a Vénusz egében pedig a jóra való szerelmesek. A Nap ege a bölcséké, a Mars ege a harcosoké. A Jupiter egében az ítélkezők, az igazságos bírák tartózkodnak, míg a Saturnus vonzaskörébe kerülnek a magányos elmélkedők, a filozófusok.

Az Állócsillagok ege, és a Kristályég már az égi karoké és rendeké, amelyeknek száma köztudottan kilenc, (felülről lefelé sorolva):

*Szeráfok
Kerubok
Trónok*

*Dominációk
Virtusok
Hatalmak*

*Principátusok
Arkangyalok
Angyalok*

A Szeráfokon túl már az Atya birodalma következik, az Empyreum, az isteni nyugalom és végtelenség világa.

Dante ebben a látomásban főként Beatricéről, szentek életéről, üdvözültekről mesél, angyalokról,

az Isten körüli világról... szóval mindenről, ami elbeszélhető. De magáról az Isten-látás élményéről hallgat, mint ahogy ezt előre elmondta a már idézett bevezető részben. Ezt most megerősíti:

*Mert szememben mind tisztább fénytel telten
a magában-egy Igaz sugarába
mind jobban-jobban behatolni mertem.
Innen kezdve látásomat hiába
Vágyom leírni: gyenge lesz az ember
Szava rá, és emlékezete kába.
Mint akit elfog álomteli szender,
S ébredve megmarad a benyomása,
De másra emlékezni nem bír, nem mer:
Úgy tűnt el az én lelkem látomása.
Valami édes megmaradt belőle
Máig. S ki merne emlékezni másra.*

Számomra ettől hiteles Dante látomása. Nem feleség. Megáll annál, ami szavakkal elmondható. S talán arról is hallgat, ami csak rá tartozik, csak neki szóló égi üzenet.

Az *Isteni Színjátékot* egyszerre nem igen lehet elolvasni.

Úgy vagyok velem, mint a Bibliával: hol itt, hol ott olvasgatok bele. S lassan összeáll bennem az egész. De félre nem dobom a tercinákkal telerótt sok száz oldalas könyvet, mert magamat szegényíteném, saját szellemi lehetőségeimből dobni ki egy darabot.

Szathmári Sándor

KAZOHÍNIA

A Gulliver-történeteknek van egy hagyománya: a seborvos szerző hajótörést szenved az óceán ismeretlen részén, ahová egy áramlat sodorja őket. Utolsó ereje megfeszítésével partra úszik, és ott elveszíti az eszméletét. Másnap tér magához, ragyogó napsütésben, idegen földön. Hamar rájön, hogy társai mind a tengerbe veszttek, egyedül ő menekült meg az életveszélyből. Összeszedi magát, és elindul soha nem ismert birodalmak, társadalmak felé.

Szathmári is e hagyománynak megfelelően kezdi a történetet. Az ismeretlen országot, amelynek létezését sem sejtette, sőt a földrajztudomány sem tudott róla, Kazohíniának hívják. Háromféle embercsoport lakja: hinek, belohinek és behinek. Először a hinek közé kerül. A hinek kazo emberek és csak kazo dolgokat cselekszenek.

A kazo az a tiszta értelem, ami matematikai egyenesben és világosságban látja maga előtt, hogy mikor hogyan kell tennie, hogy a társadalmon keresztül az egyén a lehető legnagyobb jólétet és kényelmet érje el.

A kazóba persze beleértendő az egyéni képesség is. A tehetségesebb, erősebb többet produkál, de ugyanannyiért.

Ugyanannyiért? De hiszen a hinek között nincs pénz, csak áruraktárak vannak, éttermek, büfék, stb. ahonnét mindenki kiszolgálja magát. Annyit vesz, amennyi kell neki. Ez a kazo.

A kazóba „beleértik bajbajutott társaik segítségét... Ha szükséges, az egész város munkája megállna, egyetlen ember megmentéséért.

A legérdekesebb az, hogy a kazo magatartásban nincsen semmi érzelem, empátia, részvétel, jóság, szolidaritás és ilyesmik. Ezeket a lelki jelenségeket a hinek nem ismerik. Azért cselekszenek kazo módon, mert ők maguk is kazók, vagyis kizárólag az értelemről és a belátástól motiváltak.

Ennek ellentéte a kazi. Ha például valaki új ruhát vesz ki a raktárból, mikor még a régit is használhatná. Vagy ha valaki kényszerítő szükség nélkül zavarja embertársai cselekvését, például szükségesen felül, feleslegesen beszélget olyan dolgokról, amik sem magának, sem a másiknak nem jelentenek hasznot, vagy mondjuk, egy kerti pihenőszékre kijelentené, hogy oda más akkor sem ülhet, mikor ő nem ül rajta.

A belohin olyan ember, aki tanulja a kazót. Például a gyerekek, a pályakezdekők és a pályaváltoztatók a maguk szakmájában. A tanításban soha nem alkalmaznak erőszakot. Az a meggyőződésük, hogy ép ésszel senki nem követ el kazi dolgokat.

Mert a kazo maga a létező világ valósága... Kazohínia annyi, mint az emberi lét tiszta valóságát ismerők országa.

Az ő szemükben tehát Gulliver is belohin. Kap egy belohin igazolványt, hogy ha bármi kazi dolgot cselekszik, kérdez, vagy mond, a hinek tudják, hogy tanulóval állnak szemben.

A harmadik csoport a behinek. Teljesen olyanok, mint mi, az európai kultúra zászlóvivői, csakhogy a hinek tébolyultaknak tekintik őket. Ők természetu-

dományi ismeretek – tehát kazo dolgok – birtokában is kazi módon viselkednek. Ennek bemutatására még visszatérünk.

Gulliver többet szeretne tudni a hinekről, és ezért elmegy egy könyvtárba. Elsősorban a történelmüket akarja megismerni, de ezt a szándékát nem értik. Mesélni kezd tehát Anglia történetéről, amit a hin könyvtáros kezdetben figyelmesen hallgatott.

Mikor azonban befejeztem, azon csodálkoztam, hogy úgy beszélek a múltról, mint egy létező valamiről, és a végén kiderül, hogy mindez nincs.

– *De volt!* – feleltem én.

Az lehet, de ez a szó önmagában tartalmazza azt, hogy nincs. Mi értelme van imaginárius dolgokkal foglalkozni? Csak a jelen van, és ha a jelenen kívül nem létező dolgokkal foglalkoztok, miért éppen a múltra fordítottok ilyen felesleges munkát? Ugyanúgy nem létező bolygók térképeit is készíthetnétek.

Megjegyeztem neki, hogy a múltból sok értékes tanulságot meríthetünk arra, hogy cselekedeteinket hogyan irányítsuk.

– *Ez olyasféle – felelte –, mintha felébredéskor éhesen hashajtót vennénk be, mert álmunkban sok étellel terheltük meg a gyomrunkat.*

Így derült ki, hogy történelmük egyáltalán nincs... Meg is kérdeztem, miért nem írnak egyetlen sort életük fő problémájáról, hisz egész életük a kazo és a kazi fogalmainak variálásából állott...

– *Ami van – felelte –, azt nem kell magyarázgatni. Mi értelme volna például azt magyarázni, hogy a kör kerek? Ha pedig egy idomot egyszer kereknek, máskor négyszegletesnek magyaráznak, az csak úgy lehetséges, ha az az idom egyáltalán nem létezik...*

Egyszerűen nincs gazdasági rendszerük, nincs filozófiájuk, jogrendszerük, közigazgatásuk, vallásuk, irodalmuk.

Gulliver megpróbálja megmagyarázni nekik a barátot, a gyűlöletet, a feleséget, a színházat, a boldogságot, a művészetet, a vendégséget – sikertelenül. Főleg a karácsonyt tartották helytelennek, amiből azt olvasták ki, hogy a többi napokon jobban kell gyűlölnünk embertársainkat.

A sétányon megtetszik neki egy nő, Zolema, aki viszonzozza a közeledését:

– *Felébredt a vágyam, és különben is, még két gyermeket kell szülnöm. Képes volnál-e nemí munkára?*

Gulliver kettesben akar vele maradni. Zolema egy közeli házba vezeti. Bemennek egy lakásba.

Bent egy hin ült az asztalnál, és vacsorázott. Zolema leült egy székre, a hin felénk sem fordult.

Néhány perc telt el némaságban. Végre megkérdeztem Zolemát:

– *Most mire várunk?*

– *Hogy befejezze az evést. Látod, hogy éhesebb, mint mi, nem volna kazo félbeszakítani.*

A hin végre befejezte az evést, és a tányérokat kezdte rakogatni, de ekkor már közbeszólt Zolema:

– *Távozz néhány percre.*

– *Mikor jöjök vissza?*

– *Ülj a kapu előtti padra. Értesíteni foglak.*

A hin távozott. Zolema lehajtotta a falból az ágyat, ruháját megoldotta, és minden bevezetés nélkül olyan hévvel vetette magát a karjaimba, hogy ennek részletezésétől el kell tekintenem.

... Negyedóra múlva távoztunk. Zolema a padon ülő hinnek megmondta, hogy visszamehet, és pedig megkérdeztem, ki volt a szíves házigazda?

Kiderült, hogy nem is ismeri, most látta először!

– *Akkor hogy mertél bevezetni, és őt kiküldeni?*

– *Te akartad, hogy ne lássanak, és te akartál velem egyedül lenni.*

– *És az így, egy szóra elhagyta a lakását?*

– Persze. Hallottad, hogy megkértem rá.

Szótlanul bámultam.

Zolema, mint belohint, tanítani akarja, és meghívja a munkahelyére.

Zolema háttal állt... és egy vályúba nyúlkált... Ott bent egy férjihulla feküdt, részben szétvagdalva... A hullának az egyik szeme ki volt véve, a másik tágra nyílt borzalommal nézett rám. Megragadtam Zolemát.

– Mit csinálsz te itt?

– A szemet preparálom... Nézd és figyelj! Ha valaki meghal, ideszállítják. Ez a hullafeldolgozó üzem. A hulla előbb háromnapos megfigyelésre kerül, a tetszhalál elkerülésére. Aztán narkotizáló injekciót kap, hogy ha mégis élne, fel ne ébredjen. Így kerül feldolgozásra. A szomszéd épületben folyik a hasított körműek feldolgozása, aztán jönnek a szárnyasok, majd a halak épületei... Mint látod, én is az emberosztályra kerültem, és az a feladatomban, hogy a szemet és az agyat kiemeljem, és továbbítsam a keresztépületbe.

– Te persze azt kérdezed, hogy mire használják a szemet?... Kivonatolják az üvegtestből azt az anyagot, ami étvágytalanságban szenvedők ételébe keverve visszaadja az étvágyat.

Borzalommal néztem ezt az állítólagos nőt.

– Így becsülitek meg az embert? – kérdeztem tompa szemrehányással.

– Így – mondta büszkén. – Egy atom se vész el. Nálatok hogy dolgozzák fel?

Háromszor mondtam el a temetést, de tanácstalanul vonogatta a vállát.

– Mi a cél? – kérdezte mindenre.

Megmagyaráztam, hogy a halott megbecsülése.

– A halottban csak kémiai értékek vannak – felelte.

Gulliver iszonyodva rohan el. De eszébe jut, hogy ő tulajdonképpen orvos, s egy kórházba megy dol-

gozni, hogy többet megértsen a hinek világából. A kórtermeket ott alvótermeknek hívják.

Ők ugyanis minden beteget elaltatnak... A hinek egyszerűen átalusszák betegségüket, álmukban pedig mesterségesen táplálkoznak.

Egy alkalommal konzultáció után injekciót kell adnia az egyik alvó betegnek. A beteg azonnal meghal.

Megtántorodtam. Gyilkos vagyok!!

Kollégámhoz rohantam a pravazzal és ampullával, bizonygatva, hogy nem én cseréltem el az injekciót, ő pedig a legtehetősebb lelki nyugalommal azt felelte, hogy nem történt csere, az illető reménytelen volt, és „meg kellett szüntetni”, tehát telefonálják a szállító osztálynak.

... – Ti tehát képesek vagytok az orvosi hivatás alapvető

célját megtagadni?

– Miféle célra gondolsz?

– Az élet fenntartására a lehető legvégső határig... Más cél el sem képzelhető.

– Tévedés. Hivatásunk célja az embert megmenteni a szenvedésektől. Persze, ha csak lehet, visszaadjuk az egészségét. Ha nem lehet, fájdalommentesen megszüntetjük, hogy ne okozunk neki felesleges szenvedést, magunknak pedig felesleges munkát, amit más, biztos sikerű gyógyítástól vonnánk el.

... – Azt csodálom – mondtam –, hogy egyáltalán be mer feküdni valaki a kórházaitokba.

– Hát hogyme merne, mikor tudja, hogy beérkezése pillanatától kezdve megszűnnek a szenvedései... Nem az élet és halál jelent ellentétet, hanem az élet és a szenvedés.

... – Akkor miért van nálatok egyáltalán gyógykezelés? Ha célotok pusztán a szenvedések elkerülése, miért nem altatjátok mindjárt az újszülöttet halálra? Elvégre, elveiteket követve, oda kell kilyukadnunk, hogy a legtehetősebb lét a nemlét.

– *Mi az életet biztonságossá és bőséggé tettük, ami-be érdemes beleszületni, és érdemes abba visszagyógyulni. ... Tudja, hogy egy szenvedéstelen életbe gyógyítjuk vissza, vagy ha további élete szenvedéssel fenyegetne, szenvedéstelen halálba gyógyítjuk. De a ti kórházaitok egy kezdetleges kor itt maradt kinzókamrái. Csodálom, hogy valaki egyáltalán be mer feküdni.*

Gulliverről lassan kiderül, hogy behin. S ő megkönnyebbülve, boldogan megy át a szívtelen és lélektelen hinekől a behinek rezervátumába.

Egy padon valaki könyvet olvasott. Rövid tétovázás után megszólítottam:

Zavarlak, ha kérdezlek?

Az ujját az orrára téve azt mondta:

Pricc-prucc – és mosolygott.

... Tanácstalanul álltam.

Ajkáról lefagyott a mosoly, és elfordult.

Pedig muszáj beszélnem velük, hiszen semmit sem tudok, és a legnagyobb bizonytalanságnak vagyok kitéve.

– *Engem most hoztak ide – szóltam kérlelve. – Ismeretlen vagyok. Kérlek, felelj nekem.*

– *Á! Nem tudtam. Akkor persze más az eset. Minden kvári. Értem. Tehát megtanítalak, pricc-prucc az belki.*

– *Micsoda?*

– *Belki – felelte. – Te persze ezt nem érted, mert nem tudod mi a ketni.*

– *Ketni?*

– *Ketni. Ha azt mondják pricc-prucc, azt neked vissza kell mondanod, és az ujjadat az orrodra tenni, mert nálunk ez a belki. Ha ezt nem teszed, nem viselkedsz ketni módon, és persze, hogy enoálnak miattad.*

– *Enoálnak?*

– *Na hallod? Még ne is enoáljanak, ha valaki nem viselkedik ketni módon?!*

... – *És ha azt mondom, hogy pricc-prucc?*

– *Akkor mosolyognak, és megvakarják a farodat, mire te visszavakarod az övékét. Ez jelzi, hogy nem enoáltak egymás miatt, és mindketten ketni vagytok.*

Akkoriban azt mondtam a fiamnak:

– *Mi lenne, ha köszönéskor nem azt mondanád, hogy sziú, és kezet fognál, hanem ujjadat az orrodra téve azt mondanád, hogy pricc-prucc. És azután megvakarnád az illető fenekét, ő meg a tiédet.*

– *Apa, ez hülyeség! Ezt nem csinálom.*

– *Miért hülyeség?*

– *Mert nincs semmi értelme.*

– *És ha azt mondod sziú vagy csau, és rázzátok egymás kezét, vagy egymás arcára cuppantatok, annak van értelme?*

– *Persze. Az köszönés. Nálunk ez a jó modor, a belki. Ha nem viselkedsz udvariasan, vagyis ketni módon, akkor ne csodálkozz, ha megharagszanak, akarom mondani enoálnak miatta.*

– *Hát te is olvastad?*

Röhögött.

– *És nem szégyelled, hogy behin vagy?*

– *Meg te is apa. Mindketten behinek vagyunk.*

Gulliver egyéb instrukciókat is kap, és így belepislanthat a nagypolitikába.

Megnyugtató, hogy ne féljek, és ha bárhol támadásnak vagyok kitéve, csak kiáltsam el, hogy „vaké kona!” mire sokan jönnek segítségemre, akik a konához tartoznak, mind derék és vitéz behinek, míg a kemonhoz tartozók aljasok, és gyűlölik a konákat, de hogy miért, azt nem tudja megmondani, csak hogy a kemon azt hiszi, hogy ő adja az igazi bötöt, holott tudvalévő, hogy a konán kívül igazi bötöről szó sem lehet. Mindenki tévelyeg, aki ezt nem látja be, és ezért gyűlölnöm kell a kemonokat.

Majd hirtelen fordulattal azt az instrukciót kaptam, hogy ha valahol kört látok lerajzolva, vakarjam le, és

igyekezzem mindenhova négyszöget rajzolni, ha viszont valakit, aki négyszöget rajzol a falakra, megtámadnának a kemonok, ne habozzam segítségére sietni, mert össze kell tartanunk a négyszög védelmében, és akár életünket áldozni az anebákért.

Valami derengett nekem, hogy mindez mennyire emlékeztet a nácik és a komcsik, a liberálisok és a konzervatívok küzdelmére az igazi hazafiság és nemzetárulás kérdésében, és valóban le kellene vaskarnom a falról a hamis anebákat, a horogkeresztet, a vörös csillagot, a Dávid-pajzsot, a három madarat, és keresztet rajzolni a helyébe. Jó hazafiként akár meg is kell halnom a kereszt, vagy bármelyik más aneba, például a háromszínű zászló vagy a koronás címer védelmében.

Az is rövidesen kiderült, hogy a behineknel a legszégyenletesebb funkció az evés. Az étel szót – mint szélsőséges trágárságot – ki sem szabad ejteni, helyette szellemiséget kell mondani. Mikor egy éhségtől szemmel láthatóan legyengült nőnek ajánlja szellemisége egy részét, bíróság elé kerül, mert enni akart adni egy nőnek. A behineknek úgy kell tenni, mintha sem a nőknek, sem a férfiaknak nem volna szájuk. A szemérmes úrinők a szájuk előtt kendőt hordanak, és a gyomruk felett párnát, mert mindkét szerv a táplálkozással kapcsolatos. Vannak züllött kurvák, akik pénzért a férfiak társágában esznek, sőt a szájukat is kitátják.

A kemonok és konák között gyilkos háború tör ki, s Gulliver visszamenekül a hinekhez. Amikor kipihen-te magát rájön, hogy sem a hinek tiszta ész birodalmában, sem a bolond behinek között nem tud élni.

Titokban kis vitorlás hajót épít, és azon megszőkik, míg egy angol hajó a fedélzetére nem veszi. A tisztikar jót derül a behinek örültségein, majd az admirális beszédet mond.

Lelkes szavakkal emlékezett meg hazám nagyságáról és különleges elhivatottságáról, mely őt a béke és a keresztény civilizáció öréül állította... Átszellemült arc-al jelentette ki, hogy nincs felemelőbb tudat, mint az angol lobogó alá tartozni, mert ez adja az igazi lelki tökélyt... E boldog érzés magaslatára – így szólt – csak az élő és meleg honfiszív tud emelkedni, melyben él az ideálok és a tradíciók szent tisztelete... Ápoljuk tehát szívünkben a magasabb rendű ideálokat, törhetetlen ragaszkodásunkat a Biblia és hazánk iránt, mert angol hazafi kardjával és becsületével él vagy hal.

Keresztury Dezső így foglalja össze a történet lényegét: „A lélek nélküli rend számára légüres teréből, egy rögeszmével zsúfolt pokol fullasztó füstjébe került, olyan örültek közé, akik életük elpusztítására alkotnak maguknak isteneket, törvényeket, szabályokat.”

A művet az utópia és a satíra egyesítésének látja, amiről Karinthy azt mondta, hogy minden hasonló munkáját odaadná érte.

Szathmári Sándor a könyvet 1935-ben – Huxley *Szép új világának* megjelenése előtt két évvel írta – hamar elkapkodták, de a második kiadást a fasiszta cenzúra letiltotta.

Ismét Kereszturyt idézem: „Szathmári szerint az ember mai életformájában eltorzult lény. Kiszakadt a lét személytelen, ezért igaz, változatlan és örök egyensúlyt tartó törvényeiből. »Lelkes lényé« vált, aki a maga képére, vágyai, igényei s főleg rögeszméi szerint akarja megváltoztatni a lét tiszta valóságát.

... Az ember a maga valóságában a kettő között él, egyaránt boldogtalanul és magára hagyottan, a hinek természetes tökéletességében és a behinek teljes tébolyában.”

Amikor letettem a könyvet, már túl voltunk a második világháborún, a hetven-, vagy kilencvenmillió halotton, a fasiszta és a sztálinista diktatúra

évein, mégis, mintha csendesen befelé sírtam volna. Magamat sirattam, huszonhat évesen, mert egy pillanatig sem hittem, hogy a világ megváltozik, és tudtam, hogy az életemet a rideg rendteremtés és a társadalmi téboly szélsőségei között kell leélnem. Így is történt. Vigasz? Talán Voltaire tanácsa: „Műveljük csak kertjeinket!” Próbáltam művelni, tanítottam, gyógyítottam és írtam egy életen át – mégis, sokan úgy néznek rám, mintha én gyűjtöttem volna fel a házukat, amiben bennégett a nagypapa is.

Hadd fejezze be Szathmári, ahogy a tengerről még utoljára visszanéz:

Magasan, fenn a szikla tetején most is állott egy hin. ... A szememet nem tudtam levenni róla. Az pedig csak állt, szoborszerűen, mozdulatlanul, mintha az alatta levő sziklával egybe lenne forrva.

Szemem elől mindinkább távolodott, és alakja lassan belekerült a naptányér vakító fényözönébe. Amint távolodtam, a nap is úgy nyugodott le, mintha csak követte volna a látóhatárba merült alakot, amely lassan csökkenve eltűnt a fényben.

Egy idő múlva már nem láttam külön a sziklát. Az egész sziget belefért a lenyugvó napkorongba, amely egyre lejjebb szállt, végül egy utolsó lobbanással eltűnt a végtelen vízben, örökre magával ragadva Kazohíniát is.

Ernest Hemingway

AZ ÖREG HALÁSZ ÉS A TENGER

Ha a Nobel-díjat egyszer adnák ki egy évszázadban, akkor is Hemingwaynek ítélném – (megkapta!) – *Az öreg halász és a tenger* című regényéért. Ha regényíró-iskolát működtetnék, ez az írás lenne az alaptankönyv: hogyan kell írni egyszerű mondatokban, sallangok és művészkedés nélkül, a kétkezi munkások stílusában, mégis szuggesztíven, szívbe-markolóan, egyetlen felesleges szó nélkül. Ez a könyv volt Hemingway utolsó műve.

A történet egyszerű: Santiago, az öreg halász nyolcvannégy napja nem fogott egyetlen halat sem. A fiút, aki addig segítette, apja elparancsolta egy másik, szerencsésebb hajóra. A nyolcvanötödik napon Santiago elhatározta, hogy olyan messzire hajózik ki a tengerre, mint még soha, hátha találkozik egy hatalmas hallal. És egymásra találtak: az öreg halász és a nagy hal. A hal bekapta a horgot, és megindult vele. Három napig vontatta a csónakot befelé az óceánba. Amikor fáradni látta, Santiago hatalmas küzdelem után megölte a nagy halat, aminek húsából a következő tavaszig megélhetett volna. Csónakjához kötözte, és elindult hazafelé. A vérszagot követve

nemsokára megérkeztek a cápák. Az öreg halász vérezve, a végsőkéig kimerülten halálos harcot vívott velük – késsel, doronggal, evezővel, a hajócska kormányával –, mindhiába. Mire hazaérkezett, már csak az óriási hal csontváza ringott a hajója mellett.

Ha ezt a történetet valaki elmeséli nekem, úgy vélem, értem egyszerű szimbolikáját – és nem olvasom el a könyvet. A részletek nem érdekeltek volna. Ám bár néhány percig talán elgondolkozom a könyv címén, hogy például miért nem az „Öreg halász és a nagy hal”? Hiszen az eredeti cím öregembert mond, és arról is szól: az öregségről, az emberségről és a természetről. Egy vénemberről, aki nem gyűlöli a fiataloságot, mert elmúlt, és nem gyűlöli az öregséget sem, mert eljött. Szereti a fiút, aki tanítványa volt, és legjobb barátja lett, testvéreként szereti a nagy halat, akit megöl, de nem zárja ki, hogy a hal öli meg őt, és mint egy nőt szereti a tengert – „la mar” – mondja mindig nőnembe, és sohasem hímnemben –, „el mar” – ahogy a fiatalok mondják.

A hal nagyon nagy volt.

Először csak sötét árnyékát látta elúszni a csónak alatt, és ez olyan sokáig tartott, hogy el sem akarta hinni. Nem lehet ilyen hosszú.

– Nem – mondta. – Nem lehet ilyen nagy.

De hát a hal ilyen nagy volt csakugyan.

... Az öreg halászáról csurgott a veríték, de nemcsak a napsütéstől. A hal higgadtan és nyugodtan fordult mindig egyet-egyet, s az öreg ilyenkor egyre beljebb húzta a zsinórt, és biztosra vette, hogy két újabb forduló után alkalma adódik majd rá, hogy beledöfje a szigonyát.

„De közelről kell elérnem, egészen közelről, minél közelebről – gondolta. – Nem szabad megpróbálkoznom a fejével. A szívét kell eltalálnom.”

– Légy higgadt és erős, öreg – biztatta magát fennhangon.

A következő fordulónál a hal háta más kint volt a vízből, csak egy kicsit messze úszott a csónaktól. Az utána következő fordulónál még mindig messze volt, noha a háta már jobban kiállt a vízből, s az öreg biztosra vette, hogy maga mellé tudja húzni...

... A hal egy pillanatra az oldalára fordult kissé. De csak egy pillanatra, aztán megint visszafordult, és újabb kört kezdett.

– Megmozdítottam – mondta az öreg halász. – Megmozdítottam.

Megint gyöngeség fogta el, de azért teljes erejéből tartotta a halat. „Megmozdítottam – gondolta. – Talán most sikerül elkapnom. Húzd meg, kezem – gondolta. Tarts meg, lábam. Ne hagyj el, fejem. Ne hagyj el. Még sosem hagytál le. Most, most idehúzom.”

Mikor azonban nekigyürkőzött... s minden erejével belefeküdt, és húzni kezdte, a hal csupán billent egyet, aztán kiegyenesedett, és elúszott mellőle.

– Te nagy hal – mondta az öreg halász. – Hallod-e, te nagy hal! Úgyis meg kell halnod. Hát engem is meg akarsz ölni?

A toroka már úgy kiszáradt, hogy beszélni sem tudott, de most nem nyúlhatott le a vizes palackjáért.

– Most kell idehúznom a csónak mellé – gondolta –, most. Már nem sok fordulót bírok, már nem sokáig bírom. Dehogynem – biztatta magát. – Bírod te örökké.

A következő fordulónál majdnem sikerült odahúznia. De a hal megint csak kiegyenesedett, és lassan továbbúszott.

„Megölsz te hal – gondolta magában az öreg. – De hát jogod van hozzá. Még soha életemben nem láttam nálad szebb, nálad nagyobb, nálad nyugodalmasabb, nálad nemesebb jószágot, testvérem. Gyere, ölj meg.

Bánom is én, hogy melyikünk öli meg a másikat.

No, már összezavarod a dolgokat a fejedben, öreg – gondolta. – Pedig vigyázz, hogy tiszta maradjon a fe-

jed. Észnél légy, és viseld el a bajokat, ahogy az emberhez illik. Vagy a halhoz” – gondolta.

– Tisztulj ki, fejem – mondta olyan gyöngye hangon, hogy alig lehetett hallani. – Tisztulj ki.

Még kétszer ugyanígy járt, két újabb fordulónál.

„Nem értem – gondolta magában az öreg. Mind a kétszer közel volt ahhoz, hogy összeessen. – Nem értem. De hát még egyszer megpróbálhatom azért.”

Megpróbálta még egyszer, és amikor felbillentette a halat, úgy érezte, mindjárt elájul. A hal kiegyenesedett, és megint elúszott lassan, a levegőbe lengetve nagy farkát.

„Újra megpróbálom” – fogadkozott magában az öreg halász, pedig a két keze már ragacsos volt, és nem látott jól, el-elhomályosult a szeme.

Újra megpróbálta, megint eredménytelenül. „Akkor hát – gondolta, s máris rosszullét környékezte, mielőtt még nekifogott volna –, akkor hát még egyszer megpróbálom.”

Keservesen nekigyürkőzött, összeszedte a maradék erejét, s rég elszállt büszkeségét, mindent latbavetve a haláltusáját vívó nagy hal ellen, és sikerült odahúznia a csónak mellé.

... Az öreg halász ledobta a zsinórt, és rálépett, felémelte a szigonyt, amilyen magasra csak tudta, s lesújított vele teljes erejéből, nagyobb erővel, mint amit képes volt összeszedni, belevágta a hal oldalába, közvetlenül a nagy melluszonya alatt, amely előre állt a levegőbe, az emberi mell magasságában. Érzete, hogy a vas beledöfődik a halba, és ránehezedett, s beljebb nyomta, aztán egész testsúlyával még egyet lökött rajta.

A halálra sebzett hal most megfordult, felélénkült, kiemelkedett a vízből, magasra, teljes hosszában és szélességében, teljes hatalmasságában és szépségében megmutatta magát. Mintha a csónakban ülő halász feje felett lebegett volna a levegőben. Aztán visszazuhan a tengerbe, akkora loccsanással, hogy végigöntözte az öreg halászt meg az egész csónakot.

Az öreg halász szédült, émelygett, rosszullét környékezte, és alig látott. De azért behúzta a szigony kötelét, lassan csúsztatta át a nyirkos sebes két kezén, s ahogy a látása kitisztult, látta, hogy a hal a hátára fordult, ezüstös hasát mutatja az ég felé. A szigony szára ferdén állt ki a bal vállából, a szívéből csurgó vér pedig vörösre festette körös-körül a tengert.

Azt hiszem Hemingwayt csak olvasni és érteni lehet. Beszélgetni nem lehet, nem is érdemes arról, amit írt. Lehet, hogy a nyárspolgár délutáni fekete és sütemény mellett elszörnyülködik a hal nagyságán, a halász törhetetlen akaraterején, sopánkodik magánya miatt és kiszolgáltatottságán az óceán ragadozóinak, és sajnálkozik a halálos küzdelem hiábavalóságán. Mert ő éppen azért nyárspolgár, mert számára csak az eredmény, a siker, a haszon az egyetlen érték. Nem kelt benne sem ámulatot, sem alázatot a szinte emberfeletti erőfeszítés, a lélek ereje és méltósága. Nyomorult és peches szegény embernek tartja az öreg halászt és kegyetlennek a történetet. A nyárspolgár a kényelem kultuszában él, s még a televízió programját is az ágyából szabályozza. Nem él együtt az emberekkel, hanem használja őket.

Egy kismadár szállt a csónak felé, északról. Énekes madárka volt, s egészen alacsonyan repült a víz fölött. Az öreg halász látta rajta, hogy nagyon kimerült.

A madár leszállt a csónak farára, pihent egy kicsit.

– Hány esztendő vagy? – kérdezte az öreg. – Ez az első utad?

Ahogy az öreg megszólalt, a madár ránézett.

– Hanem egy szélcsöndes éjszaka után nem kellene ilyen fáradtnak lenned. Mi lesz veletek, madarak?

„A karvalyok – gondolta magában –, azok majd jönnek elébük a tengerre.” Erről azonban nem szólt semmit a madárnak...

– Pihend ki magad jól, kicsi madár – mondta. – Az-

tán repülj ki a partra szerencsét próbálni, mint a többi madár, meg a többi hal, meg a többi ember.

Jólesett beszélgetnie, lelket öntött bele egy kicsit, mert a háta egészen megmerevedett az éjjel, és most már igazán nagyon fájt.

Egy madár a tengeren, egy kis beszélgetés vele, jót tesz a halász lelkének. Amikor Amerikában jártam, sorra kérdeztem az emigránsokat, hogy mi hiányzik nekik legjobban? A beszélgetés – felelték egyöntetűen. Akkor még nem tudtam, hogy tizenvalahány év múlva, Mammon isten magyar birodalmában, én is ezt válaszolnám. Leginkább már csak a kutyaéknak és a macskáknak van idejük és kedvük ahhoz, hogy beszélgessenek velem. Az emberek erre nem érnek rá, pénz után rohannak, és nagyon elfáradnak. Hol van az a vitorlás hajó, aminek a tatján megpihenhetnének?

Egy óra múlva érte utol őket az első cápa... Mikor az öreg halász meglátta messziről, tisztában volt vele, hogy ez a cápa nem fél semmitől a világon, és pontosan azt fogja tenni, amihez kedve van. Előszedte hát a szigonyát...

– Nem bírom megakadályozni, hogy bele ne marjon, de talán oda tudok vágni egyet. Dentuso – gondolta. – Rossz napod lesz, inkább ne is szült volna az anyád...

A cápa feje kiállt a vízből, a háta is felbukkant, a nagy hal bőre és húsa recsegett a foga alatt, amikor az öreg halász lesújtott a szigonnyal... Az öreg halász látta, hogy szemében kialudt az élet.

... – Kiharapott belőle vagy negyven fontot – mondta az öreg fennhangon. – Elvitte a szigonyomat is és az összes kötelet – gondolta –, s a halam most megint vérzik, jönnek majd rá a többiek.

Nem volt kedve többé a halra nézni, amióta megcsonkították. Amikor a cápa belemart, szinte úgy érezte, mintha a tulajdon húsába martak volna.

– Túl szép volna, ha kitarthatott volna a szerencsém – gondolta. – Most már inkább azt kívánom, bárcsak álom lett volna az egész. Ne fogtam volna soha ezt a nagy halat, feküdnék inkább otthon, az újságpapírokkal bélelt ágyamon, egymagamban.

– De hát az ember nem arra született, hogy legyőzzék – mondta. – Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.

... – Nemcsak azért öltem meg a halat, hogy kenyerem legyen, és hogy eladjam eleségnek – gondolta. – A dicsőségért öltem meg, és azért, mert halász vagyok. De szerettem, amíg élt, és azután is szerettem. Ha szeretjük, akkor nem bűn megölni. Vagy csak annál nagyobb bűn?

– Túl sokat töröd a fejed öreg – mondta fennhangon.

A következő cápa egyedül jött. Lapátorru cápa volt. Az öreg halász megvárta, amíg beleharap a halba, aztán rácsapott az evezőre kötött késsel, belehasított vele az agyába. A cápa azonban hátrafelé henteredett, amikor felfordult, és a kés pengéje kettétört.

– Még megvan a csáklyám – mondta. – De azzal sem mire sem megyek. Megvan a két evezőm és a kormányrudam, meg a kis bunkósbotom.

– Nahát, most elbántak velem – gondolta. – Ahhoz már igazán öreg vagyok, hogy bottal verjem agyon a cápákat.

– Elfáradtál, öreg – mondta. – Belülről fáradtál el.

... De éjfélkor már újra harcolt velük... Falkában jöttek.

... Csapkodta a fejüket, hallotta a fogaik csattanását, meg a csónak rázkódását az alulról támadók tülekedésétől. Elkeseredetten kaszabolta őket, vaktában, csak a hangok meg a mozgás irányában csapkodott, aztán érezte, hogy valami megragadta a botot, és kirántja a kezéből.

Kihúzta a kormányrudat a helyéről, két kézre fogta, és azzal kezdte csépelni, verni őket, újra meg újra lesúj-

tott vele. ... Hallotta, amint a kormányrúd elrepedt, s a kettétört rúd kezében maradt felét beledöfte a cápába. ... Ez volt az utolsó cápa a falkából, a többiek már nem jöttek vissza. Már nem volt mit enniük a halon.

Az író pedig nem alkotott többé. Egy idő elteltével agyonlőtte magát. A tapintatos irodalomtörténet halálát balesetnek tüntette fel. Nehezen hihető, hogy egy olyan tapasztalt vadász, mint amilyen Hemingway volt, fegyvertisztogatás közben véletlenül golyót küld a saját fejébe. Ámbár a mi abszurd világunkban minden előfordulhat.

Őszintén meg kell vallanom azt is, hogy amennyire zseniális írónak tartom Hemingwayt – és mindig újraolvasom, különösen a novelláit –, a karakterében érzek valami diszsonanciát. Valami azt súgja nekem, hogy itt túlkompenzált szorongásról van szó, és ezt tudta önmagáról.

Egész életét és művészetét arra szánta, hogy férfias keménységét bebizonyítsa magának és a világnak. Életmódja: a sportok, az ökölvívás, a bikaviadal, a vadászat, kis hajóján önálló háborúja a németek ellen, részvétele a spanyol polgárháborúban – hát, egy igazi hős! S ezek jelennek meg művei témáiként is, lenyűgöző tehetséggel megírtan. S mégsem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy ez az ember a szíve legmélyén aggodalmaskodó volt, és élete pedig halálos küzdelem az önféltés ellen.

Szerénytelenég önmagamát Hemingwayhez hasonlítanom, de ugyanezért volt és van sok bajom magammal. Ugyanis az én életem, állítólagos helyzetállásaim, elvhűségem, hajlandóságom – hogy minden kockázatot vállalva szétrúgjam a világot magam körül, elengedjek mindent, ami fontosnak tűnt számomra – ugyanennek az önféltésnek a megtagadásából származnak. Talán ezért ismertem fel a Hemingway által újra meg újra megteremtett atmosz-

férában a rokon-vonást. Szégyellni kell ezt a belső küzdelmet? Dehogy, még büszke is lehetne rá az ember. De szeretni? Jobban szeretnék „egyanyagú” lenni, a legbelsőig kemény és bátor. Ezt a kamasz fantáziámat megőriztem, és sokat kínlódtam miatta.

Kubában meglátogattam Hemingway házát, elnéztem a már kiszáradt italos üvegeket, felmentem a kis alkotó toronyba, bejártam a kertjét, és elméláztam kutyaínak szépen gondozott sírjai fölött. Nyugodjanak békében!

Márai Sándor

VENDÉGJÁTÉK BOLZANÓBAN

Mint ismeretes, Giacomo Casanova, egy Balbi nevű szerzetes fogolytársával együtt (1756. október 31-én, éjfélkor) megszökik a velencei inkvizíció ólombörtönéből. A regény akkor kezdődik, amikor menekülésük során Bolzanóba érkeznek. Ott elfogy a pénzük. A negyvenedik éve felé közeledő Casanovát nőhódító híre kíséri, drámai szökésük élénken foglalkoztatja a romantikus polgárok és polgárnők lelkét. Casanova pénzt vesz fel egy uzsorástól, nagyúri attitűddel lakosztályt bérel a hotelben, és további anyagi segítséget kér Velencéből, az őt atyailag támogató Bragadin főnemes úrtól. Amíg a pénzre vár, hírnevét-hírhedtségét kihasználva némi tiszteletdíjért tanácsokat ad házasságukban csalódott asszonyoknak és férfiaknak.

További új élete szervezése közben – a francia király udvarába akar eljutni – megfélekedezik egy életfontosságú figyelmeztetésről. Sok évvel ezelőtt párbajozott Párma grófjával, Bolzanó urával, egy Franciska nevű lányért. A gróf ledöfte Casanovát, s ámbár jó orvosokkal gyógyíttatta, de figyelmeztette, hogy feleségül veszi Franciskát, s ha Casanova még egyszer a közelükbe merészkedik – megöleti.

Mire fölocsúdik, a gróf emberei körülfogták a szállodát. De az immár hetvenkét éves gróf – aki most lassan araszol föl a lépcsőn – már nem Casanova halálára spekulál. Kettesben akar vele maradni. S amikor elhelyezkedik egy karosszékben, egy lovász küldönctől elkobozott pergamentet mutat Casanovának.

– A grófné és te szerelmesek vagytok, s ez a párosítás elég csodálatos és érthetetlen, de csak az avatatlan csodálkozik e tünneményen, mert emberek között nincs lehetetlen... S most elhoztam neked Franciska levelét ... esztendő előtt még nem ismerte a betűvetés titkait. Akkor, esztendő előtt... érdeklődni kezdett az irás után – csaknem egy időben a hírrel, mely Velencéből érkezett, s mindenkinek tudtul adta, hogy a Szent Inkvizíció téged börtönbe dugott... Várj, most felolvasom neked Franciska levelét. Röviden írt, de meglepően helyes irállyal, a legszükségesebb szavakkal, mint Ovidius és Dante.

A pergamentet nyugodt ujjakkal szétbontotta, egyik kezével a magasba emelte, rövidlátóan, másik kezével orrára illesztette a szemüvegét, s így, kissé kiegyenesedve és előrehajolva, betűzni kezdte az irást.

– Nem látok jól – mondta, és sóhajtott. – Kérlek fi-am, világíts.

S mikor a házigazda szótlan és merev szolgálatkészséggel, leemelte a kandalló párkányáról az egyik gyertyatartót, s melléje lépett:

– Úgy, köszönöm. Most már tökéletesen látok. Hallgasd tehát. Ezt írta Franciska, nőm, Párma grófnője, Giacomónak, nyolc nappal azután, hogy szerelme kiszabadult a börtönből, ahol természete és jelleme miatt szenvedett, s aztán idejött Bolzanóba: „Látnom kell téged.”

Olvasótársam, ha távol élsz a szavak bűvöletétől, nyugodtan hagyd ki a most következő hosszú idézetet. Ebből a részből semmi újat nem fogsz megtudni. A Franciska által leírt három szó titkát mondja el az öreg gróf. Aki szerelmes a nyelvbe, elragadtatás-

sal fogja olvasni, aki a cselekmény embere, az meghal az unalomtól. Tehát így szól Párma ura, aki most az elfogott levél postásául szegődött:

Igével kezdi, mint a nagy sorokat általában szokás, különösen a drámákban és a verses tragédiákban, mintegy rögtön a cselekvés színpadára lép. Látnom, írja, s ez a szó érzékletes, csaknem érzéki. Ősi szó, egyidős az emberrel, minden emberi élmény forrása, mert a látással kezdődik a megismerés és a vágy, a látással kezdődik az ember, aki addig, vaksi korában, nyöszörgő húscsomag csak – a látással kezdődik a világ, s természetesen a szerelem is. Varázslatos ige, minden benne van, a vágyódás, a forró titok, az élet rejtett értelme, mert a világ annyira van csak, amennyire látjuk, s te is annyira vagy csak, e levél szellemében, amennyire lát téged Franciska – a látással térsz vissza számára e világba, a vaksi alvilágból, ahol voltál ugyan, de csak úgy, mint az árnyalakok, az emlékek, vagy a halottak. Tehát látni akar mindenekelőtt. ... Írhatta volna: „Beszélni”, vagy ezt is: „Együtt lenni”, de ez mind következménye csak a látásnak.

És aztán: „kell”. Nem „szeretnék”, nem „vágyom”, nem „akarok”. Rögtön, a szöveg második szavával kimondja a másíthatatlant, mint a szent szövegek... Pontosan a helyes és erős szót választotta, azt a szót, mely ugyanakkor amikor parancsol, kissé meg is alázkodik: kell, mondja, s bevallja, hogy amikor parancsol, ő maga is engedelmeskedik egy titokzatos parancsnak, kell, tehát szükségben van, aki ezt a találkozást kéri, már nem tehet másként, nem tud tovább várakozni, ki van szolgáltatva, mikor ilyen szigorúan felszólít, és értésedre ad valamit. Ebben a szóban van valami meghatóan tehetetlen és emberi... mint mikor egy ember megáll sorsával szemközt, a csillagok alatt, s aztán kimondja a szomorú és nagyszerű igazságot. Látnom kell, e két szó kapcsolásából kihangzik vala-

milyen veszélyes csengés. Így csak az parancsol, aki bevallja, hogy maga is veszélyben van, igen, szívesebben lemondana és elhárítana, de nem tehet másként, ezért engedelmeskedik és parancsol.

... És aztán, következetesen, de olyan zengéssel, mint mikor valahol harangot kongatnak meg a világban: Téged. Nagy szó, Giacomo. Nem is tudom mondhat-e ember nagyobbat és többet egy másik embernek?

... Isten szólt először ezzel a szóval az emberhez, mikor megalkotta, s látta, hogy ez nem elég, s ezért nevének nevezte és tegezte. Téged. Érted jól ezt a szót? ... Millió és millió ember él a világon, de ő Téged akar látni. Élnek nemesebbek, szebbek, fiatalabbak, erkölcsösebbek, bölcsőbbek, vitézebbek... s ő mégis Téged akar látni. Ez a szó kiemel a világmindenségből, különválaszt mindentől, amiben hasonlítasz az emberekhez, fölemel, és vállon üt, mint királyi kard a lovagokat.

Téged. Titokzatos szó. Gondold csak el milyen sok ember él a világon... akik többet, igazabbat, tartalmasabbat tudnak nyújtani számára, mint te... férfiak, akik jártak már az Indiákon és az Újvilágban, tudósok, akik megfejtették a természet titkait... de ő Téged akar látni... S ezzel a szóval néven nevez, mintegy újrateremt... Íme a levél.

S mikor a címzett és házigazda nem mozdult a levelet érintetlenül a kandalló párkányára helyezte, a gyertyatartó mellé.

– Majd később olvasod? – kérdezte – Igen, megértem. Azt hiszem, gyakran elolvasod még életedben e levelet, később, majd ha öreg leszel. Akkor talán megérted.

Szeretnék most látni, kedves Olvasóm. Megrendülten ülsz? Gúnyosan mosolyogsz? Válladat vonogatód? Kipotyogott egy könnycsepp a szemedből, mint az enyémből? Látod, én nagyon fiatalon olvastam Balázs Béla meséjét a Három hűséges királylányról. Abban Anangarágát, az igazit, megkérdezi a ki-

rály: – Szeretsz? *S a lány így felel: – Látlak.*

Akkor is meghatódtam. De azóta megöregedtem, és most már értem is Franciska levelét, ahogy Márai megjósolta.

És Isten is onnét tudta, hogy jó, amit teremtett, hogy látta. És tegezte Mózeset és Jónást: *és elküldelek Téged*, mondta, és nekik menni kellett, pedig nem is nagyon akartak, de mégis akartak... És ebben az isteni ambivalenciában indultak el küldetésükre. És ezért talán megbocsátja nekem is, hogy az „igen”-ek és a „nem”-ek között bóklászva, lavírozva, végül is mindig rábíztam a döntést.

A gróf ezután rátér jövetelének másik céljára:

– *Megöljelek? Nagy hiba lenne. A férfi, akit szeretnek, halottaiban veszedelmes vetélytárs. Ott ülnél mellettünk az asztalnál, a grófnő ágyában feküdnél, a halottak könnyű lépteivel lopakodnál előttünk a szobákban, vagy a kerti úton, mindenütt jelenvaló lennél... S én lennék a gyáva, és önző, a kicsinyes és ostoba, aki megölte őt, az egyetlen, a csodálatost, akit Franciskának látnia kellett. Nem fiam, nem öllek meg.*

Vagy küldjelek el örökre?... Kezeim között vagy, mester nagy kezére tudlak adni még egyszer... s én még egyszer nem követem el ezt a hibát.

... *Mit is tehetsz hát?... Azt hiszem megtaláltam az egyetlen lehetséges megoldást: szerződöm veled. ... Megvásárollak fiam. Háborogsz? A padlót nézed, ajkad harapdálod? Irtózatos bosszún töröd a fejed?... Tudom nem vagy olcsó portéka. Gazdag és hatalmas vagyok, s fizetni fogok éretted, arannyal és irgalommal, tanáccsal és összeköttetéssel, levéllel és váltóval... Természetesen e sértésért is meg kell fizetnem... mert egy embert egészen kell megvenni, minden indulatával, máskülönben érvénytelen a vásár és értelmetlen a szerződés.*

Téged szeret egy nő, akit én szeretek. Te nem vagy alkalmas arra, hogy igazi érzéssel szeressél egy nőt, mert az

a fajta vagy, aki egyféle kielégületlenséget hordoz öröké a világban... Ez a szerelmi tehetetlenség egy neme...

... *De nem tudhatod, hogy az ember lehet szeretetből erkölcsstelen, nem tudhatod, hogy aki szeret, igazán le tud mondani egy éjszakára vagy örökre – nem önzésből, hanem a szolgálata, az áldozat parancsa szerint. Mert szeretni mindig csak annyi: szolgálni.*

... *Mit adhatsz neki?... A kalandot. Ez a műfajod. Nagy műfaj, nagy hagyományai vannak, s te értesz hozzá, mestere vagy. De a kaland természetéhez tartozik, hogy rövid időn belül véget ér... Hát csinálj remeket, Giacomo! – mondta most, kissé rekedten, s megfordult, és tágra nyitotta szemeit. Így bámultak egymásra. – Csináld remekbe ezt a kalandot.*

Mi kell a kalandhoz? Az összes kellékek a rendelkezésedre állnak, éjjel és titok, álarc és eskü, szép szavak, sóhajok, levélke, titkos üzenet, s aztán a szökés a hófúvásban, a gyengéd rablás, a nagy pillanat, mikor a zsákmány a karjaid közt piheg, hisz és sikolt, aztán a lassú léépítés, és befejezés, az eskü, hogy „csak téged” és „örökké”, miközben fél szemmel már a hajnal pirkadását lesed az ablakok mögött, hogy odébbállhass, a műfaj szabályai szerint...

Ezért jöttem, az órában, mikor házamban már ünnepre készülődnek, a lakájok terítenek, a zenészek hangolnak, a háziak maskarát öltenek... Ha eljössz hozzánk ma este... fogadd úgy e szavakat, mint elkésett meghívást... hát alkossuk meg ezt a kalandot, ahogy kell és illik, méltósággal és tudással, beavatott egyetértéssel, összefogva abban a szomorú cinkosságban, ami elkerülhetetlen férfiak számára, akik egy és ugyanazon nő körül szolgálnak. Térj vissza műfajodhoz, s csinálj remekbe egy kalandot, mert azt akarom, hogy reggelre ébredve visszatérjen Franciska a palotámba, mint aki átesett egy betegségen, s meggyógyultan, és emelt fővel térjen vissza – nem bujkálva, nem sikátorok árnyékában lopakod-

va... mert így akarom látni őt, mert neki is van rangja, s nem vagyok hajlandó belenyugodni, hogy e kalandban elveszthet a rangjából valamit... tudja meg, hogy te vagy a kaland, tudja meg, hogy számára nincs élet veled, te vagy az éjszaka, a vihar és a dögvész, mely átvonul az élet tájai fölött, s aztán reggel felkél a nap, s a házakban füstölni, meszelni és sikálni kezdenek.

... A megértés fényét látom a szemedben... sikerült megérintenem benned a művészt... A művész nem tud kitérni műfaja ingerlő hívása elől... Azt akarom, hogy sűrítsd a műfajt: ami máskor egy hónap, vagy egy esztendő, legyen most egy perc, vagy egy óra... kicsiben és gyorsítva meg kell csinálnod azt ma éjszaka, amihez a polgároknak és a szerelmeseknek hosszú időre, néha az egész életre van szükségük. Lépj fel, és tarts vendégjátékot egy éjszakára Bolzanóban, Giacomo, szerződtetek.

... – És mi lesz kegyelmes uram, ha nem sikerül a mutatvány? ... Mi lesz, ha Párma grófnője a reggelen, mely éjszakára virrad, úgy érzi, hogy ez az éjjel csak kezdete volt valaminek?

– Akkor kontár vagy, Giacomo.

„Kontárok voltunk mindahányan? S az évek szálltak, mint a percek.”

Melyik férfi ne szeretett volna titokban Casanova lenni, vagy Don Juan? Pedig mekkora különbség van a két nőhódító között! Stefan Zweig szerint Don Juan gyűlöli a nőket. A szexualitás számára a bosszú lehetősége a női nemen. Casanova más. Ő a legkoszosabb, legcsúnyább cselédlányra is rá tud álmódni valami gyönyörűt. S aztán néhány órára vagy napra beleszeret saját fantáziájába.

Én is így voltam vele. Ezért soha nem tudtam, hogy kit szeretek a valóságban, mert az álmok és fantáziák eltakarták előlem az embert. A gróf a nemi tehetetlenség egyik formájának nevezi Casanova

szexuális falánkságát. Engem egyik barátnóm önbi-zalom hiánnyal vádolt elég sok nőügyem miatt:

– Neked újra meg újra be kell bizonyítanod magadnak meg a világnak, hogy sikeres férfi vagy, hogy bomlanak érted a nők, és hogy akire ráveted a szemed, azt meg is tudod szerezni.

Hát... Meglehet. De egy ilyen egyetlen éjszakába sűrített szerelem, amire Casanova vállalkozott... Ez számomra a soha meg nem valósuló álom.

A jelmez... Hiszen Casanova álarcosbálra készül, hogy a grófi kastélyból ragadja el Franciskát. Pimasz önteltségére és vakmerő humorára vall, hogy a szakácsnő ünneplő ruháját kéri kölcsön. Főként vesz fel, hatalmas kebleket töm ki magának, rikítóan kifesti száját, szemét, rizsporozza az arcát. A készülődés sokáig tart, már éjfél konganak. S ekkor kopognak az ajtón. Belép egy ifjú apród, csinos fiatal ember, karddal az oldalán, álarcban: Franciska.

– Én vagyok, Giacomo. Hiába vártalak. Hát eljöttem.

– Miért jöttél? – kérdezte a férfi, kissé rekedten, s a szoknya fodraiba botolva, ügyetlenül lépett egyet.

– Miért? De hiszen megírtam a levélben. Mert látnom kell téged. Nem kaptad meg a levelem? – kérdezte aggódva.

– De igen – felelte a férfi. – Férfjed hozta el ma este, Párma grófja.

– Ó! – mondta a nő és elhallgatott. – Éreztem, hogy baj történt a levéllel... Fenyegedett? Vagy pénzt kínált?

– Fenyegedett és pénzt is kínált. De nem ezért jött – mondta a férfi. – Csak eljött, hogy átadja a levelet, melynek tartalmát részletesen megnagyarázta. Aztán szerződtünk.

– Igen – mondta a nő, mintha röviden sóhajtana. – Mire szerződtél szerelmem?

– Azt mondta, ajándékozzalak meg az éjszaka műfajommal, a kalanddal. Azt mondta, csináljam remek-be művem, ezt az éjszakát...

– *Hát akkor csináld, Giacomo – mondta a nő csendesen és nyugodtan... – Csináld, mire vársz? Hát kezd el, Giacomo. Hogyan kezded? – kérdezte aztán, amikor a férfi nem mozdult... – Hogyan kell elcsábítani és kiábrándítani valakit, aki magától jött, mert szerelmes? Oly kíváncsi vagyok Giacomo...*

És elkezdődik a világ legkülönösebb éjszakája. Egy férfi a legelőnytelenebb helyzetben, szakácsnének maszkírozva, a nő férfi jelmezben... A szerződés teljesen nyílt, Casanova nem követi el azt az alapvető hibát, hogy letagadja, hazudozzon... És mégis megcsinálja, amire vállalkozott. Vagy tulajdonképpen Franciska csinálja meg... De ebből a drámai jelenetből nem ragadok ki egyetlen sort sem.

Nem érnek egymáshoz. Szemben ülnek, a férfi felfújt melleivel és a nő, a karcsú apród. És szavakban végigélnek egy szerelmet, a találkozástól a beteljesülésen át a csalódásig. Franciska végigpásztáz minden lehetőséget, amit egy nő adni tud egy férfinak, aki mindenre azt válaszolja: kevés... És akkor Franciska feltárja mindazt a női titkot, amivel egy szerető megalázzhatja, tönkretetheti, elemésztheti kedvesét. És Casanova válasza mindig csak ennyi: Sok... Ez a monológ, a női lélek mélységének és soha nem bevallott lehetőségeinek odamutatása a regény csúcса, lélektani bravúr. És utána Franciska kétségbeesik:

... – *nem tudlak kiragadni a műfajodból, nem tudlak megmászítani, nem tudom látni arcodat, igazán, az utolsót, álarc nélkül, ahogy írtam és akarom?... Lehetőséges, hogy mégis te vagy az erősebb, szerelmem? Lehetőséges, hogy az én szerelmem ereje megtöri műfajodon és jellemeden?... A békét ígérem neked és az élet teljességét, s te azt mondod, sok és kevés. Miért nem mondod egyszer, hogy elég, éppen elég? Elmondjam, milyen az, amikor egy nő tíz és húsz és száz férfi ölelésében kénytelen*

megkeresni azt a gyöngédséget, melyet soha nem akart mástól kapni, csak attól az egytől, akit szeretett, s aki megszökött előle? Akarsz neveket, Giacomo? Bizonyítékot?... Akarod tudni nemes urak, kertészek, lovászok, komédiások, kártyások és zenészek nevét és címét, akik mind kedvesebbek és emberibbek voltak hozzám, mint te voltál? Elég ez?

– *Elég – mondta a férfi.*

Végjáték, Franciska búcsúszavaival:

– *Köszönöm ezt az éjszakát. Most már én is nyugodtabban élek tovább, mint éltem ez öt évben... Mert ugye tudod, hogy ez az éjszaka mégis találkozás volt, találkozás és megismerés, ha nem is egészen úgy, mint Párma grófja elképzelte, s mint ahogy a Biblia írja. Most már pecsét van a szerződésen Giacomo, ez a pecsét, hogy mindent tudsz, ez a pecsét a bosszú... Megmondhatod Párma grófjának, hogy álltad a szavad, melyre szerződöttél, nem vagy kontár, szerelmem nem voltál gyöngé, megérdemled a bért és a jutalmat.*

A játéknak és a mutatványnak vége, Giacomo. Térjünk meg életünkhöz, s vessük le az álarcot és az álruhát. Minden úgy történt, ahogy akartad. Bizonyos, hogy valamilyen törvény szerint történt mindez. De tudnod kell, hogy minden úgy is történt, ahogy én akartam: láttalak, vigasztaltalak és megbántottalak.

Sok évtizeden át a Színművészeti Főiskolára jelentkező lányok közül sokan Franciska monológját választották a felvételi vizsgára. Földig görnyesztően nehéz szöveg.

Én nem idéztem belőle egyetlen árva szót sem! Egyrészt félelemből, hogy megtörök valami kristályosan tiszta egész, másrészt bosszúból, hogy aki nem olvassa el a könyvet, az ízelítőt se kapjon ebből a varázslatból.

Valamikor az esztéták azt állították, hogy Tolsztoj Anna Kareninája tökéletesen átforgalmazta az európai

kultúrában férfi és nő viszonyát, a házasságról, hűségről és hűtlenségről alkotott értékítéleteket. Ez a hatás abban az emberben is érvényesült, aki nem-hogy nem olvasta a regényt, hanem Tolsztojnak még a nevét sem hallotta. Bizonyára így van.

Mert Franciska monológja és az egész regény én-bennem gyökeresen megváltoztatta fiús lelkemet. Talán nem túlozok, hogy ez a regény érlelt férfivé, és nyitotta meg bennem azt az attitűdöt, amivel egy gyermeki lelkét megőrző, de mégis felnőtt férfi közeledik élete asszonyaihoz. Ezért tulajdonképpen szemérmetlen, hogy ennyit is írtam róla.

Jerome David Salinger

FRANNY ÉS ZOOEY

Salinger a 20. század egyik legkülönösebb amerikai írója. A forradalmi beat-irodalom sarja. Ez az irodalom a polgár számára riasztóan és robbanás-szerűen jelentkezett az ötvenes években. Salinger is ehhez az írónemzedékhez tartozott. Világhírét a *Zabhegyező* alapozta meg egy csapásra. Visszatérő témája a Glass család, egy bűbajos, bohém, öreg színész-pár szereplésre nevelt gyerekekkel, akik anakidején valamennyien „Az okos gyerek” című rádióműsor szereplői voltak.

Be kell mutatnom a családot: A hét gyerek közül Seymour volt a legidősebb, és a legnagyobb hatású a többiekre, akit szinte guruként tiszteltek a testvérei. Seymourt, aki nászútján agyonlőtte magát, a *Mit esznek a banánhalak?* kötet mutatja be. (Az életkorok megsaccolása érdekében: Seymour 1955-ben lett öngyilkos. Franny és Zooey története pedig 1962-ben játszódik. Seymour ekkor lenne harmincnégy éves.) Buddy excentrikus író lett, aki egy telefon, villany nélküli házacskában lakik egy erdőszélen, különben egy lányfőiskolán tanít. Egyik lánytestvérük, Boo-Boo háromgyerekes családanya. Walt és Waker ikrek. Walt elesett a második világhá-

boróban, Waker római katolikus pap lett. Róluk van szó a *Magasabbra a tetőt ácsok!* című és a *Seymour: bemutatás* című regényekben. A két legfiatalabb gyerek, Zooey és Franny színész. Franny közben egyetemre is jár. A papa szinte alig-alig tűnik fel a történetekben, a család központja Bessie, igazi törzsi ősanya.

Salinger a világhír és a népszerűség csúcán abahagyta az írást, elvonult zen-buddhista magányába, s ma is, immár öregen, megközelíthetetlen.

A *Frannynak* alig van cselekménye, pontosabban: lelki szempontból a legcselekménydúsabb és izgalmasabb könyv, ami valakinek a kezébe kerülhet.

Franny barátjával, Lane-nel hosszú egyetemi víkendre készül. Nagyon jó programjaik vannak, együtt ebédelnek, utána találkozás a barátokkal, meccs, majd Lane megpróbál felosonni Franny szobájába. Ennél az ebédnél Franny idegösszeomlást kap. Először nincs étvágya, csak elnézi, hogy Lane két pofára csigát és békacombot zabál. Elmondja, hogy otthagya a színházat. Lane pedig tudálékosan elmeséli irodalmi dolgozatát, amire jelest kapott. Franny akkor még bír odafigyelést tettetni. Ki-kirohan a toalettre, hogy kisírja magát, és rendbe hozza az arcát, fél, hogy „elszúrja a vikendet”. Lane-nek feltűnik, hogy egy könyvecskét szorongat, és kiszedi Frannyból, hogy mi az?

– *Az a címe, hogy „A zarándok útja.” Egyetlenegyszer sem említi a nevét. Csak azt mondja el, hogy parasztember, harminchárom éves, és elsovadt a karja. És meghalt a felesége. A tizenkilencedik századból való.*

Szóval azzal kezdődik, hogy ez a paraszt, mármint a zarándok meg akarja tudni, hogy mit jelent a Bibliában az a hely, amely szerint az embernek szüntelenül imádkoznia kell. Érted? Megállás nélkül. Nekivág Oroszországnak, hogy találjon valakit, aki megmonda-

ná neki, hogyan lehet szüntelenül imádkozni. És mit kell mondani abban az imában.

– *Tudom, hogy nem vág ide, de irtózatos fokhagymaszagom lesz – mondta Lane.*

... – *Találkozik egy sztareccal, aki nagyon nagyhitű, vallásos ember. Szóval ez a sztarec megmondja neki, hogy elsősorban a Jézus imádságot kell ismételni: „Uram Jézus Krisztus könyörülj rajtam.”*

... *Ha az ember örökösen ismételteti ezt az imádságot, eleinte persze még csak az ajka mozog, de egy idő után valami történik: az imádság már magától hat... a szavak szinkronba jönnek a szívveréssel, és akkor már az ember szüntelenül imádkozik. Ez aztán óriási misztikus hatással van az ember egész felfogására... És egy teljesen új koncepciót ad az ember gondolkodásának mindenről.*

Lane befejezte az evést... hátradőlt a székén, rágyújtott, és figyelte a lány arcát. Franny még mindig a semmibe révedt, és alig látszott tudomást venni a jelenlétéről.

... – *De az egész dologban az a legcsodálatosabb, hogy amikor az ember elkezd, az se baj, ha még nem hisz az egészben. Ha eleinte rettenetes zavarban van is, az sem változtat a dolgon. Nem is kell gondolkodnod azon, amit mondasz... Azt mondja a sztarec, hogy az Isten bármelyik nevének... megvan a maga saját, különleges ereje, és magától hat...*

... *például a nembucu szekták buddhistái is állandóan azt hajtogatják, hogy „Namu Amida Bucu” – ami azt jelenti, hogy „Dicsőség Buddhának”, vagy valami effélet, és ugyanaz történik... „A tudatlanság felhőjében” is, legfeljebb ott a szó egyszerűen: Isten. Szóval ott állandóan ezt az egy szót kell ismételtetni: Isten.*

– *Te voltaképpen hiszel ebben az egészben?*

Franny a cigarettacsomagért nyúlt, és kivett belőle egy szálát.

– Nem azt mondtam, hogy hiszek benne, vagy nem hiszek benne – mondta. És a gyufatartót kereste az asztalon. – Azt mondtam, hogy elképesztő... Egyszerűen azt gondolom róla, hogy különös összetalálkozása a dolgoknak – mondta, miközben kifújta a füstöt. – Szóval az, hogy mindegyik nagyhitű ugyanazt a tanácsot adja: hogy ha szüntelenül ismétled Isten nevét, akkor valaminek történnie kell.

... Lane a karórájára pillantott.

– Szent isten, kifutottunk az időből. Még jó, ha egyáltalán odaérünk a meccsre – mondta. – Azért mindenestre érdekes. Ez az egész cirkusz... Persze, nem hinném, hogy a legegységibb lélektan szempontjából végiggondolat volt. Szóval mindenfajta ilyen vallási kísérlet mögött nagyon is nyilvánvaló lélektani háttér húzódik meg. Érted?... De azért érdekes. Ez tagadhatatlan.

– Lane, nem haragszol, ha még egy percre magadra hagylak?

Franny szapora léptekkel ment végig az éttermen... a kis bárpultnál rövid pihenőt tartott... A mixer, aki éppen egy sherrys poharat törölgetett, rámeredt. Franny jobb kezét a pultra tette, fejét megbiccentette, bal kezét a homlokához emelte, de csak éppen az ujjá végét érintve oda. Egy kisség megtántorodott, aztán ájultan végigzuhant a padlón.

Franny végül hazament. Csak Bessie és Zooey tartózkodott a házban. Bessie rémülten látta Franny állapotát. Egész nap feküdt, aludt, amikor felébredt, zokogott, és megint elaludt a következő ébredésig és zokogásig. Bessie Buddyt, vagy Wakert szeretné elérni legalább telefonon, de nem sikerül. Kétségbeesésében Zooeyhez fordul, aki kezdetben nem mutat nagy hajlandóságot a segítségre.

– Mit várnál tulajdonképpen tőlünk Bessie? Álljuk körül mind Frannyt, vegyük le válláról az élet terhét, fogjuk meg és vigyük?

– Ugyan hagyd már abba. Senki sem beszélt itt arról, hogy valamiféle terhet kell levenni róla. Amit elvárnék, az csak annyi, hogy valaki bemegy végre hozzá, és kiszedi belőle, hogy mi baja... Ennyit és nem többet. És még azt, hogy mikor óhajt végre valami táplálékfelét magához venni. Szombat este óta, hogy hazajött, gyakorlatilag semmit sem evett, így ahogy mondom. Vagy félórája megpróbáltam bevinni neki egy csésze jó tyúkhúslevest. Egy-két korty fogyott el belőle, nem több. Amit tegnap enni adtam neki, szinte mindent, de mindent kihányt.

Bessie pszichiátert akar hívni Frannyhez, de Zooeynek eszébe jut az agyonanalizált Seymoure öngyilkossága.

– Hívj pszichiátert, de akkor aztán olyat, aki kellő gyakorlattal rendelkezik, hogy úgy helyreanalizálja a pácienseit, hogy attól fogva gyönyörűség legyen nekik a televízió, a Life új száma minden szerdán, az európai utazás, az elnökválasztási küzdelem, a Times címlapja, csakúgy, mint a westporti és cysteri szülői-tanári munkaközösség felelősségteljes munkája, meg az isten tudja, mi még, az összes dicsőség és normális közgyönyör. – Nohát, akkor csak hívj el egy ilyet, és én esküszöm neked, Franny legkésőbb egy éven belül vagy a bolondokházában köt ki, vagy égő kereszttel a kezében nekivág valami fene tudja miféle pusztaságnak.

E kijelentés után Zooey bemegy Franny szobájába, hogy „beszéljen vele”. Ez a beszélgetés nem sikerül.

– Miért is kaptál tulajdonképpen idegösszeroppantást? Úgy értem, ha van annyi erőd, hogy ez az egész sikerült neked, miért nem maradtál ugyanannyi erővel egészséges, és miért nem dolgoztál inkább?... Fogod magad, kinézel az egyetemed ablakán, vetsz egy pillantást a politikára, a szabadteri színelőadásokra, meghallgatod egypár szuperbölcset egyetemista okoskodásait,

és azután azt mondod szépen, hogy az egész világ csupa nagyfene Én. Ego, ego és ego, és az egyetlen okos dolgot, amit egy lány tehet, az, ha lefekszik szépen a heverőre, hogy kitisztítsa a fejét, mormolja a Jézus-imát, és arra kéri Istent: küldjön már neki valami kis misztikus élményt, hogy újra rendben menjen minden.

Franny rikácsolva kiáltotta:

– Befogod már a szád, kérlek?

– Még csak egy másodperc, egy egész kicsi másodperc... esküszöm, nem tudom felfogni, hogy imádkozhatsz Jézushoz, ha nem is érted meg őt... mindenesetre soha nem próbáltam meg Jézusból valami Assisi Szent Ferencet csinálni, csak azért, hogy „szeretetreméltóbb” legyen, pedig éppen ez az, amit a keresztények kilencvennyolc százaléka próbál... Gondolj rá, ha már mondod azt az imát, rá gondolj egyes egyedül, úgy gondolj rá amilyen csakugyan volt, ne pedig amilyennek te szeretted volna.

... Uramisten, hiszen ő a legintelligensebb szereplő az egész Bibliában. Ki az aki felett ne állna toronymagasan? Mindkét Testamentum tele van írástudókkal, prófétákkal, tanítványokkal, legkedvesebb fiúkkal, tele Salamonokkal, Ézsaiásokkal, Dávidokkal és Pálokkal – de hát, Uramisten, ki volt még ott Jézuson kívül, akár csak egy is, aki csakugyan tudta miről is van szó? Egy se volt. Egy se. Mózes se tudta. ... Jó kapcsolatot tartott fenn Istenével és a többi – de épp ez a bökkenő. Szüksége volt rá, hogy kapcsolatot tartson fenn. Jézus viszont tudta, hogy Istentől nincs elválás... Ki van még az egész Bibliában Jézuson kívül, aki tudta – igen, tudta –, hogy magunkban hordozzuk a Mennyei Királyságot, bensőnkben...

És ha ezt nem veszed észre, esküszöm fogalmad sem lehet arról, mi is a Jézus-ima igazi értelme... A Jézus-imának az a célja, és egyes egyedül csak az a célja, hogy Krisztus-tudatot ébresszen abban, aki mondja, és

nem pedig az, hogy valamiféle helyes kis Köszönöm-Uram-Hogy-Én-Legalábbjjobb-Vagyok-A-Többieknél zugot mutasson...

Végül Zooey rossz lelkiismerettel megy ki a szobából. Azután a lakás másik végében, Seymour és Buddy egykori szobájában elnézegeti a falra festett idézeteket:

Ó csiga

Mászd meg a Fudzsjámát,
De csak lassan, csak lassan.

Issa

– Uram, meg kellene tanítanunk az embereket, hogy rosszul teszik, ha képeket és szobrokat imádnak a templomban.

– Azt hiszed, Isten nem tudja, hogy őt imádják azokban a képekben és szobrokban? S hogy ha az imádkozó hibát is követ el, nem gondold, hogy Isten belelát a szándékaiba?

Sri Ramakrisna Evangéliuma

Aztán elmondta magában a Négy Nagy Fogadalmat, ami nélkül tizennégy éves kora óta egy falatot sem bírt lenyelni:

Bármily megszámlálhatatlan is a lények sokasága, fogadom, hogy megmentem őket. Bármily féktelenek legyenek is szenvedélyeik, fogadom, hogy megszelídítem őket. Bármily mérhetetlenek legyenek is a Dharmák, fogadom, hogy megbirkózom velük. Bármilyen elérhetetlen is Buddha igazsága, fogadom, hogy eljutok hozzá.

Aztán Buddy nevében felhívja Frannyt, de Franny hamar leleplezi. Végül némi csend után:

– Azt hiszem többé kevésbé azért hívtalak fel, hogy megmondjam neked: folytasd a Jézus-imát ha szükségét érzed. ... Egyet tudok csak, de az biztos: nincs jogom,

hogy úgy szónokoljak neked, mint egy próféta, ahogy az imént csináltam. ... De ha nem vagy tisztában velem, hogy a vallásos életben egyetlen dolog számít csupán, és az a világtól való elfordulás, nohát, nehezen hinném, hogy akár egy arasznyit is előbbre jutsz majd.

Valamikor, útközben – valamelyik inkarnációdban, mit tudom én melyikben – feltámadt benned az a kívánság, az a vágy, hogy színész, vagy színésznő legyél, méghozzá nagy színésznő. És ez szépen rajtad ragadt. Nehogy azt hidd, hogy majd csak úgy szép simán kísértálhatsz mindabból, ami a vágyad lett. Ok és okozat, bébi, gondold csak erre... És az egyetlen, amit most már tehetsz, az egyetlen vallásos cselekedet, ami nyitva áll előtted, az, hogy játssz. Játssz Istennek – legyél Isten színésznője, ha arra vágyol... A legjobb lenne mindjárt elkezdni, bébi. Az a rohadt homok pereg, akármint csinálsz is.

Emlékszem még, egy esetre... „Az okos gyerek”-be Walt helyett ugrottam be. Seymour, éppen akkor, amikor már az ajtóban voltam, azt mondta, jó lenne, ha kipucolnám a cipőmet. Rettenetes dühbe jöttem. Azt feleltem Seyournak: miért, hiszen a stúdió közönsége úgyis mind csupa tökfő, a bemonzó tökfő, a rendezők tökfője, mi a fenének kellene kipucolnom a cipőmet, s különben is úgy ülök majd, hogy nem is látják. Seymour azonban azt mondta, hogy mégis ki kell pucolnom a cipőmet. Méghozzá, mondta a Kövér Hölgy kedvéért. A fene tudta miről beszél, de olyan igazi Seymour arccal mondta, kipucoltam hát a cipőmet. Soha nem mondta meg később sem, hogy ki az a Kövér Hölgy, de én azért valahányszor adásra mentem, kipucoltam a cipőmet... így aztán nagyon világos elképzelésem alakult ki a Kövér Hölgyről. Ott ült kint a teraszon egész nap, legyek után csaphodott a légyfogóval, és bömböltette a rádiót reggeltől estig. Elképzeltem milyen szörnyű lehetett a hőség, aztán valószínűleg rákja is

volt, és mit tudom én. Tény az, hogy nagyon jól megértettem, a fenébe is, miért pucoltatja ki velem Seymour adás előtt a cipőmet. Mert csakugyan volt értelme.

Franny felállt. Most már levette a kezét az arcáról, és két kézzel szorította a kagylót.

– Nekem is mondta ezt egyszer, hogy nevettessem meg a Kövér Hölgyet... Én nem a teraszon képzeltem el a Kövér Hölgyet, hanem – tudod – olyan vastag, visszeres zongoralába volt neki. És – az enyém – ott ült valami rettenetes fonott székben. És neki is rákja volt, és ő is napestig bömböltette a rádiót. Az enyém is.

– Hadd mondjak még valamit, bébi... A nézőtérén senki nincs, aki ne Seymour Kövér Hölgye lenne... Hát nem érted? Nem volt tudomásod eddig erről a fenelette nagy titokról?... nem tudod ki is tulajdonképpen ez a Kövér Hölgy? Ugyan már, bébi. Ugyan már. Maga Krisztus, bébi, maga Krisztus... Nem tudok mit mondani mást, bébi.

... Franny elrakta a dohányzó holmikat, felhajtotta az ágy barna takaróját, amelyen eddig ült, kis mozdulattal lerúgta a papucsát, és bebújt az ágyba. Mielőtt mély, álmatlan álomba merült volna, néhány percig csak feködött szép nyugodtan, és felmosolygott a mennyezetre.

Miért nem beszéllek most magamról és a könyvről? Mert nincs mit mondanom. Végül is nem szabad, hogy az ember minden élményét intellektuális cafatokra tépje. Ez a könyv olyan szép, mint egy sok humorral és áhítattal halkán elmondott ballada, keresésről, hitről, családról, alázatról és ítékezés nélküli figyelésről, miközben pereg az embernek kimért idő homokórája.

Su-La-Ce

REGGELI BESZÉLGETÉSEK LIN-CSI APÁT KOLOSTORÁBAN

Közreadja: Sári László

Sári László utószavából kiderül, hogy Su-La-Ce zen-buddhista szerzetesről alig lehet tudni valamit. Miután Lin-Csi 867-ben „lobbant ki”, Su-La-Ce nyilván az ezt megelőző években tartózkodhatott a Huo-to folyó partján lévő kolostorban, amelynek Lin-Csi 854-ben lett az apátja.

Su-La-Ce – két másik szerzetes társa nyomán – összegyűjtötte Lin-Csi tanításait, amelyet először 1120-ban (!?) nyomtattak ki Fu-csou-ban. Ebből az első kiadásból egyetlen példány sem maradt fenn.

Lin-Csi-ről már sokkal többet lehet tudni. Ő az, akiről a konfucianus hagyomány azt tartotta: „Ha nem lett volna szerzetes, bizonyosan rablóvezér lett volna belőle.” Lin-Csi beszélgetéseit számos kínai és japán kiadás rögzítette, sőt magyarul is megjelentek részletek a *Kapujasincs Átjáró* című szöveggyűjteményben, Miklós Pál fordításában, és Terebes Gábor: *Folyik a hid* című szöveggyűjteményében.

A történetek nagy része ifjúkoráról szól, ami nem mentes némi pimaszságtól, a guruival való szemtelenkedésről, sőt tettelegességgig fajuló agresszivitásától. De hát a Zen ezt elbírja, megengedi, sőt gyakran javasolja az excentrikus módszereket, amelyek a „hirtelen megvilágosodáshoz” vezethetnek.

A Su-La-Ce által közreadott szövegben éppen az az érdekes, hogy az idős Lin-Csi jelleme egyáltalán nem hasonlít ifjúkori karakteréhez. Bölcs, higgadt, kissé szkeptikus, nagy humorérzékű bölcsező képe bontakozik ki, akinek tanításai, történetei egyáltalán nem „koan-szerűek”. Egyszerű és érthető fejtegetések az élet, a szerzetesség, a hit dolgairól, és mindig a tanítványok kérdéseire felel, kifejtve gondolatait. Így a válaszok hosszabbak annál, mint amit a koanoknál megszoktunk, és nélkülözik a koanok többségénél megjelenő abszurditásokat, logikailag megmagyarázhatatlan fordulatokat. Elterjedt felfogás, miszerint a Zen-mester általában nem a kérdésre reagál, hanem a tanítvány lelkiállapotára, amely a kérdés feltevésére ingerelte. Ezért a koanok jó része értelmezésre szorul. Lin-Csi-re ez nem vonatkozik.

További kérdéseket vet fel, hogy Sári László és Horváth Z. Zoltán 1992-ben Tibetben, egy addig ismeretlen kis kolostorban bukkantak rá Su-La-Ce szövegének tibeti nyelvű fordítására. A tibeti hagyomány határozottan elzárkózott a kínai buddhizmus elől, csak az indiai buddhizmus útján kívánt haladni. Ezért halálosan izgalmas volt számukra, hogy egy tibeti kolostor könyvtárában ritkaságnak számító, kínai fordított szövegre bukkantak. A kolostor apátja minden nap csak annyi szöveget bocsátott ebből az anyagból rendelkezésükre, amennyit aznap le tudtak fordítani. Azt ígérte, hogy mire elkészülnek, addigra megszerzi 'Bri-smyug Rinpoce, a fordító szerzetes beleegyezését, és megkapják az egész iratot.

A szöveg tehát érdekes áttételeken ment át: Lin-Csi – Su-La-Ce – 'Bri-smyug – Sári és Horváth, amíg a kínai eredeti tibeti fordítása magyar nyelven hozzáférhetővé vált.

Mindez nem változtat Lin-Csi beszélgetéseinek nagyszerűségén, mélységén és magasságán. Lásunk belőlük néhány részletet.

1.

Lin-Csi kolostorába egy nap vendég érkezett. Vang tanácsos urat, aki támogatója volt a kolostornak, szívesen látták a szerzetesek. Miután jót ettek-ittak, Vang és Lin-Csi sétára indultak.

Amikor a szerzetesek csarnoka előtt megálltak, Vang úr megkérdezte:

– A szerzetesek, ugyebár, ebben a csarnokban olvasgatják a szent könyveket?

– Nem, tanácsos úr, a szerzetesek nem itt olvasgatják a szent könyveket.

– Nem itt? Hát hol?

– A szerzetesek egyáltalán nem olvasgatják a szent könyveket.

– Akkor bizonyára a meditációban gyakorolják magukat a hívek. Itt végzik a gyakorlatokat?

– Nem, tanácsos úr. A szerzetesek nem végeznek itt gyakorlatokat.

– Nem?

– Nem.

– Hát akkor hol?

– A szerzetesek, tanácsos úr, egyáltalán nem végeznek meditációs gyakorlatokat.

A tanácsos zavartan hümmögött, majd tovább kérdezett.

– Bizonyára nagy hitvitákat folytatnak, így képzik magukat. Ebben a csarnokban vitatkoznak?

– Nem, tanácsos úr, a szerzetesek sem itt, sem más-

hol nem vitatkoznak. És nem képzik magukat – mondta Lin-Csi.

– Hát akkor mit csinálnak ebben a kolostorban a szerzetesek?

– A szerzetesek, tanácsos úr, ebben a kolostorban buddhává válnak.

Ha akarnak – felelte Lin-Csi Vangnak, majd hosszan hallgatott.

S míg az apát hallgatott, a tanácsos elméje megvilágosodott. „Hiszen a világ mélye és sekélye, a gondolat fényessége, a szépség szép reménye, mind a mi kezünkben van” – gondolta Vang.

Majd meghajolt Lin-Csi felé, s szívében hálával távozott.

Uramisten, ha erre a tanításra csak egy percig odafigyelnének a különböző isten-tudatúak, a lelki-gyakorlatosok, az elvonulási meditációsok, a fogadalmakat tevők, és mindenki más, aki erőfeszítéseket tesz a megvilágosodásért, vagy az üdvösségért, vagy az Isten jóindulatáért, milyen nagy szellemi nyugalom áradhatna szét a hit világában.

2.

Áhidzsnya mester tanította Indiában a Magasztos Buddhát.

És Áhidzsnya mester tíz világekorszakon át mégis hiába meditált, buddhává mégsem vált. Egyszer odament hozzá egy szerzetes, aki nem hitte el, hogy ez megtörténhetett, és megkérdezte tőle.

– Írva vagyon, Mester, hogy egy világekorszak 4 millió 320 ezer évig tart. Így van-e?

– Így van.

– Írva vagyon, hogy Hatalmasságod, a Legnagyobb Tudások Ismeretének Legfőbb Tanítója, tíz világekorszakon át meditált. Így van-e?

– Így van.

– Hát akkor most mondd meg nekem mester, igaz-e, hogy mégsem váltál buddhává?

– Igaz.

– Nem értem, hogy történhetett. Mondd meg, kérlek, hogyan lehetséges ez?

– Épp azért nem váltam buddhává, mert túl sokat meditáltam. Tíz világekorszakon át.

– Vagyis hajszoltad a buddhaságot

– Hajszoltam a buddhaságot. Hajszoltam a megvilágosodást.

– Hívek! Vigyázzatok, el ne kövessétek ezt a hibát! Tíz világekorszak!

Amikor karnyújtásnyira a buddhaság – figyelmeztetett Lin-Csi apát, kolostorában, a Huo-to folyó partján.

Tehát Istenre, Buddhára, vagy bármilyen Kozmikus Intelligenciára nem lehet erőszakosan rátörni. Aki egy erőszakos lépést tesz feléje, az elől két lépést hátrál.

3.

Egy nap így szólt az apáthoz az egyik szerzetes.

– Nagy Tanító! A tíz világtáj buddhái mind ráleltek az egyetlen útra, mely a Nirvánába vezet. Csak azt szeretném tudni, hol lehet az az egyetlen út?

Lin-Csi ekkor felemelte görcsös botját, s egy hosszú vonalat húzott vele e levegőbe.

– Itt van – mondta. – Látod?

– Nem látom – felelte a szerzetes bizonytalanul, mire Lin-Csi a botjával mérgesen a hátára húzotta.

– Hát nyisd ki a szemed, te ostoba! Hiába prédikálok neked? – kiáltott rá, majd a bottal újra meghúzta a vonalat a levegőbe.

– Látod? – kérdezte a szerzetest. – Látod már az utat a nirvánába?

A szerzetes még mindig nem látta. Majd amikor az apát már harmadszorra is hiába rajzolta az utat a levegőbe, és harmadszor is hiába húzott görcsös botjával a szerzetes hátára, megsajnálta.

– Barátom – fordult hozzá. – Ugye, nem gondold komolyan, hogy én mutatom meg neked az utat a nirvánába? Ugye, nem képzeled, hogy ilyen könnyen beszélhatsz az örökkévalóságba?

Majd szomorúan, mintha csak neki árulná el a titkot, a fülébe súgta.

– Ugye, tudod szegény barátom, hogy nem segíthetünk egymáson. Nincs egyetlen út. Magunk vagyunk a világon, s ahányan vagyunk, annyi az út. És nem ismerhetjük egymás útjait.

– Tudom – felelte lehorgasztott fejjel a szerzetes. – Csak azt nem tudom, miért vertél meg háromszor, mielőtt ezt megmondtad.

Erre Lin-Csi negyedszer is ráhúzott botjával a hátára.

– Ez volt utolsó tanításom. Vésd jól emlékezetedbe, barátom.

A szerzetes még hosszan, csendesen álldogált, majd elindult kifelé az apát után. A csarnok kijárata felett ez állt:

Meg se moccansz, s céloznál vagy,
Szád se nyílt, s a szó elhangzott.
Mozdulsz, de mindig csak a falig –
Hát erre gondolj halálodig!

Ezt a tanítást én már 11 éves koromban megkaptam egy Adolf Hitler nevű társadalom-reformertől. Az Isten védőszárnyai alatt élő vallásos család biztonságából, hamis iratokkal, betanult hazug szereppel, tudatosult felismeréssel, hogy vadásznak rám, kertészinas-féle lettem, és egyedül maradtam.

Azután, mikor újra összeállt az örületben szét-esett világ – 15 éves lehettem – állkapocstályogom támadt. Meg kellett műteni. Anyám be akart surranni velem a műtőbe, de visszatolták a folyosóra. S akkor elmúlt a köd az agyamról. „Hiszen ezt én már megtanultam az Adolf-tól! Bármilyen szeretet, féltés,

együttérzés sem teszi lehetővé, hogy valaki belépjen a legintimebb körömbé. Ezt a műtétet minden fájdalommal, félelmével egyedül kell végigélnem. S azóta sem felejtettem el, hogy az ember minden lényeges dolgával egyedül néz szembe, egyedül születik és egyedül hal meg.”

4.

– Mondd meg nekem Mester, hogy mire való a Tanítás?

– Ajaj! Ajaj! – sóhajtozott Lin-Csi. – Ennél a kérdésnél én is mindig elakadok. De még talán maga a Magasztos se tudja, hogy mire való a Tanítás. Híveim! Mindazonáltal úgy gondolom, hogy a Tanítás vigasztalásra való. Minden csupán vigasztalás, semmi más. Azért van ez az óriási igyekezet, komoly iparkodás, mert az ember azt reméli tőle, hogy általa könnyebb lesz az élet, és könnyebb lesz a halál. És azért mert nincs más.

És tényleg nincs más. Ahogy öregszik az ember, egyre jobban kifosztja az élet. A *Virágot Algernonnak* című regényben, a zseniből újra értelmi fogyatékosá hanyatló fiú így könyörög: „– Kérlek Uram, ne vegyél el mindent!”

De a Jóságos Isten végül mindenkitől mindent elvesz. Ezért van bennünk istenfélelem és könyörgő belenyugvás: „Legyen meg a Te akaratod.”

5.

Egy reggel a kapus vándorszerzetesek érkezését jelentette.

– Árujátok el mit akartok? – szólította meg a csarnokba felsorakozott híveket Lin-Csi.

– A Tanítást akarjuk Mester. Hasztalan vándoroltunk eddig, most a te kezedből várjuk Buddha tanítását.

– Bezörgettek ide, akár egy szatócsüzletbe, és Buddha tanítását kéritek?! Hát tőlem ne várjátok híveim! Én nem szolgálom fel nektek. Buddha tanítása mély, és olykor homályos, kifürkészhetetlen. Nem nektek való.

Ti csak szaladgáljatok egyik kolostortól a másikig, mint eddig. Sójajtsátok el szentséges kéréseket minden apát-nak, és tartsátok a markotokat:

„– A Tanítást akarjuk! A Tanítást! A Tanítást!”

– Hát nem veszitek észre rühes szalmakutyák, hogy most is éppen Buddha tanításán tapostok piszkos lábatokkal. Nincs tanítás, mely elérhető ily hiú törekvéssel, ily henye tapogatózással. Nincs tanítás, melyet kifelé kereskedve elnyerhet az ember.

Lin-Csi lassan, bizonytalanul lépkedett cellája felé, amikor eszébe jutott a régi strófa:

Örökkön nyugtalan a tenger,
Örökkön zúgnak aombok,
Örökkön háborog az ember,
Örökkön kicsik a dolgok.

Elmosolyodott.

Igaz. Örökkön kicsik a dolgok. De miért, hogy csak utólag visszanézve vesszük ezt észre? Uramisten, mennyi izgalom okozta plakkot szereztem az ereimre, induri-pindurivá zsugorodott, óriási események miatt.

6.

Lin-Csi tanítása az okosságról.

– Jegyezzétek meg szerzetesek, hogy senki sem az eszével boldogul. Boldogulni éppen az ész féken tartásával lehetséges. Aki ezt nem tudja, saját okosságának válik áldozatává. Mert az okosság, nem egyéb, mint élénk, nyugtalan működése az elmének, nem egyéb, mint gyors válasz a kérdésekre.

– Az okosság meggondolatlan és hiú, szívesen tolszik előre, hogy megmutassa magát. Különbözik mind a bölcsességtől, mind a tudástól. Nem mély, nem józan, és nem tiszta. Szeszélyes és veszedelmes, mint a hirtelen támadt szélvihar. Tartsátok hát féken az okosságo-

tokat, szerzetesek, nehogy magával ragadjon benneteket.

– Minél okosabb az ember, annál hosszabb az Út. Annál messzebb a buddhaság.

Jaj!

7.

Kolostorában egy reggel ezzel a kérdéssel fordultak Lin-Csi apáthoz a szerzetesek.

– Mondd apát! Mi történik a Magasztos Tanításával, amikor a világon már mindenki buddhává vált?

– Kinek a tanításával? – kérdezett vissza értetlenül az apát.

A szerzetesek összenéztek.

– A Magasztos Buddha tanításával – ismételte meg bizonytalanul az egyik.

– Nem tudok róla, hogy a Magasztos Buddhának lenne tanítása – szólt az apát, majd hosszú csend uralta a csarnokot.

– Mester! Épp téled hallottuk a tanítást. „Átlátni a valóság titkát, ismerni az okokat és a törvényt. Megszabadulni a vágyak indulatától, a létezés indulatától, a tudatlanság indulatától. Legyőzni a születést, és legyőzni a halált.” Ez Buddha tanítása, és téled hallottuk!

– Nem ismerek ilyen tanítást.

– Mi volt mindez Lin-Csi apát? Nem Buddha tanítása?

– Nem Buddha tanítása volt, szerzetesek. Nem ismerem Buddha tanítását.

– Miféle tanítás volt, Lin-Csi apát?

– Nem volt semmiféle tanítás. Nem ismerek semmiféle tanítást.

– Mivel töltöttük kolostorodban az éveket, Lin-Csi apát?

– Magatokkal voltatok elfoglalva. Ez volt a dolgotok. S tette dolgát minden tanítvány.

– És a Tanítás? Nem a Tanítás szellemében éltünk, apát?

– Nincs semmiféle tanítás. Nem is volt, nem is lesz. Megmondtam már. Magatok vagytok, nincs semmi más. Lin-Csi előtt épp úgy, mint Lin-Csi után.

– Mit jelentsen ez, apát?

– Nem lehetünk mindig együtt, hiveim. Az a cédrus sem áll örökké ott a kertben, nem áll a kolostor sem, de még a Huo-to partján ez a hegy sem. És nincs semmiféle tanítás sem, mely még egyszer összefogna bennünket és az időt. Nincs semmi sem, csak ti vagytok, míg vagytok egyáltalán. Legjobb tehát, ha ezután már mindent magatokkal intéztek el. Menjetek szerzeteseim! Menjetek tovább!

Eddig minden rendben is lenne. Sári és Horváth szorgalmasan dolgoztak a szöveg másolásán és fordításán. Ám, a munka végén történt valami, amit Sári László így beszél el:

„Végül elérkezett utolsó látogatásunk napja. A megszokott úton indultunk a városból a kolostor felé, a Lhasa-folyó partján. A kéziratra gondoltunk, amelynek másolatát végre megkapjuk. Ám a folyócska átkelőhelyéhez érve, ahonnan már jól láttuk a kolostort, elámultunk. A szokásosnál is csendesebb volt a környék, maga a kolostor pedig néptelennek látszott. Közelebb érve feltűnt, hogy ablakairól eltűntek a fehér függönyök, s ócska, elsárgult rongydarabok lógtak a helyükön. A kaput pedig nemcsak bezárták, de be is szegelték valakik. Később vettük észre, hogy az ablakokat is.

Többször körbejártuk a néptelen falakat, azután visszatértünk az átkelőhöz. Először a révésznél érdeklődtünk a szerzetesek holléte felől. Azt állította, nem tud róla, hogy a kolostorban valaha is éltek szerzetesek. A körülötte álldogálók bólogattak, he-

lyeselték. Aztán egyikük elmondta még, hogy a kolostort is kertjét emberemlékezet óta temetkezési helyül használták, de jó ideje már annak se.

A későbbiekben még néhányszor elmentünk az aranyozott tetejű épülethez, de semmi változást nem tapasztaltunk. Néztük a beszegelt kaput, az elszárgult függönydarabokat az ablakok mögött, aztán bámultuk a kis folyó vizét, mely a távoli hegyekben majd a hatalmas Brahmaputrába (Gcan-po) ér. Azóta is tanácstalanok vagyunk.”

Mi több: én is. Szkeptikus európai lelkemben azonnal kétség támadt, vagy a kézirat létezése, vagy a váratlanul elnéptelenedett kolostor legendája iránt. Tanácstalanul tartottam a kezemben az elismerés borostyán koszorúját, nem tudva, hogy azt most a tanító Lin-Csi elporladt fejére, vagy az író Sári László nagyon is élő homlokára kell-e illeszteni. Végül egy belső hang tanácsára, a borostyánkoszorút átdobtam a kis aranyozott tetejű kolostor kertjébe, hadd osztozzanak rajta élők és halottak, majd szaporán igyekeztem hazafelé a XIII. kerületbe, ahol Lurkó és Asa kutyám, meg Mofli cicám várt, no meg a már kihülő félben lévő vacsora.

Vas Gereben

A NEMZET NAPSZÁMOSAI

Írnom kell valamit Vas Gereben életéről is, mert az olvasók által teljesen elfelejtett író. Már csak a könyvtárosok, irodalomárok ismerik a nevét. Én úgy vélem, hogy elsősorban Mikszáth Kálmán hatalmas tehetsége és súlyos egyénisége szorította az ismeretlenségbe ezt a szintén anekdotázó kedvű, hazafias érzelmű, a színészek, a jogászok és a politikusok sajátos világát jól ismerő ügyvéd-író.

Hivatalos nevén Radákovits József, bár papáját, a Batthyány grófok ispánját még Radankovicsnak hívták. A Radankovics-fiú 1823-ban született. 1840-ben túrhetetlen magatartása miatt kicsapják a pécsi papneveldeből. Először gazdasági gyakornok lesz, de onnét is hamar kirúgják, azután Pápán írnokoskodik és nyomorog. Jellemére éles fényt vet, hogy miután akad egy Radákovits Bódog nevű kollégája, kölcsönkéri annak az iratait, és Radákovits néven Győrben beiratkozik az egyetemre joghallgatónak. A győri lázadó, reformokat sürgető ifjúság híresen kemény vezére lesz, ezért nevezik el Vas Gerebennek, ma úgy mondanánk „vasfogú gereblye”.

1847-ben ügyvéddé avatják. Akkor már mindenfelé jelennek meg írásai. A forradalmi kormány

1848-ban rábizza a *Népbarát* című újság szerkesztését. Szerkesztőtársa egy verseket írogató, szerény vidéki jegyző, név szerint Arany János. Ám Vas Gerebent a Bach-korszakban eltiltják az újságírói tevékenységtől és az ügyvédi gyakorlattól, az irodalomból kell megélnie. Ez a helyzet igen termékenyen teszi. Mára már elfelejtett művei: *A régi jó idők*, *Nagy idők*, *nagy emberek*, *A nemzet napszámossai*, *A pörös atyafiak*, a *Garasos arisztokrácia*. A kiegyezés hírére újra újságíróként siet Bécsbe, egy gyógyszer-tárban pezsgőport kér, összeesik, és 1868. január 26-án, 45 éves korában, a helyszínen meghal.

A *Nemzet napszámossai* – színészek, a magyar színpad hőskorából, beágyazva a reformkor sajátos figurái és problémái közé, néha csetelve-botolva, néha diadalt aratva a német nyelvű kőszínház produkciói felett. Vas Gereben így vezeti be ezt a regényét:

Hosszú útra megyek, apáink erkölcsét akarnám elhozni a múltból, bár csak valamennyien eljönnének velem. Nem hívok senkit. Hanem aki a múltnak tetteiben példát nem lát, ki a jelenben teendőt nem talál, s a jövőért áldozni nem akar... kérem, ne jöjjön el.

Nem is rossz szöveg, mindenkori rendszerváltások idején használható.

Ez a korszak, amely a regény ideje – 1810 és 1823 között – a napóleoni időktől a magyar nemzeti öntudat felébredéséig, már előre vetíti a független magyar nemzeti állam megalakulásának egyre erősödő akarását. A vármegyék egyre inkább a magyar érdekek védelmezői lesznek az osztrák császári hatalommal szemben. Az írói képzelet figurái között feltűnnek a kor hiteles alakjai: maga Ferenc császár, Kállay Miklós, a híres szabolcsi alispán, Déryné, Megyeri Károly, Nagy Pista, Szentpéteri, a magyar vándorszínészet úttörői, akiknek nevét legalább Petőfi verséből és filmről ismeri a mai, átlagosan műveletlen,

hamburgert falatozó, esténként a televízióra meredő polgár. Az egyik legelőbb, felidézett alak a hírhedten goromba Németh János, „causarum director”, vagyis a császári javak igazgatója, a császár bizalmasa, aki soha nem hagyta el budai lakását, s díszmagyarban inkább akárhányszor felkocsizott Bécsbe...

A jelenet, amibe elsőként belépünk, az a pillanat, amikor Stand Károly, kicsapott konviktusi diák megszólítja egy vándor színtársulat rosszkedvű igazgatóját.

– *Uram, beállok a társasághoz.*

Végignézte a direktor a fiatalembert, s míg a kémlelés tartott, Stand vörös lett, mint a paprika...

– *Barátom, igen sajnálom, de nem lehet!*

– *Nem lehet? – kérdi Stand öntudatlanul.*

– *Egyáltalán nem lehet – felel a másik megint.*

– *Talán nagyon kicsiny vagyok? – kérdi Stand az okokat keresve.*

– *Még kevésbé használhatnám, ha nagyobb volna.*

– *Hát különben elég nagy volnék?*

– *Még megjárna. Hanem már mondtam, hogy nem lehet – mondja az igazgató.*

– *Az úr a képemet nézi, ugye? – kérdi a másik nagy félelemmel.*

– *Biz én azt nézem, kedves barátom.*

– *Tehát az én képem riasztja vissza?*

– *Bizony attól, akármelyik igazgató is elirtózna, azt mondhatom az úrnak.*

– *De mit tehetek én arról uram – mondja Stand elkeveredve –, hogy himlőhelyes vagyok?*

– *Arról nem tehet az úr, igaz – magyarázkodik az igazgató – hanem egyébről aztán mégis tehet.*

– *Példának okáért miről?*

– *Hogy olyan kövér, egészséges képe van, barátom, hogy szinte mernék fogadni, hogy nemcsak szereti a pecsenyét, hanem ugyancsak evett is eleget.*

- Ha előttem állt, már csak ettem belőle én is.
- Szja, barátom, ez nagy hiba, mi nem eszünk pecsenyét.
- Akkor én sem eszem.
- De mi csak egyfélét eszünk ám valamennyien.
- Akkor én is csak egyfélét eszem, mint a többi. Ahol hat elfér, elfér a hetedik is.
- Nem fér el, amice, bizony mondom, nem fér el. Mert lássa, nálunk úgy van, hogy jutalomjátéknak is bátran használhatjuk, ha a hat közül egyik jóllakik! S ha még egy ilyen egészséges étvágyú fiatalembert felveszünk, nem tudom mikor lakunk jól.
- Hát még enni sincs elegendő?
- Nincs, amice, tehát ne haragudjék, nem vehetjük be!
- Ám a sors segítségére siet Standnak. A színházzá avatott pajtában – ami igen előkelő hely a birkaakolhoz képest – az összezsúfolódott és türelmetlenkedő közönségtől megrémült igazgató azt veszi észre, hogy egyik színésze hiányzik, és semmilyen keresésre nem kerül elő. Ám megint ott van Stand, és ajánlkozik a szerep eljátszására, mondván, hogy könyv nélkül tudja a darabot. Az igazgató tehetetlenségében beöltözteti.
- Amice! – mondja a felöltözött újoncnak –, maga kilépvén, először egy szót sem szól, szemeit összehunyorítja, de lassanként enged a haragból, aztán a ráncok elmúlnak, mosolygó képet mutat, mindig vigyorgóbb képe lesz, végre majd a szája reped el a nevetésben, de ezt csak mutatni fogja. Amice, próbálja ezt, hanem minden nyikkanás nélkül, csak úgy a képét rángatva.
- Stand előlép, a direktor merőn nézi, és látja, hogy az újoncnak húsos képén olyan mérges barázdák tolódnak össze, hogy sámfával sem lehetne simára mázolni, s íme, lassanként mind elenyézik, s haragból átmegy a fiú egy csöndes mélézásba, aztán, mintha a talpát vakarnák, mosolyogni kezd, utóbb úgy vigyorog, hogy

zápfogát is megolvashatná az ember, végre úgy kitágul a szája, hogy a füle is mindjárt belepottyanik, mire direktor úgy veri magát a színpadhoz nevetésben, hogy az egyik asszonyosság ráönt a vizeskorsóból, mert még előadás előtt meggebed, s hová lesznek, ha ennyi tojást vissza találnak vinni?

Kénytelenek voltak a darabot elkezdni, mert amint az igazgatónak a vihogását meghallák, látni akarta a közönség is, és néhány perc múlva a közönség elé állt Megyeri, megkeresztelkedvén a színpadnak, és fölcsapván komédiásnak...

Előadás után Köntös Mihály, a bíró, aki vacsorára hívta meg a társulatot, azt kérdi az igazgatótól.

– Ugyan hol tett szert az úr, arra a derék legényre, aki a képével is tud nevetni?

– Most szegődött be hozzám.

– No azt jól beszegődtesse az úr, mert az annyira érti a mesterségét, hogy az kinevetetné az emberből a halálos nyavalyát...

... amit három asszony egy délután megfőzhetett, rendre tálták a vendégeknek, kik közül a színészek sajnálták legjobban ezt a tömérdek ételt, mit egyszerre kell most megenni, holott hét-nyolc napra elosztva, hézagpótlónak vajmi alkalmas volna.

Megyeri minden tálat érintetlenül eresztett el... És mindenki azt mondta magában: ez aztán magyar komédiásnak született... A nagy vacsora után, az igazgató maga szólította meg Megyerit:

– De hát ma miért nem evett abból a sok jó ételből?

– Legalább lássa az igazgató úr, hogy olyan ember is van, ki akkor is tud koplalni, mikor nem kénytelen vele.

Hol vannak már ezek a nyomorult idők! 193 év telt el azóta. Ma a színész, a társadalom megbecsült embere, tizenkét legkiválóbbjuk havi félmillió forintnyi pénzt inkasszálhat az államtól. Persze akadnak néhányan – talán túl sok a színész a Kárpát-me-

dencében –, szóval akadnak néhány százan, akik nyomorognak, ennivalóra sem telik nekik, még a kutyájuk oltását, gyerekük iskolázását sem tudják megfizetni. Mindenféle alja munkát elvállalnak, betegesen vonsozzák magukat, annyi havi nyugdíjból próbálnak élni, mint egy italos-cigányzenés vacsora egy jó vendéglőben... Nevezzük őket pauditsoknak. Azután hál'istennek belehalnak valamelyik kezeletlen betegségükbe, vagy önként távoznak a halálba, a Domján–Schütz modell szerint. Mint kultúr-nemzet, nagy temetést szoktunk rendezni nekik, papból, beszédből több is akad, a televízió közvetített látványosságban.

És ez még csak a kezdet. Nemsokára lesz 12 legjobb sportolónk, muzsikuskunk, orvosunk, mérnökünk, kukásunk, sintérünk, írónk és költőnk – minden művészeti ágból és szakmából a legjava, félmillióval.

Csak a kiválogatás nehéz kissé. Próbaképpen megpróbáltam összeállítani a 12 legjobb reneszánsz festőt: Michelangelo, Leonardo... A többiben még nem egyeztem meg magammal, tájékozatlan lévén politikai beállítottságuk felől...

Most az ötvenévi csárdába látogatunk el, hallgatóni. Ott vacsorázik egy grófi intéző, sőt jószágigazgató – akkoriban „bonorum direktornak” nevezték – egy úrral, akivel a csárdában találkoztak össze.

A jószágigazgató a grófját képviseli egy örökösödési ügyben az államot képviselő „fiskussal” szemben. Az elhalt Keszy Balázs nevű úr vagyona a per tárgya. Erről mesél.

Egyszer csak bejön még egy utazó, jó napot kívánva leül a padra tett, kopott és málladozó béléstű bundája mellé. Szóval valami hányt-vetett szegény ember. Jobb híján odafigyel az urak beszélgetésére.

– Aztán tudna nagyságod módot lelmi abban, hogy Keszy Balázs vagyona kikaphassa a fiskustól?

– Merő tréfa a dolog – nevet a direktor. – Tudja az úr azt a történetet, midőn a róka meglátta, hogy a varjúnak a szájában sajt van?

– Ezt is tudom – felel a másik –, hanem amint én hallom, az a Németh caesarum direktor nem olyan könnyű legény, hogy egyhamar elejtse a sajtot.

A direktor egyet legyintett a kezével, de akkor a bundaőrző ember megszólamlík, és a bejövő kocsmárosnak elég hangosan mondja:

– Adjon gazduram egy szelet sajtot.

Behozták a sajtot s a megrendelő falatozáshoz fogott. Oly jóízűen ette a sajtot, hogy a direktor is megkívánta.

– Nekem is adjon egy szelet sajtot.

– Elfogyott – mondja a kocsmáros –, az utolsó darabot hoztam be, s ha csak az úr nem ad belőle, én nem adhatok.

A sajtot evő ember nagyon jól hallotta a beszédet, de egy szóval sem kínálta meg a sajtból a direktort.

– Jó lehet az a sajt! – kezdi a gúnyolódást a jószágkormányzó.

– Meg lehet enni!

– Nagyon szereti az úr a sajtot, amint látom.

– Megezem!

– Hallja az úr, én is nagyon szeretem a sajtot.

– Elhiszem.

– És nem kínál meg az úr?

– Igenis, nem kínálom meg.

– És miért nem, könyörgöm alázatosan?

– Meg akarom tudni, hogy uraságod mennyivel volna ügyesebb a rókánál, mely a hollót addig dicsérte énekéért, hogy az elkárogtatta magát, és elejté a sajtot.

– Úgy? – mondja a direktor – literátus emberek vagyunk. Talán éppen valami normális iskolai professzor?

– Az nem vagyok.

– Hát mik vagyunk, ha szabad tudni?

– *Én uram – mondja a kérdezett vállát húzogatva –, engedelmeivel mondván, direktor vagyok.*

– *Úgy? – Mosolyog a gúnyolódó. – Értem, uram, hanem kicsoda direktor? Mert lássa az úr, sokféle direktor van, példának okáért pálinkaházi direktor, normális iskolai direktor, magam pedig véletlenül egy méltóságos grófnak bonorum direktora vagyok.*

– *Nagyon jól van uram – felel a megzaklatott –, és hogy együtt azt is megtudja az úr, hogy mért nem adtam az úrnak sajtót, megmondom, hogy én meg fölséges urunknak, királyunknak, első Ferencnek 'causarum direktora' vagyok.*

... *Megérkezvén Bécsbe, néhány nap alatt észrevehette a causarum direktor, hogy a jószágdirektornak pártfogói vannak... Némethet a leghatalmasabb emberek egyike szólította meg az ügyben.*

– *Nekem nagy szívességet tenne ön, ha ez ügyben akadályt nem csinálna.*

– *Bizony pedig én akadály leszek.*

– *Tréfál ön – folytatja a másik –, vannak körülmények, midőn az embernek egyik szemét be kell hunyni.*

– *Azt hiszi excellentissime, hogy én egy szemmel nem látom, hogy mi van a „Corpus Jurisban” megírva?*

– *No, akkor hunyja be mindkét szemét, kedves barátom, Németh.*

– *Az is mindhiába lenne, mert én a „Corpus jurist” könyv nélkül tudom.*

Azt meg én tudom jól, hogy ez a humor csuda naiv a mai olvasónak, aki már az első mondatoknál kitalálja, hogy miről van szó. És mégis idéztem, egyrészt mert mindennek ellenére ez a jelenet nagyon kedves, másrészt, mert az író igen fontosnak tartja. Ő ugyanis sok kutatás árán rekonstruálta Németh valóban elhangzott mondatait.

Nagyon kérem a tisztelt olvasót – írja –, hogy ez úrnak szavait úgy vigyázza meg, hogy azokat a múlt

időknek meghamisíthatlan adataiként közlöm, és hogy azokat valamint elferdíteni, úgy elhallgatni sem akartam, mert be akarom bizonyítani, hogy igen helyesen megfér egymás mellett, hogy valaki hű hivatalnok és becsületes hazafi legyen.

Ez Vas Gereben szándéka. S akkor – mondjuk negyedszázaddal a Habsburg-ház trónfosztása előtt – ez az igény nem volt irreális. Viszont érthető, hogy az író miért fogadta lelkes örömmel a kiegyezést. Deák Ferenc határozottan megmondta, hogy ha Magyarország véglegesen elszakad Ausztriától, ellenséges országoktól körülvett, jelentéktelen államocskává zsugorodik. Pedig akkor még az úgynevezett Nagy-Magyarországról volt szó. Ezért akartam, hogy ma, az Európai Unióba való belépés előtti pillanatokban, hadd hallassa a szavát Vas Gereben is.

Míndezek a politikai huncutságok persze nem változtatnak azon, hogy én ezt az írot mindentől függetlenül nagyon szeretem. Az ő magyarjainak többsége között, az akkori magyar szellem és erkölcs légkörében szívesen éltem volna, még emancipálatlan zsidóként is. Ne haragudjanak meg rám: közel kétszáz év alatt ijesztően sokat romlottunk.

Lapozzunk tovább. A regény egyik főszereplője, Pusztay Imre, frissen végzett jogász, Németh irodájába kerül gyakornoknak. Történetesen – rokoni szálakon keresztül – ő is ismeri Keszy Balázs hagyatékának perét. Ám erre nem is gondolva jelentkezik a causarum direktor irodájában.

Persze, hogy nem ismerte az öregurat, azért nem hiába hogy aranyos mentébe képzelte, s midőn a két első csöngetésre nem jött senki a kapura, harmadszor ugyancsak megkapaszkodott a csengettyűhúzóba.

– *Ki vagy? – mondja egy barátságatlan hang.*

– *Majd megmondom, ha bemegyek – válaszol a fiú né-*

mi büszkeséggel, nem akarván ajtón által vallatni magát.

Kinyitott az ajtó félig. Födetlen fővel, hátrafésült deresedő hajjal, sűrűn elszórt zsinóros búzavirágszín mentében állt meg a félig nyitott ajtó között egy ember.

– Hát aztán? – kérdi az ajtónyitót elég furcsán, mikor még miről sem beszéltek.

– Itt lakik Németh doktor úr önagysága? – kérdi Imre.

– Hát aztán?

– Ha itt lakik, szeretném tudni, itthon van-e?

– Hát aztán?

– Bejelenteném magamat, kedves urambátyám – mondja a fiú, becsületet adván az öregnek.

– Hát aztán?

– De már aztán a többi csak ott benn mondanám meg kedves urambátyám, mert engem küldtek is, meg várnak is, s ha ő nagyságának úgy tetszik: vagy megmaraszt, vagy elkerget. Az lesz aztán, hát aztán?

– Menjünk hát be! – mondta a kapunyitót... Bevezette az irodába, hol a fiú jónak látta nevét megmondani bejelentés végett.

– Én Pusztay Imre vagyok.

– Mindjárt gondoltam, hogy ilyen süldőember lesz – mondja az öreg, s az egyik asztalom fekvő irományokra mutatva mondja: Üljön le az ifjú úr, olvassa el az irományt, s ha elolvasta végig, készítsen véleményt, amint tetszik, s ha készen van, szóljon be az oldalszobába, ott várakozom.

– Meddig? – kérdi a fiú, tájékozni akarván magát.

– Mondtam már, hogy ha készen lesz, szóljon be. Magamat ajánlom. – Ezzel elment.

A fiatalember nekiült az olvasásnak, melyben mindjárt az a legfurcsább, hogy nevek helyett X. Y. Z. szerepelnek... Végigolvasá az egész történetet, mely szakasztott párja volt Keszy Balázs úr történetének.

... Az iratnak végén áll az utasítás, hogy a névbetűk helyett hagyjon helyet... s az elkészült véleményt a kan-

cellárhoz így és így címezve, különös gonddal írja le, a papiros is ott van az iratok mellett...

Imre nekiülvén a legelső munkának... az ifjú lélek buzgó igazságszeretetével bizonyítá, hogy kemény vizsgálat szükséges a tán elfeledkezett tisztakar bűneinek felderítésére, de annál kevésbé jutalma az árulónak... Tehát vizsgálat és büntetés jobbra vagy balra, de addig egy talpalatnyi földet sem tanácsol kiadni a fiskus.

– Készen vagyok! – mondja Imre, az iratokat a szomszéd szoba felé nyalábolván, s a vigyázva kinyitott ajtónál meglátva az öreget, ki hátratett kezekkel várt ott, átnyújtá az iratokat... maga pedig visszalépett az irodába, hogy ott várakozzék.

Ezalatt egy fiatalember lép be minden kopogtatás nélkül... otthonos megjelenése gyaníttatá Imrével, hogy ez idevaló, mit még inkább hitt, midőn látta, hogy a kapukulcsot egy mellékasztalra teszi le.

– Jónapot kívánok! – mondja Imre a másiknak.

– Magam is éppen annyit. Barátom lesz nálunk a junior fráter?

– Én leszek, ha első nap ki nem vetnek.

– Odáig nem hiszem, hogy menjünk... De hamarjában tudja meg amice, hogy a 'junior fráter' itt a minde-nes, az a lótfutó... az vált tányért az asztalnál, az vagdalja el a pecsenyét... a junior fráter mindig a kocsis mellett ül, ha pedig az öreg füttyent vagy audiat-ot kiált, a junior fráternek kell a parancsszóra menni.

– Hát aztán?

– Önagysága semmit nem mond kétszer... mert azt szokta ám mondani az öreg, hogy a fiatalember még a fülével is dolgozzék.

– Hát aztán?

– Aztán meg ne ijedjen, ha az öregúr vastagabban mond meg egyet s mást, mert akit a legjobban szeret, azzal a leggorombább.

– Hát aztán?

– Kérdés nélkül sose álljon vele szóba, mert nekem is azt mondta, hogy a fiatalembernek a füléhez nő, ami a nyelvéből elválik.

– Hát aztán?

– Aztán pedig még egy mondanivalóm van: hogy az öregúrnak megszokott szójárását sose utánozza, mert akkor vége lesz az esztendőnek mindjárt.

– És mit szokott az öregúr legtöbbször mondani?

– Nem beszélt vele soha, kedves barátom?

– Soha az életben.

– Majdnem lehetetlen hinnem, holott amint észrevettem, mindig őt utánozza.

– Hogyan utánoztam volna, mikor beléptemkor egy korosabb emberen kívül senkit sem láttam?

– Nem emlékszik amice, hogy ez az ember mit felelt, amikor kérdezte?

– Sohasem felelt az nekem, pedig eleget kérdeztem.

– Hanem biztatta a beszélgetésre, mint ön engem előbb: hát aztán?

– Szinte rám ragadt itt ez a furcsa beszélgetési mód... Mindenki így beszél ebben a házban?

– Csak maga az öreg. Amint gyanítom, ő ereszttette be a kapun.

A szomszéd szobában most élet jelei mutatkoztak, valaki élelet füttyentett, s míg a beszélgető fiatalember ide-oda kapott, már 'audiat'ot kiabált az öreg.

– Hadd jöjjön be a másik.

Bejött Imre, s köszönni kezdé a kegyességet, hogy magához fogadni méltóztatott... de az öreg a szavába kapott.

– Hát te bolond Istók, azt hiszed, hogy a kancellárnak úgy írhatasz, mint a budaörsi bírónak?

– Nagyságos uram, nem is saját nevemben fogalmaztam én azt...

– Persze azt gondoltad, hogy elég goromba fráter ez a vén Németh, ez még vastagabban is megmondja, ha éppen rákerül, ugye?... Szja, ha egyszer veszett nevét köl-

tik az embernek... dörmög az öreg, aztán pedig a letisztított fogalmazványt aláírva, utasítá a bámuló fiút, hogy az üres helyekre beírván a hiányzó neveket, melyeket rajzónnal odajegyzett, küldje illető helyére Bécsbe.

– Mit bámulsz riadt rá aztán az öreg, s vad hangon kérdezte: – Tudsz-e tyúkszemet vágni?

– Igenis tudok – mondja a fiú megdöbbenve, pedig soha életében egyszer sem próbálta...

– Ott a tyúkszemvágó! – utasítja Németh...

A fiú összeszedte minden nyugalmát, s negyedóra alatt lehámozta a tyúkszemét...

– Deb'zon nagyobb számárnak hittelek, mint amilyen vagy – mondja Németh, újra fölhúzván a csizmát, és néhányszor körüljárt a szobában, megpróbálva miként felel meg a végzett munka a csizma kényelmének...

– Na, mára elég volt ennyi... helyén legyen az eszed... én sem vagyok ám kilencfejú sárkány – vigasztalja a fiút.

Mese ez, vagy valóság? Éltek egykor ilyen köz-tisztviselők is Magyarországon? Ha rajtam állt volna, 1830 és 1910 között szerettem volna megélni 80 évet. Ifjúként vettem volna részt a szabadságharcban, vasban, bilincsben lettem volna szenvedő hős Kufstein várában, harminchét éves koromban szabadulva bekapcsolódom az üzleti vagy a tudományos életbe, talán íróvá is válhattam volna, sőt családalapításra is rávesz a balsors, és zsörtölődő öregúrként hiába lettem volna valamelyik szakma „nagy öregje”, akkor már főleg az izületeimmal, a szívemmel, a vesémmel foglalkoztam volna.

De az nem fordult volna velem elő, hogy saját házámban, félmillió sorstársammal együtt, intézményesen akarnak megölni, s hogy olyan kormány vezető a pusztuló országot, akiket néhány hónap múlva fellógnak, mint közönséges bűnözőket, majd néhány év múlva, ugyancsak fellógnak vagy börtönbe vetik a közéleti méltósággá vált egykori felló-

gatók nagy részét, mert azt állították, hogy ellenséges idegen hatalmak spionjai, árulók, összeesküvők. Az életben maradtak – szabadulásuk és rehabilitációjuk után – szövetséges államok intenciójára börtönbe majd akasztófára küldték az egykori miniszterelnököt, ellenforradalmárrá minősített egykori szabadságharcosokat, köztük jó nevű írókat, újságírókat, sőt tudósokat is... Az általam megért hetedik rendszerváltás után, az akkori kormány visszapiherte a lovastengerészt, aki anélkül volt altengernagy, hogy – mint Gábor Andor hiányolta – József főherceg kinevezte volna a Lágymányost altengerré. Majd újabb kormánynak sikerült a gazdasági összeomlást megakadályozva és önmagát egyetlen politikai lehetőséggé nyilvánítva, elveszítenie a nép bizalmát. Aztán a zöld ifjúság szédült meg a hatalomtól, akiket most tolvajlással, sikkasztással, törvénytörő meggazdagodással vádolnak, amint ők is tolvajlással, sikkasztással, törvénytörő meggazdagodással vádolják a mai kormányzókat...

A meghökkentő az, hogy a század-, sőt ezredforduló politikusai közül senki sem rendelkezik annyi intellektuális belátással, hogy egymás állandó gazemberezése, hazaárulózása az ország és a világ népei előtt végül csak megdöbbenést válthat ki: miféle ország lehet az, ahol utólag mindig kiderül, hogy rendre köztörvényes bűnözők kerülhetnek hatalomra? Milyen sátáni csoda segít újra meg újra, állami vezető pozícióba kerülni gengsztereket? Hogyan hangozhat fel ismét nyilvánosan az egykori tömeggyilkosok ideológiája? Megállíthatja-e ezt a folyamatot ennek a kis kriminális országnak a beszuszaolása Európa közösségébe és kontrollja alá? Hiszen úgy tűnik, hogy I. Ferenc József apostoli királysága és császársága óta, ebben az országban nem kerültek kormányra rendes, becsületes emberek! Csak

annyi változott, hogy a látszatra még adó, álszent gazfickók után, ma már a mosolygó fajták nyíltan üzletelnek a hatalommal.

A köznép persze utánuk! Bárhol kaparják is meg az üzleti-, vagy közéleti élet felszínét, előbukkan a simli, a csalás, az „akit lehet becsapunk” elve. Ezért undorító már újságokat olvasni, híreket hallgatni.

Hát hogyan szeretném Vas Gerebent íróként is, politikusként is, mert ha már a jövőben nem hihet az ember, talán a múlt felpislákolthat némi reményt: hátha fellobbanhat még néhány maradék parazsa a régi tisztességnek...

Alan Alexander Milne

MICIMACKÓ

MICIMACKÓ KUCKÓJA

Az olvasóhoz

*Köszöntünk, kéz a kézben
 (részemről mondjunk mancsot),
 hogy teljesítsük részben
 kérésed és parancsod,
 mely minket felidézett,
 mint mackóvágy a mézet,
 Lurkó kutya meg én
 egy lélek, két legény...
 Ó, JAJ! BOCSÁNAT! SZÓVAL:
 Róbert Gida, meg én,
 egy lélek, két legény,
 egymást nagyon szeretjük,
 és együtt
 s evégett
 ketten szeretünk téged.*

Milne a kisfiának írta ezt a könyvet 1926-ban. Világsiker lett, gyakorlatilag minden nyelvre lefordították. Lénárd Sándor, a brazíliai őserdei telepre szakadt magyar orvos és író latin nyelvre ültette át.

Ma az angliai iskolákban a gyerekek a *Micimackó*ból tanulnak latinul. Magyarra Karinthy Frigyes fordította. Mint mondani szokták, a fordítás jobb lett, mint az eredeti.

Csak éppen... apa és felnőtt fia – a regény Róbert Gidája – nem kedvelték egymást. Ma már mindketten eltávoztak a Földről.

A *Micimackó* – mint T. S. a *Kököszi és Bobojsza* című manó-regény szerzője írta – szóval a *Micimackó* is egészen kis gyerekek és egészen nagy felnőttek számára készült. Az én életemnek kiszakíthatatlan része ez az Edvárd-medve, eredeti nevén Winnie the Pooh (igenis, Winnie, pedig fiú), s az évek során tényleg egy lélek lett belőlünk. Én gyakran vagyok *Micimackó*, de soha nem mondom meg, hogy mikor szól ő belőlem, ezért sokszor meglepetten néznek rám, azt hiszik, hülyéskedek, vagy egy kicsit elment az eszem.

Viszont ez az egybeforradás, egymás áthatása feljogosít arra, hogy *Micimackó* nevében néha szigorú nyilatkozatokat tegyek. Például kijelentsem, hogy sem *Micimackó*, sem *Malacka* nem taoista filozófus. Egy régi vita jut az eszembe, ugyancsak Török Sándor egyik meséjéről. Azt kérdezték a pedagógusok:

– Mit szimbolizál a sárkán

– Csak sárkány – felelte az író.

– De minek a szimbóluma? A hatalomnak? Az erőnek? A gonoszságnak?

– Nem szimbóluma semminek – védekezett egyre kétségbeesetten Török –, egyszerűen csak egy sárkány.

Hölgyeim és uraim, kedves olvasók! *Micimackó* és *Malacka* nem taoisták, nem zen-buddhisták, nem Lao-Ce, vagy Bodhidharma szimbólumai, hanem egyszerűen csak egy mesebeli medve és malac, Róbert Gida játszótársai. Mint ahogy Füles sem depressziós, Nyuszi nem mániás, Kanga nem egy jiddische mamele, és Zsebibaba nem képviseli a lá-

zadó ifjúság egyik politikai szervezetét sem. Az eszettek tokja! – kedves bölcselő barátaim. Aki élete drámai pillanataiban nem ismer rá önmagában a regény egyetlen állatára sem, annak vagy politikusnak kell állnia, vagy gyógyíttatnia kell magát.

Öreg Szürke Csacsi, Füles néven közismert, az erdőnek egy árnyékos sarkában állt, lógatva a fejét, és mindenfélére gondolt. Néha szomorúan azt gondolta: „Miért?” – és néha azt gondolta: „Minekutána”, – és néha azt gondolta: „Amennyiben.” Vagy: „Minekutána tehát.” És néha nem is tudta, hogy mire gondol. Így hát, mikor Micimackó arra sétált, Füles őszintén megörült, hogy egy kicsit abbahagyhatja a gondolkodást, és azt mondhatja: „Hát hogy vagyunk, hogy vagyunk?” – a maga borongós modorában.

– És te hogy vagy? Nálad mi újság? – kérdezte Micimackó.

Füles felemelte a fejét, átfordult vele a jobb oldalra és ott megint lelógatta.

– Nem mondhatnám, hogy nagyon „hogyan” vagyok. Egy idő óta éppen csak hogy vagyok, de nem vagyok hogyan.

– Nono – mondta Mackó. – Nem kell azért elszonyolodni. Majd meglássuk. Mi baj?

Füles hallgatva álldogált, és bánatosan lógatta a fejét. Micimackó egyszer-kétszer körüljárta.

– Mi történt a farkoddal? – mondta meglepetve.

– Mi történt volna? – mondta Füles.

– Nem látom sehol.

– Tényleg?

– Tényleg. Ebben nem lehet tévedni. Mert vagy van, vagy nincs. És itt nincs.

– Hát akkor mi van helyette?

– Semmi.

– Mindjárt megnézem – mondta Füles, és lassan óvatosan megfordult, hogy lássa azt a helyet, ahol a farka volt az imént... – Attól tartok, neked van igazad.

– Ritkán tévedek – mondta Mackó.

– Akkor sok mindent megérték – mondta Füles méltóan. – Ez sok mindent megmagyaráz. Nem csoda.

– Valahol elhagytad – mondta Micimackó.

– Vagy valaki elvitte – mondta Füles. – Hasonlít az illetőhöz – tette hozzá hosszú szünet után.

... Mackó mindenestre elhatározta, hogy segíteni fog.

– Füles – jelentette ki ünnepélyesen –, én, Micimackó, fel fogom kutatni a farkodat.

– Köszönöm mackó – felelte Füles. – Igaz barát vagy – mondta. – Nem úgy, mint Némelyek – tette hozzá.

Így hát Micimackó elindult, hogy megkeresse Füles farkát... fáradtan és éhesen, elérkezett a Százholdas Pagonyba, ahol Bagoly lakott.

– És ha valaki tud valamit valamiről – mondta magában Micimackó –, akkor az csak Bagoly lehet...

Bagoly házán volt kopogtató és csengő is. A kopogtató alatt a következő felirat volt olvasható:

KRM KPGTTNI H ZT KRĴ HGY KNYSSK

A csengő alatt másik felírás ékeskedett:

H NM KRĴ HOGY KNYSSK KRTK CSNGTNI

Micimackó kopogott, meghúzta a csengőzsinórt, aztán a csengőzsinóron kopogott, és meghúzta a kopogót. Azonkívül, a biztonság kedvéért, még kiabált is jó hangosan:

– Hé, Bagoly! Eressz be! Itt Micimackó.

És az ajtó kinyílt, és Bagoly kikukkantott.

– No mi az Mackó? – kérdezte bölcs mérséklettel. – Hogy ityeg a fityeg?

– Nagyon lehangolt vagyok – mondta Mackó –, mert Füles barátom elvesztette a farkát. És nagyon odavan szegény. Nem volnál olyan szíves megmondani a módját, hogy találjuk meg?

– Szívesen – mondta Bagoly. – A szokásos eljárás ilyen esetekben a következő...

– Nem ismerek semmiféle Szokásos Eljárás nevű állatot. És ételt se. Ételben ismerem a Tojásos Galuskát.

Én csak egy szegény medvebocs vagyok... és az ilyen hosszú szavakat nem szeretem.

– Először is, díjat kell kitűzni. Ennek pszichikus hatása van.

– Várjunk csak – mondta Mackó, felemelve egyik mancsát. – Hogy milyen hatása van? Nem hallottam jól a szót, éppen tüsszentettél, mikor mondtad.

– Én nem tüsszentettem.

– De igen, tüsszentettél.

– Bocssás, meg kérek, de én nem tüsszentettem. ... Különbén is nem erről van szó. Arról van szó, hogy pszichikus hatása van.

– Látod, megint tüsszentettél – mondta Micimackó szomorúan.

– Jutalomról van szó – mondta Bagoly hangosan. – Hirdetést fogunk közzétenni, hogy tekintélyes jutalomban részesül, aki nyomra vezet Füles elveszett farkát illetően.

– Értem, értem – bólogatott Mackó – ... általában szokott nálam lenni, de ma otthon felejtettem. Még csak vajat, vagy egy kis mézet sem hoztam magammal... Egy kis mézet se – dörmögte maga elé Mackó... és megemberelve magát, igyekezett figyelni arra, amit Bagoly magyaráz.

De Bagoly nagyon hosszan magyarázott, egyre hosszabb és hosszabb szavakat mondott... és kifejtette, hogy az egyetlen személy, aki a hirdetést megírhatná Róbert Gida...

– Ő volt az, aki az én felirataimat is megszerkesztette az ajtó mellé. Láttad őket?

Az egész előadás közben Mackó felváltva igent és nemet válaszolt, behunyta szemmel... anélkül, hogy sejtelve lett volna, mire válaszol. Most épp a nemnél tartott.

– Nem láttad? – mondta Bagoly kicsit csodálkozva.

– Gyere az ajtó elé, majd megmutatom.

Kifordultak a kunyhó elé.

– Csinos csengőzsinór, nem? – kérdezte Bagoly.

– Mackó bólintott. – Valamire emlékeztet – mondta –, de nem tudom mire. Honnan szerezted?

– Az Erdőn keresztül jöttem, és így ahogy látod, ez a zsinór, a végén a bojtjal, ott lógott ki egy bokorból. ... Megrángattam... egyszer csak a kezemben maradt, s mert senki se szólt, hogy az övé, hazahoztam, és...

– Bagoly – mondta Mackó ünnepélyesen – rettenetes dolog történt... Ez a zsinór nem a tiéd.

– Hát kié?

– Fülesé, az én öreg Füles barátomé.

Ezekkel a szavakkal leakasztotta a csengőzsinórt, és visszavitte Fülesnek, és Róbert Gida visszazsegezte Füles farkát a helyére, és Füles olyan boldog volt, hogy egész nap csóválta és lengette.

Micimackó is hazament... Fél óra múlva, ahogy megtörölte a száját, büszkén énekelni kezdett:

Ki találta meg Füles farkát,

Talán Ferkó, Mickó, Lackó?

Egyik se!

Én találtam meg, Micimackó!

Amíg a beavatottak Füles farka alatt a Tao lényegét keresik, a történet végére lapozok, amikor Micimackó és Róbert Gida elsétálnak az Elvarázsolt Völgybe, ahol Majdnem Hatvan fa áll körbe.

Róbert Gida tudta, hogy ez el van varázsolva, mert soha senki nem tudta megolvasni, hogy hatvanhárom, vagy hatvannégy fa van-e ott, még akkor se, ha madzagot kötött minden fára, amit már megolvasott.

Az egyetlen hely az Erdőben, ahol az ember gondtalanul megpihenhetett anélkül, hogy rögtön fel kellett volna kelnie, és mással törődni. Ott volt előttük az egész világ, amíg csak nem ért az égre, s ami csak előfordult a világon, az mind ott volt velük a Völgyben.

Róbert Gida hirtelen elkezdett mesélni Micimackónak mindenféle dolgokról: hogy az embereknek van ám Királyuk és Királynéjuk, és vannak Vezérek, de van

Európa is... meg a tengerben van egy sziget, ahová nem is jár hajó, meg hogy csinálhat az ember magának igazi vízi szivattyút (ha nagyon akar), és hogy mikor ütötték Lovaggá a Lovagokat, meg mik jönnek Brazíliából. Micimackó nekitámasztotta a hátát egyik Majdnem Hatvannak, összekulcsolta a mancsát, és azt mondta: „Jé” és „Nem is tudtam!” – és arra gondolt, hogy milyen jó volna, ha Igazi Esze volna, és nemcsak olyan játékesze, akkor ő is megérthetne vele sok mindent. Lassan-lassan Róbert Gida elmondta mind a dolgokat, és elcsendesedett: csak ült, és nézte a világot, és gondolta, jaj, csak ne lenne vége.

De Micimackó is gondolkodott, és hirtelen azt mondta Róbert Gidának:

– És az olyan nagy dolog, amit mondtál, ha az ember olyan izé, ló?

– Olyan mi? – kérdezte Róbert Gida lustán, mert másra gondolt.

– Izé – lovon.

– Ja, lovag?

– Igaz is! – mondta Micimackó. – ... Medve is lehet?

– Persze hogy lehet! – mondta Róbert Gida. – Csinállok is belőled egyet.

Egy vesszőt ragadott fel, ráütögetett Micimackó vállára, és azt mondta:

– Kelj fel Micimackó úr, Lovagjaim Legnemesebbike.

Micimackó felkelt, aztán újra leült, és azt mondta: – Köszönöm! – Mert ezt kell mondani, ha az embert lovaggá ütötték. Aztán újra álmodozni kezdett...

– Talán – mondta saját magának bánatosan – Róbert Gida nem mond el nekem több dolgot – s azon tűnődött, hogy vajon a Hű Lovag annyit jelent-e, hogy az ember hű valakihez, aki már nem is mond el neki semmit se, és az illető mégis hű marad.

Róbert Gida, aki még mindig a világot nézte, állával a keze fején, hirtelen megszólalt:

... – Micimackó, ha majd... hiszen tudod... ha már majd Semmit se csinállok, eljössz ide néha hozzám?

– Még hogy én?

– Te, Micimackó.

– Te is itt leszel?

– Itt leszek, Micimackó... Igazán itt leszek... megígérem, Micimackó.

– Így jó lesz – mondta Micimackó.

– Micimackó, ígérd meg, hogy nem fogsz engem elfelejteni. Akkor se, ha már százéves leszek.

Micimackó gondolkodott egy darabig.

– Én akkor milyen öreg leszek?

– Kilencvenkilenc.

Micimackó bólintott.

– Megígérem – mondta.

Még mindig a világot szemlélve, Róbert Gida kinyújtotta a kezét, és megérintette Micimackó mancsát.

– Micimackó – mondta komolyan Róbert Gida – ha... ha én talán nem egészen... – Abbahagyta, újra próbálta:

– Micimackó, akármilyen történik, ugye te meg fogsz érteni?

– Mit fogok megérteni?

– Á, semmit! – Róbert Gida nevetett és felugrott. – No gyere!

– Hová? – kérdezte Micimackó.

– Akárhová – mondta Róbert Gida.

Így aztán elindultak. De akárhová mennek, és akármilyen történik velük útközben, az Erdő végében, az Elvárásolt Völgyben a kislány meg a medvéje mindig játszani fognak.

Ámen.

Füst Milán

HÁBI-SZÁDI KÜZDELMEINEK KÖNYVE

Ez egy filozófiai Ezeregyéjszaka. Nem tudok róla többet mondani. Ha ez nem elég ajánlás neked, menjél el tanárnak, kritikusnak vagy államférfinek. Hiszen az ember úgyis mindig többre vágyik. Az utcánkat söpörgette egy vén utcaseprő. Mindig derűsnek láttam az öreget, szívesen elfogadott egy cigarettát, seprűjét a falnak támasztva, megállt egy kicsit beszélgetni.

– Van családja?

– Van ám. A feleségem igen jó asszony, rendben tartja a háztartást, nagyszerűen főz. Kamaraerdőn lakunk egy kis kertes vityillóban. De én nagyon szeretek hazamenni. A gyerekek már kirepültek, négy unokám van.

– És mivel szórakozik?

– Kanárikat nevelek. Én a környéken ismert tenyésztő vagyok. Sokan vásárolnak tőlem. Ez a söprögetés csak jövedelem kiegészítés, mert az asszony nem dolgozik, nyugdíja sincs.

– Szóval maga egy boldog ember?

– Hát... Tulajdonképpen boldog vagyok. Legalább is meglegedett.

– És nincs valami titkos vágya? Amit szeretne, de nem tud elérni?

Elkomolyodott. Egy darabig pillogott, mondja-e, ne mondja? Aztán a fülembe súgta:

– Kukás szeretnék lenni, uram. De az én koromban...

Szegény boldog ember! Ott szeretett volna lógni, előkelően, hátul a kukán. Hiába! Vágyaink határa a csillagos ég!...

Tapintatlanul beleanekdotáztam Füst Milán csudakönyvébe. Ha még élne, prófétai haraggal *kidobott* volna miatta. De most már csöndben leszek.

Arzinoé királynő fia, a kacska lábú Menász király egyszer Nebóval, egy núbiai herceggel beszélgetett, aki nagyon tisztelte őt, mint filozófust. A herceg azt kérdezte tőle:

– *Valóban igaz-e, hogy olyan királyi lányt nem akarsz elvenni, akinek testi hibája nincs, s ha ez igaz, mi ebben a gondolatod?*

– *Egyszerű a dolog. – felelte Menász király. – Három okom van erre. Először is be kell látnom, hogy a szerelem és a tartós együttélés két különböző dolog. Aki szerelmi lángolás alapján vesz feleséget, az rosszul teszi. Mert a lángolás hamar elmúlik, s ezek a mámorhoz szokott bolondok azt hiszik, hogy örökös lángolóshoz van joguk a házasságban is... és ha ez elmúlik, méltatlankodnak és szétnéznek továbbbi gyönyörök után. Holott a házasság törvénye nem a mámor, hanem a jóság, a munka, és a család, és azt nem fárasztja ki az egyformaság. A második pedig ez: Én kacska-lábú vagyok. Hogy viseljem én el nyomorúságomban a tökéletességet? Örökké alázatos legyek? Vagy magamra erőszakoljak valamiféle fölényt?... Sánta legyen tehát, a mindenit neki, az volna nekem a legjobb. És harmadszor: akinek testi hibája van, vagy sokat kellett betegségtől szenvednie, az rendesen elmélyedőbb, komolyságra inkább hajlamos, sőt filozófiára is...*

... – Tudod, ez úgy van király! Nincs olyan húszéves lángész, aki egy öreg paraszttal életismeret dolgában felvehetné a versenyt. Nos, így vagyunk most is. Öreg vagyok, te pedig fiatal vagy. Én nem vagyok ugyan olyan okos, de tapasztaltabb vagyok nálad. És én azt mondom most neked Menász király, hogy ez nem fog menni... filozófia nélkül ugyan nekünk, embereknek nem lehet élnünk, viszont egészen a filozófia szerint élni megint csak nem lehet...

Az élet nem hagyja magát sem szabályozni, sem logikusan elrendezni – mondotta Nebó. – És nincs olyan emberi képzelet, amely az élet ezerféle lehetőségét előre ki tudná módolni magában – tette hozzá.

Azonban Menász beleszeretett Ferenikébe, a hetéra. A hetéra kinevette. Aztán néhány év múlva a bokáján megmarta egy kígyó. Csak úgy tudták az életét megmenteni, hogy sánta maradt.

... Mikor ezt Menász meghallotta, így gondolkozott: – Lám, a sors is úgy fordítja, ahogy én gondolom. És most már Fereniké is nyilván szerényebb lesz ezentúl. Megpróbáljuk...

Mikor ezt Arzinoé megtudta, így szólt a fiához:

– Fiam, Menász király! Meglásd, ha elveszed meg fog csalni. Mert a vér, az vér. Ez egy hetéra. – Amire Menász így felelt neki:

– És ha megcsal. Te jól tudod anyám, Arzinoé, hogy ősanyáinknak egyszerre két, sőt három férjük is volt... De továbbá: hátha vak volnék? Vajon utána tapogathatnék-e hogy hova megy, és mit csinál? De vedd a trójai hősöket is – milyen sokáig voltak ők oda! Vajon el tudod-e azt képzelni, hogy mindegyikük felesége olyan hü volt, mint Pénélopeia?

– Hát annyira szerelmes vagy belé szegény fiam? – kérdezte Arzinoé.

– Ha ez szerelem volna anyám, akkor Déloszba mennék, és néhány hónap múlva visszajönnék – mondta

Menász király –, mert a szerelem tüze rendszerint hamar ellobban, nem szokott sokáig tartani. Csakhogy én legszívesebben vele vagyok mindig, az a földolog ebben, nem a tüzek, anyám! Én jól érzem vele magam, mintha otthonomba térnék, olyan ő nekem, különösen, ha hárfázik.

Ilyeneket beszélt anyjának Menász... de még a jelek is jók voltak. Fereniké valóban szerényebb lett, túl volt már ő is a nagy tüzeken, kedves volt, jól értett a zenéhez, és igen édesen, huncutkásan tudott nevetni, ami külön adomány, úgy hogy Menász az esküvői menetben ezt gondolta:

– Itt minden rendben van. Mégiscsak győzött a filozófia. Mert hol hallhatnék a világon ilyen nevetést?

Röviddel házassága után még aranypénzt is veretett a lesütött szemű Artemisszel és ezzel a felirattal:

– EN PÁSZI SZÓFROSZÜNÉN, vagyis: **MIN-DENBEN SZERÉNYSÉGET!**

És mégis kétévi boldog házasság után mi történt vele? Egy este felesége ágyát üresen találta. A nyusztbőrből varrt takarón pedig kis tekercs volt ezzel a levéllel:

„Az én igazi, régi szeretőm eljött értem, egy részeges hajógyáros, aki néha még meg is ver engem, de én most látom, hogy mégse tudok nélküle élni. Most már mind-egy. Hagyj engem, elveszett lélek vagyok én. És az istenek legyenek veled valamennyien jók, Menász király.”

Ez volt a levélben.

Menász erre azt gondolta magában:

– Megbuktam tehát. És megbukott a filozófia is.

Piros bogycákat tépett tehát palotája kertjében, azokat megette, és meghalt.

Arzinoé pedig... miután illően meggyászolta fiát, átvette az uralmat. A fia aranypénzeit pedig visszavonatta, és újakat veretett a nyílttekintetű, szűz Artemisz képével és ezzel a felirattal:

– EN PÁSZI DEINOTÉTA! – **MINDENBEN SZIGORT!**

Hábi-Szádi muzulmán és Hamuján indiai bölcse-lőkön kívül e filozófiai Ezeregyéjszaka fontos alakja Schöndorff úr, az európai filozófus. Különösen az erkölcsi abszolútumok és a praktikumok kérdése izgatja.

A keletiek két történetet mesélnek el neki:

... az abesszíniai főpap összeszidott egy tevehajcsárt.

– Szabad ilyen csúnyám káromkodni? A vallásod ezt megengedi neked?

– Ez egyike azoknak a silány és ostoba abszolútu-moknak, amelyekre semmi szükség nincs... Őszentsége csakis azért nem káromkodik, mert nem ő hajtja a tevét, másra bizza hát a káromkodást, s akkor még korholja is érte.

– De nem ugyanezt felelte neki az is?

– De igen, azt felelte. Próbáljon szentséged a tevékkel másképp boldogulni. Akkor majd meglátja, hogy muszáj káromkodnia – felelt a tevehajcsár.

– S Őszentségének bele kellett nyugodnia a káromko-dásba, minthogy útja sürgős volt... Köves pusztaságo-kon akar ő negédeskedni? – tette hozzá dühösen. – Most kérem a másik fontos történetet.

– Az abúna egy faluba érkezvén a következő kérdést intézte az elébe vezetett aggastyánhoz:

– Ilyen öreg vagy és még mindig lopsz? Talán nem tudod, hogy már a legszentebb tábláink is tiltják a lopást?

– Ez az abszolút alapelv – mondotta megint Schöndorff úr. – És most a feleletet kérem újra.

– Szentséges atyám, nálunk mindenki lop. És ha folyton csak tőlem lopnak, és én nem lopok senkitől soha, akkor éhen halhatok...

– Vagyis választhatott élet és éhhalál között s ő lopás árán ugyan, de az életet választotta, mert praktikus ember volt – felelte Schöndorff úr nagyon gúnyosan. – És ez az eset is, minden elméletnél jobban megvilágítja, hogy mi az a praktikum – tette hozzá.

Honi fejlődésünk túlhaladta Schöndorff urat. Már csak a praktikumokban élünk, az erkölcsi abszolútumokat hál'istennek végre elfelejtettük, így hát mindenkinek tiszta a lelkiismerete.

Füst Milán könyvének egyik legérdekesebb részében, ami a *Fejezetek az ostobaság lélektanából* alcímet kapta, az író végtelen variációkban sorolja ebbéli tapasztaltait. Csak ízelítőül sorolhatunk fel néhányat.

A tudósoknak ugyanis tisztába kell jönniük azzal, hogy egyáltalán vizsgálható-e az a dolog, amelynek vizsgálatába belekezdtek? Hogy Goethének 1830 év december 7-én délután háromkor hány tallér volt a bal zsebében, ezt senki emberfia már meg nem állapíthatja, hacsak ő maga nem nyilatkozott erről. Hogy tehát a tengerből származunk-e, s ezért vagyunk-e szerelmesek, vagy csalók, s a Szaturnusz vonzása miatt szeretünk-e táncolni, ezek olyan állítások, amelyekre az értelem legfeljebb ezzel a jóakarati szóval felelhet: lehet mondani. S ez a „lehet mondani” a legmegvetőbb szó a tudományok s a gondolat világában, mert a semmi megjelölésre szolgál.

S még mi más oka van annak, hogy ez olyan semmi? Mert a kétes esetlegességeket törvényerőre emelni, rendszert építeni rájuk, s amit a gondolat perifériáján meg lehetne tűrni, azt centrális érvényűvé emelni – ez az, ami babonás rendszerek, például az asztrológia és kábala legfőbb ismérve.

Egy lélektannal foglalkozó szemüveges liba, mikor Hamletet elolvasta, így kiáltott fel előttem:

– Ennek a szegény Hamletnek sem ártott volna egy kis pszichoanalitikus kezelés.

... Egyesek ostobasága tempójuk gyorsaságában mutatkozik meg legimpozánsabban. Egy kultúr-szotyka például így szólt hozzám egyszer:

– Ha Napóleon seprő lett volna, jól sepert volna.

E megjegyzés igazat is tartalmaz, mert hisz azt fejezi ki, hogy Napóleon tehetséges ember volt, s a számarfülek mégis kikandikálnak belőle. No de mely ponton? Napóleon és a seprő kissé messze vannak egymástól, úgy külalakban, mint minőségben, s az illető hölgy gondolatai, íme túl gyorsan és akadálytalanul repültek át ezt a távolságot. Oly gyorsan, mint azééi, aki azt mondaná:

– Megevett előbb három diót, aztán a mamáját.

Ezeknél ugyanis minden egy szinten van, tehát minden egyszerűen meg is oldható, valószínűleg innen is ered ez a gyorsaság.

Van egy olyan butaság fajta is, amelynek az ember legszívesebben azt mondaná: „Legalább negyedóráig legyél önmagad, és maradj meg a véleményed mellett.” Egy jugoszláv ügyvéd „így tanított engem”:

– Maga nem tud élni, Herr Professor... Nem így kell élni – azt mondja. Tudja-e ön, hogy mi a cigaretta? Az élet. És mi a szilvapálinka? Szintén az élet. És hogy mi az embernek egy szüzeleány? Az háromszorosan az élet egyszerre. – S nagyot nevetett.

Ennél az embernél azonban súlyos szívbjait állapítottak meg nemsokára, s ezt meg is írta nekem. Ezt írta:

– Eltiltottak persze a dohányzástól. De mi az nekem? Kell nekem ez a büdösség? Fúj! Undorodom tőle, ha csak rá gondolok is. És persze a szesztől is eltiltottak – de minek a szesz? Iszik Gandhi szeszt? Ivott Mohamed szeszt? Ivott Jézus Krisztus szeszt? Ivott Szent Ágoston szeszt? Márpedig ezek is okos emberek voltak, nemcsak én.

... Az ember ilyenkor jókedvű lesz, s kétségtelenül jobban kezdi szeretni az életet remek változatosságáért.

– Ez az ember próféta lett – kiáltottam oda a fiamnak. – Illetve egyik prófétaságból a másikba, pillanatok alatt. És persze nem is szégyelli magát, mert ez szükség szerint válik prófétává, aszerint, hogy mit diktál neki a kedve, szeszélye, vagy az élet.

S alighanem így működött az esze politikai és társadalmi ügyekben is. Egy nap azt magyarázta nekem, hogy a zsidók a világ poloskái, tehát kiirtandók... Egy hét múlva viszont ezt – úgy látszik – elfelejtette, mert így szólt hozzám:

– Ez a zsidó Mahler Eduárd, a híres budapesti egyiptológus, egyike legjobb barátaimnak. Óriási tudós, mondhatom, óriási. Hogy ezek a zsidók milyen egyszerűen dolgoznak a tudományban...

És ugyanez volt vele konkrétan politikai kérdésekben is... Itt csak az a kérdés, lehet-e az ilyen hebrencset egyáltalán embernek nevezni? Valakit, aki ötpercenként elfelejti önmagát? Lehet-e észnek nevezni azt, ami neki van, s lehet-e ilyennek erkölcsé?

... Egy filozófiai képességű orvosnő, még a következő történetet is elmondta nekem: egy asszony betege súlyos migrénjei miatt feküdt kórházi osztályán, s ennek a férje a következő kérdéssel fordult hozzá:

– Mondja doktornő, nem lehetséges-e, hogy ez a fejfájás a hipofízisnek valamilyen bajával van kapcsolatban?

A doktornő megnyugtatta, hogy ilyesmiről szó sem lehet. Erre, hogy szakértelmét igazolja, hozzátette, hogy ő orvostanhallgató is volt valaha, majd így folytatta:

– Ezt a kérdést pedig főként azért tettem fel, mert a feleségemnek sajnos volt egy fivére, aki elmebajban halt meg.

– De hiszen az elmebajoknak nincsen közük a hipofízishez – válaszolta a doktornő.

– De, tetszik tudni – azt mondja a férj –, az ember mindenre gondoljon. Jó az, ha az ember mindenre gondol.

– Csak az a kérdés, hogy mi mindenre gondoljon az ember? – kérdezte tőlem ez a barátnőm. – Jó-e az, ha egy fejfájásnál a harisnyakötőre is gondol?

Egy finom hölgy... rájött, hogy neki a rajzoláshoz tehetsége van, elkezdett tanulni... Közben olyasmit magyarázott, hogy mindez elég jól menne már neki, csak

még az egyénisége... nem teljes, vagy nem fejlődik eléggé, vagy még nem mutatkozik meg a műveiben...

Ezek úgy beszélnek az egyéniségről, mint valami pozitívumról. Holott az egyéniség pozitívum-e? Igen, pozitívum. És mégse pozitívum? Mégse pozitívum, legalább is nem annyira, mint a tojás, vagy a krumpli.

Ezzel az ostobasággal pedig érdemes volna valamelyest foglalkozni, mert a mai világ úgynevezett intellektueljei javarészt nagyon hajlamosak ilyesmire.

– Van Ödipusz-komplexusod? – Van gátlásod a mámmal szemben? – Én ellenállásban szenvedek, én piknikus természet vagyok, tehát jókedvű vagyok, hahaha...

A lelki folyamatoknak krumpliként való szemlélete – ez a diagnózis, ameddig eljutottam.

Valami kisasszony így szólt hozzám egy előadásom után Berlinben:

– Szereti professzor úr a festészetet?

Ámulva néztem rá, mert nem olyan kérdés-e ez, mintha afelől érdeklődött volna: szereti ön a felhőket? Szereti ön a hónapokat, a délutánt, a levegőt? Az emlős állatokat? – túl nagy a kérdés, nemde? Mert azt még meg is kérdezhetné, hogy a spanyol festőket szeretem-e – de hogy az egész festészetet?

Füst Milán zseniális gondolkodó volt. Jung előtt 11 évvel már leírta az introvertált és az extratenzív típust a „lesütött szemű ember” és a „nyílt tekintetű ember” parabolájában.

Vallomásaiban elmondta, hogy neki sohasem indultak meg spontánul a pozitív érzései. Például először hazudnia, mímelnie kellett a szerelmet, a lelkesedést... De azután úgy járt, mint azok a régi autók: addig kurblyták őket, amíg hirtelen úgy beindultak, hogy majd szétvetették az öreg masinát.

Ha nem vennék észre ez is egy nagy pszichológiai felfedezés, amit később a kísérleti pszichológia igazolt: az ember öngerjesztő volta.

Ezért tervezte mindig, hogy apróhirdetést tesz közzé a lapokban: *Hirdetés*

Meglévő szenvedélyekhez tárgy kerestetik!

Következzen néhány elhullajtott gondolat-forgács, főleg Tahturnak, képzeletbeli fiának szánt útmutatásokból.

Megettem egy tehén lábát, egy malac fülét, egy birka veséjét, aztán bementem a másik szobába s a lélek nemességéről kezdtem gondolkodni.

Megváltozni nem lehet. Már annál fogva sem, mert a világ azt várja tőled, hogy holnap is olyan légy, amilyen tegnap voltál. És ez nagy akadály. Ez a beszédes Tahtur hallgatag lett. Talán megbolondult? – kérdezi a világ.

... valaha annyira szerettem a kutyámat, ahogy embert soha. Zavartalan volt ez a szeretet, olyan volt az érzés, mint a pergetett méz. Zavaró körülmény nem volt benne: az ő önzése engem sohase sértett.

Mindig az nagyobb hatalom, Tahtur fiam, aki kevésbé szeret.

Nincs ellenszenvesebb dolog, mint a fiatalkor higadtsága és az öregség mohósága.

A túlságos érzékenység kíméletlenség. S megfigyelted-e Tahtur fiam, hogy némely ember mily kíméletlenül követelő e tekintetben.

Tudni valamit, hogy így van és nincs másként – ezt a megértéstől meg kell különböztetni. Én tudhatom az, hogy ilyen, meg ilyen vagyok, de hogy miért vagyok ilyen? – arról esetleg fogalmam sincs.

Mindig nagyon imponáltak nekem azok, akik oly merészek, hogy unalmasak mernek lenni. Ezt a szemtelenséget még irigyeltem is tőlük. Hát még azokat hogy irigyeltem, akik még az emberek szeretetét is vissza merik utasítani.

Olyan ágyút mutass nekem, amely gránátjának egyetlen robbanásával ugyanúgy fel tud építeni egy há-

zat, mint ahogy azt le tudja rombolni – olyan katonát, aki szuronyának egyetlen szúrásával épp úgy létrehoz pillanat alatt egy matematikust, mint ahogy megszüntetni képes vele – olyan baktériumot, amely két nap alatt valamely anyagból egy Hubermann Broniszlavot, egy hegedűművészt érlel, akkor majd elhiszem neked, hogy a teremtés itt a cél, nem a pusztítás.

Beder egyszer egy kártyabarlángból kijövet, így szólt hozzám:

– Játszottam, nyertem. S ebből a nyereségből házastom ki a lányomat. A játékból tehát komolyság lesz, a játékból élet fakad. A szerelmi játékból is – tette hozzá. Az életből, a komolyságból aztán megint játék lesz, mert mi nek is élne az ember, ha nem játszhatna? – mondotta még.

Elcsodálkoztam, hogy néha milyen okos ez a buta fráter.

Egy nyolcvan éves paraszt pedig egyszer így szólt hozzám:

– Ez azért van velem így, mert én árvagyerek vagyok.

Ez pedig annyit jelent, hogy aki valaha árvagyerek volt, az mindég az is marad.

Husszein tevehajcsár mondta:

– Nem lehet visszaszaladni.

– És ez mit jelent?

– Ez azt jelenti, hogy ha a kútnál felejttem az ostoromat, vagy a fezemet, visszaszaladhatok érte, de ha rosszul csináltam valamit két év előtt, nem szaladhatok vissza, hogy jobban csináljam. Így nem is kotlok hát rajta, ahogy azelőtt szoktam.

A legnagyobb konfliktus életünkben, ha az ember nem szeretheti azt, akit szeretni akarna. Anyját, hazáját, feleségét – ha ezek jótéteményeit netán felemészti hiúságuk, vagy gonosz indulataik.

Akármit gondolsz rólam a síromnál, testvér, azt semmiképp se feledd el, hogy a látható horizontot szüntelen fáradsággal véges-végig bejártam.

Hát ne felejtjük el, ha ezt kérte az író, akitől még a saját maga által készített sírfeliratát is megtagadták:

Itt nyugszik

FÜST MILÁN magyar író.

*CSAK KEVÉS EMBERT SZERETETT,
ÉS AZOKAT IS UTÁLTA.*

Karácsony Benő

NAPOS OLDAL

A MEGNYUGVÁS ÖSVÉNYEIN

Ez a két könyv – egy könyv. *A Napos oldal* folytatása *A megnyugvás ösvényein*. Miért kellene választanom közülük?

Mindkét könyv hőse: Felméri Kázmér szobrász, Kiskázmér és Veron, a „Kázmér úrba” mindhalálig szerelmes szolgálólány. *A Napos oldal* Felméri indulását meséli el egy kis erdélyi faluból, viszontagságait Pesten és Párizsban, majd újra a magyar fővárosban. Elmondja vidéki, párizsi és pesti, szerelmeit – Ágnessel, Annával, Barbarával, Júliával –, barátságát Pomponé-nal, a korai halálra ítélt francia mulatt kislánnyal, házasságát Ilonával, Papú és Mapú a két dakszliszerű após és anyós elkényeztetett lányával, kislánya születését, válását, azt, hogy miként szerzett nevet a művészeti életben. Érdekes ez? Hiszen mi is indultunk valahonnan, mi is elhagytuk ifjúságunk barátait, csavarogtunk külföldön, nők is volt elég, rosszul sikerült házasságunk talán több is, születtek gyerekeink, akik nem tartottak vissza minket a válópertől, valahová felvergődöttünk az évek múlása

során. Ha valaki Felméri urat kiált az utcán, valószínűleg felé fordulok. Hiszen én is egyike vagyok a Felméri uraknak, ha az élet eseményeit nézzük. Ezeknek a történeteknek – ez a könyv csupa történet, élet-epizód – éppen az az érdekessége, hogy Felméri Kázmérral is megtörténtek. S ezért izgalommal figyelem, hogy ő miként viselkedik, hogyan reagál, miért mosolyog, mikor vonogatja a vállát és szedi a sátorfáját, ugyanabban a helyzetben, amikor én ordítottam, ideológiákat gyártottam az életről, a sorsra bíztam magam.

A megnyugvás ösvényein más. Felméri az iskoláskorú Kiskázmérral visszatér Erdélybe, az apai maradványai közé. Gyökerei után szimatol. Egy évig élnek ott együtt a fiával, akinél közben lezajlik egy enyhe tbc-folyamat. Szerelem is akad, Nofretete, a bárónő, akinek süketnéma fiacskája született, s a visszatért szobrással próbálja ki, tud-e egészséges gyerekek életet adni, majd messzi földön belehal a szülésbe.

A két könyv legnagyobb élvezetét az irodalmilag mellékszereplők, epizodisták figurái adják. Éberlein, a lírai, muzsikusságú és slemil falusi orvos, az egykori háborús bajtárs, Tódor, akiből a román uralom alatt a magyarokkal ellenséges Tógyer lett. Miss Mabel, a mindig lógó harisnyájú angol nyelvtanár, és Vrabcz úr, az adóvégrehajtó, aki nem hiszi el, hogy a majmok eredetileg emberek voltak, s az adóvégrehajtók elől menekültek az őserdőbe. A szállodássá vált idegenlégiós francia őrmester Párizsban. A Kűszvágó Csérnek titulált másik vidéki doktor, egykori neves sebész, aki tévedésből kivette egyik betegének mindkét veséjét – összenőtt patkó veséje volt –, és örökre száműzte magát a múltból. A savonarolai szigorúságú katolikus pap és a kedélyes, protestáns lelkész, az ütődött báró, aki különböző tengerek vi-

zét gyűjti kis üvegekben... Bagdi, az asztalra könyöklő, hallgatag paraszt-szobrász és Kadarkuti, a zseniális művész, akit eszementen indulatos szerelme lemészárol az ágyban egy szerelmes éjszaka után.

Karácsony Benőt eredetileg az Erdélyi Szépművészeti Céh fedezte fel, s adta ki többi könyveit is, köztük a bűbájos *Pjotruskát*, amit már nem tudok bevenni ebbe a sorozatba, pedig megérdemelné.

... bejött Rossignolné, és nagyon felhevültnék látszott. Elmondta, hogy a szomszédnőnek heves jelenete volt a vőlegényével, azzal a parókás úrral, aki szombat estétként meg szokta látogatni. A paróka és a papagáj hasonlítanak egy kicsit a franciában, és így nem tudtam, hogyan kerül a papagáj a mártásba.

... Aznap későn vetődtem haza. Az elváltató ajtó alatt még láttam a keskeny csíkot, megkoppantottam az ajtót, és megkérdeztem a nőtől, hogy jól érzi-e magát. A hangján elmúlt zokogások mélységét éreztem... Szóba hoztam a szerelmet, és mogyoróhéjban előadtam az Annával való esetemet, mintegy annak igazolásául, hogy az ember mindent kihever, de leginkább a szerelmet. Erre újra elfogta a zokogás...

Megkértem diktálja fel nekem az illető úr címét, hát ha csak valami félreértést kell tisztázni.

Másnap felkerestem az illető urat. Bőrügynöksége volt, és nem papagájt, hanem parókát viselt... Arra kértem, ne tegye a lányt szerencsétlenné.

– Mi önnek egy éjszaka? – vetettem fel a költői kérdést. – Menjen el még egyszer hozzá, hazudjon neki valamit, ajándékozza neki ezt az éjszakát...

Én tudom, magyaráztam meg neki, főképpen néhány kézmozdulattal és mosollyal, hogy mi férfiak virágról virágra járunk, mint a kutyák – *comme les chiens* – ... de azért vannak esetek, amikor nagylelkűnek kell lenünk...

Bőrügynököm *voyons, voyons* kiáltásokkal szivarra gyújtott.

– *Eszerint maga az az alak, akivel Lisette a hátam mögött disznózkodott... Egyben értésemre adta, hogy piszkos idegennek tart... S ha nem pucolok azonnal, átad a rendőrségnek. És már nyúlt is a telefonkagyló után.*

– *Ronda kis alak maga – mondtam. – Örvidenie kéne, hogy még vannak könnyek, amelyek magáért hullanak.*

Egy könnyed mozdulattal lesimitottam a parókát a fejéről, és kiléptem az ajtón. Utánam rohant, és tele torokból ordítani kezdte, hogy fogják meg, fogják meg! A nyavalyás pondró rám csődítette volna az utcát, ha nem váltok harmadik sebességre, és fel nem ugrom egy autóbuszra.

... Szomszédnőm ezen az éjszakán elmulasztotta mind a két ásitást... Reggel egyesült erővel benyomtuk az öreg ajtót. Ismeretlen barátnőm akkor már mozdulatlanul feküdt az ágyán, beszüntette deficit üzemét, az Élethez címzett táplálék-beszerzési és feldolgozási vállalatát. Ragacsos vér vette körül, s a szívéből barna nyelű konyhakés állt ki.

– Nem – gondoltam –, a barna nyelű konyhakés sehogy sem illik ismeretlen barátnőm szívébe. A szívet nem szabad bántani, és legkevésbé konyhakéssel.

Hát... Ez is egy fontos tanulság.

A Blancard Frérestől a májusi bérmozgalmak után szó nélkül kivágtak. Naponként eljártam egy délutáni lap kiadóhivatala elé, állást kínáló hirdetéseket olvasni... Nagy csoport ácsorgott mindig az aszfalton, egy rakás kiégett ember, akik nem igen hittek már senkiben és semmiben...

A kiadóhivatal szomszédságában kis kávéházacska rossz kávé és silány italok szagát lehelte... A kirakataban mokus alakú ember üldögélt délutánonként, egy csomó napilap és folyóirat között, félig lehunyt szemmel.

– Idehallgasson – szólt rám egy délután –, ez a dolog ezzel az ácsorgással engem a régi Konstantinápoly kutyái-

ra emlékeztet. Falkákban jártak, megrohanták a piszkos koncokat, és mielőtt megdöglöttek volna, megrühesedtek. Megkérdeztem, hogy volt-e Konstantinápolyban. Mutatóujjával kört írt le a levegőben.

– Körüljárta a földet?

– Igen. És ha tapasztalataimra kíváncsi, örömmel szolgálok velük.

A tetük egyformán csípnek Kalkuttában is, Hobokenben is. De nézze csak, mit ácsorog maga itt, minek várja, hogy a tele hasúak valami ronda koncot dobjanak ki az utcára. Fizesse ki az aperitifemet, és adok magának egy tippet.

– Téves kapcsolás – vontam a vállam, és kifordítottam a zsebemet.

– Sajnálom. Ingyen nem dolgozom. Állásközvetítő vagyok – közölte.

– Nem hiszek magának – világosítottam fel. – Tegnap láttam, hogy verset olvasott.

– A verseket szeretem – bölintott elmélázva. Magának mi a véleménye a versekről? Különben, minek tagadjam, nem, érdekel a véleménye. Öt órára egy nővel van találkozóm, és nem tudok meglőgni innen. Tényleg nem tudja kifizetni ezt a lötytyöt?

– Nem.

– Akkor hát mindegy. Ide hallgasson. Hallott már valamit a kutyasétáltatásról? Új iparág. Még nem fekdtek rá. Tegyen közzé egy hirdetést, hogy kiváló kutyapedagógus ebek sétáltatását vállalja... A viszontlátásra fiatal barátom... Ami pedig a verseket illeti... nos... hallgassa meg, hogyan csinál ősz néhány barna o betű: Les sanglots longs, des violons de l'automne blessent mon coeur d'une langueur monotone...

Mialatt megfordultam, két polgári rendőr állott meg az asztala előtt, és mint régi ismerőst üdvözölték. Előre tanár úr, biztatta az egyik kedélyesen. És hármásban szépen elindultak a rendőrprefektúra felé.

... Úgy határoztam, hogy megfogadom annak az ismeretlen kávéházi alaknak a tanácsát, és még aznap leadtam kutyasétáltatói hirdetményemet.

Másnap lét megkeresését is kaptam... Az első helyen nem volt szerencsém. Valami vizsgálóbíró külsejű hölgy fogadott, aki rossz kiejtésemet hallva azt kérdezte, tudok-e óvadékot adni. Mert – vetette fel a kérdést – mi történik akkor, ha megugrom a kutyával és eladom?

– Ön nem francia – tette hozzá magyarázatképpen.

Elgyalogoltam a másik címre. Itt is egy nő fogadott, de ez alacsony és széles volt, erősen rügyezett a szakállal. Kitartó és erélyes fajtának látszott, azok közül való, akik mukkanás nélkül vették magukra két izben is az özvegyi fátylat, s a legjobb formában vannak hozzá, hogy néhány férjet még meggyászoljanak.

– A pokolba is – adtam át magam személyes tünődéseimnek –, micsoda rossz tréfa az, hogy a férjek rendszerint előbb patkolnak el, mint a nők? A férfit jobban megviseli az élet és a szerelem?

... A hölgy helytel kínált, és nyájasan megkérdezte, hogy vannak-e bizonyítványaim kutyapedagógusi működésemre vonatkozólag.

Vannak – bölintottam, Németországban hagytam őket, de ha óhajtja, írok majd érettség. Mielőtt azonban elszegődnék, látni akarom leendő tanítványomat, mert nem minden fajtát vállallok.

Egy szobalány erre elővezette a kérdéses dögöt, és látára homlokomon szakértő ráncok képződtek. Ilyen ronda állatot még nem igen láttam. Olyan volt, mintha rongyból és gyapotból állították volna össze házilag. Valami unatkozó és ostoba bárányhoz hasonlított. Bágyadtan szétnézett a szobában, aztán szétterpesztette hátsó lábát, és megöntözte a földön heverő bokhara szőnyeg fonnyadt virágait.

– Haszontalan – korholta a hölgy némi gyönyörűséggel. – Semmit sem respektál... – Bedlington-terrier – je-

lentette ki büszkén –, valódi northumberlandi származás. Az ősapának Old Peachem volt a neve...

A szobalány előhozta az angol nyelvű okmányokat, és én figyelmes bólogatások közben átolvastam őket, noha egy szót sem értettem belőlük.

– Két év előtt egy Bedlington-tenyésztőben dolgoztam – mondtam fölényesen.

– Vraiment? – örvendezett a nő. – Akkor hát vállalja az én kicsikémet?

Nagyjában rókázhatnékom volt a nőtől, kutyájától és attól a haszontalan gazdagságtól, amely körülvette, de dögvóráson voltam már, mindennapi kenyerelem forgott szóban, hát kegyesen belementem a dologba.

– Nem bánom – mondtam. – A kicsike spleenes egy kicsit, keményebb életmódhoz kell szoktatni... A tanfolyam hat hónapig fog tartani – tettem hozzá szakértően.

Az asszony... szemérmesen elárulta azt is, hogy a kicsikét a múlt hónapban összeismertette egy társaságbeli kutyával, természetesen Bedlington-terrier volt az is, northumberlandi származású, de Old Peachem ükunokája hallani sem akart a házasságról. A dolog szerfelett aggasztó. A kicsike idegenkedik a férfikutyáktól!

– Bizza csak rám, madame – mondtam.

Rémülten nézett rám. Ó... csak nehogy valami szörnyűség történjék. Leghelyesebb lesz, ha a kicsikével nem távozom el a Monceau-parkból...

Tudtam, hogy azért ragaszkodik a Monceau-parkhoz, mert akkor a lakása ablakából távcsövével minden lépésünket figyelemmel kísérheti.

... Old Peachem ükunokája unatkozva ballagott mellettem. Kis kabátka volt rajta, afféle tavaszi felöltő. Unta Párizst és a Monceau-parkot, unta az egész létet fontoskodva szaladgáló ebeivel és rossz szagú embereivel.

... Egyszer meg akartam igazítani ezüst nyakláncát, és erre unatkozva a hüvelykujjamba harapott...

Egy délután... hazamenet... egy bűdös kis sikátorból háromlábú korcskutya rúgtatott elő, és orrával egyenesen Old Peachem ükunokájának tartott... A kanáliszag és a laza erkölcs már messziről illatozott lényéből... Vártam, hogy tanítványom, akiről a szakállas hölgy különböző szűzies történeteket regélt... unatkozva nekiesik a sánta és mocskos csavargónak. De nem ez történt. Álmos pofája hirtelen megélnékült, és néhány apró hisztériás szökelléssel, meg szűköléssel jelezte, hogy a szerelmes közeledés nincs ellenére. Sajnálkozva nézte, hogyan zavarom el a piszkos betyárt a közeléből.

Két hét múlva aztán beütött a baj. Amíg egy dohánytőzsdében cigarettát vásároltam, Old Peachem ükunokája összetalálkozott háromlábú mocskos gavalérjával, és pillanatok alatt megadta magát a heves ostromnak. Old Peachem ükunokája egy külvárosi söpredek ebnek lett a kedvese.

Néhány hét múlva kitudódik a dolog, és vége könnyű keresetemnek, gondoltam nagyot fütytyentve. Nem tévedtem. A szakállas hölgy egy szép napon gyanúsnak találta a kutyáját, elvitte a kutyaklinikára, ahol mosolyogva közölték vele, hogy nincs semmi baj, a kicsike teherbe esett. Néhány kicsiny és előkelő sikoly után... a hölgy a szállodához rohant, hogy dühének és keserűségének színültig telt edényével nyakon öntsön. Idejében megugrottam előle...

Hiába, a társadalmi és szexuális konfliktusok így intéződnek el a „Napos oldalon”.

Fiával együtt Felméri Kázmér – akit a gyermek pipájáról, Pipánszki Pipánnak nevezett el, ő pedig egyszülöttjét Nagy Adófőnöknek, mert egyszer az adóhivatalban megirigyelte a tisztviselőtől a beáramló rengeteg pénzt – A megnyugvás ösvényeinben visszatér az ősök földjére, Erdélybe.

A bárói tanya előtt egy feltúrt nadrágú, tömzsi

embert láttunk, amint éppen készült átmászni egy kerítésen.

– Öregem, a marsallbotomat – mutatott le a kerítésről a botjára.

Öreg venyigebot volt, a Nagy Főnök megnézte, aztán fölnyújtotta.

– Mit tetszik vele csinálni a kerítés tetején? – kérdezte.

– Nem szándékszem a kerítés tetején kotalni. Egy betegem van itt. Hypernephroma. Vesedaganat. A majeros viszont elvitte a kapukulcsot.

Hogy az összefüggést szemléltetőbbé tegyem a Nagy Főnök előtt, utaltam Mahomet szultánra, aki Bizánc ostromakor, minthogy másképp nem tudott hajóival eljutni az Aranyszaru kikötőbe, az egész hadiflottáját a hegyeken át szállította Bizánc falai alá. A doktor is, minthogy a vesedaganatok terén szerzett tapasztalatait nem tudta a kapun át szállítani, a kerítésen keresztül próbálja velük a betegét megközelíteni.

A doktor lenézett rám a kerítésről.

– Tudja, kivel beszél? Én doktor Ihari Kanut vagyok, egykori klerikus és körorvos.

Azt hittem, lóvá akar tenni.

– Ihari Kanut? Nem rossz. Bár a Küszvágó Csért eredetibbnek találom.

– Küszvágó Csér? – vonta össze a szemöldökét.

– Igen. Csér az egy madár, küsz viszont egy halfajta. Tehát vízimadár.

– Akkor nem sok közöm van hozzá – közölte komoran. – De azért nem rossz. Úgy látszik van némi invenciója. Pedig nem néztem ki magából többet egy gyurgyalagnál. A gyurgyalag is madár. Hogy hívják?

Nem akartam mögötte maradni nevek dolgában, hát középkorban meglengtettem a kalapomat.

– Rocamadour, gyöngykereskedő és büntetőbíró. De ha ez nem felel meg – itt megint meghajtottam magam –, Grigny aranyműves és a női erkölcsök felügyelője. Eset-

leg Jehan Harduin mészáros, lovas őrmester és a komédiások pártfogója.

– És neked mi a neved? – mordult rá szigorúan a fi-amra.

A Nagy Főnök is tüzet fogott.

– A nevem a Nagy Adófőnök.

– És ez itt? Az apád?

– Igen. Pipánszki Pipán.

– Elég – kiáltotta feldühödve. – Engem csakugyan Ihari Kanutnak hívnak. És most mars a pokolba.

Az ismerkedés tehát lezajlott. De Küszvágó Csérnek nagy szerepe volt abban, hogy a Nagy Adófőnök egy évig Erdélyben maradhatott.

A cukrászda előtt Ihari Kanut éppen a törkölyével végzett.

– Mondja csak, nem iszik maga túl sokat?

– Túl kicsodát? – röffent rám. – Annyi benne az alkohol, mint a lósörben. No és Nagy Adófőnök úr? Gye-re csak ide. A múltkor valamit láttam a nyakadon.

Megtapogatta a Nagy Főnök nyakát.

– Mirigyei vannak – közölte, és felhajtotta a következő pohárkát. – Dudai, az ördög vigye a dolgát, kicsoda vizeletet hozott maga nekem. A betyár kendőjét magának! Mi vagyok én? Angol W.C.? – Felém fordult. – Volt egy heveny fertőzése is?

Nem értettem.

– Milyen fertőzésről beszél?

– Hát erről a tébécé fertőzésről.

A Nagy Főnök nyakához nyúltam. Ujjaim kissé dermedten, vakon keresgéltek, Tébécs fertőzés! Mit beszél ez a... Egy babszem nagyságú duzzanatra bukkantam. Aztán még egyre. Vonagló ujjaim mirigyéről mirigyre léptek.

– Nem értem, Ihari doktor... Mik ezek a...

– Fertőzés, Pipánszki. Verstanden? És Dudai, maga koszcentrum, magával még számolni fogok. – Rám né-

zett. – No, mit van úgy kiguvadva? – Fertőzés. Nem érti? Okosan tette, hogy lehozta ide. Nincs nagy baj. Kinövi. Ebben a korban előfordulnak az ilyen duzzadások. A fontos a jó levegő.

Az ujjaim újra végigtapogattak a Nagy Főnök nyakán. Egy babszem, egy kukoricaszem, és néhány búzaszem találtam...

– Ne legyen úgy begyulladva. Dudai hol bujkál abban a szutykos szmokingban? Egy tömört ide... Nem lesz semmi baj, Pipánszki. Levegő, zaba, pont. Nézz, nekem is voltak ilyen babszemek a nyakamon. És látja, milyen nagy barom lett belőlem?

Heveny fertőzés? – kutattam Kiskázmér régi betegségei között. Nem, semmire sem emlékszem. Egy skarlátja volt, s még előbb himlője. De az nem okozhatta ezt a tbc-s fertőzést. Helyesebben – javítottam ki pongyola gondolatomat – ennek a két betegségnek semmi köze ezekhez a duzzanatoktól. Orvul mászott be hozzánk ez a baj.

Kezemet rátettem a Nagy Főnök vállára, hogy ha elönt az aggodalom, újra meg újra megszámláljam nyakán azokat a megdöbbentő csomócskákat.

– Pipán, ne aggódj – nézett fel rám mosolyogva. – Nincs nekem semmi bajom.

– Igen – bölintottam könnyedén –, én is úgy látom. De azért nem ártana, ha visszafordulnánk, és... vennék egy hőmérőt.

– Minek az, Pipán?

– Nem árt, ha van a háznál hőmérő.

Visszafordultunk, a patikában megvettük a hőmérőt, és hazafelé indultunk. Próbáltam másra gondolni, de ez a riasztó szó: tbc, nem akart kimenni a fejből. Egy vackorfa alatt megállottam.

– Ülünk le egy kicsit Nagy Főnök – ajánlottam. – Nincs meleged?

Meleg volt a szeptember, s kezemmel nem tudtam eldönteni, hogy a meleg, amit fiam bőrén érzek, a szeptember,

tember, vagy a fertőzés melege-e, betettem hát hóna alá a hőmérőt. Vagy tizenöt percig ültünk az árok szélén, a vackorfa árnyékában Aztán kivettük a hőmérőt.

– Fogadjunk Pipán, hogy nincs semmi baj... Mennyi?

– 36,8.

– Az sok?

– Nem. Nem hinném, hogy sok legyen. Az a nyolc ugyan lehetne kevesebb is. Mondjuk csak hat. De – tettem hozzá igen megkönnyebbülve – most aztán igazán mehetnénk már. Odaég az ebédünk.

Megkönnyebbülést éreztem, de később rájöttem arra, hogy abból a nyolcasból délutánra lehet kilences is, sőt az egész tizedes számjegy is egészen új képet ölthet. Ujjammal megcirógattam a Nagy Főnök nyakát. Mosolyogva kémlt.

– Megint aggódovics?

– Eszembe se jutott – védekeztem. – A malomra gondoltam. Ahogy egy kis pénzünk lesz, megindítjuk.

– Hurrá – hangzott a válasz lelkesen. A lelkesedés pillanatait felhasználva sikerült magam a kis csomócskákhoz csempészni. A gondolataim tyúkanyós féltéssel varnyogtak egész nap a nyaka körül. Csak akkor osztottak el a felhőim, amikor Veron – az én kívánságomra, de látszólag a tudtom nélkül – újra megmérte a Nagy Főnök hőmérsékletét, és titokban közölte velem, hogy a nyolcas hatra esett le.

– Láthatom a hőmérőt? – gyanakodtam még egy kicsit.

De minden rendben volt. S hogy még inkább rendben legyen, kiraktuk a két heverőt az eperfa alá. Azt ajánlottam a Nagy Főnöknek, hogy jó nagy lélegzeteket vegyen, ha lehet, szedje magába az egész fűszeres, ózondús éjszakát.

– Aludjunk Pipán... És ugye nem gondolsz többet ezekre a babszemekre.

– Dehogyan.

– Akkor jó éjszakát.

– Jó éjt.

Felkőnyököltem, és sokáig néztem alvó arcát a holdfényben.

Részlet az Antibes-ben élő Felméri Kázmérnak fiához írt leveléből:

... Később a jachtokat nézegettem. Meg is számoltam őket. Ötvenhat csinos jachtot számoltam össze. Az egyiknek pincér sietett végig a fedélzetén hatalmas tálcával, rajta ingerlő táplálékokkal és felséges italokkal. A szép hajó gazdái a hátsó fedélzeten heverésztek, le barnulva és kitűnő hangulatban. Egy kis kerülőt tettem a régi Cannes felé. A rothadt sikátorokban, macskák, megrepedt kloáka csövek és patkányok társaságában halászok, csarnoki kofák, cipőfelsőrész-készítők és virágárusok laknak. Szakállukon penész, ráncaikban öregség, lelkük szépségét telefröcskölte a megrepedt kánális. Nagy Főnök, addig ne fusson be jachtod a kikötőbe, amíg ilyenek a kikötők.

Esteledik, mellettem a teraszon szól az öreg várharang. Nyikorog, szenved, azt mondják, háromszáz éve figyelmezteti az embereket a mulandó időre, s az emberek mégsem okultak belőle. A töltőtollamban megcsapant a tinta, rázogatnom kell...

Hogy mikor látlak újra, Nagy Adófőnök, nem tudom. Sokszor gondolok rád. Azt hiszem, jó pajtások voltunk, nem lehet ellenem sok panaszod. Nem mondom, hogy mindig példás apa voltam, de amit a rossz példákkal elrontottam, azt a szívemmel igyekeztem helyrehozni.

A szívemmel, amelyről sohasem szoktam senkinek beszélni, és amelyben most sok vágy és sok szomorúság lakozik. Légy szorgalmas és engedelmes, és tartsd be a Tizparancsolatot.

Ölel hűséges atyád

Pipánszki Pipán

Derűs, lírai és mégis szomorkás író ez a Karácsony Benő. Azt gondolom, hogy annyira szereti a hőseit, hogy az olvasónak is muszáj megszeretnie őket. Mit keres ez az író rosszkedvű, örökké panaszkodó világunkban? Talán azt a néhány embert, aki lázadásként mégis mosolyog – nem röhög, nem vihog, nem hahotázik bömbölve –, hanem mosolyog, és ezért jó szívvel elfogadják, ha hülyének tartják őket.

Thomas Mann

A TÖRVÉNY

Születése rendetlen volt, azért szerette szenvedélyesen a rendet, a megtörhetetlent, a parancsot és tilalmat.

Ifjúkori fellángolásában ölt, azért jobban tudta a tapasztalatlanoknál, hogy a megöletés drága ugyan, de az ölés sokkal rettentőbb, és hogy nem szabad ölni. Forró érzékű volt, ezért sóvárogta a szellemiséget, a tisztaságot és szentséget: vagyis a láthatatlant, mert ezt szelleminek, szentnek és tisztának látta.

A midianitáknál, egy a pusztában elterjedt serény, pásztor- és kereskedő-népnél, kikhez Egyiptomból, születésének országából kellett menekülnie, mivelhogy ölt (rövidesen rátérünk), megismerkedett egy Istennel, akit nem lehetett látni, ő azonban látott téged; egy Hegyekben-lakozóval, aki ugyanakkor láthatatlanul egy hordozható ládán ült, sátorban, ahol sorsvetéssel jövendőt mondott. A midianiták számára ez az istenség, kit Jahve-nak hívtak, egy isten volt a többi közt; nem sokat törődtek szolgálatával, melyet csupán biztonság kedvéért és mindenre számítva, a többi istenével együtt láttak el. Eszükbe jutott, hogy akadhat az istenek között olyan, akit nem lát az ember, egy Alaknélküli, és csak azért áldoztak neki, hogy semmit el ne mulassza-

nak, senkit meg ne sértsenek, és semmi elképzelhető oldalról ne vonjanak kellemetlenségeket magukra.

Mózére viszont, tisztaság és szentség utáni sóvárgása folytán, mély benyomást gyakorolt Jahve láthatatlansága; úgy találta, hogy semmilyen látható isten nem veheti fel szentségben a versenyt egy láthatatlannal, és csodálkozott, hogy Midián gyermekei jóformán alig helyeznek súlyt egy olyan tulajdonságra, mely számára mérhetetlen tartalmak teljét sejtette. Hosszú, nehéz és heves töprengésekben, miközben a pusztában midianita felesége testvéreinek juhait őrizte, felfedezések és kinyilatkoztatások által megrendülve, melyek egy bizonyos esetben saját bensőjét is elhagyták, és lángoló külszint vettek fel, szó szerint veendő híradással és elháríthatatlan megbízatással ostromolták lelkét – arra a meggyőződésre jutott, hogy Jahve nem lehet más, mint El'eljon, az Egyetlen-magas Elro'i, az Isten-aki-lát-engem, Ó, akit mindig is „El Saddaj”-nak, „a Hegy Istene” hívtak, El'olan, a világ és örökkévalóság Istene – egyszóval, senki más, mint Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, az atyák Istene, vagyis azon szegény, sötét, imádásában már teljesen összezavarodott, gyökere-szakadt és rabszolgává vált törzs atyáinak, otthon Egyiptomban, melynek vére atyai ágon az ő, Móze ereiben folyt.

Mózes kilétéről mind a mai napig folyik a terméketlen vita. Még akkor is, ha Freudot kikerüljük, akinek felfogása szerint két Mózes létezett, valószínűsíthető, hogy csak félzsidó volt, és a legmagasabb egyiptomi körökkel volt hallgatólagos kapcsolata. Bizonyítja ezt, hogy serdülőkorában – szökéséig – a legelőkelőbb thébai iskolában tanulhatott. Később is kivonhatta magát a zsidók munkakényszerére alól, sőt állandó belépési lehetősége volt fáraóhoz, az istenkirályhoz. A Biblia szerint szabályosan civakodtak a kivonulás kérdésében, s a fáraó nem torolta meg a „nehéz beszédű” – valószínűleg dadogó

és testvére, Áron által tolmácsolt Mózes pimaszkodásait.

Apja nem volt apja, és anyja nem volt anyja – olyan rendetlen volt a születése. Ramesszu Fáraó második leánya játszótársnőivel szórakozott fegyveres örök védelmében a Nílus-parti királyi kertben. Ekkor egy héber szolgát vett észre, aki vizet merített, és elfogta érte a vágó. A férfinak szomorú szeme, fiatalos álszakállkája és erős karja volt, amint a merítés közben kitűnt. Izadtságban fürdött és viselte sorsát; Fáraó lánya számára azonban a szépség és vágyakozás képe volt, és megparancsolta, hogy küldjék be hozzá egy pavilonba; akkor belefúrta drága kezecskéjét az izzadt hajba, megcsókolta karjának izmát és felgerjesztette férfiasságát, úgy hogy a férfi erőt vett rajta – az idegen szolga a királygyermeken. Miután ez megtörtént, útjára bocsátotta, de nem mehetett messze, harminc lépés után leütöttek, és gyorsan elkaparták, így semmi sem maradt meg a napleányzó gyönyörűségéből.

– Szegény! – szólott, mikor ezt meghallotta. – Mindig ilyen túlbuzgók vagytok. Úgyis hallgatott volna. Szeretett engem.

De utána terhes lett, és kilenc hónap múlva nagy titokban fiút szült, akit asszonyai szurokkal bekent nádkosárába fektettek, és elrejtették a nád közt a víz szélén. Ugyanott meg is találták és így kiáltották:

– Ó csoda, egy lelenc és nádi-fiú, egy kitett gyerek! Akárcsak a régi mesékben, pontosan úgy, ahogy Szargonnal történt, akit Akki a vízmerítő a nád közt talált, és szíve jóságában felnevelt. Mindig előfordul ilyesmi! Mit csináljunk most ezzel a lelettel? Legbölcsebb, ha szerzünk neki egy alacsony származású dajkáló-anyát, akinek fölös teje van, hogy felnevelje önmaga és tisztességes férje gyermekeként.

És átadták a gyermeket egy héber nőnek, aki levitte Gózem vidékére Johebedhez, ki felesége volt Ámrám-

nak, a letelepedettek közül származó férfiúnak, Lévi magvából. Az asszony Áron nevű fiát szoptatta, és volt teje fölösen; ezért, mivelhogy kunyhójának felülről csurrant-cseppent egyet-más jó, a bizonytalan eredetű gyermeket jóságosan szívére zárta. Így Ámrám és Johebed szüleitvé lettek és Áron testvérévé.

Ámrámnak marhái és földje volt, Johebed egy kőfaragónak volt lánya. De nem tudták, mint neveznék a titokzatos fiúcskát; ezért félig egyiptomi nevet adtak neki: azaz, egy egyiptomi név felét. Mivelhogy az ország fiait gyakran hitták Ptah-Mózenak, Amen-Mózenak, vagy Rá-Mózenak, vagyis isteneik fiainak neveztek őket. Az Isten nevet Ámrám és Johebed inkább elhagyták, és a fiút röviden Mózenak nevezték. Így egyszerűen csak „Fiú” volt. Csak az volt a kérdés, kié.

Mózenak ekkor, hivatalosan Ámrám fiának, mikor gyermekből felserdült, szintén lapogatni kellett volna Fáraó tégláit. De ez nem történt meg, mert az ifjút elvették szüleitől, és Felső-Egyiptomba iskolába küldték, egy igen előkelő internátusba, ahol szíriai városkirályok fiaival és bennszülött nemesi csemetékkel együtt nevelték. Ide rakták be; mert testszerinti anyja, Fáraó gyermeke, ki őt megszülte a nádnak, egy ledér, de nem szívtelen teremtés, reá gondolt, elkapart apja, a szakállkás és szomorúszemű vízhordó kedvéért, és nem akarta, hogy a vadaknál maradjon, hanem egyiptomivá alakuljon, és udvari hivatalt nyerjen, isteni félvérűségének hallgatólagos elismerése mellett. Így Móze, fehér gyolcsba öltözve és fején parókával, csillagászatot, földrajzot, írásművészetet és jogot tanult, de nem érezte jól magát az előkelő internátus hetykéi között, hanem magányosan járt közöttük, tele vonakodással az egész egyiptomi finomság iránt, noha annak kéjvágyából született. Az elhantoltak vére, kinek ezt a kéjvágyat szolgálnia kellett, erősebb volt benne az egyiptomi résznél, és lelkében a szegény otthoni gózemi névtelennel tartott, kiknek

nem volt bátorságuk a haragra, s ez szembeállította őt az anyai vér ledér sötétségével.

– Mi hát a neved? – kérdezték tőle iskolatársai.

– Mózának hívnak – felelte.

– AhMózának vagy PtahMózának? – faggatták.

– Nem, csak Mózának – válaszolta ő.

– De hisz ez kevés és töredékes – mondták a lurkók, és ő feldühödött; szerette volna őket agyonütni és eltemetni. Mert megértette, hogy efféle kérdésekkel csupán az ő rendtelenségeiben akartak vájkálni, melyeket homályos körvonalakban mindenki ismert. Legalább maga ne tudta volna, hogy csupán az egyiptomi gyönyör díszkrét gyümölcse; ha ez nem általános, bár gyakran csak bizonytalan tudás lett volna – fel egészen Fáraóig, aki előtt gyermekének félrelépése épp oly kevésbé maradt rejtve, mint Móze számára a tény, hogy Ramesszu, az építés ura, az ő balkéz felőli nagypapja – a kegyetlen, gyilkos gyönyörűség okából! Igen, Móze tudta ezt, és azt is, hogy Fáraó tudja, és gondolatban fenyegetően rázta kezét Fáraó trónja irányában.

Tudjuk, hogy dühében megölt egy egyiptomi munkafelügyelőt, és menekülnie kellett. Így került a már említett midjanitákhoz, ahol a pap-király lányát, Ciporát – héberül madarat jelent – feleségül adták hozzá. Két gyermekük is született. Ezután részesült az égő csipkebokor élményében, s szólt – benne, vagy mindenhol a világból – a Láthatatlan Hang, az ősatyák Istenének hangja, és visszaküldte Egyiptomba, hogy vezesse ki onnan rabszolgasorba süllyedt atyjafiait. S amikor a megbízó isteni hatalom nevét kérdezte, kapta a híres választ: „Jehje áser jehje!” azaz: „vagyok, aki vagyok!” Így került be köztudatba, ámbár Rhasi, a híres Biblia-magyarázó szerint a válasz úgy is fordítható, hogy „Leszek, aki leszek”. Értsd: Az leszek, akivé formáltok engem. Vagy talán: Mindig veletek leszek. Ki tudja?

A lényeg az, hogy a Biblia tanúsága szerint családjával visszaindult Egyiptomba, ám útközben szembe jött vele az Úr, és meg akarta ölni. Őt, a küldetésre kiválasztottat. Az életét felesége, Cipora mentette meg: Gersom nevű fiát ott helyben körülmételte, és a véres bőrt az Úr elé hajította. Nehezen érthető epizód. Talán arról szól, hogy Mózes annyira eltávolodott az ősi zsidóságtól, hogy megszegve Istennek Ábrahámmal kötött szövetségét, nem megtette körül fiúgyermekait. Mindenesetre ezután zavartalanul visszatért Egyiptomba, és haláláig vitte véghez nagy művét, minden idők legnagyobb prófétájaként az Úrnak.

A fáraóval való huzakodását a kivonulás ügyében már említettük. A hagyomány szerint az Örökkévaló tíz csapást mért Egyiptomra, de ugyanakkor mindig konokká tette a fáraó szívét. Míg el nem érkezett az utolsó csapás órája.

Sötét fejezet ez, csak fél, burkolt szavakban mondható el. Eljött a nap, jobban mondva: az éjszaka, a gonosz virrasztás, mikor Jahve, vagy öldöklő angyala körüljárt, és az utolsó, tizedik csapást mérte Egyiptom gyermekeire, vagy egy részükre, Gózem lakóinak egyiptomi elemeire, Pitom és Ramszesz városaiban, miközben azokat a kunyhókat és házakat, melyeknek küszöbe, hogy értsen belőle, vérrel volt bekenve, kihagyta, és kímélve elhaladt mellettük.

Mit tett? Öldöklést rendezett, az egyiptomi elemek elsőszülöttjeinek leöletését, miközben néhány titkos óhajt teljesített, és néhány másodsülöttet jogához segített, melytől egyébként elesett volna. Jól megjegyzendő a különbség Jahve és öldöklő angyala közt. Erősen tartja magát, hogy nem Jahve maga volt az, aki körüljárt, hanem öldöklő angyala – helyesebben mondva, valóságos gondosan összeválogatott serege ezeknek. Ha a sokat egyetlen jelenségben összegezik, úgy látszik, hogy Jahve öldöklő

angyala nyúlánk ifjú volt, göndör hajjal, kiugró ádámcsutkával és határozottan összevont szemöldökkel, mint az a fajta angyaltípus, mely minden időben vidám, ha vége a haszontalan alkudozásnak, és tettekre kerül a sor.

Negyven évig bolyongtak a sivatagban oázisról oázisra, s ha kellett, vérrel szerezték meg az ideiglenes letelepedés lehetőségét. Ennek a hosszú vándorlásnak nem az volt az oka, mintha nem ismerték volna az Ígéret Földjére vezető legrövidebb utat. Nem. Mózes tisztában volt vele, hogy rabszolga lelkekkel nem lehet új hazát foglalni. Mint ahogy új demokráciát sem lehet felépíteni a totális diktatúrában nevelkedett lelkekkel. Meg kellett várni, amíg kihál a rabszolga nemzedék, s amíg a nép felszaporodik, hogy meglegyen a hadműveletekhez szükséges fegyverforgató férfiak kellő száma.

Ez idő alatt Mózes gyúrta, rázta, tisztította, faragta a népet, mint szobrász az agyagot. Megszabályozta őrítésüket, étkezésüket – meg kellett tanulniuk különbséget tenni tiszta és tisztátalan között –, és ugyancsak szabályozniuk kellett nemi gerjedelmüket, meg kellett szabadulniuk a kárörömtől, a bosszútól, megtiltotta a lopást, a csalást, az ölést, megkövetelte a szülők és az idősek tiszteletét, egyszóval rettenetes terheket rakott rájuk a Láthatatlan Egyetlen Isten nevében. A nép riadtan és lázadozva fogadta intézkedéseit, újra meg újra visszazuhant a pogány lét mélységeibe, néhányszor majdnem lázadásra került sor, amikor a megszépítő messzeség kívánatosá tette az egykori egyiptomi szolgaságot.

Miről volt szó végül is? A testi, erkölcsi és szellemi tisztaságról. Mózes tudta, hogy egy napon el kell jönnie Isten Emberének, a Fiúnak – nevezhetjük Megváltónak, vagy Messiásnak is –, és a zsidóság arra választatott ki, hogy az Úrhoz hasonlóan szentté válva, megteremtse azt a testet, amibe Isten kül-

dötte beleköltözhet, létrehozza azt a kultúrát, amelyben kiterjesztheti tanításait, és végbeviheti a Megváltás művét. Ezért volt minden szigorúság, követelés, istenfélelem.

S amikor a munka előrehaladt, Mózes felment a Színaj hegyére, amelynek füstölgő és mennydörgő ormán az Úr szelleme lakozott. Negyven nap után tért vissza az Istentől kapott törvények kőtábláival. Ám a nép már Mózes pusztulására számított, és istenként aranyborjút készített magának, vagyis megingt visszahullott a pogányságba.

Mózes dühében földhöz csapta és pozdorjává törte a szent táblákat.

– Ide hozzám, aki hűséges maradt az Úrhoz! – kiáltotta.

És a nép többsége a lábához borult. Háromezer ördögi ember maradt távol tőle, ezeket öldöklő angyalával kivégeztette. Azután visszatért az Úr hegyére, és negyven napig újra vésett, faragta a sziklatömböket Isten utasítása szerint. Titokban öldöklő angyala, Józsuá, az ifjú hadvezér táplálta. Két kőtáblát készített.

Az egyikre ezt írta:

– *Én vagyok Jahve a te Istened; ne legyenek tenéked idegen isteneid énelöttem.*

– *Ne csinálj magadnak faragott képet.*

– *Az én nevemet ajkadra hiába ne vedd.*

– *Emlékezzél meg az én napomról, hogy azt megszenteljed.*

– *Tiszteld atyádat és anyádat.*

A másik táblára ezt írta:

– *Ne ölj.*

– *Ne törj házasságot.*

– *Ne lopj.*

– *Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.*

– *Ne kívánd a te felebarátodnak vagyonát.*

És amikor visszatért a hegy alján várakozó nép táborába, így szólt hozzájuk:

Vedd ezt, atyámnak népe – mondta –, és őrizd szentül Isten sátrában, amit pedig mond, tartsd be cselekedeteidben és viselkedésedben! Mert ez a kötvé-kötelező és a rövidrefogott, a tisztességnek a sziklája, és Isten írta ezt kőbe az én vésőmmel, lapidárisan, az emberi viselkedésnek kezdete és végeként. A ti nyelveteken írta ezt, de olyan jelekkel, melyekkel szükség esetén minden népnek a nyelvét le lehet írni; mert Úr ő mindennekefelett s ezért az Ő abc-je és az Ő beszéde, bár hozzád intézte, Izráel, önkénytelenül mindenki beszéde lett.

– *A hegynek tövébe véstem az emberi viselkedés abc-jét, de legyen bevésve a te húsodba és véredbe, Izráel, úgy, hogy mindenki, aki a tíz parancsolat egy szavát megtöri, titokban megrémüljön önmagától és Istentől, és váljon a szíve hideggé, mert kilépett Isten korlátai közül. Jól tudom, és Isten is tudja előre, hogy az ő parancsait nem fogják megtartani; és az Ő szavai ellen mindenkor és mindenütt vetkeznek. De mindenesetre jéghidegség fogja körül annak szívét, aki ezt megtöri, mert az ő húsába és vérébe is be van írva, és jól tudja, hogy a szavak érvényesek.*

– *De átok az emberre, aki felkel és így szól: „Nem érvényesek.” Átok arra, aki azt tanítja nektek: „Vessétek el! Hazudjatok, gyilkoljatok és raboljatok, bujálkodjatok, becstelenítsetek, és kést emeljetek atyátok és anyátok ellen, mert ez illik az emberhez, és az én nevemet dicsérjétek, mert én szabadságot hirdetek nektek.” Aki egy borjút állít fel, és így szól: „Ez a ti istenetek. Mindent az ő tiszteletére cselekedjetek és táncoljatok a tákolmány körül!” Nagyon erős lesz, aranyos széken fog ülni, és a legokosabbnak tartják majd, mert tudja: hogy az emberszívnek törekvése kezdettől fogva gonosz. De csupán ennyi az, amit tud, és aki csak ezt tudja, buta, mint az éjszaka, és jobb lenne, ha nem született volna.*

Mert semmit sem tud az Isten és ember közti szövetségről, amelyet senki meg nem törhet, sem ember, sem Isten, mert rendíthetetlen. Vér foly majd patakokban, az ő fekete ostobaságáért, vér, hogy az emberek arca pírja elhalványul, de nem is lehet másképp, míg csak el nem pusztul a gaz. És felemelem az én lábamat, mondja az Úr, és sárrá taposom őt, a föld mélyébe taposom a szentségtörőt, százhusz öl mélynyire és ember és állat kerülje ki nagy ívben azt a helyet, ahová őt betapostam, és az ég madarai térjenek ki röptükben, hogy ne szálljanak el fölötte. És aki az ő nevét nevezi, az köpjön a világ négy tája felé és mossa ki a száját és szóljon: „Isten óvjon!” Hogy a föld ismét föld legyen, a szenvedés helye, de mégsem a gonoszság tanyája. Mondjatok erre áment mindnyájan!

És a nép mondta: Ámen!

Szívszorító! Csendben kell maradni egy ideig. Azután még meg lehet hallgatni *A Törvény* keletkezésének történetét. A második világháború, a holokauszt után több könyvkiadó elérkezettnek látta az időt, hogy felhívja a figyelmet a Tízparancsolatra, amelyről az örület esztendeiben, önmagukat kultúrnépnek nevező embermilliók szemmel láthatóan megfélemedtek.

Kiválasztottak tíz világhírű író, s mindegyikük vállalta, hogy ír egy-egy parancsolatról. Thomas Mann akkoriban fejezte be a *József és testvéreit*. Ha szabad így kifejeznem magam, a lelke még tele volt a Biblia szellemével. Ezért elvállalta, hogy ő az egész Tízparancsolat keletkezéséről fog írni. Íme!

Franz Werfel

HALLJÁTOK AZ IGÉT

Clayton Jeeves, a fiatal jeruzsálemi idegenvezető ott áll az egykori templomtérhez vezető nagy lépcsők tetején barátnőjével, Dorothy Cowellel, ahonnét rálátnak a Nyugati Falra, ami egyes egyedül maradt meg a hajdani templomból. Jeeves nyugtalanul érzi, hogy megint közeledik az időnként fellépő epilepsziás rohama. Már átéli az „aura” jelenséget. A világ hullámzani kezd körülötte, egyre erősebben hallja legbensejében a zúgást, amely olyan, mint az áramló gőz sziszegése. Elfogja a jól ismert szédülés és szorongás, hogy mindjárt elveszíti saját énjét. Lekapja a szemüvegét, nehogy összetörjön, amikor a földre zuhan.

De most valami más történik. Az öntudata nem borul el. Az „absence”, az összeesés elmarad? Biztosan áll a lábán. Érzi saját nyugodt szívverését. De a szeme előtt kavarog, összefolyik és megváltozik a világ. Valami bizonyosságra vágyik. Szeméhez emeli a karóráját: még utoljára meg akarja ragadni legalább az időt, mielőtt a semmibe zuhan. Délután öt óra harmincöt percet mutat az óra... Az idő bizonyossága? Az epilepsziás roham agyában felbontotta az időt. Jeeves nem a földre zuhant, hanem két és fél ezer évet zuhant visszafelé az időben:

Egy fiatal férfi – akit a 20. században Jeevesnek hívnak majd –, szeme elé tartja a kezét, hogy megvédje a lángoló alkonyi napsugárzástól. A csuklóján már nem óra-karkötő, hanem széles bőrszija feszül, Isten belevarrt áldásával. Anyjától kapta az ünnep tiszteletére, mert ma örömnapp van: a templomi szolgálatra rendelt ifjak először jelennek meg a Isten Házában. Ő, Jirmijah, ősi papi családból származik, és kiválasztották, hogy ma a pászka áldozatnál, vagy a király asztalánál segédkezzék. Hajnalban indult el számárháton szülővárosából, Anatothból, ifjú barátja, a tizenhat éves Baruch kíséretében.

Most mindenki a földre veti magát: Josiah király és felesége Hamutál érkezik gyermekeik társaságában. Istentisztelettel egybekötött lakoma kezdődik a tágas udvaron felállított asztaloknál. Hiszen nemrégiben találták meg az időtlen idők óta elfelejtett szent tekerceseket, és Josiah visszaállította az ősi valást.

A királynak egy íródeák felolvass Mózés törvényeiből. Az uralkodó azt akarja, hogy minden az előírás szerint történjék, mert: *Ne álljon semmi az Úr és közöttem!* De a felolvasás hallatán ideges lesz.

– *Más olvasson... A háborúról szóló parancsokat akarom hallani... Ez az ember olvasson... Ki ez?*

A szertartásmester megmondja Jirmijah nevét és származását. És Jirmijah olvas a királynak. A háború és a városok ostroma szabályairól. Hogy a hadból haza kell küldeni azt a férfit, aki új házat épített, de még nem avatta fel,

aki szőlőt ültetett, de még nem evett a terméséből, akinek menyasszonya van, de még nem vette feleségül, és végül haza kell küldeni a seregből azt, aki fél.

– *Jól olvastál... te Anatothbeli* – mondja végül a király. – *Erős és szép lesz a hangod, amikor Isten szavát mondod... Szeretném újra hallani.*

De legidősebb fia, Eljakim arca elsárgul a haragtól, és ezt kiáltja:

– *A király öfelsége bocsássa meg szolgájának ezt a szót... De én egyáltalán nem tartom szépnek az Anathotbeli ember hangját... És soha, soha többé nem kívánom hallani...*

Josiah király rekedten válaszol:

– *Legidősebb fiam szabadon mondhatja el véleményét...*

Leoldja karjáról az egyik arany csatot, s odanyújtja Jirmijahnak:

– *Nesze... te Anathotbeli...* – mondja nyersen, s többé nem szól egy szót sem.

Fontos-e számunkra ennek a lakomának a megidézése?

Nagyon fontos, mert megvillan, hogyan szerveződik a sors, Jeremiás sorsa. Eljakim ősi mélységekből feltörő gyűlölete indítja majd el Jirmijah szenvedéseit, amelyek nélkül senki sem válhat az Úr igehirdetőjévé.

A pszichológia ma is tanácstalan és választalan az olyan kérdésekre, hogy vajon honnét ered a „zsigeri” gyűlölet vagy rajongás, honnét származik a végzetes szerelem, a baráti vonzódás és elutasítás, minden racionális ok nélkül feltámadó rokonszenv és ellenszenv, mi az oka két ember szexuális egymásra találásának, vagy a legpozitívabb érzelmektől független idegenkedésének? Talán előző életeinkből hozzuk? Vagy az idegrendszer eddig még felderítetlen áramlatai felelősek az emberi kapcsolatok alakulásáért? Vagy más, ismeretlen csatornákon keresztül érvényesül az Úr akarata?

Hazaérve, Jirmijah a fáradságtól alig érzi a tagjait. Szinte egyszerre zuhan be a legmélyebb álomba. De ez az álom alig tarthatott tovább egy óra tizedrészenél, amikor épp oly gyorsan eltűnik, mint ahogyan jött, s nyomában teljes éberség marad. Jirmi-

jah még soha olyan kevéssé nem álmodott, mint most. Ébren van, öntudata tiszta és pihent. Mi történt? Valami kívülről hatol befelé az ablakon,

hajlik, lengedez, majd mindenfelé szétoszlik, s így az egész szobát betölti... A mandulafa ágai ezek... Az ébredés, a nekividámódás, a hajnal és az ifjúság dús ágai szüntelenül áradnak befelé az ablakon. Számptalan fehér meg rózsaszínű bimbó fakad ki, bomlik virággá, hull le, mert nyomukban ott tolakodnak az új bimbók.

Jirmijah mozdulatlanul fekszik az ágyán. Tudja, hogy ez látomás. És akkor megszólal egy világos és szelíd férfihang. De csodálatos módon a hangnak nincs forrása... Mindenütt és egyszerre születik meg, egyszerre árad szét.

– *Jirmijahu...*

A megszólított kis idő múlva akadozó lélegzettel válaszol:

– *Itt vagyok...*

Ebben a válaszban még benne van a ravaszkodó gyávaóság utolsó maradványa. Mert ez az „itt vagyok” nem elég. Jirmijah jól tudja, hogy mit kell tennie. Másként hangzik a szó, amellyel Isten hangját megfogja, Isten hangja elé áll az, akit megszólítottak. De talán még most is elmúlik felőle az egész. Nem múlik el. A sötét és kerekded hang egyidejűleg és egyenletesen megint betölti a teret, amelynek ő is csupán része.

– *Jirmejahu!*

Legyőzték. Jirmijah végre kimondja a teljes választ:

– *Szólj Uram, mert hallja a te szolgád!*

... Most már mintha sűrűbb lenne a hang Jirmijah feje körül.

– *Mielőtt az anyaméhben megalkottalak, már ismertelek. – És mielőtt az anyaméhből kijöttél, megszentellek. – Profétának rendtelek a népek közé.*

– *Uram, Uram, én nem tudok beszélni... hiszen ifjú vagyok még.*

... A hang... mintha teljesen visszavonult volna Jirmijah lényének belső terébe:

– Ne mondd azt, hogy fiatal vagy. De övezd fel derekadat és menj!

Jirmijah bátorsága megmagyarázhatatlan gyorsasággal nőtt meg. Nagy biztonság szállja meg... Lecsúszik a fekhelyről, és az ágy szélére ül.

– Mit látsz, Jirmijah?

– Mandulavesszőt látok én.

– Jól láttál, mert gondom van az én időmre, hogy beteljesítsem azt.

A virágos ágak most hirtelen elszáradnak, s egyszerre lángolni kezdenek... Kinn, a most már holdtalan éjszakában – láthatatlan láncokon – nagy üst lebeg ég és föld között... Ez az üst is bizonyosság és valóság. A tűz fénye vörösre festi a felfelé kavargó gőzt. Az üst kissé himbálózik a láthatatlan láncokon, pereme észak felől lendül Jirmijah felé, s ilyenkor vörösén izzó vastag láva, szurok vagy olvadt vas fröccsen szerteszét.

– Mi látsz te?

– Forró fazekat látok én, s a szája észak felől van...

– Jól látod. Észak felől támad a veszedelem.

A kiválasztott csak ekkor veszi észre, hogy ez a szelid, tiszta férfihang... nem úgy szólal meg, mint az emberek beszéde, hanem a papok hűvös, éneklő, beosztott ütemű hanghordozásában:

– Gyomlálj, irts, pusztíts, rombolj, építs és plántálj!

Jirmijah kiáltani akar... de nem tud. Torkában minden hang meghalt, a Hatalmas beléfojtotta a választ. És akkor megérinti őt az Úr.

... Ez az érintés gyors ütest mért Jirmijah szájára. Nyomában egyszerre cikázik át rajta a világ minden fájdalma s minden gyönyörűségek öröme... Ha volna olyan tűz, egy pillanat ezredrésze alatt egy húsból-vérből való teremtményt hamuvá tudna égetni – csak ennek a tűznek a fájdalma érne fel ama érintés fájdalmá-

val. Végül még egy harmadik hatalomnak is a részese lett, amikor az ütés a száját érte: éles, jéghideg tudás önti el, tudja, hogy most minden időkre mássá vált, megújult s újjászületett az ölés és feltámasztás által.

Jirmijah hangosan felsikolt, mielőtt elvágódnék.

Jirmijah Barucchal járja az országot, és közvetíti Isten szavait. Mindig szigorúan elválasztja saját mondanivalóját attól, amit az Örökkévaló üzen: Így szól az Úr, a Seregeknek Ura! – akkor ő csak közvetítő, a Legszentebb szól rajta keresztül. Izraelt korholó beszédei egyre nagyobb botrányokat kavarnak, melyeknek híre a királyhoz is eljut. S miközben a családja kitagadja, Josiah magához hivatja.

Szombaton az Úr szavát hirdetted a templomban... Az Úr rossz és keserű szavait... Elhozták hírüket a király elé... A nép felháborodott... Azt követelték, hogy ilyesmi többé ne ismétlődjék.

– De a király azt akarja – kiáltotta –, hogy az ilyesmi igenis megismétlődjék... Azt akarja, hogy szemébe mondják az Úr legélesebb és legkeserűbb szavait s egyetlenegy se rejtsenek el előle... Egyetlen igehirdető se féljen, Jirmijah se, kinek szavában a király nagyon is bíz... Mert a királynak nagy tervei vannak... Azt akarja, hogy ő legyen a hamuzsír és a maró lúg, amely lemossa a bűn foltját Izrael kezéről... A látóasszony látta békés halálomat. De te láttad látomásodban a forró üstöt, amely északról dél felé billent, s szétfreccsenti az ítélet napjának paraszát, ám ez engem már nem érint. Akármit is tervezek és cselekszem, nem kell-e biztosnak lennem az Úrban?

Valami hirtelen szorongás görcsbe szorította Jirmijah szívét.

... Megértette, hogy ama látomás kezd belényúlni a világ sodrába. A felelősség roppant hegy súllyal nehezedett a vállára. És még valamit megértett. Josiah... az isteni kegytől részegen úgy magyarázta Adonáj szavait,

ahogyan kívánta és szüksége volt reá. Jirmijah mély lélegzetet vett, s életében most először mondotta ki dadogó szavakkal az intést, melyet aztán még oly sokszor kellett ismételnie:

– Nem jó túlságosan bizonyosnak lenni az Úrban...

Josiah halálos sebet kap – Jirmijah óvása ellenére – az egyiptomiak ellen vívott meggyidói csatában.

– Én megtartottam a szövetséget... Ő megszegte a szövetséget... – mondja haldokolva.

Jirmijah utána még három zsidó királyt szolgál. Jojákimot, Konjahot és Cidkijahut. Jojákim és Konjah gyűlölettel fordulnak feléje, a királyi hatalom ellenségét látják benne. Börtön, megkorbácsolás, trágyagödörbe vetés, bíróság, halálos ítélettel fenyegetés váltogatják egymást. Az Úr igája szimbólumaként sokáig ökör-igát hord a nyakában, örülnek nézik, miközben ő fantasztikus szellemi kalandokat él meg, bejárja az egyiptomi isten, Osiris alvilági birodalmát is.

S Izrael szembekerül Babel hatalmával, Mardukh-Nabukadnezárral. Jeruzsálem első megszállásakor Nabukadnezár épen hagyja a templomot, de mégis iszonyatot művel: Bemegy a Szentek Szentjébe, ahol a Teremtés előtti sötétség honol, ahol a frigyláda őrzi Mózes kőtábláit, és ahová évente egyszer, az Engesztelés Ünnepeén egyedül a főpap léphet be, tisztító szertartások után. Amikor Nabukadnezár a Szentek Szentje felé fordult,

a gránátalmákkal és liliomokkal túldíszített két furcsa rézoszlop felé, váratlan dolog történt. A főpap törékeny teste egyszerre megtelt ifjú erővel és gyorsasággal. Olyan sebesen szaladt fel az előcsarnok tíz lépcsőfokán, hogy a ruhája szegélyén függő kis ezüstharangok és apró gránátalmák hangosan csilingelni kezdtek, aztán keresztbe feküdt a szentély küszöbén, hogy ilyen módon saját testével akadályozza meg egy tisztátalan csillagimádó behatolását az Úr legszentebb szentélyébe. Nebu-

kadnezár azonban egyszerűen átlépett Izrael főpapján, és benyitott a szentélybe... Intett kíséretének, hogy ne kövessék. Ezt a mozdulatot a tisztelet kifejezésének lehetett tartani s egyben ama tény elismerésének, hogy ez a hely valóban isteni. Csak néhány pillanatig maradt odabenn. Amikor kilépett a szentély belsejéből arcán elgondolkodó mosoly ült... Várakozó kíséretének ezt az egy szót mondta:

– Semmi.

Izrael Babilónia adófizető vazallusa lett. De Cidkijah király szövetekezett a többi kis vazallus királlyal Babel ellen, s Nabukadnezár akkor már véres boszút állt. Jirmijah kérlette a királyt:

– Nemsokára rést ütnek a falakon. Hiszen egymagad vagy, elvesztél és elárultak, szívedben ezt te is tudod... És akkor elveszik tőled az életet és a becsületet minden jutalom nélkül. ... S ha a gyermekek is fogolyként kerülnek Babel kezére... kegyetlenül legyilkolják mind a kettőt.

A világ urára, aki megajándékozott minket az élettel, könyörgök neked: ... ha magasra emelt kézzel mégy ki a kapuk elé, nem lesz por és hamu a templom helyén. Megmarad a város és a nép. Cidkijah az utolsó király, Fény árad reá. Mert becsületét és királyságát feláldozta az Úrnak.

– Te követelsz tőlem áldozatot, Jirmijah, te, aki soha nem metélted körül a szívedet?... Lehetett-e valaha is eltéríteni téged konokságotól?... Igen, én csak gyenge ember vagyok, és az Úr erős Isten... De miért áldozza fel magát a gyenge az erősért, és miért nem az erős a gyengéért, akinek szüksége van reá?

– Hát nem akarod megérteni, te gyenge király – sutogta zokogva Jirmijah – hogy egész megmaradt erőd már csak ez az áldozat?

Cidkijah szorosán összefogta testén a halotti ruhát, mintha nem akarná, hogy megérintsék.

– Azt talán tudod – mondotta –, hogy kicsoda és mi csoda az Úr. De hogy milyen fából faragják a férfit és királyt, azt nem tudod...

E szavak után eltakarta fejét. Aztán szóltanul ültek egymás mellett. Nagyon sokáig.

Nebukadnezar végül megszállta Jeruzsálemet is, lerombolta a templomot, és emberek tízezreit vitte rabságba, Babilóniába. Elfogta a lázadó királyokat is, és pallossal kivégeztette őket. De Cidkijahnak – aki Jirmijah elkísért a fogságba – más sorsot szánt.

A trónpiramis előtt építették fel a vérpadot... a süket alkonyatban egyszerre minden toronyról felzúgott a kosszarvak bégető jeladása. A riasztó zaj nyomában végsőkig feszült a csend... Ebben a szörnyű csendben vezették fel Cidkijahot és fiait a vérpadra. Jehúda királya és fiai egészen meztelenek voltak... mint az áldozati állatok. Cidkijah meztelen alakja nagy szépséggel sugárzott fenn a vérpadon. Finom és gyengéd volt a két kisfiú teste is...

A trónpiramis megremegett. Mardukh a rangban legidősebb Nergalnak kis agyagtáblát nyújtott át, az továbbadta, s a tábla így haladt kézzől kézre lefelé. Az első fennhangon olvasta fel:

– Először látni fogsz, aztán nem fogsz látni, mert látva nem láttál.

... Feketébe öltözött hóhérok néhány villámgyors karcsapással széthasították Dávid utolsó gyermekeinek fejét... Sugárban kiomló vérük vörösen freccsent rá az apa meztelen testére. Cidkijah ziháló lélegzettel üvöltötte:

– Most már láttam... Mire vártok?... Siessetek, hogy ne lássak többé...

De Cidkijah félreértette Mardukh ítéletét... egy új feketeköpenyes... sántítva közeledett áldozatához. Görbe háta mögé rejtette kezét, s két fanyelű, fehéren izzó vékony vastűt szorongatott ujjai között. Amikor Cidkijah arccal feléje fordult, gyors és hihetetlenül begyakorolt

mozdulattal egyszerre mindkét izzó vastűt beledöfte Jehúda királyának gyönyörű szemébe. A megvakított ember orozslánordítása elmerült az egyre fokozódó dübörgésbe, mellyel az árnyék tünedezését és a legyőzött napfogyatkozást ünnepelték... Cidkijah elvesztette az eszméletét.

A hirdető felvászorgott a vérpadra, s ölébe vette a megvakított király fejét, amelyben üszkösen-véresen tántorgott két fekete lyuk. Patakzott szeméből a könny, és közben szavakat mondott, amelyekről azt sem tudta, hogy belőle szakadtak-e ki:

– Királyom, gyermekem, én nagyszerűségem... Élni fogsz... És aki él megismerheti önnön érdemét... Mert nagy a te érdemed... Küttad a keserű seprőt minden nemzedékek serlegéből...

Amikor felpillantott, Nebukadnezar állt előtte. Jirmijah dermedt mozdulatlansággal ült tovább a helyén. Sötét erővel szállott fel benne a sugallat... Ő, aki prófétának állítatott a világ népei közé, immáron nem félt többé s az Egyetlen nevében így szólt Mardukhoz, a népek urához:

– Alapkö és szegletkö lehetnél volna... De most halott tömb vagy csupán és útban heversz...

Nebukadnezar szája megvonaglott... Tudta, hogy akárhány várost is rombolt szét, s akárhány templomot is gyújtott fel, nagy művét mégis eljátszotta. Most azonban kiviláglott, hogy Nebukadnezar a magasban nőtt nagyok közül való, s nem a magasba nyújtózó kicsinyek közül... Ajkai körül a vonaglás most rejtélyes mo-sollyá szelidült... s megsértett hatalmának teljességével minden időkre biztosította a sértő életét és szabadságát:

– A hirdető tetszése szerint maradhat, és szabadon járhat-kelhet. Mondja és hirdesse azt, amit hirdetni kell... Mert nagyon erős benne az ő Istene...

Ezen az éjszakán Jirmijahot látomás szállta meg.

Egy férfias, erős, egyáltalán nem aggastyánszerű, inkább fiatalosan fénylő alakot érzett valahol a közelben.

– Akaratod vágya Bábel felé vonz... De ezzel a vágyal szembe fordul az én akaratom... Fordulj vissza.

– Uram – felelte Jirmijah megrendülve a látomás valóságos voltától – Uram, a te irgalmad végtelen időnkig tart, de az enyém bizony csak rövid ideig... Engedd meg hát szolgálódnak, hogy Bábelbe kísérje a megvakított embert.

– Ne menj Bábelbe, mert vissza akarlak küldeni azokhoz, akik megmaradtak.

... Ugyan micsoda is a maradék?... Az árulók, a szökevények, az óvatosak, az okosak, az öregek és az alacsony nép, amely szánt-vet mindig és mindenütt... Ezeknek nincs rájuk szükségük...

– Ne perlekedj velem – mondotta a hang –, hanem engedelmeskedj és fordulj vissza!

– Uram, nem voltam-e mindig engedelmes szolgáló?

A térben imbolygó világitó alak elgondolkozva hallgatott.

– De most Uram, erősebb bennem az akarat vágyódása, mint az engedelmesség.

– Ne perlekedj velem, hanem engedelmeskedj, és fordulj vissza.

– De mi lesz, ha szolgáló nem fordul vissza?

– Akkor az utolsó is épp úgy megszegte a hozzám való hűséget, mint a többiek.

– Hát akkor legyen olyan, mint a többiek! – kiáltotta hetykén Isten harcosa.

– De én nem akarom, hogy az utolsó hűséges is hűtlen legyen.

Az álmodó szíve felujjongott. Azt hitte, hogy ez egyszer ő lesz az erősebb.

– Mit tehetnél Uram?... Túllontúl erős a te szolgáló vágyódó akarata.

– Ha te nem változtatod meg vágyódó akaratodat, akkor nekem kell megváltoztatnom a magam akaratát.

Jirmijah a csontja velejéig megrémült.

– Az Úr megváltoztatja akaratát – hebegte.

– Ha te nem fordulsz vissza, akkor visszafordulok én... Mert az volt az akaratom, hogy a megvakított emberrel és Cion foglyaival magam is Bábelbe vándorlok, s ott lakozom majd közöttük... Most hát te vándorolsz velük, és én fordulok vissza...

– Nem, nem Uram, ne tedd! – kiáltott fel kétségbeesetten az álmodó, akit megint legyőztek. – Vonulj velük, én meg engedelmeskedem és visszafordulok...

És amikor felébredt, még akkor is tisztán érezte, amint erősen tartja két erős, meleg férfikar ölése.

És Jirmijah visszatér Júdeába. S az összerombolt Jeruzsálemben felkeresi a kifosztott, romba döntött templomot és a tátongóan nyitott, üres helyiséget, ami a Szentek Szentje volt valamikor.

És Jirmijah most lassan beburkolja a fejét, hogy megtegyje azt, amit a főpap évenként egyszer letakart fejjel és remegő hanggal tett meg ezen a helyen. Hangoosan kimondja az Úr igazi, valóságos nevét, amelyet a világ nem mondhat ki soha:

Ÿ H V H

Ÿ: Az Úr teremtő keze. H: A Kezdet fénye, minden ebből árad. V: Ez köt össze mindent, ez a tér és az idő. H: A Vég fénye, amelybe minden megint visszaömlik.

Jirmijah kimondotta a négy rövid hangzót, amelyben benne foglaltatik a Teremtő és a teremtés...

A kamra érezhetően megváltozott. Jirmijah szorongva néz körül. Egyszerre sürgető hívást érez. De ez a hívó szó ott fekszik a földön. Nem nagyobb egy tenyérnyinél s gyenge fényben villózik. Egy köszönlánk... Jirmijah lehajol érte... Érzí, hogy ez a különösen szikrázó köszönlánk égeti a bőrét. És most tudja: Bábel katonái

szétverték Színaj kötőablait, amelybe az Úr önnön kezével véste be a parancsokat. És ezt a szulánkot küldi, a megsemmisült kötőablak maradványát: a választ!

Az Úr kötőabláinak maradványát kusza, összefüggéstelen írásjegyek borítják. De a közepéből egyszerre szemébe ötlük a választ:

Hogy élj!

Nem annyit tesz ez: hogy néhány évvel kevésbé korán halj meg. Hanem annyit:

– Azért tettem ezt veled, hogy legyőzd a halált. Azért ültem törvényt Izrael fölött, hogy Izrael túlélje az ítéletet... Azt akarom, hogy egyre előbbek legyetek a halál által, egyre tisztábbak az ítélet erejével... Mert egyre diadalmasabb lesz a ti győzelmetek, egyre nagyobb lesz egyik vereségtől a másik vereségig. Hogy éljete!

Az a fiatal férfi, aki az órájára meredt az epilepsziás roham közeledtét érezve, látja, hogy még mindig öt óra harminchét perc van. Dorothy megkérdezte:

– Miért meredt úgy az órájára, Jevées? De azt gondolom, hogy bizonyára a Bibliával függ össze, ami itt a templomtéren eszébe jutott.

– Igen, Jeremiásra gondoltam, a prófétára.

– Róla ugyan nem sokat tudok... Segítsen egy kicsit szerény műveltségemnek...

– Ez a próféta nagyon érzékeny ember volt, aki ki-méletlenül fordult szembe korával és világával... Félénk ember volt, akit azonban e föld nyilvánvaló és hatalommal rendelkező tévedései sem tudtak megtörni... Mert senki másnak nem engedelmeskedett, csak Isten hangjának, amely benne és hozzá szólott...

Visszatekintés

Újra elolvastam, amit írtam. Igen. Nagyon nehéz válogatás után, de mégis valóban ez az a 33 könyv, amit magamban hordozok, és állandóan újraolvasok.

Csak 33? Dehogy. De mégis ők formáltak engem leginkább Popper Péterre. Bűnük, vagy érdemük? Nem tudom. De annyit gyúrtak, változtattak rajtam – közismert dühös emberen –, hogy amikor azt játszottuk, hogy ki milyen állat szeretne lenni, én az örvösmedvét választottam.

– Miért? – kérdezték.

Mert hatalmas állat, és mégsem húsevő.

Nézegetem a 33 könyv listáját. Csak azért 33, mert ez olyan jól hangzó szám, még áttekinthető, és én is 33-ban születtem. Szégyelljem magam?

A listából hiányoznak az orosz klasszikusok, Tolsztoj, Csehov, Gogol, Gorkij neve sem kerül elő, sehol sincsenek a franciák, Balzac, Zola, Stendhal, Maupassant, Hugo, Martin du Gard, Maurois, Mauriac... nem idegesítem magam tovább! Igenis, nincsenek benne, mert a kiadó – hála neki – felhatalmazott, hogy őszintén írjak, ne csak e könyvekhez való viszonyomról, hanem némi magyarázó önismerttel magamról is, és fütyüljek a hivatalos irodalomértékelésekre... Megtettem. Köszönöm.

VÉGE

Tartalom

Bevezetés	5
Beszélgetés diákokkal Hogyan lehet művelt az ember?	7
Márai Sándor Béke Ithakában	11
Thomas Mann A varázshegy (Ford. Szöllőssy Klára)	16
Eric Knight Sam Small csodálatos élete (Ford. Szerb Antal)	25
Szerb Antal A királyné nyaklánca	32
Füst Milán A feleségem története	38
Jaroslav Hašek Švejk. Egy derék katona kalandjai a világháborúban (Ford. Réz Ádám)	43
John Steinbeck Lement a hold (Ford. Vas István)	46
Dr. Utrius Pál honvédbaka hátrahagyott írásai	51
Graham Greene Utazások nagynénémmel (Ford. Ungvári Tamás)	56

Mihail Bulgakov A mester és Margarita (<i>Szöllőssy Klára</i>)	65
Jacob Wassermann Christian Wahnschaffe (<i>Ford. Berend Miklósné</i>)	71
Saul Bellow Henderson, az esőkirály (<i>Ford. Bányai Geyza</i>)	78
Thomas Mann József és testvérei (<i>Ford. Sárközi György</i>)	85
Nikosz Kazantzakis Zorbász, a görög (<i>Ford. Szabó Kálmán - Papp Árpád</i>)	98
Max Frisch Stiller (<i>Ford. Szabó Ede</i>)	104
Szerb Antal Utas és holdvilág	109
Axel Munthe San Michele regénye (<i>Ford. Benedek Marcell</i>)	115
Rudyard Kipling A dzsungel könyve (<i>Ford. Benedek Marcell</i>)	122
William Somerset Maugham Az ördög sarkantyúja (<i>Ford. Devecseriné, Guthi Erzsébet</i>)	131
Jókai Mór Szeretve mind a vérpadig	140
Shalom Asch A názáreti (<i>Ford. Nagy András - Komlós Aladár</i>)	149
Dante Alighieri Isteni színjáték (<i>Ford. Babits Mihály</i>)	161
Szathmári Sándor Kazohínia	172
Ernest Hemingway Az öreg halász és a tenger (<i>Ford. Ottlik Géza</i>)	183

Márai Sándor Vendégjáték Bolzanóban	192
Jerome David Salinger Franny és Zooey (<i>Ford. Elbert János - Tandori Dezső</i>)	203
Su-La-Ce Reggeli beszélgetések Lin-csi apát kolostorában	212
Vas Gereben A nemzet napszámosai	223
Alan Alexander Milne Micimackó – Micimackó kuckója (<i>Ford. Karinthy Frigyes</i>)	238
Füst Milán Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve	246
Karácsony Benő Napos oldal – A megnyugvás ösvényein	258
Thomas Mann A törvény (<i>Ford. Szöllőssy Klára</i>)	272
Franz Werfel Halljátok az igét (<i>Ford. Szántó Rudolf</i>)	282
Visszatekintés	295

Az élet dolgai

POPPER PÉTER

**Pszichológiai sorozat,
mely a mindennapi életben
előforduló lelki zavarokkal,
válságokkal foglalkozik.**

A belső utak könyve

Fáj-e meghalni?

Felnőttnek lenni

Hazugság nélkül

Lélek és gyógyítás

A meghívott szenvedély

Színes pokol

Kötetenként 980 Ft

S A X U M

AZ ÉGRE NÉZŐ EMBER

Popper Péter

Valláspszichológiai sorozat

Van ott valaki?

666 – A sátán a XXI. században

Az önmagába térő ösvény

Az Istennel sakkozás kockázata

*Kötetenként
1480 Ft*

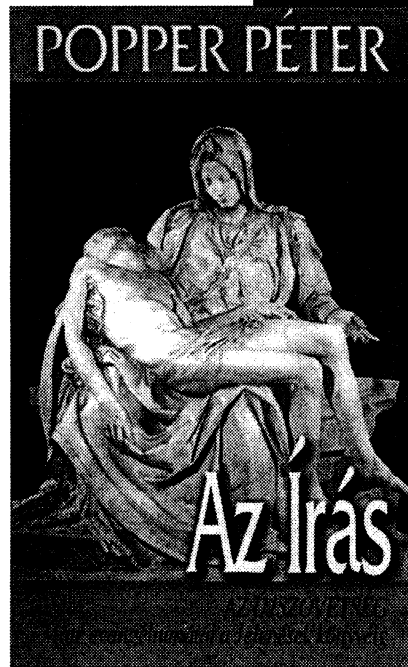
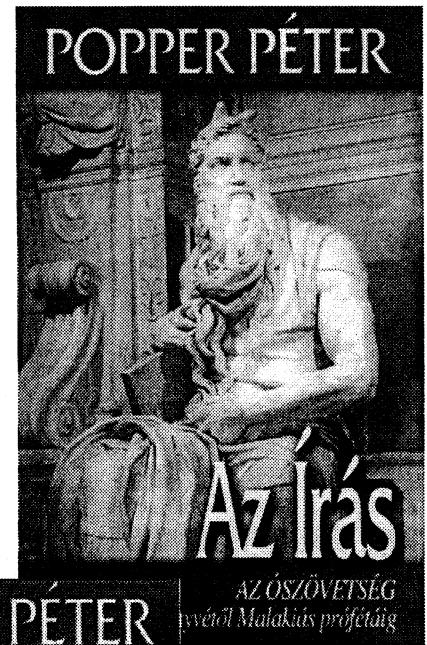
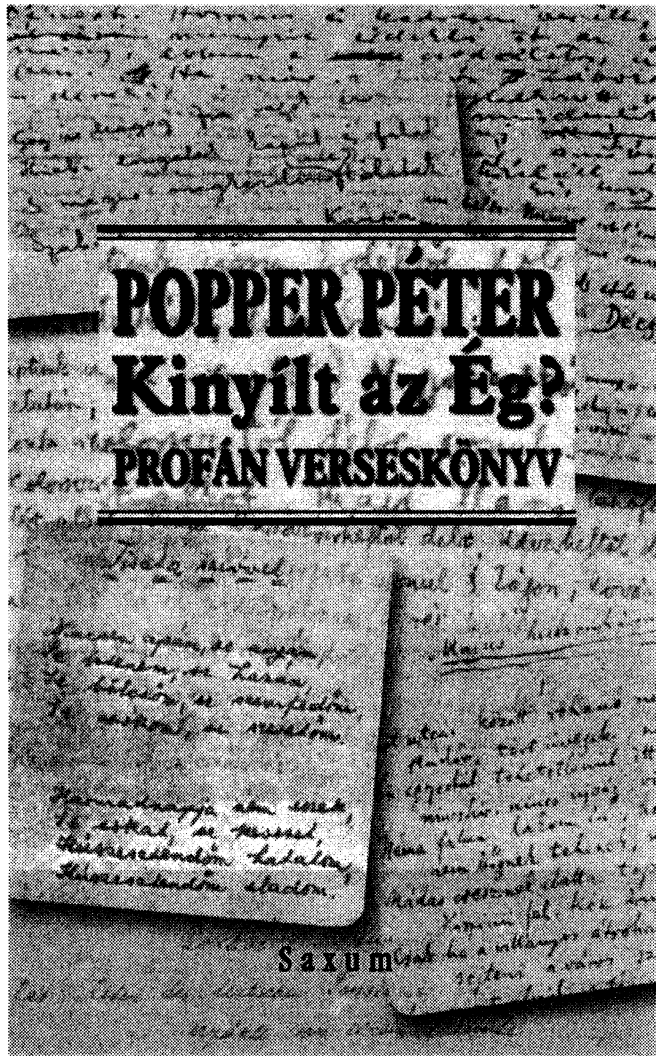
Egyedi kötetek:

Az Írás. Az Ószövetség

Az Írás. Az Újszövetség

Pilátus testamentuma

kötve, 1980 Ft

A kötetben szereplő művek megvásárolhatók,
illetve előjegyezhetők a www.bookline.hu
internetes könyvruházban.

Bookline

www.bookline.hu

Magyarország legnagyobb választékú könyvruháza